BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XXXV
D
16
NAPOLI

XXXV. D. 16

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

2

CL. SALMASII
DE
RE MILITARI ROMANORUM
LIBER.

Opus Poſthumum.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III NAPOLI

LVGD. BATAVORVM,
Apud JOHANNEM ELSEVIRIVM,
Academ. Typograph.
CIↃ IↃC LVII.

Digitized by Google

GEORGIUS HORNIUS

LECTORI BENEVOLO SALUTEM.

DE Militia Veterum commentari, non eſt niſi ejus, qui omnium ſeculorum, & gentium mores ritusque in numerato habet. Quemadmodum enim aliæ omnes res in perpetuo ſunt motu & frequenter mutantur, ſive in melius ſive in deterius: ita quoque non iiſdem ſemper armis neque acie aliiſque ad τακτικὴν ſpectantibus populi utuntur: ſed habet ſuas etiam militia, non ſecus ac Reſpublica, mutationes & periodos. Quod quidem imprimis in Romana militia, tanquam omnium nobiliſſima, obſervavit Cl. Salmaſius, cujus tibi his exhibemus ἀποσπασμάτιον magni operis, à quo abſolvendo variis hinc inde ingruentibus impeditus difficultatibus, tandem etiam morte abruptum nobis imperfectumque reliquit. Sed ne ſic quidem ingratum lectori fore dubitavimus, præſertim cum hinc inde errores aliorum, qui de Militia ſcripſerunt, oſtendat, viamque aliis præbeat, qua rectius & penſiculatius in Militia antiquorum eruenda verſarentur. Quod qui facere velit, illum animo concipere non Romanos modo, verum alias omnes nationes bellicoſas oportet, & diſtinguere initio illa quæ communia omni militiæ, non antiquæ mo-

do, verum & recentiori fuerunt, manſuraque ſunt, donec bella erunt inter gentes. Qualia quidem ſunt gladii & tela, quibus duobus armis cominus pariter atque eminus pugnabant. Ac de gladiis quidem, antiquiſſimo & communiſſimo armorum genere, dubitari non poteſt. Nam ſi quis regerat, Americanos alioſque barbaros, ſuperiore & noſtro ævo detectos populos ignoraſſe gladios, & non niſi clavis ligneis, vel ex alia materia pugnaſſe: Ille facile redargui poteſt ex ſcriptoribus rerum Americanarum qui Mexicanis adſcribunt gladios ex acuto ſilice, eoſque à clavis & ſariſſis diſtinguunt. Tela erant quidquid miſſile. Ita demum à communi militia ad particularem deveniendum, & quandoquidem Aſia primum exculta fuit, ac bella finitimis intulit, ab ea initium faciendum. Conſtans inter Hiſtoricos opinio eſt primum Ninum Aſſyriorum Regem bella finitimis intuliſſe, & rudes adhuc ad reſiſtendum populos terminos uſque Libycos perdomuiſſe. Primus itaque militiæ artificialis repertor Ninus, qui exercitum & armis præclare inſtructum & ordine digeſtum in alias nationes eduxit, eaſque facile perdomuit quod rudes adhuc ad reſiſtendum eſſent. Id quod Hiſpanis quoque in America accidit, qui non alia ratione quam quod militiam haberent omni arte inſtructam, innumerabiles barbarorum exercitus profligarunt. Ab Aſſyriis promanavit illud gladii genus acinaces, quo hodieque per tot ſecula, conſtanter univerſa Aſia utitur. Cæſim enim non punctim pugnabant, quippe quorum militia omnis fere erat equeſtris. De Iſraëlitis dubito, quippe qui ab Ægyptiis profecti, eorum militiam videntur eſſe ſecuti & antiquis temporibus raro equitatu, quod montana ferè colerent, utebantur. Unde ipſorum חרב *videtur fuiſſe non incurvus acinaces, ſed gla-*

dius

Digitized by Google

dius rectus, quo punctim & cæſim, ſicut Europæi, uti poterant. Id quod etiam Arabicum خرب comprobat, cujus ſignificatio eſt: fiſſus & perforatus fuit, & in ſpecie aurem perforatam habuit, qualis perforatio framea fieri ſolet. Philiſtæorum arma in Goliatho univerſa occurrunt, cui adſcribitur galea, lorica, ocreæ, clypeus ex ære, haſta & gladius ex ferro. Ita univerſæ Aſiæ armatura foret examinanda per populos nationeſque bello celebres, imprimis vero illas, quæ ad Monarchiam adſpirarunt, quales erant Aſſyrii, Chaldæi, Babylonii, Medi, Perſæ, Parthi, Arabes, Sinenſes, Indi, Japonii. Nam quis dubitet, quin Nebucadnezar & Cyrus, tanti bellatores, multum antiquæ per Aſiam militiæ addiderint, cum idem feciſſe Scipiones, Syllam & Marium, Cæſarem & Pompeium alioſque conſtet. Sic noſtra memoria Guſtavus Adolphus Suecorum Rex multa in militia correxit. Sic Mauritius Naſſovius univerſæ Architecturæ militaris non tam inſtaurator quam author perhibetur. Pari ratione examinanda militia Africanorum, maxime Ægyptiorum & Æthiopum, qui duo populi longinquas expeditiones ſuſceperunt ſub Seſoſtri ſive Seſako & Tirhaka ſive Tearcone. Eorum proprii erant currus ferrati, quod ex ſubmerſione exercitus Pharaonis in mari rubro patet. Ab Ægyptiis Chananæi & vicini populi acceperunt. Horundem fuit θώραξ, qua voce deſignatur non ſolida ex ferro armatura, ſed lorica: quod exinde patet, quia Perſæ utebantur in bello thorace Ægyptio, teſte Herodoto l.1. ubi inquit: φορέουσι καὶ ἐς τοὺς πολέμους τοὺς Αἰγυπτίους θώρακας. At vero Perſarum atque inde Parthorum equitum propria fuit lorica, quod ex Hiſtoricis notiſſimum eſt. Talis thorax etiam Goliati fuit. Æthiopes utebantur τετραπήχεσι ξυλίνοις πεπυρακτωμένοις, arcubus quadricubitalibus

ligneis

ligneis præuſtis. Ita Strabo ex Herodoto, qui inſuper addit arcus eos fuiſſe ex φοινίκης σπάθης è palmarum ſpathis & alia inſuper eorum arma enumerat, prælongas ex arundine ſagittas pro ferro præfixas ex lapide acuminato quo ſculpunt ſigilla: præterea haſtas capreæ cornu præfixas & clavas præferratas. Multa paſſim in Prophetis occurrunt ad hanc Africanam & Aſiaticam militiam ſpectantia, ita quidem ut ſcriptoribus talium militiarum non poſſit deeſſe ampla & copioſa materia. Etiam hoc ab Aegyptiis fluxit quod galeas animalium imaginibus inſculptas ferebant in prælio eorum duces, quod erat imperii ſignum teſte Euſebio lib. 11. ϖερπας. Talia etiam erant vexilla. Nec alius Iſraelitis mos qui qualia habuerint vexilla cum Chananæam expugnarent Druſius in Num. Cap. 6. oſtendit. De hac Aſiaticorum & Africanorum armatura inſigniter Herodotus in Polymnia agit ex quo vel ſolo juſtus commentarius antiquiſſimæ illarum gentium militiæ adornari poſſet, ſi qui ingenio abundant, iis tantum otii ſupereſſet. Nobis hoc in tranſcurſu indicaſſe ſufficit. Jam vero quanta militiæ copia per Europam occurrit? veterum Græcorum qualis erat Trojano bello ex Homero magnam partem peti poteſt, qui etiam ſubinde commemorat illorum populorum militarem habitum qui ad Troiam confluxerunt. Multa inde mutata, maxime ſub Philippo Macedoniæ Rege & Alexandro Magno, à quibus militia Græca ſummum quaſi faſtigium obtinuit, inſtituta phalange Macedonica quæ erat robur illius militiæ, non ſecus ac apud Romanos legiones & triarii. Multa etiam Pyrrho debentur quoad aciem inſtruendam, in qua arte primas ei tribuit Annibal: Multa Demetrio Poliorceti ſummo architecturæ militaris Magiſtro, cujus inventum fuit ingens illa machina dicta ἑλέπολις cujus quãta fuerit moles apud Plutarchum extat, nec non de ejus

tho-

thoracibus ferreis duobus quorum uterque pondo fuerunt quadragenum, tantæ firmitatis, ut ne telo quidem catapulta adacto læderentur. Et unum quidem ex his thoracibus ipſe Demetrius, alterum Alcimus Epirota geſtavit. Vt jam non videri debeat mirum quod ſacræ literæ de Goliatho tradunt, geſtaſſe eum arma tanti ponderis. Poſt hos declinavit militia Græcorum una cum imperio & emerſerunt Romani, quibus tamen Karthaginienſes initio certamen moverunt utra gens peritia armorum prævaleret, quorum dux Annibal haud dubie Africanā militiam in plurimis emendavit & à quo Romani multis cladibus edocti multa didicerunt, quæ ad rem militarem ſpectarent. Atque in hac militia illuſtranda imprimis ſeſe exercuerunt eruditi ſuperiori & noſtro ſeculo, inter quos primas obtinet Iuſtus Lipſius. Quod ſi Salmaſio per alia negotia licuiſſet huic curæ in ſolidum incumbere, haberemus proculdubio argumentum illud plene & copioſe pertractatum. Nunc quis partes ejus ſuſcepturus ſit, poſteri videbunt. Neque vero in Romana militia ſubſiſtendum eſt, cujus inclinatio facta poſt tranſlationem Imperii Conſtantinopoli. Tum enim barbari qui vocantur, id eſt Gothi, Hunni, Vandali, Franci, Saxones, Longobardi & innumeræ aliæ nationes & in Imperii Romani & militiæ poſſeſſionem venerunt, ſuaque arma, quæ prævalida erant, Romanis artibus temperarunt. Latus hic dicendi campus ſeſe pandit per ſequentium ſeculorum memoriam, quibus ſeſe imprimis Europæi & Saraceni exercuerunt. Ac tantum tum armorum ſtudium fuit, ut integræ nationes inde denominari voluerint, non ſecus ac haſtatos, doryphoros, ſagittarios appellamus ab armis, quibus utuntur. Ita Franci, Saxones, Longobardi, armorum ſuorum nomina induerunt, ut ne alios nunc nominem. Hæc militia multum illuſtrata fuit novis machinis eo tempore,

quo

*quo Occidentales in Orientem pro recuperanda Terra ſancta frequentes expeditiones ſuſceperunt. Atque huc pertinet machina illa, qua uſi Harlemenſes & Franci in expugnanda Damiata, de qua & ex noſtrorum & Arabum Commentariis multa dici poſſent vulgo non adeo nota. Quanta inde ab A.Ch.*CIↃCCC LXXX. *repertis illis machinis, quæ bombardæ vocantur, in militia ſecuta fuerit mutatio, notum eſt. Nam ut bene Verulamius: Tria hæc, ars Typographica, pulvis tormentarius, & acus nautica rerum faciem & ſtatum in Orbe terrarum mutarunt: primum in re literaria, ſecundum in re bellica, & tertium in re navali.*

CL. SAL-

Digitized by Google

ILLVSTRISSIMO VIRO,

DOMINO

JACOBO AUGUSTO THUANO, I. A. F.

IN SENATV PARISIENSI PRÆSIDI INTEGERRIMO, COMITI DE MESLAY, CHRISTIANISSIMI GALLIARVM REGIS A CONSILIIS ET AD PRÆPOTENTES BELGII FEDERATI ORDINES LEGATO.

ILLUSTRISSIME DOMINE,

Et THUANEÆ erga Salmaſium familiæ ſingularis propenſio, &

† Tua

Digitized by Google

Tua in nos, Legate Illuſtriſſime, ingentia merita, & ipſius argumenti, in quo cum reconditâ eruditione certat publica utilitas, id mihi imperarunt, ut ſub Tuo ſplendidiſſimo Nomine lucem aſpiceret, Tibi non ignotum, & ex Veſtrâ ac Puteanorum Bibliothecâ, cùm in Galliis verſaretur Author, poſteritati conſecratum de MILITIA ROMANA, tamdiu deſideratum Opus. Ut quantum ab ipſo habiturum eſt Authore pretii, tantum à Tuo, Regis Chriſtianiſſimi magno Legato, nomine, accipiat authoritatis; ac illi, quibus id in manus venerit, (orbi autem erudito toti veniet,) intel-

telligant, neque mihi erga Te, ob tot beneficia, quæ recenſere opus non eſt, cùm & ego quotidie recolam, & Tu addendo indies augeas, non deeſſe memoriam, neque Tibi plures demerendi, in tantâ, ob inſtructiſſimam Bibliothecam, quam THUANEAM vocare ampliùs religio ſit, cùm omnibus pateat, qui ſtudiorum pretia æſtimare noverunt, publicum Literarum bonum promovendi copiâ, cum facultate voluntatem. Scio, illuſtriſſime Legate, juxta alios mecumque optares, ſi in hiſce vota noſtra locum haberent, videre opus vaſtum de MILITIA ROMANA, quod Au-

thor moliebatur; ad quod omnibus numeris abſolvendum, ipſi non defuit tempus, abundabat rerum copiâ: intervenerunt autem impedimenta, quæ Epictetus ſecernit à conſilio & libertate humana; quicquid autem moli deeſt, compenſat rerum tractatarum magnitudo. Tua, Vir Illuſtriſſime, graviſſimarum occupationum tempora, mihi brevitatem imponunt, ut plura Nominis Tui reverentia addere non auſim, niſi unicum hoc, me eſſe

Illuſtriſſimæ Excellentiæ Tuæ

ad omnia ſervitia paratiſſimum,

JOHANNEM ELSEVIRIUM.

GEOR-

CL. SALMASII

DE

RE MILITARI ROMANORVM LIBER.

CAP. I.

De Mutatione artis militaris apud Romanos, Et quod ſæpe Variaverit multis argumentis probatum.

IN Explicanda Re Militari Romanorum qui utilem & efficacem ponere operam cupit, curare ſtudio intentiore debet ut videat non quid diſtet ab hodierna populis Europæis uſitata, ſed in primis quærere illum oportet an & à ſemetipſa aliquando diſcrepaverit, id eſt an Romana ipſa à Romana diverſa fuerit & pro tempotibus variaverit. Quod enim in reliquis moribus & inſtitutis Gentium uſu frequentius venit ut ſubinde mutentur, hoc etiam in militari diſciplina contingere poſſe vetiſimile eſt, in Romana autem gente eam in varias incidiſſe mutationes pluſquam verum eſt. Cum plures fuerint, maxime notabilem eam fuiſſe non obſervatum miror quæ circa ultima reipublicæ tempora quando ejus libertatem Marius & Sylla inteſtino bello vexabant, differentiam talem Militiæ peperit qualem inter primi Scipionis Africani & Julii Cæſaris ætatem extitiſſe videmus. Niſi autem in confeſſo ſit aliam fuiſſe militandi artem qua Cæſar & Pom-

Pompejus uſi ſunt, ab ea quam Scipiones uſurparunt, omnia in confuſo erunt quæcunque ad hujus argumenti illuſtrationem afferri poſſent. Ecquid aliud fraudi fuit viris doctiſſimis, Italis, Gallis, Belgis, Hiſpanis qui hactenus ea de re aliquid commentati ſunt, ne id quod tanta cura explicare & illuſtrare conati ſunt, ad optatum finem perducerent, quam quod hoc minime animadverterunt, cujus indagationi præcipuam operam dicare debuerant? Dum enim ad illam militaris artis Romanæ formam, quæ diligentiſſime à Polybio pertractata atque tradita eſt, omnis ævi ſequentis militiam revocant, in eas ſeſe detruſerunt difficultates, quas nemo unquam evolverit, aut expedierit, niſi eam viam inſiſtat, atque eam rationem ineat, quam hoc libro monſtrare conſtitui. Ut in omnibus quæ initia ſua habent auctuſque ac deceſſus, finis non eſt ſimilis principio nec media utrique paria ſunt, idem & in re militari Romanorum eveniſſe certum eſt. Non eadem eſt infantia cum virili ætate, nec hæc cum decrepita. Idque magis obſervare eſt in illis quæ creſcendo & decreſcendo in tantum à ſua natura ac forma recedunt, ut alia prorſus fiant quam quæ ab initio fuerant. Militia Romana cum ipſa Republica ita crevit ac decrevit, ut etiam cum ea prorſus immutata ſit. Incrementa accepit & decrementa paſſa eſt, ac tandem haud minus quam Reſpublica quæ per ipſam ſteterat, peſſumdata eſt, ſed tamen prius quam ipſa. Nam exitium imperii Romani maxima ex parte imputari debet diſciplinæ militaris lapſui. Ubi hic contigit, tum & illud undique irruentibus barbaris patuit conculcandum, cum non eſſent amplius qui objicerentur gentium inundationi, fortes, fideles, exercitati & bellicoſi cum ducibus milites. Qua de re alias erit dicendum. Conſtat igitur militandi artem aliam fuiſſe Romanis, cum ipſorum Res primum per reges fundata eſt, alia cum in flore ætatis vigente fuit libertate, alia cum Cæſares & Auguſti in ea imperarunt, alia poſtremo ſub Conſtantini ſucceſſoribus ubi translata Conſtantinopolim parte imperii, militia à peditibus ad equites tranſducta eſt. Quod enim cum nationibus quæ equitatu tantum valebant, quo & abundabant, quotidie rem haberent illius temporis novi Romani, nullaque amplius in legionario milite, deperdito in totum priſtinæ diſciplinæ vigore, roboris eſſet fiducia, equeſtrem

ſolam militiam colere & exercere cœperunt, deſerta pedeſtri, cujus uſus vix aliquis erat contra innumerabiles, Alanorum, Gotthorum, Vandalorum, Perſarum, Saracenorum & Sarmatarum in equis pugnantes copias. Per ea tempora qui de militari arte quæ πεζικὴν ſpectat aliquid commentati ſunt Græculi, cum omnia ab antiquis ſumerent, rem ſuæ ætatis, quia militia commutata erat, expoſuerunt verbis antiquioris militiæ propriis. Quod de peditibus illi dixerant, iſti de equitibus hæc eadem in litteras miſerunt. Et quod magis eſt mirandum, nomina quibus pedites priſcis Græcis & Romanis appellabantur, ad equites ſui temporis deſignandos traduxerunt. Hinc στρατιώτης Græcis illis novitiis, & Conſtantinopolitanis proprie de equite, quod antea ſumebatur de pedite. Sed & Romanis ejuſdem ævi, *Miles* non amplius de eo qui pedes in bello mereret, ſed propria notione de equite accipi cœptus eſt. In Symphoſiani ænigmatis titulo, *miles podager* dicit ſe olim ſex pedes habuiſſe, jam vix duos habere. Sex nimirum eques ille qui *miles* ibi dicitur, cum pedibus valeret, ſibi pedes fuiſſe jactat, quaternos equi quo vehebat, cum propriis binis. Et inde percrebuit, ut inter titulos nobilitatis qui *Militis* elogio donatur tam in publicis Curiarum monumentis & archivis quam in domeſticis familiarum illuſtrium inſtrumentis ac tumulis eques intelligatur, equeſtri utpote dignitate pollens, vel ſtirpe oriundus equeſtri. Vetus quoque verſio Vegetii Gallici inſcriptionem operis quæ eſt *de Re Militari*, reddidit vernacule, de arte Equeſtri, *de l'art de Chevalerie.* Verum de eo militiæ genere, quod ſub Conſtantini ſucceſſoribus in imperio Conſtantinopolitano obtinuit, nunc aliquid commentati propoſitum non eſt, quod alibi exequi conſtitui. Hoc tempore & in hoc ſcripto id perficere tantum decrevi, ut oſtendam etiam in confinio liberę Reipub. Romanæ, & jam jam in unius poteſtatem redigendæ duo extitiſſe rei militaris genera planè diverſa. Nec repetam antiquius ævum quod ſub Regibus fuit. Servio quippe regnante pro facultatibus quas in cenſum deferebant cives Romani, tam in Claſſem mitti quam in aciem, priores aut poſteriores ſolebant, hoc eſt in prima acie vel in poſtrema pugnabant. Ditiores qui erant & Claſſis primę, in fronte prima pugnam inibant, ultimæ claſſis pauperes in poſtremum pugnæ locum rejiciebantur. Sed & diverſo armorum genere

inopes & bene nummatos uti mos fuit. Hoc poſtea mutatum, & inſtitutum, ut diſcrimine ab ætate in militibus facto, primo loco prælium capeſſerent, acie inſtructa, qui juniores eſſent: in media acie ævo provectiores, veterani aut caſtrorum cuſtodiæ præficerentur, aut ſubſidiis reſervarentur, & ultimi ad pugnandum conſurgerent, ſi prioribus res male ceſſiſſet. Hæc magna præliandi diverſitas ab ea quæ ſub Servio Rege in uſu. Sed nec iſta ſemper tenuit. In contrariam etiam formam poſtmodum tranſiit, qua invaluit, ut veterani & gravioris armaturæ milites in prima acie collocarentur, juniores & minus exercitati, leviuſque armati in ultima ponerentur. Quid tam diverſum? Longum cenſes tempus interceſſiſſe hunc morem inter & illum priorem? Quantum temporis intervallum patuit, à Scipionibus ad Cæſarem & Pompejum. Spatium illud haud mains fuit quam centum & quinquaginta plus minus annorum. Medio illo tempore accidiſſe oportet eam militiæ commutationem. A quo facta ſit non liquere dicerem, niſi certo ſcirem à Mario profectam quem conſtat plurima innovaſſe in re Militari. Qua de re mox latius in majori opere. A quocunque proceſſerit iſta mutatio, certum illud eſt, aliam fuiſſe ſub Scipione Romanam militiam, de qua tractatum peculiarem Hiſtoriæ ſuæ inſeruit Polybius, aliam ſub Cæſare qui Rempublicam liberam armis oppreſſit. Atque hîc maximus ac præcipuus error cernitur eorum qui de ea Militia Commentationes ediderunt. Unius generis ac formę eam faciunt quę à Polybio deſcripta eſt, & eam qua ſub Cæſarum imperio bella à Romanis geſta ſunt. Atqui utriuſque militiæ & Polybianæ & Cæſarianæ longe plures & majores differentiæ notari poſſunt, quam illa ſunt quæ Romanam inter & Macedonicam interceſſere diſcrimina. Ne de recentioribus mireris tam graviter eos peccare potuiſſe, in eadem culpa etiam verſari pleroſq; veterum invenio. Et hîc etiam parvam mihi habes fidem? Jam faxo, ut quod dico verum eſſe, haud abnuas. Vegetium vides? Auctor eſt qui dum de Re Militari veterum pertractat, nihil habet ſui ſed omnia ab aliis, quos compilavit. Non unius generis nec ætatis ſcriptores tranſcripſit, quos & nominavit. Catonem illum Cenſorium, Celſum; & Frontinum. Cum neutra militia illius ævo jam uſitata eſſet, tam quæ Catonis temporibus, quam quæ Cornelii Celſi vel Frontini ætate florebat, ſic ex utraque cinnum

fecit,

Digitized by Google

fecit, qui utramque ignoravit. Inde eſt quod *Principes* anteponit *Haſtatis*, quia nominis veriloquium eo ducebat. Qui enim *Principes* in bello, niſi qui *Principes* id eſt primi pugnant? Non ita tamen fuit Catonis & Scipionis ſæculo, ſed *Principes* ii dicebantur qui in ſecunda acie pugnabant, poſt *Haſtatos*, *Principes* ab ætate appellati non à pugnandi ordine, quia flore ac vigore ætatis virilis *Principes* eſſent, inter *Haſtatos* juniores, & *Triarios* veteranos medii. Sed fortaſſean nec hic Vegetii error cenſendus, cum eorum ſit à quibus accepit, Cornelii nempe Celſi, vel Frontini. Hi abolitam ætate ſua militiam veterem dum non ſatis attendunt, imprudenter notione nominis ducti *Principes* ante *Haſtatos* poſuere. Tantoque citius in hunc errorem inciderunt, quod illa ætate quâ ſcripſerunt, & *Principia* dicebantur, & *principales milites* qui in prima acie pugnam capeſſebant. Nec magis porro mirum de Celſo & Frontino iſtic eos errare potuiſſe quam de Livio qui aliquot locis in commemorandis præliis ex more & ordinatione antiqua factis, *Principes* prius nominavit quam *Haſtatos*. Quod erratum eſſe librariorum Criticis placet non item mihi, qui ſciam majora peccaſſe celeberrimum illum ſcriptorem in Re Militari Romana. Præterea *Principes*, ut *Anteſignani*, etiam dicebantur ætate Cæſaris levis armaturæ pedites, ſive velites qui *Principe* loco, & ante ſigna prælium committebant. Horum meminit ſcriptor Belli Hiſpanienſis. Hujus generis *Principes* quia cogitabant auctores ſupra memorati, confudiſſe eos videntur cum *Principibus* priſcæ Militiæ qui in ſecundo ordine poſt *Haſtatos* pugnabant. Cæterum priuſquam rationibus evincamus diverſam fuiſſe militandi artem qua uſi ſunt Romani ſub Cæſarum imperio ab ea quam frequentarunt ſtante ſub Scipionibus libera Republica, id etiam probandum teſtimoniis. Unus erit Varro pro centum teſtibus. Is in libro IV. de Lingua Latina, ubi explicat illa vocabula antiquæ militiæ, *Haſtatos*, *Principes* & *Triarios*, diſerte ſignificat deſita eſſe & à more qui tunc obtinebat aliena. *Haſtati*, inquit, *dicti quod primi pugnabant haſtis. Pugnabant*; dixit, non *pugnant*. In vetere nempe militia, mos fuit primos eos, id eſt in prima acie haſtis pugnare, & inde *Haſtatis* nomen. Qui aliter legunt in Varrone, & interpretantur, fruſtra ſunt. Ergo in illa Militia quæ Varronis ætate frequentabatur, nulli amplius *Haſtati*,

A 3 *ſtati*,

Digitized by Google

ſtati, ſed nec *Principes*. Sic enim eos appellatos ibidem notat, *qui à principio gladiis pugnabant, & poſt commutata re militari minus illuſtres ſumuntur.* Vide, *rem commutatam militarem.* Alia igitur tum fuit cum illa ſcriberet, alia olim. Ideo à *principio*, id eſt olim & in antiqua militia, *Principes* gladiis ait pugnaſſe. Sic Tacitus ſcribit, *Reges à principio Romam habuiſſe.* Sed quid eſt, quod ait *Principes* olim pugnaſſe gladiis? Hoc nimirum, in ſtataria pugna locum eos habuiſſe, & legionarios fuiſſe milites qui pede collato cum hoſtibus congrederentur, gladiis rem gerentes. Quod proprium ſtatariæ pugnæ fuit, & gravis armaturæ. Velites enim & levis armaturæ è longinquo jaculantur, non *ad manus veniunt*, ut tum etiam loquebantur: nec cominus pugnabant, ſed eminus, ideo gladiis rem non gerebant. Addit Varro: *Et poſt, commutata militia minus illuſtres ſumuntur.* De ſua ætate loquitur. Nunc, inquit, ſumuntur minus illuſtres quibus id nomen. Illuſtriores & honeſtioris ordinis ſemper habiti ſunt in Militia Romana, qui manus conſerebant cum hoſte, collato pede, ut erant legionarii, ſcutis armati, pilis & gladiis pugnantes. In his olim fuere & *Principes* inter illuſtres qui legionariæ militiæ nomen dabant. Ætate Varronis commutata rei Militaris forma qui hoc nomine appellabantur, minus illuſtres habebantur. Quid ita? Quia ſic tum vocati qui primi pugnabant, & anteſigna, leves nempe armaturæ & Velites. Quos etiam ab ea re *Anteſignanos* Varronis ſæculum appellabat. At olim *Anteſignanos* dici mos erat tam *Haſtatos* quam *Principes*, quia ante ſigna pugnabant. Signa enim eo ævo, & poſteriore, propria *Triariorum* qui in poſtrema acie depugnare ſolebant. Ubi ratio immutata eſt, & *Triarii* in primam aciem ſubducti cum ſignis & Aquilis legionis, tum Velites qui ante ſigna pugnam capeſſebant, & antequam legionarii ſigna in hoſtem inferrent, *Anteſignani* appellati, ſed & *Principes* quia primi prælium committebant. Nam *princeps* Latinis, idem quod primus. Eo ſenſu *Principes* apud auctorem de Bello Africano, in prælio extremo deſcribendo quo Cæſar cum Scipione conflixit: *Quod poſtquam Cæſar intellexit incitatis militum animis reſiſti nullo modo poſſe, ſigno Felicitatis dato, equo admiſſo contra Principes ire contendit.* Sic vocat, quæ in prima acie collocatæ erant Scipionis, leves armaturas, equitibus Mauris interjectas, & quę cum elephantis, vel poſt ipſos.

Ita

Digitized by Google

Ita enim & priorem aciem diſpoſuerat, elephantis dextro ſiniſtroque cornu collocatis, & poſt elephantos armaturis levibus Numidiſque auxiliaribus ſubſtitutis. Hos *Principes* exercitus Scipionis, cum Mauris equitibus, & elephantis fuiſſe, ex ſequentibus apparet, Ita enim ſcribitur, *Item Mauri equites qui in eodem cornu*, nempe dextro, *cum elephantis erant, præſidio deſerti, & principes fugiunt.* Illud certe conſtat ex Varronis verbis ſuperius allatis, qui *Principes* vocabantur in Militia Romana illius temporis minus illuſtres ſumptos, quam qui in priore Militia ſic dicti, gladiis pugnabant. Iſti enim antiqui *Principes* legionarii milites fuere, illi Varroniani ſæculi, levibus armaturis adnumerandi, ideo ſic appellati, quod *Principes*, id eſt primi in hoſtem irent. Eundem ergo exitum *Anteſignanorum* & *Principum* voces fecerunt. Cum legionarii ita dicerentur in antiqua militia, in poſteriore levibus armaturis id nominis adhæſit. Alio ſenſu *Principia* & *Principales milites* appellarunt in nova Militia. Sic enim vocabant Tribunos & primorum ordinum centuriones, & alios digniores milites qui etiam in prima acie & ante ſigna prælium inire ſoliti erant. *Si magis illuſtres* in Varrone legeretur, de his *Principiis*, vel *principalibus militibus* intelligendi forent. Verùm de his aliâs. Hoc nunc agimus, ut probemus *Haſtatos* & *Principes* legionarios, in nova militia qualis ſub Cæſare & Pompejo fuit, locum non habuiſſe. Idem de *Triariis*, quos ille ipſe Varro ita dictos eodem libro ait, quod in acie tertio ordine *extremis ſubſidio deponebantur.* Hos *Triarios* in tertio ordine pugnantes, & extremis ſubſidio depoſitos nuſquam agnovit Cæſariana militia. Solebant & ſubſidiariæ copiæ à Cæſare, & aliis tunc temporis imperatoribus in extrema acie ſubſtitui, ſed nuſquam eas *Triariorum* nomine appellatas invenire eſt. Sed & ipſe Varro eo loco ita de iis loquitur ut conſtet ex ejus verbis non amplius *Triariis* locum fuiſſe in acie Romana. *Pilani*, inquit, *Triarii quoque dicti quod in acie tertio ordine extremis ſubſidio deponebantur.* Dixit *deponebantur*, nempe antiquis temporibus, & vetere militia, non in ea quæ tunc obtinebat.

CAP.

Cap. II.

De legionis Romanæ diviſione, & aliam fuiſſe Scipionis ævo, aliam ſub Cæſaribus.

Rationibus nunc pugnemus, ut oſtendamus diviſionem legionis quæ in *Cohortes* fiebat ſubſiſtere ac cohærere neutiquam poſſe cum ea quæ in *Haſtatos, Principes, & Triarios* diſtribuebatur. Hæc antiqua fuit legionis Romanæ Polybii ævo, ab ipſo Romulo, ut inter auctores convenit, inſtituta diviſio. Numerus non idem ſemper conſtitit, ſed quicunque eſſet in tria corpora dividebatur, ætatis diſcrimine ſignata. Pubeſcens ætas in *Haſtatis*, robuſtior & virilis in *Principibus*, provectior & virtutis uſu probata in *Triariis*, qui Veterani milites erant, ſpectabatur. Sic diſtincta ſemper fuit vetus legio in hæc tria corpora, quæ *Cohortes* nullas habuit, nec vero habere potuit, ut legio nova & Cæſariana. Ita enim eam vocamus, quia ut in Scipione veterem quæ à Polybio deſcripta eſt, ſignamus, ſic in Cæſare novam, quo diverſam utriuſque ævi militiam ab horum duorum eminentiſſimorum imperatorum ætatibus, illuſtriore nota diſtinguamus. Sumamus legionem Polybianam. Ea quaternos millenos cum ducentis milites habuit. *Triarii* in his ſexcenti fuere. Et hic numerus *Triariorum* ſemper ſervatus eſt, quantumlibet auctior fieret legio. Nam creſcente pro portione *Haſtatorum* & *Principum* numero, ſi legio ampliaretur, nihilominus *Triarii* manebant planè ſine augmento. Quod diſerte Polybius affirmat: Ἐὰν δὲ, inquit, πλείους τῶν τετρακισχιλίων ὦσιν, κατὰ λόγον ποιοῦνται τὴν διαίρεσιν, πλὴν τῶν τριαρίων, τούτους ἀεὶ τοὺς ἴσους. *Quod ſi plures quatuor millibus in legione numerentur, ſimiliter pro rata diviſionem faciunt, exceptis Triariis qui ſemper numero eodem.* Quoties legio diviſa eſt in decem *Cohortes*, æqualis in omnes partes ea partitio facta. Singulæ quippe inter ſe pares. Verbi gratia legio Polybiana quaternis millibus & ducentis militibus conſtans, ſi divideretur in decem partes æquales ut erant decem cohortes, unaquæque earum haberet milites viginti & quadringentos. In tali partitione *Triarii* numero ſexcenti nullo modo queunt partem æqualem cum aliis novem conſtituere. Unam certe *Cohortem* ex his efficere non poſſis. Sexcenti ipſi

ipſi ſunt, cohors quadringentos & vicenos ſolos habet. Vis duas ex eorum numero *cohortes* componere? Nec hoc dabitur. Duæ quippe *cohortes* in legione quaternorum millium & ducentorum, octingentos & quadraginta dant milites. At *Triarii* in totum ſexcenti ſunt. Duæ ex his *cohortes*, trecentorum tantum eſſent militum ſingulæ, quibus quadringenti competunt, & viginti. Fac legionem eſſe quinque millium, ut aliquando fuiſſe certum eſt. Singulæ ejus *cohortes* erunt quingenariæ. Nec in hac igitur legione quinum millium ex *Triariis* ſexcentis una poteſt *cohors* conſtare, quæ par cæteris ſit. Sexcenaria quippe exiret pro quingenaria, & quingentos pro ſexcentis haberet. In ea autem legione quæ ex ſex millibus compoſita eſſet, locum habere poſſet. Nam ſingulæ ejus *cohortes*, ſexcentis conſtarent. Si hoc placeat, non tamen in Polybiana quæ quaternorum millium fuit, hæc diviſio poteſt admitti. Ne in iſta quidem quæ ſex millium eſt, ſi recte calculum ponas. Nam cui cohorti aſſignabuntur, primæ an ultimæ? *Triarii* ſanè in militia vetere, ut pote veterani milites, honeſtiſſimi & maximæ dignitatis fuere. Cohors prima in legione talium. Ergo occupare debuerunt *cohortem* primam merito ſuo. Atqui *cohortes* primæ legionum ſemper in acie prima collocabantur, & in cornu dextro. At ex veteris militiæ inſtituto, *Triarii* ſemper in ultima acie, ad ſubſidium ſepoſiti. Eorum fuit Primus pilus, vel *Primipilus*, qui *Pilanorum*, ſic enim & *Triarii* vocabantur, primus erat centurio, ut *primus Haſtatus* dicebatur primus *Haſtatorum* centurio, & *primus Princeps* primus centurio *Principum.* At *Primipilus* ille qui olim *Pilanorum* ſive *Triariorum* primus centurio in extremo agmine pugnantium, commutata militia in prima cohorte cui & præerat, & à qua initium pugnandi fiebat, pugnare ſolitus. Alia igitur militia fuit, quæ *Primipilum* in cohorte prima poſuit, in prima acie ordinanda, & quæ eundem cum *Triariis* quos ducebat in ultimum ordinem, extremo loco pro ſubſidio pugnaturum rejiciebat. Alia etiam ratione, legionis in *cohortes* diſtributio, non poteſt ſtare cum ea diviſione, quæ legionem in tria genera ſupraſcripta partiebatur, *Haſtatorum, Principum*, & *Triariorum.* Sumatur iterum demonſtratio Polybiana. Corpora *Haſtatorum*, & *Principum*, in decem partes ſingula dividebantur. In ſingulis partibus erant milites centum &

Digitized by Google

viginti. Hic numerus *manipuli* nomine appellabatur atque *ordinis*. Si quis tentet has partes denas ſingulorum corporum, & ipſa corpora diducere æquabiliter in portiones quæ cohortibus reſpondeant, nulla ratione id præſtare poſſit. Unaquæque pars ex tribus legionis Polybianæ, mille ac ducentos milites habuit. Hunc numerum ſi æqualiter in tres porro partes ſecare velis, unaquæque quadringentos auferet. Si totidem exire ex eo numero cohortes poſtules, non conſtabit ratio. Nam ſingulæ cohortes in legione quaternorum millium ac ducentorum, quaternos & vicenos milites habere debebunt. Sed fac ſingulas eſſe rotundo numero quadringentorum militum, ne ſic quidem res rectè procedet. Tres cohortes nempe dabuntur ex numero *Haſtatorum*, tres ex corpore *Principum*. Sunt ſex cohortes. Ex velitibus etiam tres aliæ cohortes educentur. Novem jam habemus. Reſtabit decima ex *Triariis* concinnanda, in qua ſexcentos ponemus milites, cum reliquæ cohortes quadringentis tantum conſtent militibus. Non erit igitur æqualis diviſio. Præterea ex velitum numero tres fecimus cohortes. At in antiqua legione, nec in certum ac diſtinctum corpus redigebantur, nec ſigna ſua quæ ſequerentur, habebant: non in manipulos dividebantur proprios, nec ordines in acie inſtruenda accipiebant. Horum, ut Megarenſium, olim, οὔτε λόγος, οὔτ' ἀριθμός Nec igitur in cenſu & numero cohortium collocati fuiſſent. Et tradit Polybius, cum pari numero eſſent in legione cum *Haſtatis* ac *Principibus*, corpus per ſe atque ordinem numerumve in legione non compoſuiſſe, ſed prout erat multitudo eorum, in cætera corpora æqualiter diſtribui ſolitos. Cum mille ducenti numero forent in Polybiana legione, quadringenti ex his attribuebantur *Haſtatorum* corpori, quadringenti *Principum* ordini adſcribebantur, & totidem *Triariorum* aſſignabantur manipulis. Hoc eſt quod voluit Polybius, cum ſcripſit de his velitibus: τῶν δὲ γροσφομάχων τοὺς ἐπιβάλλοντας, κατὰ τὸ πλῆθος ἴσους ἐπὶ πάντα τὰ μέρη διένειμαν, καὶ τὸ μὲν μέρος ἕκαστον ἐκάλεσαν, καὶ τάγμα, καὶ σπεῖραν, καὶ σημαίαν. *Velites autem pro ratione multitudinis eorum, æqualiter diſtribuebant in ſingulas partes reliquorum generum. Vnamquamque vero earum partium ordinem appellabant, & ſpiram, & manipulum.* Quadringenti velites aſſignabantur corpori *Haſtatorum*, per ſingulos eorum manipulos

pulos

Digitized by Google

pulos æqualiter diſtribuendi. Idem de *Principibus* & *Triariis*, qui & partem quisque ſuam velitum accipiebant, in ſuos manipulos pariter diſpertiendam. Sic ex quadringentis velitibus qui competebant corpori *Haſtatorum*, *Principum*, *Triariorum*, ſinguli eorum manipuli, qui deni erant in unoquoque corpore, quadragenos ſortiti ſunt velites. Vicenos fuiſſe leves milites, in unoquoque manipulo legionis tradit Livius lib. VIII. ubi pugnam Roman. cum Latinis deſcribit *Manipulus*, inquit, *vicenos leves milites habuit, aliam turbam ſcutatorum*: Legionem quoque, ubi in decem cohortes dividi cœpta eſt, ſuos leves & expeditos milites habuiſſe, alibi docemus. Et ſanè abſque his levibus eſſet, ſive levis armaturæ militibus, qui *haſtas* tantum & *gæſa* gerebant, numerus Polybianæ legionis idem foret cum ejus legionis numero, quæ à Romulo inſtituta eſt. Ea ternum millium fuit. Adde leves, ſive γροσφομάχυς, ut eos Polybius nominat, mille ducentos, ter mille fuerint reliqui, qui numerus erat Romuleæ legionis, ſimiliter & in tres partes *Haſtatorum*, *Principum*, & *Triariorum* diſtributæ. Quod additi ſunt ad legionem mille ducenti velites, nihil illi auxerunt legionariorum militum numerum quem parem fuiſſe certum eſt in antiqua legione ſicut à Romulo fundata eſt, & in Polybiana. Iſti autem leves qui neque ſigna, neque ordines proprios in legione habebant, neque etiam duces, per reliquorum generum manipulos æquali portione diſpertiendi ac diſpergendi, extra legionem cenſebantur, ita tamen ut aliquando cum legione ſint numerati, ſed eo modo quo dixi, ſine propriis ſignis, ordinibus, & ducibus. Pone ſexcentos *Pilanos*, ſive *Triarios* in legione Romuli, mille ducentos *Principes*, totidem *Haſtatos*, habebis eumdem numerum germanorum legionariorum, & gravis armaturæ militum, quem Polybius in ſui temporis legione agnoſcit. Et certè videtur hîc legitimus fuiſſe numerus legionis Romanę quamdiu in tria ſumma genera diſpertita eſt, *Haſtatorum*, *Principum* & *Triariorum*. De illo tantum dubitari poteſt, an legio hoc habuerit Romulea & prima, ut in tribus ejus corporibus ſive generibus ęqualis diſtributio in denas partes fuerit. Hoc eſt, an par numerus fuerit *Triariorum* in denas partes diſtributorum, ac *Principum* & *Haſtatorum*. Si inęqualis fuit, ut in legione Polybiana videmus, manipuli *Triariorum* ſexagenorum tantum militum fuerint, ut in Polybianana: *Haſtatorum* ordines & *Principum*, centenorũ ac vice-

vicenorum. Sed æquales in tribus generibus partes factas à Romulo in ſua legione inſtituenda ſuadere videtur, nomen ductoris qui ſingulis manipulis præfuit. Is *centurio* vocatus eſt, quod nimirum centuriæ præeſſet juſtæ. Appellatio manſit etiam poſtquam manipuli aucti ſunt, ut in Polybianis *Haſtatis* & *Principibus* quorum manipuli centenis & vicenis conſtabant militibus. *Triariorum* verò manipuli cum ſolos haberent ſexagenos milites, nihilominus, ordinum eorum ductor, dicebatur *centurio*, ut *centurio Primipili*, qui primum manipulum Pilanorum, qui *Triarii* etiam dicebantur, ducebat. Centuriæ igitur veræ ac juſtę fuerunt manipuli illi ex quibus legionem ſuam compoſuit Romulus, ac ſic *Triariorum* Romuleorum manipuli æquales numero fuere *Haſtatorum* & *Principum* manipulis. Et hæc cauſa videtur fuiſſe cur Polybius, cum notaret quibus nominibus apud Romanos appellatæ fuerint partes, in quas diviſa ſunt *Haſtatorum*, *Principum* ac *Triariorum* in legione corpora, *centuriam* in his appellationibus non nominavit, quia partim majores eſſent illæ partes centenario numero, ut in *Haſtatorum* ac *Principum* manipulis qui centum ac viginti milites habebant: partim minores, ut in *Triariorum* ordinibus in quibus ſexageni tantum milites fuere. Tres appellationes, quibus eas partes ſignatas prodidit, hæ ſunt, τάγμα. σπεῖρα, σημαία Græca ſunt vocabula ſed eorum ſignificationes in Latio quærendæ, ut id, quod voluit Polybius, intelligamus. Καὶ τὸ μὲν μέρος, inquit, ἕκαστον ἐκάλεσαν καὶ τάγμα, καὶ σπεῖραν, καὶ σημαίαν. Quod attinet ad vocabulum τάγμα, eo deſignare voluit, quem Romani *ordinem* appellant. Et ſanè ita pars quæque dena ex corpore *Haſtatorum*, *Principum & Triariorum* à Romanis vocata eſt, quod per eas partes ordinaretur acies, ut inferius docebimus. Σημαίαν vertit Lipſius *ſignum*. Et ſic etiam certe poſſe reddi non dubito. Sic enim loquuti ſunt optimi Latinitatis auctores, ut *unius ſigni milites* dixerint pro uno manipulo. Sed & *ſigna* etiam dixerunt pro manipulis ut Salluſtius. Ita *ſignum & manipulus* idem pro militum manu quæ unum ſequitur ſignum. Nec aliud intellexit nomine σημαίας Polybius. Si repetatur origo hujus vocis ab inſtitutione prima id verum quod dico apparebit. Centuriæ in legione Romuli pro ſigno manipulum ſive faſciculum fœni in pertica ſuſpenſum ſequebantur.

Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos.

Inde

Inde & ipſa centuria *manipulus*, quia ſub uno ſigno quod idem erat cum *manipulo*, ordinabatur. Sed & *manipulus* poſtea quilibet numerus dictus qui ad unum ſignum ſive vexillum in hoſtem ibat. Σημαίαν Græce reddidit Polybius, quia *manipulus* olim pro σημαία, vel ſigno. Tertium nomen reſtat apud Polybium, σπεῖρα. Lipſio vertere libuit *manipulum*. Id non eſt. Cur enim σπεῖρα manipulus? Ut idem re ipſa ſit, nomine tamen diverſa, & alia cenſetur origine. Poſteriores auctores Græci σπεῖραν vocarunt, quæ *cohors* in Romana legione, poſtquam ea in *cohortes* diviſa eſt. In legione Polybiana nullæ cohortes. Et ſiquando Livius in antiqua Militia, quæ in *Haſtatos*, *Principes*, & *Triarios* legionem diviſit, meminit *cohortium*, quod ſæpe fecit, ad ſui ævi morem reſpicit, prioris oblitus, aut neſcius. Sane cum Græci auctoris verba redderet, qui manipulos & ordines *Haſtatorum* vel *Principum*, vel adeo *Triariorum*, σπείρας vocabat, ipſe *cohortes* Latine tranſtulit, quia id vocabulum Græcis auctoribus tunc temporis uſitatum erat, ad cohortes legionum, quibus denis tota legio conſtabat, deſignandas. Ennius *ſpiras* dixit quæ Græcis σπεῖραι pro manipulis vel ordinibus legionis ſui ſæculi:

--- *Spiris legiones nexant*

Id eſt, manipulis, vel ordinibus. Quod non facturus fuit, ut opinor, ſi ejus ævo *cohortis* nomen in eadem re ſignificanda uſurpatum foret. Si *cohortes* pro legionis partibus illa ætate cognitæ fuerunt, nihil profecto aliud ea voce ſignificarunt quam id quod Polybius σπείρας appellatione intellexit, hoc eſt ordinem vel manipulum centenis & vicenis militibus conſtantem, vel etiam ſexagenis, ut erant manipuli *Triariorum*. Utriuſque nominis σπείρας, & *cohortis* eadem vis ex rotunditate. Nam *ſpira* convolutio eſt funium in circulum, *cohors* quoque in ædificiis ruſticis rotunda. Hæc autem natura eſt multitudinis dum catervatim adgregatur ut circulos faciat. Inde *globus*, *orbis*, *adglomerari* & *conglobari*. Inde & *ſpiræ*, & *cohortes*, pro turbis conglobatis. Quod ad numeros militares poſtea tranſiit. Nec porro mirum nomen *cohortis* alium atque alium numerum, pro temporum ratione, in legione Romana deſignaſſe. Nam & *manipulus* prius fuit centenorum hominum ſub Romulo, poſtea centum & viginti ſequente ævo. Sed & ſexaginta milites *manipulum* fecerunt in

Triariorum ordinibus. Poſtea ſub Imperatoribus legione aucta & in decem cohortes diſpertita, *manipulus* pro tertia parte cujuſque cohortis ſumi cœptus eſt, & ducentos habuit milites. Ad denos poſtremo redactus eſt, & *manipuli* nomine δεκανία appellata eſt, quæ uno contubernio tenebatur in caſtris, & in eodem tabernaculo reſidebat. Putavit Lipſius ſub Hadriano vel Antoninis eam demum notionem manipuli natam eſſe pro decuria militum eodem tentorio utentium. Ego verò vetuſtiorem eſſe ajo. Quid enim aliud voluit Tacitus cum ita ſcripſit, Annali primo? *Non tentoria manipulis, non fomenta ſauciis.* Palam eſt ſenſiſſe manipulis ſingulis ſuum fuiſſe tentorium. Ergo *manipulus*, deni milites. Quam longe à ducentis qui *manipulum* aliquando conſtituerunt? Nec credibile eſt Tacitum aliis locis *manipuli* vocem alio ſenſu poſuiſſe. Semper igitur apud illum *manipulum* accipiendum conſtat, de unius contubernii militibus. Ut eodem Annali, *Concionem quia permixta videbatur, diſcedere in manipulos jubet* Item, Hiſtoriarum I, de prætoriis cohortibus, *manipulatim colloquuti ſunt Licinius, Proculus, & Plotius, Firmus.* Id eſt, per decurias contubernales collectis militibus. Non magis ergo mirandum de *cohortis* vocabulo, quam de *manipuli* dictione, variaſſe ſignificationem ejus pro temporibus, atque alium aliumque numerum in legionibus denotaſſe. Temporibus Scipionum *cohors* trigeſima pars fuit legionis, quæ centum ac viginti militibus conſtabat in numero *Haſtatorum* & *Principum*, ſexagenis in corpore *Triariorum.* At ſub Cæſaribus legio denas tantum cohortes habuit, interdum quingenarias, interdum ſexcenarias, aliquando etiam milliarias, hoc eſt ex millenis militibus, ut plerumque cohortes primæ fiebant ſub Imperatoribus medii ævi. De quibus nos plenius alibi. Cum *cohortes* igitur legimus apud auctores qui ſtante republica Latinè ſcripſerunt, pro manipulis eæ audiendæ ſunt, vel ordinibus veteris legionis, qui pedites tantum centum & viginti continebant. Σπείρας Græci ſcriptores, ut Polybius, appellant, & manipulos ſive ordines, quales & quantos dixi, intellexerunt. Qui vero Imperatorum ævo vixêre, ſolent & σπείρας appellare cohortes quingenarias & ſexcenarias, quales tunc legio Romana numero denas habuit. At non ignoſcendo errore lapſus eſt Livius, qui Polybii Græca Latinè reddendo, non vidit σπεῖραν & σημαίαν eandem

dem

dem eſſe, hoc eſt *cohortem* & *manipulum*, de centenis ac vicenis militibus, quales fuêre *Haſtatorum* & *Principum* manipuli. Sic enim ſcribit lib. xxx. de pugna Scipionis contra Hannibalem, ubi & formam aciei ejus deſcribit: *Inſtruit deinde primos Haſtatos, poſt eos Principes, Triariis poſtremam aciem clauſit. Non confertas autem cohortes ante ſua quemque ſigna inſtruebat, ſed manipulos aliquantum inter ſe diſtantes, ut eſſet ſpatium, quo elephanti hoſtium accepti nihil ordines turbarent.* In his verbis planum eſt eum diſtinguere *cohortes* à *manipulis*, σπείρας ἀπὸ τῶν σημαιῶν. Atqui apud Polybium unde illa hauſit, idem σπεῖρα, id eſt cohors, quod σημαία vel manipulus. Livii ætate acies inſtrui ſolebat per confertas cohortes, quæ quingentis hominibus conſtabant, ſine ullis intervallis. Scipionis ſæculo etiam per cohortes inſtruebantur acies, ſed eæ cohortes eædem cum manipulis, nec plures quam centenos ac vicenos milites habebant, & manipuli ſive ordines aliquantum inter ſe diſtantes locabantur, propter eas cauſas quas infra aperiemus. Polybius in deſcribenda Scipionis contra Hannibalem acie, σημαίας & σπείρας pro iiſdem poſuit, quas Livius imperitè diſtinxit. Verba ſic Polybii ſe habent: Ὁ μὲν Πόπλιος ἔθηκε τὰς τάξεις τῶν ἰδίων δυνάμεων τρόπον τοῦτον. πρῶτον μὲν τοὺς ἀστάτους καὶ τὰς τούτων σημαίας ἐν διαστήμασιν. ἐπὶ δὲ τούτοις τοὺς πρίγκιπας, τιθεὶς τὰς σπείρας οὐ κατὰ τὸ τῶν πρώτων σημαιῶν διάστημα καθάπερ ἔθος ἐστὶ τοῖς Ῥωμαίοις, ἀλλὰ καὶ ἄλλας, ἐν ἀποστάσει διὰ τὸ πλῆθος τῶν παρὰ τοῖς ἐναντίοις ἐλεφάντων. *Et Publius quidem copias ſuas inſtruxit in hunc modum. Primos quidem Haſtatos & eorum manipulos collocavit, cum intervallis inter ordines. Deinde ita ordinavit Principes, ut eorum manipulos non è regione intervallorum quibus diſtabant inter ſe manipuli Haſtatorum poneret, quemadmodum mos eſt Romanis, ſed invicem ſibi ex adverſum reſpondentes, ſatis magna intercapedine propter elephantorum multitudinem, qui in acie hoſtium erant.* Legendum porro in verbis Græcis Polybii, ἀλλὰ καταλλήλους. Quod expreſſimus in noſtra verſione. Apparet ex his luce manifeſtius Livium confudiſſe ordinationem aciei quæ ſuo tempore recepta erat, cum Polybiana quam non eſt aſſequutus, quia qualis eſſet aut ignoravit, aut oblitus fuit. Putavit quippe in eo tantum Scipionem à vulgato more inſtruendæ aciei diſceſſiſſe quod manipulatim aciem direxerit, relictis inter ordines intervallis, non per cohortes confertas, ut con-

conſuetudo ferebat, ſive ullis intervallis. Verba itaque illa Polybii, καθάπερ ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίοις, de conſuetudine ordinandæ aciei, quæ tunc apud Romanos obtinebat cum illa ſcriberet, accepit, & σπείρας de *cohortibus* intellexit quales ætate illa accipiebantur, cum denæ legionem unam conſtituebant. Atqui in illo Polybii loco σπεῖραι & σημαῖαι ſynonyma ſunt, *cohortes* & *manipuli.* Nec Scipio in ordinandis ſuis copiis aliud novavit præter vulgatum eo tempore morem aciei inſtruendæ, quam quod intervalla ordinum ſive manipulorum non ita diſpoſuit, ut ſolebant tum diſponi. Res nova coëgit eum mutare rationem intervallorum quæ inter ordines manipulorum relinqui ex uſu ac more illius ævi oportebat. Quod infra pluribus explicabimus. Nunc id docemus Livium perperam in Polybianis σπειρῶν & σημαιῶν diſcreviſſe quæ eædem ſunt. Certum præterea eſt ætate Polybii, & omnibus ſæculis liberæ Reipublicæ *ordines* & *manipulos* eoſdem fuiſſe in Militia Romana. Manipulatim quippe ordinabantur acies toto illo tempore quo Reſpublica floruit. Ideo ordines & manipuli iidem, τάγματα καὶ σημαῖαι. Quod etiam clare teſtatur locus Livii lib. VIII. ubi commemorat pugnam Latinorum & Romanorum, verbis quæ ſic emendanda ſunt, & quæ paulo poſt uberius explicabuntur: *Et quod antea phalanges ſimiles Macedonicis, hoc poſtea manipulatim ſtructa acies cœpit eſſe. In plures ordines inſtruebantur.* Tota illa narratione *ordines* cum *manipulis* eoſdem facit, ne virum doctum audias qui *manipulos* tam parvos facit, ut velit tum fuiſſe triginta militum. Quod eſt falſiſſimum. Verum de his infra ubi de ordinibus agam. Ex his omnibus conſtat Polybianam legionem toto genere fuiſſe diverſam à ſequentium temporum legione, Militiæ ejus quæ ſub Cęſaribus viguit. His quippe tot rebus inter ſe diſtabant, numero, diviſione, partium denominatione, ordinatione, ordinandorum locatione. *Numero* differebant, quia juſtus hic quaſi numerus in antiqua legione fere ſemper obſervatus eſt, ut eſſet quaternorum millium ac ducentorum. Ab ipſa prima ejus origine ac inſtitutione hic tenuit, & quamvis interdum numerum acceperit ampliorem, hic legitimus habitus eſt, & in eum ſemper Romani reciderunt, uſque ad tranſitum alterius militiæ, ut apparet ex Polybio; cujus ætate hunc numerum ab antiquo velut ſollemnem habuit legio. Ideo nunquam mino-

minore fuit numero, quia ut plurimum hîc ſtatus fixuſque, quamdiu in *Haſtatos*, *Principes* & *Triarios* diviſa eſt. E contrario ubi in cohortes denas dividi cœpit, nunquam minus militum habuit quam quingentos, etſi aliquando etiam plures, uſque ad ſexcentos & ultra. Nam & cohortes accepit interdum milliarias; & præcipue primam. Vegetius lib. II. cap. VI. de legione qualis fuit ſub Adriano, ex Frontino tractans ſcribit, *decem cohortibus legionem fundari, quæ habet pedites ſex millia centum, equites ſeptingentos viginti ſex. Minor itaque numerus armatorum in una legione eſſe non debet.* De legione Polybiana dici poſſet, minorem numerum in ea armatorum eſſe non debere quam quaternorum millium ac ducentorum. Nunquam enim minor in vetere legione fuit numerus, ne ab ipſa quidem inſtitutione Romuli, ſi de gravi armatura verè legionariorum militum accipiatur. At in legione quæ ſub Imperatoribus conſcribebatur, teſte Frontino quem Vegetius exſcripſit, minor numerus eſſe non debuit quam ſex millia centum. Additque ſtatim: *Major autem interdum eſſe conſuevit, ſi non tantum unam cohortem, ſed etiam alias miliarias fuerit juſſa ſuſcipere.* Tempore Cæſaris Julii, miliariæ illæ cohortes in legione incognitæ fuere, quo tempore ut plurimum omnes cohortes fuere quingenariæ, tota legio quinum millium. *Diviſione* diſtabat legio vetus à novitia, ac *partium etiam denominatione.* Antiqua legio dividebatur in tres claſſes quibus diſcrimen ætas faciebat, atque etiam armorum genus. Hoc diſcrimine armorum dividebatur in *Haſtatos* & *Pilanos.* Hi pilis, illi haſtis pugnabant. Ab ætate diſcrimen trium generum erat. Nam in *Haſtatos* juniores, *Principes* robuſtiores, & *Triarios* veteranos tota legio vetus diſtinguebatur. In novitia legione ut alia partitio uſurpata, ita etiam alia partium denominatio. In ſolas decem cohortes dividebatur, cohortes autem ſingulæ ſubdividebantur in ternos manipulos, manipuli in binas centurias. Hæc legio ſenum millium fuit, habuitque denas cohortes, tricenos manipulos, ſexagenas centurias. Eadem diviſio in aliis obſervata, quæ minorem habebant numerum, ut alibi plenius dicam. Nullos *Haſtatos* hâbuit, nullos *Principes*, nullos *Triarios.* Vetus verò nullas cohortes, aut ſi ἀκριβέστερον cohortes reddi debent, tales cohortes habuerit triginta, totidemque manipulos quia eadem veteris legionis cohors

ac manipulus. Præterea cohortes veteris legionis, inæquales, recentis omnes inter ſe æquales, excepto quod miliariam aliquando cohortem primam accepit, cum aliæ eſſent quingenariæ. At in vetere legione cohortes *Haſtatorum* & *Principum* centum & viginti militum fuere, *Triariorum* vero ſexagenos tantum milites habuere. Alia itaque tam diviſio quam ſubdiviſio in vetere & in nova legione, alia quoque partium tam enumeratio quam denominatio, & nihil omnino ſimile in utraque, quantum ad earum numerum & diviſionem attinet.

Cap. III.

Legionem antiquam ſive Polybianam à Cæſariana & nova diverſam fuiſſe ordinatione.

NOn ſolum ordinatione, ſive ordinandi modo, diſtabat legio Scipionis à Cæſaris legione, ſed etiam ipſius ordinationis, ut ita dicam, ordine, & ordinandorum in acie locatione. Sed de ordinatione primùm. Ordinatio eſt ratio, quâ in acie ordinanda diſponitur legio per majora aut minora corpora, quæ totidem ſunt veluti partes ac membra totius ordinationis. Ordinatio ea τάξις vel ἔκταξις Græce dicitur. Polybiana legio per minora corpora ordinabatur, ut erant manipuli, ex peditibus centum ac viginti. Legio Cæſariana per cohortes inſtruebatur, quæ corpora fuerunt ſexcentorum militum. Unde illud Virgilii de acie, qualis tunc temporis ordinabatur, II. Georgicῶν:

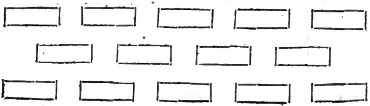
Ut ſæpe ingenti bello cum longa cohortes
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto,
Directæque acies.

Præterea hæc etiam differentia extitit, quod in ordinatione legionis priſcæ intervalla relinqui ſolita inter ordines ſive manipulos qui ordinabantur. In nova dum ordinaretur, nihil tale fieri ſolitum, ſed per *confertas cohortes* inſtituebatur, ut loquitur Livius, hoc eſt invicem junctas, & nullis intervallis hiantes. Enimvero intervallis antiquitus ideo inter ordines locus fuit, quia id requirebat tum uſitata depugnandi ratio, ſicut à Livio tradita eſt, cùm in recente nullis ejuſmodi inter ordines patentibus viis opus eſſet. Priſcam eam rationem aciei inſtruendæ, quæ ordinum intervalla deſi-

Digitized by Google

deſiderabat, verbis Livii hîc referemus, ut inde conſtet quantum diverſa fuerit pugnandi conſuetudo veterum ac novorum Quiritum. Ita ergo Livius veterem morem præliorum deſcribit lib. VIII. *Ubi his ordinibus exercitus inſtructus eſſet, Haſtati omnium primi pugnam inibant. Si Haſtati profligare hoſtem non poſſent, pede preſſo eos retrocedentes in intervalla ordinum Principes recipiebant. Tum Principum pugna erat. Haſtati ſequebantur. Triarii ſub vexillis conſidebant, ſiniſtro crure porrecto ſcuta innixa humeris, haſtas ſub ſubrecta cuſpide in terra fixas, haud ſecus quam vallo ſepta inhorreret acies, tenentes. Si apud Principes quoque haud ſatis proſpere pugnatum eſſet à prima acie, ad Triarios ſenſim referebantur. Inde rem ad Triarios rediiſſe, cum laboratur, proverbio increbuit. Triarii conſurgentes, ubi in intervalla ordinum ſuorum Principes & Haſtatos recepiſſent, extemplò compreſſis ordinibus claudebant vias, unoque continenti agmine, jam nulla ſpe poſt ſe relicta, in hoſtem incedebant.* Cur tam diligenter & accurate hunc modum depugnandi in exercitu Romano deſcripſit occaſione data Livius? Quia nimirum vetus erat & obſoletus, abolituſque. Quod ſi in uſu fuiſſet & frequens eo tempore quo hiſtoriam ſcripſit, ludibrium debuiſſet tunc temporis hominibus Romanis, qui rem omnibus notam adeo anxiè & exacte litteris mandaret. In ſuperius poſitis ejus verbis habemus imaginem ad vivum omnibus ſuis lineamentis expreſſam ordinationis antiquæ, qua acies inſtruebantur. Triplex erat acies pro triplici genere militum quo legiones diſtinguebantur. Acies illæ invicem ſibi ſuccidaneæ diſponebantur, & altera alteram ſequebatur, nec omnes uno eodemque tempore pugnabant. Secunda erat ſubſidiaria primæ, tertia ſecundæ. Ideo intervalla relinquebantur inter ordines cujuſque aciei, ut eſſet quo ſe reciperent priores, ſi rem male geſſiſſent, retrocedendo nimirum per intervalla ſubſequentium, quos vice verſa poſt eorum terga ſubducti ſequebantur. Ita autem diſponebantur, ut primæ aciei ordines reſponderent intervallis ſecundæ aciei, eo fini, ut ſi recedendum eſſet, recta ad intervalla ſequentium ordinum retrogradi ferrentur, & ſic per ea dilapſi, poſt terga militum qui in ſecunda acie ſtabant, recepti in tuto forent. Quo facto ſecundæ aciei ordines in hoſtem procedebant clauſis intervallis quæ patuerant retrocedentibus aciei primæ manipulis. Sed hoc, inquiet

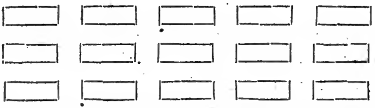
aliquis, fieri vix poterat abſque turbatione. Ut hodie fiunt acies percipi haud adeo facile poteſt quomodo receptus ille primæ aciei ordinum procederet per intervalla ſequentis, niſi quis attendat ad formam priſcæ ordinationis. Primum non admodum multiplicabantur ordines in unaquaque acie, ſed ex paucis conſtabant in latum ordinibus, ternis aut quaternis ad ſummum, quo fiebat, ut facilius per intervalla à tergo poſitorum ordinum ſe recipere poſſent, non lata fuga hoſtibus terga dantes & averſi, ſed *ſenſim*, ut ait Livius, *retrocedentes*. Quod ſi fugiſſent, haud ſane ſine tumultu incidiſſent in aciei ſequentis ordines quos & facile turbaſſent quantumlibet relictis intervallis patentes. Præterea frequenti & quotidiano exercitio id aſſequebantur, ut per vias ſibi notas & deſtinatas cum ſenſiſſent ſe premi ab hoſte cui impares ſuſtinendo erant, evadere poſſent, præſertim quibus propoſitum eſſet, non fugam petere, ſed retro ſenſim pedem referre. Et notare tibi debes, Livium cum de hac ordinatione loquitur, non dicere, averſos *Haſtatos*, & in fugam ſe proripientes in intervalla ordinum ſuorum à *Principibus* recipi. Quod profecto factum non eſſet ſine magna turbatione ordinum qui eos recepiſſent. Sed ita rem exponit, *Si Haſtati profligare hoſtem non poſſent, pede preſſo eos retrocedentes in intervalla ordinum Principes recipiebant.* Non expectabant igitur donec profligati eſſent, & in fugam converſi *Haſtati*, ut de receptu cogitarent. Non enim hic receptus, ſed fuga fuiſſet, verum ubi ſenſiſſent profligare ſe hoſtem non poſſe, ultro cedebant. Hæc pluribus in magno opere explicamus, quæ hic ſignare ſatis habui. In illo porro genere ordinationis quæ vias inter ordines aperiebat recipiendis retrocedentibus primæ aciei manipulis *Haſtatorum*, ita intervalla diſponebantur, ut contra ordines ipſos ea ſtatuerentur, & viciſſim ordines è regione intervallorum alterius aciei collocarentur in hunc modum.

Veri-

Veriſimile tamen eſt, immo & verum, primos *Haſtatorum* manipulos juncto agmine pugnaſſe. Quo enim in illis intervalla & vias, qui nullos intra ſe recepturi erant? Sed ubi pugnaſſent conjunctis ordinibus, ſi cedendum eſſet impreſſioni hoſtis, tum laxatis ordinibus, manipuli ſinguli ad intervalla *Principum* quæ ad hoc aperta relinquebantur expectantium eventum pugnæ *Haſtatorum*, refugiebant. Unuſquiſque nempe manipulus illud intervallum *Principum* quod ſibi à tergo patebat, petere ſolebat. Sic *Triarii* patentibus prius intervallis ſubſidentes, ubi in intervalla ordinum ſuorum recepiſſent *Haſtatos* & *Principes* retrocedentes, extemplo contra hoſtem procedentes comprimebant laxatos ordines, & vias claudebant. Nunquam enim pugnabant niſi conſertis & continuis manipulis, atque uno continenti agmine. In Scipionis acie cum ad alium uſum intervalla in his inſtituiſſet quam ad recipiendos qui ſuſtinere impetum hoſtilem non poſſent, etiam primi *Haſtatorum* manipuli laxatis ordinibus videntur conſtitiſſe. Quod enim metueret ne elephanti quos hoſtis in fronte aciei collocaverat in adverſum acti turbarent ac perrumperent ordines manipilorum ſuorum, ideo intervalla inter eos reliquit, quibus belluæ acciperentur ſine noxa ac turbatione ordinum. Nam Scipio in eo prælio quo profligavit Hannibalem, aciem ſuam more qui tunc obtinebat, per *Haſtatos*, *Principes*, & *Triarios* ordinavit, cum patentibus nempe intervallis inter ordines cujuſque aciei, ſed aliter intervalla illa direxit, quam mos militiæ tum vulgatus ferebat. Nec enim ordines ſequentes oppoſuit intervallis præcedentium ordinum, nec intervalla ordinum ſubſequentium ex adverſo ſtatuit manipulorum qui primam aciem conſtituebant, ſed intervalla contra intervalla direxit, ordines contra ordines. Ideo ordinationem vulgarem mutavit, ut elephanti quibus prævalebat Hannibal, & quos in fronte ante aciem collocaverat, tranſmitti ſine offenſione poſſent per intervalla, quæ uno tenore directa ternas acies dividebant. Si enim pervulgata arte ordinandi inſtruxiſſet aciem, elephanti per intervalla *Haſtatorum* accepti incurriſſent in ordines *Principum*, e[illegible]e perrupiſſent. Ita igitur fuere diſponenda intervalla ut uno & recto ductu tam inter *Principum* manipulos quam inter *Haſtatorum* ordines laxamentum darent. Appianus id ita explicavit, λόχους δ᾽ ὀρθίους ἐποιεῖτο πάν-

ξας ἵνα δι' αὐτῶν οἱ ἱππεῖς διαθέοιεν. *Omnes ordines rectos inſtituit ut equites per eos facilius diſcurrerent.* Recti ordines, ut etiam intervalla recta. Nam ut ordines ordinibus oppoſiti in rectam lineam, ita intervalla intervallis. Et Livius quoque *rectos ordines* in illa ordinatione Scipionis appellavit his verbis: *Vias patentes inter manipulos anteſignanorum velitibus, ea tunc levis armatura erat, complevit, dato præcepto, ut ad impetum elephantorum, aut poſt rectos refugerent ordines, aut in dextram lævamque diſcurſu applicantes ſe anteſignanis viam qua irruerent in ancipitia tela belluis darent.* Hoc præcepit Scipio, ut velites quibus illa ſpatia inter ordines vacantia compleverat ne quid hiulcum inter ordines videretur, ad primum impetum elephantorum, aut poſt tergum rectorum ordinum id eſt in recto ordine collocatorum ſe ſubducerent, aut ad latus eorum ſe adplicarent, dextra lævaque. Rectorum ordinum, ut & intervallorum, hæc forma fuit.

In verbis Appiani quibus eam ordinationem Scipionis explicavit multa animadvertenda ſunt. Primum λόχους nominavit contra Romanum morem qui per λόχους non ordinabant aciem ſuam. Sed & λόχοι non erant, illi ordines in acie Scipionis quos rectos inſtituit, ſed ζυγοὶ potius ex uſu Græcorum τακτικῆς. De quibus infra pluribus ubi de ordinibus tractabimus. Deinde falſum eſt quod ait omnes ordines rectos in acie inſtruenda à Scipione inſtitutos fuiſſe. Nam ſolorum anteſignanorum ordines ita diſpoſuit cum intervallis patentibus, id eſt *Haſtatorum* & *Principum* ſolos manipulos. Hi quippe ſoli vocabantur eo tempore *anteſignani*. Et Livius teſti[illegible]nter ſolos anteſignanorum manipulos eas patentes vias relictas. Quod longius ſubducti eſſent ac diſſiti à reliquis *Triariorum* manipulis qui ſepoſiti erant ad ſubſidium, ideo rectus intervallorum rigor qui anteſignanorum ordine,

ne,disjungebat, ad eos uſq; non eſt perductus,quod eo pervenire elephantorum impetus non poſſet. Poſtremo aliam rationem intervallorum ſic inter manipulos perpetuo rigore ductorum adfert Appianus, præter veram. Dicit enim ideo ſic conſtitutos in rectum ordines, ut equites per eorum intervalla diſcurrerent. Solebant quidem interdum etiam in novitia militia, cum aciem inſtruerent, intervalla inter ordines patentia relinquere ad equites emittendos contra hoſtem,& rurſus admittendos cum receptu ſibi conſulere vellent,ſi ab hoſtili equitatu premerentur. Sed in antiqua militia hoc nunquam factum. Et ſpeciale illud inſtitutum Scipionis fuit quo à vulgari more intervallorum receſſit in acie ordinanda, non propter equites proprios quo emitti in hoſtem poſſent, ſed propter hoſtium elephantos, ut immiſſi per intervalla tranſmitti poſſent imperturbatis ordinibus. Sylla adverſus Archelaum in Aſia pugnaturus ita aciem inſtruxerat relictis intervallis , ut per patentes inter ordines vias levem armaturam & equitem quem in noviſſimo collocaverat agmine , cum res exegiſſet emitteret, ſicut à Frontino traditur lib. II. Stratagematum cap. III. Sed in antiqua ordinatione ob aliam cauſam & aliter intervallis diſtincta acies. *Africanus* in libris qui nondum ſunt editi *de re Bellica* caput habet περὶ ἀποτομῶν ἢ διαστημάτων τῆς φάλαγγος. *De intervallis peditum in acie.* Sed ea in legione in cohortes jam diviſa locum habuere & in novitia Militia, & propter equitatum inſtituta ſunt, qui à noviſſimo agmine per intervalla ordinum erumpebat adverſus hoſtem & per alia ejuſdem aciei intervalla ſe rurſum poſt terga recipiebat ordinum. Africanus in eo capite φάλαγγα τῶν ὁπλιτῶν vocavit univerſum peditum exercitum, quem componit ex cohortibus quingenariis triginta duabus. Triginta illas cohortes in fronte aciei ponit, quæ ternas legiones efficiunt Romanas ex quinque millibus ſingulas conſtantes. Quem legionum legitimum numerum ad exercitum peditum componendum Romanos veteres exiſtimaſſe inferius docebimus. Singulas illas cohortes in fronte diſpoſitas intervallis disjunctas ejuſmodi eſſe vult, ut equites quinque per ea poſſent tranſire. Καὶ αἱ μὲν, inquit, τριάκοντα ἐν τῇ μάχῃ πίπτουσι εἰς παράταξιν εὐθεῖαν ἤγουν εἰς μέτωπον ἢ πρόσωπον τῆς φάλαγγος διακεχωρισμέναι ἀλλήλων ὡς εἶναι ἀνὰ μέταξυ αὐτῶν ἀποτομὰς καὶ διαστήματα ὡστε χωρήσεως ἱππέων

ἱππέων πέντε κατὰ ζυγὸν ἐπ' εὐθείας ἐξερχομένων. *Et tricenæ quidem ex his cohortes quingenariæ directa fronte in acie ordinantur invicem à ſe disjunctæ intervallis quinque equitum per ea inter ordines exeuntium capacibus.* Sed de his infra. Phalanx quoque Macedonica præter illud intervallum quod unicum agnoſcunt auctores qui τακτικὰ ſcripſere, ut Ælianus, & quo in duas partes dividebatur, id eſt in cornu dextrum & ſiniſtrum, pluribus etiam aliquando intervallis diſtincta fuiſſe videtur, ut ex Livio conſtat lib. XXXVII. ubi Antiochi Magni phalangem dicit in decem partes in fronte diſtinctam fuiſſe, binis elephantis per ſingula intervalla interpoſitis: *Decem & ſex millia peditum more Macedonum armati fuere qui phalangitæ dicebantur. Hæc media acies fuit. In fronte in decem partes ea interpoſitis binis elephantis diſtinguebatur. A fronte introrſus in duos ac triginta ordines armatorum acies patebat.* Hoc idem Appianus qui à Polybio habuiſſe videtur, clarius explicat de eadem phalange in Antiochi loquens libro de bellis Syriacis, ubi ſcribit eam phalangem Macedonicam Antiochi diviſam in fronte fuiſſe in decem partes. Sic novem habuit intervalla hoc eſt διαστήματα. Unaquæq; pars in fronte habuit quinquaginta milites: à fronte introrſus, qua altitudo aciei numeratur, triginta duo. Ita ſingulæ partes mille & ſexcentis militibus conſtiterunt, quæ ſimul junctæ numerum reddunt decem & ſex millium, quot pedites habuit Macedonica phalanx. Interdum & per μονοφαλαγγίας ſeparabatur, ac ſic tota φάλαγξ in quatuor partes in fronte dividebatur, quas partes ſingulas, auctores Græci vitæ Alexandri τάξεις vocant & φάλαγγας. Ita unaquæque phalanx in acie ad eum modum ordinata per μονοφαλαγγίας non conſertas, ſed intervallis relictis patentes, tria habuit διαστήματα. Verum de his infra. Sed intervalla illa inter ordines patentia propria tum fuere Romanorum ordinationis. Græci quoque aliquando ita intervallis ſuas diſtinxere acies, ut primi Romani ſoliti ſunt, ad recipiendos eos qui ex prima acie, retro cederent. Xantippus Laco arte ſua preſſit Romanos in acie qua Regulum devicit. Sic enim eam inſtruxit, *ut levem armaturam in prima acie conſtituerit, in ſubſidio robuſtiſſimos exercitus, & præcepit auxiliaribus ut emiſſis telis cederent hoſti & cum ſe intra ſuorum ordines recepiſſent, confeſtim in latera diſcederent, & à cornibus rurſus erumperent, exceptumque jam hoſtem à robuſtioribus & ipſi* cir-

circumirent. Non potuere inter ordines ſe recipere retro cedentes ex prima acie auxiliares, niſi per intervalla ad hoc relicta in ſecunda. Clarumque eſt quod ante notavimus, hæc intervalla fieri ſolita non ad profligatos & fugaces ex prælio recipiendos, ſed ſi qui vel ex mandato ducis στρατηγηματικῶς cederent hoſti ut in Xanthippi acie, vel qui ſentientes hoſtem ſuperari à ſe non poſſe, ultro pedem referrent, & ſenſim ad ſuos relati per intervalla ordinum retro ſubducebantur, ut ab illis ipſis ordinibus per quos ſe ſubtraxiſſent, exciperetur hoſtis, ut in Romana fieri ſolitum, ſed antiqua. Quod ἐπὶ πόδα ἀναχωρεῖν Græci dicunt, id Livius latinè vertit *retro ſenſim cedere.* Et confirmat idem Polybius id quod à Livio traditum eſt non propter fugientes, ſed propter retro cedentes ſponte ſua, vias patentes inter ordines manipulorum pandi ſolitas. Flaminium eo nomine arguit quod aciem contra Gallos ſic ordinarit, ut corrumperet quod erat maxime peculiare Romanæ ordinationis, cum ſpatium non dedit manipulis pedem ſenſim ex acie referentibus per intervalla ordinum à tergo poſitę aciei. Ad pręruptam quippe fluminis ripam aciem admoverat & ſic retrocedendi ac ſe recipiendi intra ſuorum ordines ſpatium militibus prorſus ademerat. Verba Polybii: παρ' αὐτὴν τὴν ὀφρὺν τοῦ ποταμοῦ ποιησάμενος τὴν ἔνταξιν διέφθειρε τὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐντάξεως ἴδιον, οὐχ ὑπολειπόμενος τόπον, πρὸς τὴν ἐπὶ πόδα ταῖς ἀναχώρησιν. *Acie quippe inſtructa & admota ad ipſa fluminis prærupta, corrupit quod erat proprium Romanæ inſtructionis, non relinquens locum manipulis retro ſenſim cedendi ac ſe recipiendi.* Hoc τῆς Ῥωμαϊκῆς τάξεως ἴδιον, *Romanæ ordinationis proprium* dicitur, non qualis ſub Cęſaribus in uſu & more fuit, ſed qualis ſub Scipionibus, ne quis iſtic amplius erret, ut ab omnibus huc uſque erratum eſt. Nihil tale factitatum in ordinatione qua uſi ſunt Cæſar & Pompejus, omneſque poſtea Romani duces & imperatores. Hujuſmodi ordinationem quæ per parvas manus & inter ſe diſtantes, viis interpoſitis inſtruebatur, *cuneis inſtrui* dixit Frontinus lib. II. c. III. de acie ordinanda. *Paulus,* inquit, *adverſus Perſen, Macedonum Regem cum phalangem ſuorum duplicem mediam in partem direxiſſet, eamque levi armatura cinxiſſet, & equitatum in utroque cornu collocaſſet, triplicem aciem cuneis inſtruxit, inter quos velites ſubinde emiſit. Cuneos* appellavit, manipulos viis diſſeptos à cuneorum theatralium forma, quæ ſedilium loca erant, viis & ca-

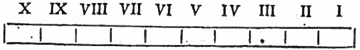
 nalibus

nalibus interjectis ſeparata, quibus non diſſimiles manipuli inter ſe diſtantes, per interpoſitas vias quibus diſpeſcebantur. Alias *cuneus* apud Tacticos forma eſt catervæ militum in trigonum ordinatæ, de qua non hic intellexit Frontinus, qui manipulos à manipulis via interpoſita ſeparatos ita vocavit, ut mos fuit fieri in antiqua militia. Ideo & velites inter eos cuneos ſubinde emiſſos memorat, quod inter manipulos intervallis diſtinctos fieri ſolitum ſupra notavimus. Et ſic Scipio in acie qua cum Hannibale conflixit velitibus ea intervalla ordinum complevit. Hæc manipulatim ſive cuneatim inſtructa ordinatio, ac brevibus manipulis velut interciſa, præſtabat ut acies in omnes partes verſatilis eſſet, laxari & comprimi facilis, propter intervalla quibus erat diſtincta. Egregia ad hanc rem ſignandam verba Polybii, ſed quæ vulgo male legantur, nec melius intelligantur ab eruditis viris. οὔσης γὰρ διαστάτου τῆς Ῥωμαίων τάξεως τὸν ἄνδρα συνέβη καὶ καθόλου καὶ κατὰ μέρη μάχεσθαι πρὸς πάσας τὰς ἐπιφανείας, διὰ τῆς μιᾶς συντάξεως ἀεὶ ἔγγιστα τῷ δεινῷ σημαιῶν συνεπιστρεφουσῶν πρὸς τὸ δεόμενον. *Cum enim diviſa eſſet intervallis acies Romana, eo fiebat ut ſinguli tam univerſo agmine, quam per partes, id eſt manipulatim, pugnare poſſent in omnes adſpectus una eademque ordinatione, quia manipuli illi qui periculo propiores erant, occurrere ſemper poſſent quocunque uſus vocaret* Emendavimus in his Polybii verbis neceſſaria prorſus correctione, οὔσης γὰρ διαστατοῦ τῆς Ῥωμαίων τάξεως, pro eo quod vulgo legitur, διασπάστου. Nam certe τὸ διάσπαστον in acie cum vitio fit. Aciem quippe quæ perrumpitur diſſipari ſignificar. Hac ratione motus vir Græce doctiſſimus correxerat, δυσδιασπάστου οὔσης. Verum quidem fuiſſe δυσδιάσπαστον aciem Romanam, quæ muri inſtar habebat, diſſolvi ac perrumpi vix ullo niſu facilis. Sed tunc cauſæ non reſpondebit effectus qui ſubjicitur apud Polybium. Quod δυσδιάσπαστος eſſet acies Romana, an ideo eveniebat ut per partes in ea pugnaretur, id eſt per manipulos, & καθόλου, id eſt univerſo agmine? Hoc falſum. Phalanx Macedonica etiam δυσδιάσπαστος, & impenetrabilis, non id tamen habebat, ut ea inſtructione manipulatim pugna capeſſeretur à tota phalange. Quod etiam alio loco notavit Polybius. Διάστατος acies eſt intervallis diſtincta, inſtructa ἐν διαστήμασιν, ut loquitur idem Græcus auctor, id eſt cum intervallis. Ideo pugnare in ea poterant milites κατὰ μέρη, id eſt manipulis ſeorſim ſigna inferren-

rentibus, quia per manipulos erat inſtructa diſtantes inter ſe, ſive διεστώτους. In nova militia hæc etiam fuit ars ut laxarentur ordines recipiendis fugientibus & turbatis, qui male in prima acie pugnaverant. Unde illa Taciti lib III. Hiſtoriarum: *Sed ubi fortuna contra fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos.* Sed vel ex hoc loco conſtat ideo laxari ſolitos tunc temporis ordines, recolligendis ex fuga militibus, quia laxati vulgo non paterent eo ordinandi more qui illa ætate obtinebat. At in vetere militia *Principum* manipuli ita inſtrui poſt *Haſtatos* conſuerant, ut inter ordines patentia relinquerentur intervalla recipiendis non fugientibus aut turbatis, ſed ſenſim retro cedentibus. Spatia illa inter manipulos vacantia velitibus completa fuiſſe in exercitu Scipionis ideo Frontinus ſcribit, *ne interluceret acies.* Hoc non dixit neque Polybius, neque ex eo Livius. Sed Frontinus ad ætatis ſuæ morem reſpiciens quo interlucere non debebat acies nullis inter ordines aperiri ſolitis viis, ideo hanc cauſam retulit, cur Scipio intervalla ordinum in acie à ſe ordinata replenda curaverit velitibus. Atqui ex arte quæ tunc obſervabatur id ille factitavit. Viæ illæ patentes inter manipulos relinqui ſolitæ, vulgo velitibus ac levi armaturæ aſſignabantur, ut inde primo conflictu contra hoſtem emitti poſſent. Quod cum feciſſent, rurſus aut per eadem intervalla ſe recipiebant, aut in latera diſcurrebant, ut locum darent *Haſtatis* in prima acie poſt velites ac levem armaturam pugnaturis. Quod alibi pluribus explicabimus. Idem Frontinus vel male Polybium aſſequutus eſt in illa pugna deſcribenda, vel ſi Livium aliis verbis expreſſit eundem errorem ab eo quem imitabatur, mutuatus eſt, dum ita ſcripſit: *Scipio adverſus hanc formam robur legionum triplici acie in fronte ordinatum per Haſtatos & Principes & Triarios oppoſuit, nec continuas conſtruxit cohortes, ſed manipulis inter ſe diſtantibus ſpatium dedit.* Quomodo per *continuas cohortes* potuiſſet tunc aciem ordinare Scipio cum nondum in cohortes legio divideretur, & mos militiæ perpetuus eo tempore exigeret aciem inſtrui manipulis inter ſe diſtantibus ſed alio modo quàm tum ea diſponi voluit Scipio? Hoc enim ſolo receſſit ab ordinandi vulgato uſu quod directa per aciem *Haſtatorum* & *Principum* intervalla uno ductu ac tenore pertulit, cum aliter diſponi ſolerent. Fefellit Livium, forte & Frontinum, vox Græca σπεῖρα

 quæ

quæ apud Polybium non aliud ſignificabat quam manipulum centum & viginti militum, cum vulgo apud Græcos ſcriptores illius ævi *cohortem* deſignaret ſexcentis hominibus conſtantem. Sed nec ſcio quid illud ſit quod à Frontino ſcriptum eſt, *Robur legionis à Scipione triplici acie in fronte ordinatum, per Haſtatos, Principes, & Triarios?* In fronte quidem ordinabantur *Haſtati* qui & primi pugnabant, ſed *Principes* qui ſecundam aciem conſtituebant, & *Triarii* qui tertiam, non poſſunt dici una cum *Haſtatis* in fronte ipſa ordinati. Livius lib. VIII. de *Haſtatis* dicit, *primam eos frontem habuiſſe juvenum pubeſcentium ad militiam.* Si prima frons *Haſtatorum* fuit, non etiam quæ ſequebantur acies *Principum* & *Triariorum* in prima fronte aciei conſtitiſſe putandæ ſunt. Sed & illud falſum quod ait *robur legionis in prima fronte collocatum.* Hic iterum cogitavit ævi ſui militiam & ordinationem quæ robur legionis in prima fronte collocabat. Contrarium uſu receptum fuit apud veteres bellatores qui robur legionis in poſtrema acie collocabant. Hujus veteris ac jam deſitæ rei militaris Frontino ignoratæ multa veſtigia apud Vegetium reperio qui eum breviavit. Sæculo Livii & Frontini continuæ cohortes in acie diſponebantur, id eſt continenter junctæ, & *confertæ*, ut loquutus eſt Livius. Eæ cohortes ſexcentorum militum erant. At Polybii temporibus per manipulos centum & viginti militum conſtruebatur acies, qui diſtabant inter ſe aliquanto ſpatio, non connectebantur ſerie continua. Frontinus apud Vegetium de ordinatione legionis per continuas cohortes: *Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro: huic cohors ſecunda conjungitur. Tertia cohors in media acie collocatur: huic annectitur quarta.* Formam continuarum in acie cohortium hîc ſubjectam habes.

Hæc unius legionis ex decem cohortibus conſtantis ad unam aciem componendam inſtructio. Si quis ex una legione tres acies ut tum ordinari ſolebant, binis introrſum ordinibus contextas inſtruere velit, ut exempli gratia inſtruendas proponit apud Vegetium Frontinus, hæc dabitur forma.

Ex

Ex una legione tres hic habes acies ordinatas, in binos, introrſum patentes ordines. Prima & ſecunda cohors dextrum occupant cornu quæ prima eſt acies. Tertia cohors cum quarta mediam aciem obtinet. Siniſtrum cornu quæ eſt tertia acies, datum eſt quintæ cohorti. Hic primus ordo & prima frons triplicis aciei. Quinque aliæ cohortes in ſecundo ordine ſunt collocatæ, abſque intervallis ordinatæ niſi quibus acies ab acie inter ſe debet à tergo diſtare. Et ſingulæ hîc acies cohortibus confertis conſtructæ ſunt, non ut olim in vetere militia obtinuit, manipulis ſeparatis inſtructæ. In hoc igitur magna ſtetit antiquæ ordinationis & novæ differentia. In antiqua ordinatione, ſollemnia & velut ordinaria inter ſingulos cujuſque aciei ordines intervalla partim ad emittendos velites & equites, partim ad recipiendos priorum acierum manipulos ſi quando impares pellendo hoſti pedem ſenſim referre cogerentur. In nova ordinatione nulla intervalla relinqui ſolita niſi inter ipſas acies ſi quando æquata fronte collocarentur, ut unam lineam veluti conſtituerent. Quod genus ordinationis maxime in uſu tunc temporis fuit.

CAP. IV.

De ordinandorum in acie locatione, ſive ordinationis ordine qua differebat legio vetus à nova.

Dictum eſt de ordinatione legionis in acie inſtruenda, qua Polybiana à Cæſariana diſtabat. Eſt & alius quaſi ordo ipſius ordinationis quod in locatione ordinum ipſorum conſiſtit. Ut enim in omni ordine ſive ordinatione alii primi ſunt, alii extremi, alii medii quibus ordo totus conſtituitur, ita & in ordinandis peditibus equitibuſque alii anteponebantur, alii poſtponebantur. Alii primam aciem conſtruebant alii poſtremam, alii me-

Digitized by Google

diam. Nam ordinatio ipſa legionis quam ſuperiori capite explicavimus, in ea tantum ordinandi ratione ſita eſt quæ per majora aut minora corpora aciem inſtruit, per cohortes puta vel manipulos. Hic vero ordo de quo nunc agendum eſt, ſpectat locationem ipſam militum in *principiis* aut *poſtprincipiis*, ut *anteſignani* erant, & *poſtſignani*. Ea per numeros procedebat ordinales, alia ordinatio per cardinales. Quot manipuli nimirum vel quot cohortes in fronte conſiſterent, quot ordines â fronte introrſum paterent. At ille de quo diximus ordinandi modus per cardinales ibat numeros, ut prima, ſecunda, tertia acies: primus, ſecundus, tertius ordo. Ut ecce Varro de Lingua Latina lib. IV. ſcribit, Pilanos in acie Romana etiam *Triarios* dictos, *quod tertio ordine extremis ſubſidio deponerentur.* Cum tertius ordo fuerit *Triariorum*, ſecundus ordo qui tertium antecedebat *Principum* erat, & primus *Haſtatorum* qui *Principum* ordinem anteibat. Hæc igitur ordinatio ſive ordinum locatio non in una acie cernitur, ſed in pluribus. Una acies aut plures habuit manipulos, aut plures cohortes quibus legio una ordinabatur. Plures autem acies hunc ordinem conſtituebant de quo hîc agimus. Quo genere ordinis ſive ordinum locationis non minimum etiam diſtabat antiquæ legionis inſtructio, qualis in uſu fuit ætate Scipionum ab ea quæ frequentabatur æve Cæſaris & Pompeii. Ex cenſu & claſſibus hic maxime ordo in ipſo militum delectu ſtatuebatur, & locum habebat non ſolum in acie, ſed etiam in agmine, & in caſtrametatione. Nam *Haſtati* cum deligerentur, ex inferioribus cenſus claſſibus capiebantur, *Principes* ex mediis, *Triarii* ex primis. Contrarium ordinem in militia ſervabant. Nam qui ex ultimis claſſibus ſumpti erant in primo ordine & prima acie pugnabant, qui ex primis in tertia ac poſtrema acie ponebantur, ut *Triarii.* Ætatis etiam ratio in iſta ordinatione inſtituenda habita eſt. Antiqua ordinatio primam ſemper aciem habuit ex junioribus compoſitam, ſecundam ex robuſtioribus qui virilem ætatem attigerant, tertiam ex ſenioribus ac veteranis militibus, quos & *Triarios* ideo dixere quod in tertio ordine ponerentur, ſive tertia acie, veluti ad ſubſidium reſervati. Contraria huic planè ordinatio obtinuit in recente militia. Veterani quippe omnes milites in prima acie collocari ſolebant, & *Principia* legionis, id eſt *Principales* milites

qui

qui privilegiis nempe muniebantur. Ex primis quippe ſemper cohortibus legionum prima acies inſtruebatur. Primæ autem cohortes ex maxime exercitatis ac veteranis militibus conſtabant, & totius legionis robur in prima quaque acie conſiſtebat. Hæc *aquilam* etiam habebat, quod ſignum erat legionis, & *imagines Imperatorum*, quæ & *ſigna* proprie dicebantur, cum reliquarum cohortium *vexilla* appellarentur quia ex velis conto appenſis erant, vel *dracones* ex pannis, cum *aquilæ* legionum ſolida eſſent ſigna, ut & imperatorum imagines. Nec tamen ignoro omnium cohortium vexilla etiam *ſigna* vocari. Sed cum diſtincta leguntur *ſigna à vexillis*, & *ſigniferi à vexilliferis*, tum ſigna propria primę cohortis intelligenda, & vexilla de reliquarum cohortium ſignis accipienda ſunt, ut paulo poſt docebitur cum qui fuerint *vexillarii legionum* apud Tacitum explanabimus. *Primipilus* præterea *Triariorum* olim fuit, non *Haſtatorum*, neque *Principum*. Atqui *Triarii* poſtremam aciem conſtituebant ſive tertiam, poſt primam *Haſtatorum*, & ſecundam *Principum*. In poſteriore vero militia, quæ per cohortes legionem diviſam numerabat, Primipilus datus eſt primæ cohorti legionis. Hic Primipili centurio qui præerat aquilæ, & hæc olim penes *Triarios*, & in tertia acie præferebatur, non ut poſtea factum in prima acie quæ à prima cohorte, ut teſtatur apud Vegetium Frontinus, incipiebat ordinari. Ergo ex veteris militiæ inſtituto veterani in poſtrema acie pugnabant: commutata vero re militari in prima acie dimicare cœperunt cum lectiſſimis quibuſque ac præcipuæ dignitatis militaribus viris. Seneca in libro, Quod non cadit in ſapientem injuria: *Quo quiſque genere honeſtior fama, patrimonio eſt, hoc ſe fortius gerat, memor in prima acie altos ordines ſtare.* Nam *in prima acie*, & quidem *ante ſigna* pugnabant legati legionum, tribuni, primorum ordinum centuriones & alii milites quos *principiorum* nomine vetus ætas appellabat, Vegetius *principales milites* appellat. Nec ſolum in acie, ſed etiam in agmine hoc ordine ibant primæ dignitatis in militia viri. Arrianus: ἔπειτα τὸ σημεῖον τῆς πεντεκαιδεκάτης φάλαγγος, καὶ ἀμφ' αὐτῷ ὅ τε ἡγεμὼν τῆς φάλαγγος Οὐάλης, καὶ οἱ χιλίαρχοι οἷς τέτακται, καὶ ἑκατόνταρχοι οἱ τῆς πρώτης σπείρας ἐπιστάται. *Poſtea ſequitur ſignum legionis decimæ quintæ & circa illud legatus ipſius legionis, & tribuni quibus hoc conſtitutum eſt, & centuriones qui primæ cohortis ordines*

ordines ducunt. Signum illud legionis aquila eſt, circa quam & in acie & in agmine diſpoſiti erant alti, ut dixit Seneca, totius legionis ordines de quibus diximus, item *evocati* & ſi qui alii ex primoribus voluntate ſua caſtra ſequebantur. Unde idem Seneca dixit in Epiſtolis, *Primam aciem Pompeianarum partium ſenatum fuiſſe.* Idem quoque ſcriptor in libro de Tranquillitate ait, *Quid ſi militare nolis niſi imperator, aut tribunus? Etiam ſi alii primam aciem tenebunt, te ſors inter gregarios poſuit.* Eſt & alia hujus loci lectio, *inter Triarios.* Quam haud improbam non probe affirmavit vir magnus. Nam *Triarii* illa ætate in legione nulli nomine. Nec *Triarios* qui honeſtiſſimum gradum in militia conſtituebant quamdiu fuerunt, pro infimi loci militibus ibi nominaſſet Seneca. Apparet quippe eum illo loco opponere munifices & gregarios manipulareſque ſummis ordinibus, & primæ dignitatis militibus. Atque hi illo ſæculo primam aciem tenebant. Nec præter morem, & uſum ſæculi feciſſe credendus Catilina, cum Salluſtio teſte *Centuriones omnes lectos & evocatos, præterea ex gregariis optime quemque armatum in primam aciem ſubduxit.* Certe illo tempore lectiſſimi quique, & honoratiſſimi milites in prima acie pugnabant, ut tribuni, primæ cohortis centuriones, evocati, & alii ſi qui voluntarii ex primoribus militabant. Non alii tamen ait, ut tribunorum Arrianus, quam οἷς προσετάχθη, *quibus id erat conſtitutum.* Sed cur, inquiunt, id ſignanter narraret à Catilina factum Salluſtius, niſi præter morem eſſet? Certe illud novum ac præter morem tum inſtituit facere Catilina, quod etiam ex gregariis optime quemque armatum, & centuriones ex ultimis ordinibus, in fronte ſtatuit. Hoc enim ſignificat *ſubducere in primam aciem*, hoc eſt ex ultimo loco, & poſtrema acie in primam revocare. Nam primorum tantum ordinum centuriones & tribuni, & alia legionis *principia*, primam aciem conſtituebant. Quin & illa falſa notatio, viri alias ſummi, ſed in ſcientia veterum militari parum exercitati, Catilinam non in primam aciem eos ſubduxiſſe, ſed *Haſtatorum* ordinum ductores ibi tantum de more fuiſſe in prima fronte verſatos. Quid nobis *Haſtatos* commemorat qui pridem ex militia Romana ſubducti jam non amplius nec in prima, nec in media, nec in poſtrema acie comparebant? Olim primi pugnabant, poſtremi *Triarii.* Poſtea *Triariorum*, id

eſt

eſt veterum militum, ſed priſco abolito nomine, prima pugna fuit in cohortem primam conſcriptorum à quo incipiebat ordinari prima acies, id eſt dextrum cornu. Poſt immutatam porro militiam duplicis generis fuere qui primam aciem conſtituebant. Aut enim ante ſigna pugnabant, aut poſt ſigna. Qui ante ſigna pugnabant, nulla ſigna ſequebantur, & duum etiam generum fuere. Aut enim *velites* erant, quæ levis armatura: aut *Principia legionis*, ſive *principales milites*, & *principes ordines*. Neutri in cohortes conſcripti, nec ſignis alligati, à loco quem in acie tenebant *Anteſignani* appellati. De velitibus Varro apud Nonium:

Quem ſequuntur cum rotundis velites leves parmis,
Anteſignani, quadratis multiſignibus tecti.

Ecce *anteſignanos* vocat velites quia ante ſigna pugnabant. Tam in vetere quippe quam in nova militia, leves armaturæ ante omnes acies prælium inchoabant. Unde & *Rorarii* aliquando dicti ſunt, quod ut ros pluviam præcedit, ita illi præmittebantur ad prælium capeſſendum priuſquam legionarii ſigna inferrent. Non tamen illo in tempore nomen *anteſignanorum* illis tributum legitur. Apud Cæſarem mentio fit *anteſignanorum legionis* qui non alii videntur fuiſſe quam illi ipſi Varroniani velites, & expediti milites, qui procurrebant ante ſigna ad prælium incipiendum. Sic enim ſcribit, *Vnius legionis anteſignanos procurrere, atque occupare eum locum jubet.* Apparet expeditos ac levis armaturæ pedites fuiſſe. Item alio loco: *Adoleſcentes atque expeditos ex anteſignanis electos milites.* Alibi apud eumdem equitibus intermixti pugnant *anteſignani* quod velitum olim proprium fuit. Atqui etiam *Principia legionis*, ſive principales milites, ante ſigna quoque pugnare ſolitos eo tempore certum eſt, ut ex his quæ jam diximus, liquet. Tacitus lib. II. Hiſtoriarum: *Primani ſtratis Vnaetviceſimanorum Principiis aquilam abſtulere.* Ergo illa *principia* ante aquilam pugnabant, quibus ſtratis nudata & expoſita hoſtibus aquila, & ablata. Quæ fuerint *Principia legionis* explicat Vegetius lib. II. cap. VII. his verbis quæ ſic ex libris corrigenda ſunt: *Antiqua ordinatione legionis expoſita, principalium militum, & ut proprio utar vocabulo, Principiorum, nomina & dignitates ſecundum præſentes matriculas indicabo.* Quod nomen & aliis locis corruptum apud eundem extat, ubi *Principes* pro *Principia* legere eſt. Feſtus *Principes*

Digitized by Google

cipes ordines enim appellavit quæ aliis una voce *Principia* ſunt, aut *principales milites*. *Principalis*, inquit, *caſtrorum porta nominatur quod in eo loco eſt in quo Principes ordines tendunt*. Quamvis autem ante ſigna & hæc *Principia* pugnarent, non tamen *anteſignanorum* nomine tum ſignata reperi. Quæ appellatio propria data eſt velitibus & levi armaturæ, ut ex Cæſare conſtat & Varrone. Et ſane ratio pugnandi utriſque diſpar fuit. Nam nec uno & eodem loco aut tempore pugnam inibant. Velites & *anteſignani* legionis priuſquam tubicines canerent & ſigna inferrentur à legionariis, emittebantur ad pugnam, in qua ſi nullum operæ pretium edere potuiſſent, recipiebant ſe ad latera legionum, aut ad terga earundem refugiebant. At *Principia* non movebant ſe niſi cum ſignum tuba datum eſſet, & ſimul cum legionariis poſtquam ſignis infeſtis in hoſtem iri cœptum eſſet, procurrebant, & ante ſigna emicabant. *Anteſignanorum* in vetere militia alia notio fuit. Ipſi quippe legionarii qui primi in prælium exibant, *Haſtati* nempe & *Principes*, ita dicebantur. Et hac ſignificatione paſſim apud Livium in præliis quæ facta ſunt Republica adhuc ſtante, accipiendi ſunt *Anteſignani*. Clare ita vocavit lib. XXX. ubi prælium deſcribit Hannibalis & Scipionis, his verbis: *Vias patentes inter manipulos anteſignanorum, velitibus, ea tunc levis armatura erat, complevit*. At nulli *anteſignanorum* ordines aut manipuli, prout accipiebantur ævo Varronis & Cæſaris, nulla etiam ſigna. Præterea quos *anteſignanos* ibi appellavit Livius, Polybius in Græcis quæ à Livio reddita Latine ſunt, πρώτας σημαίας ἀστάτων & πριγκίπων dixit, id eſt *primos manipulos Haſtatorum & Principum*. Certum tamen eſt Livium ac Frontinum dum ætatis ſuæ anteſignanos, qui tum appellabantur, reſpiciunt, & eos qui ſic vocati ſunt iis ſcriptoribus Latinis qui vixere ante mutatam rem militarem, utroſque confudiſſe, ac neſciſſe cur *anteſignanos* vocaverit antiqua militia *Haſtatos* ac *Principes*. Nam in illa ipſa pugna qua acie decertarunt Hannibal ac Scipio, cum *anteſignanos* vocaſſet Livius, qui Polybio ſunt πρώτῃ σημαίᾳ ἀστάτων καὶ πριγκίπων, ita dictos videtur voluiſſe quod ante ſua ſigna ordinarentur. Sic enim ſcribit: *Inſtruit deinde primos Haſtatos, poſt eos Principes, Triariis poſtremam aciem clauſit, non confertas autem cohortes ante ſua quamque ſigna inſtruebat, ſed manipulos aliquantum inter ſe diſtantes*.

ſtantes. Quidnam illa ſibi velint neſcio, *ante ſua quamque ſigna cohortes inſtruebat.* Nec enim eo loco Polybii quem Latine convertit, ullum ejus rei veſtigium. Paulo poſt etiam *anteſignanos* appellat *Haſtatos* & *Principes*: *Nec pila ab anteſignanis ceſſabant,* id eſt *Haſtatis* & *Principibus.* Quos cum *anteſignanos* à ſcriptoribus veteris militiæ paſſim dictos legiſſet, putavit ita appellatos quod ante ſua ſigna collocari ſoliti eſſent. Quod eſt falſiſſimum. Nam poſt ſua ſigna tam manipuli in antiqua militia, quam cohortes in nova, collocari ſolebant, ut infra dicam. *Anteſignanorum* porro veterum & recentium plane par appellationis ratio, quamvis conditio diſpar. Veteres quippe legionarii milites fuere, novi leves armaturæ. *Anteſignani* tamen utrique, quia ante ſigna legionis ſic proprie dicta pugnabant, *Legionis ſigna* ita proprie appellata, ut ante docui, penes *Triarios* olim erant, commutata militia, primæ cohorti legionis attributa ſunt. Numero namque legionum amplificato, & immutata belligerandi ratione, *Triarii* antiqui in primam cohortem conjecti ſunt. Et qui olim poſtremam aciem claudebant, primam ut conſtituerent poſtea inſtitutum eſt. Cum autem ſemper & olim & poſtea aquilam & ſigna legionis habuerint, inde factum ut quicunque initium pugnæ facerent antequam ipſi cum hoſte congrederentur *Anteſignani* ſint appellati. Inde evenit ut cum poſtremi pugnarent, qui ante ipſos in prælium vadebant, dicti fuerint *anteſignani.* Ita ergo hoc nomen nacti ſunt *Haſtati* & *Principes.* Ubi vero in primam aciem ſubducti fuere *Triarii*, & in primam cohortem conjecti ſunt à qua prima acies incipiebat ordinari, tum levis armatura à qua initium pugnandi fiebat, in hanc appellationem *anteſignanorum* conceſſit, quia ſimiliter ante aquilam & *ſigna legionis* pugnabant, ut olim ſoliti *Haſtati* & *Principes*, cum ante *Triarios* qui ſigna legionis tenebant, in acie conſtituerentur. Προτάκτους eos vocat Plutarchus in vita Camilli & Polybius προτεταγμένους quia πρόταξις Græcis Tacticis dicitur cum levis armaturę pedites ante phalangitas ponuntur. ἐπίταξιν vocant cum iidem poſt phalangem quæ gravis armatura eſt, collocantur. At παρένταξις eſt cum interſeruntur leviter armati, graviter armatis. Non potuere autem aptiore vocabulo Græce reddere qui apud Hiſtoricos Latinos priſci ævi vocabantur *Anteſignani*, id eſt in prima acie pugnantes. Tametſi

metſi enim non eſſent ex numero velitum iſti *Anteſignani* veteres, ſed legionariorum pars eſſent, proprie tamen *Triarii* gravis armaturæ vicem in legione ſuſtinebant, nomenque merebantur. Verum enimvero eo loco Plutarchus non de *anteſignanis* Romanorum loquitur, ſed de iis Gallorum qui in prima acie pugnabant, quales eo tempore *Anteſignanos* Romani appellabant. Sic enim ſcribit. Καὶ φόνος ἦν πολὺς τῶν προτάκτων, φυγὴ δὲ τῶν ἄλλων ἀπανταχόσε τοῦ πεδίου. Nam Galli eo prælio cæſi ſunt à Romanis Camillo duce. Eorum igitur προτάκτοις id eſt anteſignanis trucidatis, reliqui paſſim effuſa fuga per campos diſperſi. Πρότακτοι enim velites dicti, & recentioris militiæ *anteſignani*. Inter veterum igitur *anteſignanos* & προτάκτους *Haſtati* erant qui haſta pugnabant, quod telum levius pilo, à quo *Triarii* proprie *pilani* dicti. Unde & qui ante hos inſtruebantur in acie, *antepilani* appellabantur tam *Principes* quam *Haſtati* quia ante eos pugnarent qui *pila* habebant. Polybius armis ita ea genera diſtinguit, ut velitibus γρόσφους tribuat id eſt *gæſa*. Male *haſtas* vertunt eruditiſſimi viri. Nam *haſtæ* proprie *Haſtatorum*, unde illis nomen, Has idem Polybius ὑσσοὺς appellat. Iidem duo ſummi viri *pila* reddiderunt. Cur igitur *Haſtati* dicti qui pila gererent? *Triariorum* tela ab eodem Polybio vocantur δόρατα. *Haſtæ* ſunt Lipſio & Caſaubono, mihi *pila*. πλὴν ἀντὶ τῶν ὑσσῶν, inquit Polybius, de *Triariis*, οἱ τριάριοι τὰ δόρατα φοροῦσι, *Niſi quod pro haſtis Triarii gerunt pila.* Verte ut illi viri docti fecerunt, contrariam veræ interpretationem edideris, *Niſi quod pro pilis Triarii ferunt haſtas*. Vices ſane verſæ ſic eſſent. *Haſtati* dicerentur qui *pila* geſtarent, & *Pilani* qui *haſtas*. Sed hæc alibi latius demonſtrabuntur. *Triarii* igitur proprie *pilani* quia ſoli *pilis* pugnarent. Unde & *Antepilani* tam *Haſtati* quam *Principes* appellati quod ante *Pilanos* pugnarent. Eodem modo & *anteſignani* vocati ſunt quod locarentur in acie ante ſigna *Triariorum*, qui aquilam & *ſigna legionis* κατ᾽ ἐξοχὴν ſic appellata obtinebant. Hoc innuere videtur Livius lib. VIII. *Hoc triginta manipulorum agmen Antepilanos appellabant quia ſub ſignis jam alii quindecim ordines locabantur.* Reddit rationem cur *Haſtatis* & *Principibus* nomen *Anteſignanorum* hæſerit. Quæ conſtaret, ſi ſcripſiſſet, *quia ſub ſignis jam alii quindecim ordines locabantur, qui pila ferunt.* Unde enim *antepilanorum* appellatio niſi quod ante *pilanos* locati ſunt, &

poſt

poſt eos *Pilani?* Sed cum de ſignis tantum loquatur, apparet legi apud eum debere: *Hoc* XXX *manipulorum agmen, Anteſignanos appellabant, quia ſub ſignis jam alii quindecim ordines locabantur.* Ergo liquet *Haſtatos* & *Principes anteſignanos* appellatos quod poſt eos ſigna *Triariorum* locarentur, apud quos *Triarios* ſignum præcipuum ac proprium legionis, aquila nempe, portabatur. Sic *anteſignani* dicti ſunt *Haſtati* & *Principes* non reſpectu propriorum ſignorum, nam & iſti ſua habebant, ſed ratione *ſignorum* quæ penes *Triarios* erant. Eodem modo & *Antepilani* appellabantur *Principes* & *Haſtati*, propter *Triarios*, qui ſequebantur, & qui proprie *pilani* dicebantur quia *pila* gererent. Polybius enim etiam *Principibus* dat *haſtas*, non *pila*. Nam cætera ſimiliter armatos *Principes* & *Triarios* proponit niſi quod pro haſtis *Triarii pila* gererent: Ὁ δ᾽ αὐτὸς τρόπος τῆς καθοπλίσεως ἐστὶ καὶ περὶ τοὺς πρίγκιπας καὶ τριαρίους, πλὴν ἀντὶ τῶν ὑσσῶν οἱ τριάριοι δόρατα φοροῦσιν. Soli ergo *Triarii pilani* quia pila geſtabant cum tam *Haſtati* quam *Principes* haſtis uterentur. Ita eos diſtinguit Varro lib. IV. de L. L. *Haſtati*, inquit, *dicti qui primi haſtis pugnabant, Pilani qui pilis.* Et paulo poſt *Pilanos* eoſdem cum *Triariis* facit: *Pilani, Triarii quoque dicti.* Ergo *Antepilani Haſtati* pariter & *Principes* appellati, quia ante *Pilanos* id eſt *Triarios* pugnabant; iidemque *Anteſignani* cum *Antepilanis*. Solet idem Polybius res Romanas Græcis vocabulis convenientibus & id quod ſonant recte exprimentibus ſignificare. Si velites ſuo ævo *anteſignani* appellati eſſent, ut poſtea commutata re militari nomen hoc illis aptatum eſt, ſine dubio id expreſſiſſet Græca aliqua notatione, cum pluribus eos inſignitos faciat. Nam γροσφομάχους appellat, à telo quo utebantur. Vocat & εὐζώνους quod expediti eſſent & leviter armati. Interdum & προκινδυνεύοντας abſolute nominat, quia cum primi hoſtem laceſſerent, pro cæteris & ante cæteros periclitabantur. Inſignis de his locus eſt apud Polybium lib. XVII. Τῷ δ᾽ εὐωνύμῳ μετὰ τῶν εὐζώνων ἐπῄει συβαρῶς τοῖς πολεμίοις. οἱ δὲ προκινδυνεύοντες τῶν Ῥωμαίων προσλαβόντες τὴν τῶν πεζῶν στρατοπέδων ἐφεδρείαν, ἐκ μεταβολῆς ἐνέκειντο τοῖς ὑπεναντίοις. *Lævo ipſe cornu cum velitibus ferociter in hoſtes invectus eſt. Ipſi vero velites qui primi ſolent prælium capeſſentes periculo pro reliqua acie objectari, ubi legionariorum præſidio ſe firmatos viderunt converſi protinus,*

acriter hoſtes adoriebantur. Ita locus ille vertendus eſt, in quo latine reddendo vir ſummus nihil vidit. τοὺς προκινδυνεύοντας vertit, *anteceſſores.* Atqui quos εὐζώνους appellavit in prioribus verbis, paulo poſt προκινδυνεύοντας vocavit. Quia proprium velitum, τὸ προκινδυνεύειν, primi enim præliabantur. *Anteceſſores* vero equites fuere, ſic dicti quod agmen antecederent. *Antecurſores* etiam vocabantur. Utroque modo appellati reperiuntur in commentariis Cæſaris. Græci recentiores qui Romanorum libros de Re Militari in Græcum tranſtulerunt Ἀντικήνσωρας vocant, *Antecenſores* pro *Anteceſſores*, ut Σούκενσον ſolent dicere pro *Succeſſo.* Sed de his alibi. Προκινδυνεύειν autem apud Polybium de velitibus proprie dici multis locis poſſem confirmare. Sic lib. XV. de acie Scipionis in Africa contra Hannibalem directa: τὰ δὲ διαστήματα τῶν πρώτων σημαιῶν ἀνεπλήρωσε τῶν τῶν γροσφομάχων σπείραις, παραγγείλας τούτοις προκινδυνεύειν. *Vias patentes inter manipulos, velitibus complevit, dato præcepto, ut primi pugnam inirent.* Idem clarius in tractatu de Militia Romana, *velitum* proprium eſſe τὸ προκινδυνεύειν tradit, ubi armaturam eorum deſcribit his verbis: προσεπικοσμεῖται δὲ καὶ λιτῷ περικεφαλαίῳ, ποτὲ λυκείαν, ἤ τι τῶν τοιούτων ἐπιτίθεται σκέπης ἅμα καὶ σημείου χάριν, ἵνα τοῖς κατὰ μέρος ἡγεμόσιν προκινδυνεύειν ἐρρωμένως καὶ μὴ διάδηλοι γίνωνται. Vim illius verbi προκινδυνεύειν eo loco non ſatis expreſſeruut neque Lipſius, neque Caſaubonus. Non enim ſimpliciter pugnare eſt, ſed *propugnare* & ante alios pugnare, & periculum ſubire. Non alio nomine vocati apud Polybium reperiuntur velites præterquam his quatuor, εὔζωνοι, γροσφόμαχοι, & προκινδυνεύοντες, & προτεταγμένοι, nulla, ut videre eſt, notione quæ *anteſignanorum* appellationem exprimeret. Quo nomine *velites* vel levis armaturæ pedites ſequens ætas appellavit, quos προμάχους τῶν σημείων Græci auctores qui mutatæ militiæ ſæculo vixerunt, ſolent vocitare. At Livius in acie Scipionis deſcribenda clare *anteſignanos* à velitibus diſtinxit: *Vias patentes inter manipulos anteſignanorum, velitibus, ea tunc levis armatura erat, complevit, dato præcepto, ut ad impetum elephantorum, aut poſt rectos refugerent ordines, aut in dextram lævamque diſcurſu, applicantes ſe anteſignanis viam qua irruerent in ancipitia tela belluis darent.* Vides *anteſignanos* Scipionis tempore à velitibus diverſos, & *anteſignanos* tunc appellatos, tam *Haſtatos* quam *Principes?* At Varronis & Cæſaris

ætate

ætate *anteſignani*, levis armaturæ pedites, qui in velitum antiquorum locum ſucceſſerant. Quinimo ipſe Varro *velites anteſignanos* verſu quem ante citavimus, appellat. Et ſane tunc ante vera ac propria ſigna legionis pugnabant, quæ in prima acie præferebantur, cum antea ea ſigna à *Triariis* in poſtrema acie portari ſolerent, atque ideo qui in prima ac ſecunda acie pugnabant, *Haſtati & Principes*, *anteſignanorum* nomine vocabantur ab eadem ratione. Hæc veriſſima ſunt, & nemini adhuc explicata. Quid mirum, cum & ipſi antiquiores ſcriptores, quod alia militandi arte uterentur, veterem ac deſitam parum aſſequuti ſint? Ipſe Livius qui alibi tam diſerte notavit *anteſignanos* in vetere militia vocatos *Haſtatorum & Principum* manipulos, quos à velitibus diſcrevit, ab iis locis quamplurimis *anteſignanos* illos priſcos ac legionarios cum ſuæ ætatis *anteſignanis* confundit, qui iidem erant cum velitibus vel levis armaturæ peditibus. Quid enim aliud hæc ſibi volunt, aut unde illi nata niſi ex hac confuſione cum ſcribit? *Cæſos Haſtatos Principeſque, ſtragem & ante ſigna & poſt ſigna factam, Triarios poſtremo rem reſtituiſſe.* Si ſtrages & ante ſigna ac poſt ſigna facta, non potuerunt ab ea illæſi & intacti eſſe *Triarii*. Nam ſi *anteſignani* tum dicebantur *Haſtati & Principes*, ita dictos omnino conſtat quod ante ſigna pugnarent, nimirum ante ſigna *Triariorum*. At ipſi igitur *Triarii* poſt ſigna pugnabant, nempe propria. Si nondum illi conſurrexerant, & poſtquam conſurrexerunt, rem reſtituerunt, quomodo poſt ſigna ſtrages facta videri potuit, quæ etiam *Triarios* profligaſſet, qui poſt ſigna pugnabant, atque ita *poſtſignani* revera erant ac dicebantur, ut *Haſtati & Principes* fuere *anteſignani*? Sed ex uſu ille loquutus eſt ſui temporis quo verſa militia in prima acie & ante ſigna dimicabant omnes *Principales milites*, & primi principeſque ordines, & omnes voluntarii honeſtiores, quos *Principiorum* nomine vocitabant. Cum igitur illo ſæculo *anteſignani*, id eſt ante ſigna pugnantes, primam aciem conſtituerent, conſequebatur inde ut cæteri milites qui in ordine pugnabant, & poſt ſigna quique ſua, *poſtſignanorum* appellatione inſignirentur. Ubi ergo & ante ſigna & poſt ſigna ſtrages edita erat, nihil integri aut ſalvi ſupererat, *anteſignanis* & *poſtſignanis* proſtratis & internecione deletis. Idque tam in vetere militia quam in nova obtinuiſſe dicendum.

Nam

Nam in vetere militia *anteſignani* dicebantur *Haſtati* & *Principes*, *Triarii* vero *poſtſignani*. Non potuit itaque ſtrages facta tum videri anteſigna & poſt ſigna niſi proſtratis pariter tam *Triariis* quam *Principibus* & *Haſtatis*. Quid ergo ſibi vult Livius, commemorando *ſtragem ante ſigna & poſt ſigna factam, & poſtremo rem à Triariis reſtitutam?* In nova vero militia cum ante ſigna pugnarent tam leves armaturæ quam *Principia* exercitus & ſummi ordines, etiam tum exercitus inſtructus dividebatur in *anteſignanos* & *poſtſignanos*. Omnes enim qui ante ſigna pugnabant, primam aciem conſtituebant & *anteſignani* erant, cæteri *poſtſignani*. Nihil ergo in acie reliquum præter *anteſignanos* & *poſtſignanos*. An etiam *ſubſignani* fuere ut placitum viro docto? Hîc ſane inſtructum exercitum in *anteſignanos*, *ſubſignanos*, & *poſtſignanos* dividit. Sed quinam illi *ſubſignani?* Ut velle ille videtur, ii erant qui in ſecunda acie pugnabant, quam ex loco Livii colligit præcipua & plurima ſigna habuiſſe. Quæ nihil omnino veri continent. Quod *ſubſignanos* putat dictos qui ſecundam aciem tenebant, & *poſtſignanos*, qui poſtremam, id refellitur à Frontino qui *poſtſignanorum* aciem ſecundam fuiſſe diſerte dicit his verbis quæ in editionibus corrupta, lib. II. Stratagematum, cap. III. de acie ordinanda ſic corrigenda ſunt: *Tum poſtſignanis qui in acie ſecunda erant præcipit, ut denſos numeroſoſque palos firme in terram defigerent.* Vulgo legitur *proſignanis*, quos perperam pro *anteſignanis* accipiunt. Nam quomodo *anteſignani* in ſecunda acie? Atqui paulo poſt etiam *anteſignanorum* meminit: *Appropinquantibus quadrigis anteſignanos in ſecundam aciem recepit.* Certe *ſubſignani militis* meminit Tacitus. Sed an ille *ſubſignanus* miles intelligendus qui in ſecunda acie conſiſtit? Nihil minus. Omnis exercitus qui ordinatim incedebat, ſive in agmine eſſet, ſive in acie, *ſub ſignis* ire & eſſe dicebatur. Ergo *ſubſignanus miles*, omnis qui ſub armis incedit, & ordinatus ad agmen ſive ad aciem ſua ſigna ſequitur. Et *ſubſignanus* in genere idem quod *poſtſignanus*, quia ſigna præibant, milites ſequebantur, ut infra pluribus confirmabimus. Aſinius Pollio in Epiſtola ad Ciceronem: *Antonium turpiter Mutinæ obſidionem reliquiſſe, ſed habere equitatum, legiones ſub ſignis armatas tres, & P. Vagieni unam, inermes bene multos.* Cicero ipſe ad Atticum lib. XVI. Epiſt. VIII. An-

Digitized by Google

Antonium cum legione Alaudarum ad urbem pergere: *pecunias municipiis imperare: legionem ſub ſignis ducere.* Plautus in Pſeudolo: *Omnes ordines ſub ſignis ducam.* Nihil eſt quod frequentius in veterum ſcriptis occurrat. *Subſignani* igitur milites qui ſub ſignis armati ducebantur, & præcipue in agmine. Inde *ſubſignanus miles* Tacito. At *poſtſignani* magis in acie. Nam ratione *Anteſignanorum* ita dicebantur. Horum ipſorum alia nominis ratio, & alia ordinatio in vetere militia quam in nova. Frontinus in ſecunda acie collocat *poſtſignanos* loco quem paulo ante adduximus: *poſtſignanis qui in ſecunda acie erant, imperat.* Vetus autem militia *anteſignanos* etiam in ſecunda acie collocatos vocabat. Nam tam *Haſtati* qui in prima, quam *Principes* qui in ſecunda acie conſiſtebant, *anteſignani* antiquitus, ſi Livio creditur, appellabantur. Ergo ſoli *Triarii poſtſignani* nuncupati. Quos etiam ideo in poſtrema acie reponit Ammianus, lib. XXI. *Cum ad alios poſtſignanos in acie locatos extrema veniſſet.* Non legimus tamen apud veteres qui ſub libera Republica ſcripſere *Poſtſignanos* appellatos *Triarios.* Sic enim dicti forent, quod poſt ſigna *Principum* & *Haſtatorum* in pugnam prodire ſoliti eſſent. At non proprie ſigna illa cenſebantur legionis, ſed ea tantum quæ penes *Triarios* erant. Atque inde *anteſignani* vocati *Haſtati* & *Principes*, quod ante ſigna legionis quæ *Triarii* obtinebant, in acie ponerentur. Et cum *anteſignani* eo tempore eſſent in acie, nulli tamen erant qui dicerentur *poſtſignani. Anteſignani* illi ſub ſignis ſuis ibant, & ante ſigna *Triariorum*, quæ legionis habebantur propria ac vera ſigna. Illa differentia *Anteſignanorum* & *poſtſignanorum* nata demum eſt poſt novatam militiam. Cum enim ut plurimum binæ acies ordinari ſolerent, & duplici acie decertarent, prima acies erat *anteſignanorum*, ſecunda *poſtſignanorum*, quæ & poſtrema erat cum duæ tantum eſſent. Si tres conſtituerentur, etiam ſecunda *poſtſignanorum* dicebatur, ſola prima *anteſignanos* habebat. Et ſic nuncupari tum mos fuit non qui ſua ſigna haberent ſub quibus in prælium exirent, ſed qui pro ſignis pugnarent. Livius ergo confudit *anteſignanos* ſui ſæculi, cum *anteſignanis* priſcæ Reipublicæ. Sic enim ſcribit lib. XXII. *Tum ſibi unuſquiſque dux adhortatorque factus, & nova de integro pugna exorta eſt, non illa ordinata per Principes Haſtatoſque & Triarios, nec ut pro ſignis anteſignanus, poſt ſigna alia pugnaret*

ret acies, nec ut in ſua legione miles aut cohorte aut manipulo eſſet; Sors conglogabat, & animus ſuus cuique ante aut poſt pugnandi ordinem dabat. Quis non videt qui ea teneat quæ ſupra obſervata nobis ſunt hæc ſcripta eſſe omnia à Livio ætatis ſuæ ordinationem ante oculos habente, nihil vero cogitante de antiqua? Primum *Principes* ante *Haſtatos* nominat inverſo ordine, ex vi nimirum nominis, quia ſic dictos putavit quod *Principes*, id eſt primi pugnarent. Atqui, ut jam ante diximus, perpetuo more ordinandæ aciei illius ſæculi *Haſtati* ante *Principes*. Nec enim *Principes* illi appellati quod primi in prælium progrederentur, ſed quod primi ac præcipui eſſent corporis viribus ab ætate virili firmatis, cum *Haſtati* juniores eſſent, *Triarii* ſeniores, ipſi autem inter utroſque medii, robore atque ætate firmata *Principes*. Ævo autem Livii *Principes* dicebantur, quos minus illuſtres ſumptos in militia tradit Varro. Levis nempe armaturæ pedites, qui ante aciem primi ad præliandum procurrerent, quos & προκινδυνεύοντας & προτεταγμένους vocat Polybius. Eoſdem & *anteſignanos legionis* Cæſar appellat. Hunc eundem errorem commiſit auctor ille à quo Vegetius accepit lib. III. c. XIV. ubi docet quomodo acies debeat ordinari. *Inſtructionis*, inquit, *lex eſt ut in primo ordine exercitati & veteres milites collocentur, quos antea Principes vocabant. In ſecundo ordine circundati cataphractis, nec non optimi milites cum ſpiculis vel lanceis ordinantur, quos prius Haſtatos vocabant.* Hæc falſa omnia. Non enim *Principes* veteris militiæ in prima acie collocabantur, ſed in ſecunda. Nec veteres & exercitati milites eo tempore quo per *Haſtatos, Principes*, & *Triarios* pugnatum eſt, in primo ordine collocari ſoliti, ſed in poſtremo. Ejuſdem generis eſt & erroris, quod idem Livius lib. VIII. *Principia* appellat primam aciem Latinorum qui iiſdem tunc ordinibus atque eadem aciei inſtruendæ ratione cum Romanis utebantur: *Vbi Triarii conſurrexerunt integri refulgentibus armis, nova ex improviſo orta acies receptis in intervalla ordinum antepilanis, clamore ſublato Principia Latinorum perturbant, haſtiſque ora fodientes primo robore militum cæſo per alios manipulos velut inermes prope intacti evaſere.* Videtur enim *Principia* hîc vocare, primam aciem Latinorum ex uſu ſæculi ſui, quomodo & Tacitum ſupra loquutum oſtendimus in hæc verba: *Primani ſtratis Vnaetviceſimanorum Principiis aquilam abſtulere.* In illis *Prin-*

Principiis robur exercitus conſtitutum Taciti ætate ac Livii, non vero ea ætate quo prælium illud commiſſum inter Romanos & Latinos deſcripſit. Poſſet videri tamen Livius eo loco per *Principia* intellexiſſe non primam frontem aciei quæ ab *Haſtatis* teneri tunc temporis ſolebat, ſed ipſam *Triariorum* aciem. Nam paulo ante dixit, Latinos cum vidiſſent ducem Romanorum *Accenſos* excitaviſſe à noviſſima acie, ut ante ſigna præliaturi procurrerent, putaſſentque *Triarios* illos eſſe quos ſuſcitaverat Romanus imperator, idem quoque feciſſe à ſua parte, ac *Triariis* ſuis ut conſurgerent imperaſſe. Hi aliquandiu pugna atroci cum & ſemetipſos fatigaſſent, & *haſtas* præfregiſſent; & debellatum jam rati perveniſſent ad extremam aciem, tum conſul *Triariis* præcepit ut integri adverſus feſſos conſurgerent. Ergo *Principia* Latinorum de eorum *Triariis* dixit. Alio loco eodem ſenſu videtur uſurpaſſe vocem *Principia* de ultimis nempe aciei ordinibus qui tunc erant *Triarii*. Sic enim ſcribit lib. III. *Poſtero die Fabius non permiſtam unam ſociorum civiumque, ſed trium populorum tres ſeparatim acies circa vallum hoſtium inſtruxit. Ipſe erat medius cum legionibus Romanis. Inde ſignum obſervari juſſit, ut pariter & ſocii rem inciperent referrentque pedem ſi receptui ceciniſſet. Equites item ſua cuique parti poſt Principia collocat.* Equites hic qui poſt *Principia* ſuæ cujuſque partis ſive aciei tam ſociales nimirum quam cives collocantur, non ante primam aciem collocati debent intelligi, ſed poſt ultimam, quæ fuit *Triariorum.* In aliis quidem præliis, quæ æquo campo gerebantur, equites ante primam aciem poni ſolebant, ſed in hac acie quæ circa vallum hoſtium inſtructa procedit ad eorum caſtra oppugnanda equites in prima acie & ante primos ordines pugnantes inutiles prorſus fuiſſent, & impedimento potius quam uſui. Ubi enim foſſæ trajiciendæ, vallum tranſcendendum aut ſubruendum diripiendumq;, hoc pedites faciunt non equites. Ergo equites poſt *Principia* ſuæ cuique parti collocati, poſt ultimos nempe ordines ac *Triarios* conſtituti ſunt intelligendi. Idem tamen lib. II. *Principia* videtur appellaſſe primæ aciei ordines, his verbis: *Volſcum primo impetu perculit, quamquam ceſſere magis quam pulſi hoſtes ſunt, quia à tergo erant clivi in quos poſt Principia integris ordinibus tutus receptus fuit.* Hoſtis Volſcus contra Romanum acie inſtructa conſiſtens à tergo clivos habuit in quos ſe tuto re-

cipere poſſet è fuga. A Romanis eo prælio perculſi, ceſſere potius quam pulſi ſunt, & tutum receptum in illos clivos qui à tergo ipſorum erant, habuere. Soli primi ordines eorum qui in fronte pugnabant turbati ſunt impreſſione Romanorum, at poſtremi qui clivis propiores fuere, integri pervenere ad eos colles in quos tutus illis receptus fuit. Cum igitur dicat *poſtprincipia* integris ordinibus tutum habuiſſe receptum, per illos *ordines* qui ſalvi ſe receperunt non alios quam poſtremos intelligere potuit. Ergo *principia* poſt quæ ordines illos fuiſſe ſcribit de prima acie & primis ordinibus dixerit. Sic modo *Principia* de prima acie, ut ſuo tempore vocabantur intellexit, modo de poſtremis & *Triariis*, ut antiquę tempore militiæ accipiebantur. Ita alibi *Principes* ante *Haſtatos* pugnam ait committere quia *Principes* dicebantur tunc temporis qui primi ante ſigna dimicarent, ut Græcis ἡγεμόνες & πρωτοστάται: alibi ex uſu ac more rei militaris antiquæ poſt *Haſtatos* eos collocat. Puto tamen eo loco legendum, *Quia à tergo erant clivi in quos Principiorum integris ordinibus tutus receptus fuit*. Mutata lectio eſt ab illis qui putarunt *Principia* ſemper uſurpata apud Romanos pro primis aciei ordinibus, & primo loco pugnantibus. *Principiorum* ordines ſunt *Triariorum*, & aliorum *principalium* militum ordines, qui in ultima acie pugnam inibant. Cum acie averſa primi eſſent fugientium ut poſtremi erant pugnantium, ideo integris & imperturbatis ordinibus ſalvi ad clivos quos à tergo habebant pervenerunt. In priore autem loco ubi deſcribit pugnam Latinorum & Romanorum, qui ſunt illi quos cæſo primo robore virorum qui in *Principiis* erant locati, perruptos velut inermes ac pervaſos ab *Triariis* Romanis ſcripſit? Fortean intellexerit Accenſorum & Rorariorum manipulos quos in poſtremam aciem rejectos in utroque exercitu, poſt tergum *Triariorum* ibidem fuiſſe perhibet. Si ita, eſt nihil ſane ibi peccavit Livius qui *Principia* in *Triariis* poſuit, ut fuerunt antiquæ militiæ recepto more. Sed hinc differentia veteris ac novæ magis elucefcit, cum *Principia* antiquitus in poſtrema acie locum acceperint, in nova primum, & ante ſigna ipſa. Hîc vero non poteſt purgare ſe quin ordinem inverterit nominando prius *Principes*, quam *Haſtatos*. Deinde quod addit, *nec ut in ſua legione miles, aut cohorte, aut manipulo eſſet*, omnino ad militiam ſui temporis reſpexiſſe cenſendus eſt. Nec enim Polybiana

na militia noverat diverſas *cohortes* à *manipulis*. Quinimo diſerte idem Polybius *σημαίαν manipulum*, & *σπεῖραν cohortem* ſynonyma eſſe affirmat. Præterea hoc quoq; novæ & quæ tempore Livii invaluerat ordinandi artis fuit, non antiquæ, ut in ſua legione miles, in ſua cohorte, & in ſuo manipulo eſſet. Nam ita per cohortes ordinabatur in acie inſtruenda legio, ut unius legionis cohortes conjunctim & continenter explicatæ diſponerentur. Non ita in vetere quæ Polybii ævo obtinuit. Nam ſi ex pluribus legionibus conſtaret exercitus, omnes legionum illarum *Haſtati* in primam aciem ordinandi conveniebant, omnes *Principes* in ſecundam, & omnes *Triarii* in tertiam ac poſtremam. Non igitur in illa ordinatione fieri poterat, quod ſcribit Livius, etiam ſi nulla perturbatio inceſſiſſet, ut in ſua legione miles, aut cohorte, aut manipulo eſſet. Nam ratio ordinandi quæ tunc in uſu erat, ut dixi, omnium legionum *Haſtatos* ſimul poſuit, & omnes *Principes* & omnes *Triarios* una diſpoſuit acie. Sed nec locum habere tum potuit quod ibidem adſtruit, ideo non fuiſſe ordinatam per *Principes, Haſtatos*, & *Triarios* pugnam, quia nec pro ſignis *anteſignanus*, nec poſt ſigna alia pugnaret acies. Hoc enim volunt iſta: *Et nova de integro pugna exorta eſt, non illa ordinata per principes, Haſtatoſque ac Triarios, nec ut pro ſignis anteſignanus, poſt ſigna alia pugnaret acies.* Ergo ex ſententia illa Livii cum per *Haſtatos*, *Principes* & *Triarios* ordinabatur pugna, *anteſignani* ante ſigna pugnabant, & poſt ſigna alia acies. Quænam illa? ſecunda an poſtrema? Atqui cum pugna ordinabatur per *Haſtatos* & *Principes*, ipſi *Haſtati Principeſque anteſignani* vocabantur ut ipſe alibi dixit, & prima ſecundaque acies ex iſtis *anteſignanis* inſtruebatur. An ita intellexit Livius? Et aliam aciem quæ poſt ſigna pugnabat de *Triariis* accepit? Si ita ſenſit nihil eſt quod illi ſuccenſeamus. Sed apparet in alia ſententia fuiſſe, & militiam ſui ævi ſpectaſſe cum illa ſcriberet. Nam & lib. xxx. in pugna Scipionis & Hannibalis deſcribenda *anteſignanos* ab eo dictos autumat quod ante ſua quique ſigna collocarentur. Quod de *anteſignanis* veteris militiæ falſum eſt, de novis verum. Nam *anteſignani* legionis ante ſigna legionum ſuarum collocabantur, & cum *Principiis* ejuſdem legionis primam aciem efficiebant. Veteres autem *anteſignani* ideo ſic vocabantur, quod anteponerentur ſignis legionis, id eſt manipulis *Triariorum*. Ipſi autem

ſua ſequebantur ſigna. Novo ordinandi more inſtructus exercitus dividebatur in *anteſignanos*, & *poſtſignanos*; in *Principia* & *poſtprincipia*. Non idem in vetere ordinatione receptum. Nam *Principia* in poſtrema acie antiquitus erant, non in prima ut obſervatum poſtea. *Poſtprincipiorum* vero locus dabatur Accenſis & Rorariis ac Velitibus qui à noviſſimo agmine per intervalla præcedentium manipulorum emiſſi promicabant ante ſigna, & ibi pugnam edebant priuſquam acies concurrerent.

CAP. V.

De antiqua & nova ordinandæ apud Romanos aciei ratione, & utriuſque differentia, ac primum de antiqua.

VT melius autem percipi, clariuſque perſpici queant, quæ ſupra expoſita ſunt, breviter atque ordine hic exponemus antiquam novamque aciei inſtruendæ apud Romanos rationem. Prima & antiqua procedebat per gradus ætatum, hoc diſcrimine adhibito non ſolum in legione in partes ſuas diſtribuenda, ſed etiam ubi acie decertandum eſſet, in exercitu ad prælium ordinando. Quatuor erant ætatis gradus, & totidem legionis principales partes, totidemque acies, niſi quod qui primi pugnam auſpicabantur levis armaturæ pedites ſive Velites, non ſeparatam aciem conſtituebant, quamvis ante acies omnes pugnaturi procurrerent. Nec ſolum in delectu faciendo & legionibus conſcribendis rationem ætatis habuerunt, ſed etiam cenſus, ut inde quatuor illa militum genera diverſa exirent quibus tam legionis in partes diſtributio, quam aciei ordinatio diſcriminabatur. Maxime juvenes, ſed & maxime pauperes deligebantur qui ordinem velitum facerent. Minus deinde inopes, & minus juvenes deſignabantur ad manipulos *Haſtatorum* implendos. *Principes*, qui ſequerentur ætate jam firmata vigentes, qualis eſt virilis, ſumi ſolebant. Ætate provectiores & cenſu magis idonei *Triariorum* ordinem conficiebant. His diſcriminibus ab ætate & cenſu factis tota legio diſcernebatur, & in acie, cum prælium committendum eſſet, eodem ordine pugnam inire conſuerant, & in agmine incedere, & in caſtris metationem habere. Falſum igitur eſt quod olim ſcripſit Scaliger in Epiſtola Gallica ad Thuanum,
hæc

hæc nomina, *Haſtatorum*, *Principum* & *Triariorum* ad ταχλικὴν tantum pertinuiſſe, atque iis locum extra aciem non fuiſſe. Nullos enim in Romano exercitu *Haſtatos*, aut *Principes* aut *Triarios* vocatos eſſe, niſi cum acies ad pugnam inſtruerentur. Quem videtur errorem ex eo hauſiſſe quod apud ſcriptores Romanos qui poſt Cæſarem vixere, & in ipſis etiam Cæſaris ſcriptis, nulla *Haſtatorum* & *Principum*, aut *Triariorum* extet mentio, cum tamen pluribus locis aciei inſtructæ faciant mentionem, quam & deſcribunt quomodo inſtructa ſit. At hoc ipſum magis debuit eum advertere Cæſaris ævo & ſequentium auctorum ne ταχλικὰ quidem hæc fuiſſe vocabula quia jam hæc ordinandæ aciei ratio exoleverat. Antiquæ autem Reip. temporibus non ſolum acies ordinatæ per *Haſtatos Principes* ac *Triarios* leguntur apud auctores qui res eorum temporum geſtas litteris mandarunt, ſed etiam cum eruptio ex caſtris facienda eſt, *Haſtati* & *Principes* erumpunt in hoſtes, *Triariis* ad cuſtodiam caſtrorum relictis. Nam ſæpe legitur apud auctores qui veteris ac liberæ reipublicæ negotia ſcripſerunt, *Triarios* pro præſidio in caſtris manſiſſe, cum *Principes* & *Haſtati* in prælium exirent. Apud Polybium etiam habemus in deſcriptione militiæ Romanæ, non ſolum per *Haſtatos* & *Principes Triarioſq;* acies ordinari ſolitas, ſed etiam in caſtris *haſtatos* omnium legionum ſimul fuiſſe metatos, & *Principes* ſimiliter & *Triarios*. Miror itaque viro doctiſſimo eam ſententiam excidiſſe quæ revinci poteſt tot ac tam claris probatiſſimorum auctorum teſtimoniis. Ab ætate & à cenſu deligebantur cum legio conſcriberetur qui in eadicerentur ac eſſent *Velites*, qui *Haſtati*, qui *Principes*, & qui *Triarii*. Primi ergo Velites pugnabant, ſed nec in manipulos ſtructi, nec ſub ſignis ordinati, ac leviſſime armati, nec in acie propria ac peculiari conſtituti. Provolabant ante ſigna ab extremo agmine emiſſi per intervalla ordinum quibus manipuli inter ſe diſtabant. Si premerentur ab hoſte, ac præverti poſſent, per eadem intervalla manipulorum quibus emiſſi fuerant retro ferebantur, ac rurſus ſe poſt tergum *Triariorum* qui in ultimo erant agmine, recipiebant. Si validius urgerentur, nec tempus illis daretur quo ad intervalla ordinum ſubſequentium receptum ſibi parare poſſent, ad latera utrimque diffugiebant. Hic ſenſus eſt verborum Polybii ex lib. XV. quem miror à doctiſſimo ejus inter-

interprete non ſatis fuiſſe perceptum. Sic enim ſcribit Græcus auctor: τὰ δὲ διαστήματα τῶν πρώτων σημαιῶν ἀνεπλήρωσε τῶν γροσφομάχων σπείραις, παραγγείλας τούτοις προκινδυνεύειν, ἐὰν δὲ ἐκβιάζωνται κατὰ τὴν θηρίων ἔφοδον ἀποχωρεῖν τοὺς μὲν καταταχοῦντας διὰ τῶν ἐπ' εὐθείας διαστημάτων εἰς τοὐπίσω τῆς ὅλης δυνάμεως, τοὺς δὲ περικαταλαμβανομένους, εἰς τὰ πλάγια παρίστασθαι κατὰ τὰς σημαίας. Quod in illa pugna factum eſt propter elephantos quos plures in acie habebat Hannibal, hoc in aliis fieri ſolebat propter equitatum hoſtium, ſi eo prævalerent. Sic igitur ea verba verti debent: *Intervalla primorum manipulorum, implevit manipulis velitum, dato præcepto ut ad pugnandum procurrerent. Si urgerentur, & impetum elephantorum ſuſtinere non poſſent, ut recederent, qui ex his celeritate præverti poſſent per intervalla in directum patentia inter ordines, poſt omnes acies. Sin autem præventi ac deprehenſi eſſent, ad latera manipulorum utrimque ſe ſiſterent.* Quæ ſatis recte expreſſit Livius vertendo: *dato præcepto, ut ad impetum elephantorum aut poſt rectos refugerent ordines, aut in dextram lævamque applicantes anteſignanis viam qua irruerent in ancipitia tela belluis darent.* Non ſatis tamen fuit illi dixiſſe, *aut poſt rectos refugerent ordines.* Nam & ad latera diffugiendo poterant poſt rectos ordines ſe ſiſtere Addere ergo debuit quod expreſſe à Polybio dicitur, διὰ τῶν ἐπ' εὐθείας διαστημάτων, *per intervalla in directum patentia.* Præterea omiſit quod præcipum erat, Latinus auctor, à Græco maxime ſignatum. Qui celeritate præverti poſſent impetum belluarum, iis per intervalla manipulorum refugiendum eſſe, & poſt aciem univerſam conſiſtendum. Quibus ſpatium non eſſet datum ad intervalla ſe recipiendi, ut pote præventis ac pæne deprenſis à belluis, eos ad latera utrimque recedere debere juxta manipulos. Poſtremo non illo tantum altero modo quo ait Livius, via dabatur irruentibus in antipitia tela belluis, ſi ad dextram lævamque diſcurſu applicaſſent ſe refugientes velites manipulis anteſignanorum, ſed etiam priore quo celeritate uſi, ſe poſt ordines recepiſſent, per ipſa intervalla ordinum. Vide quanti ſit auctorem quem intelligendum aliis dare velis, te ipſum intelligere. Quod non fecit Caſaubonus qui ſic reddidit: *Partim qui celeritate poſſent alios prævertere, per vias rectas inter manipulos patentes pone aciem univerſam, partim qui circumfuſo hoſte comprehendi metuerent in dextram ſiniſtramque iis ſe*

ap-

applicarent intervallis quæ eſſent inter ſigna. Quomodo hoc potuerit fieri, non video, ut nimirum interioribus lateribus manipulorum refugientes adhæſerint, & non eorum intervalla compleverint. Nam & quando inde excucurrerunt, ea complebant. Quomodo igitur viam dediſſent irruentibus belluis per intervalla, ſi ea rurſus retro cedentes conſtipaſſent? De exterioribus ergo lateribus accipi debet, ut verba ipſa Græca indicant, & mens auctoris reique ipſius ratio poſtulat. Deinde quo pertinet quod in verſione poſuit, *partim qui celeritate poſſint alios prævertere?* Quinam illi alii? An alios habuere prævertendos quam hoſtes, hoſtium nempe equites vel elephantos? Et hos magis, nam de his ſermo quos in fronte collocaverat Hannibal ad perrumpendos Romani militis ordines. Atque hæc obiter. Nam ſciri intereſt non magnopere prodeſſe ad Polybium interpretandum ſummam Græcæ linguæ peritiam niſi conjuncta ſit cum rei militaris veterum Romanorum cognitione æque ſumma. Locus velitibus conſiſtendi fuit inter ordinum intervalla, quæ ad hoc relinquebantur, aut poſt omnes ordines. Locus pugnandi, ſpatium vacuum ante aciem primam. Pugnæ genus, excurſio & ſubinde receptus vel fuga ſine probro. Arma, jacula ac levia tela miſſilia. Nomen ab armatura γροσφόμαχοι vel πεζακοντισταὶ, à jaculorum genere *pedites jaculatores*: & εὔζωνοι, *expediti.* Græci Tactici ψιλοὺς appellant in genere. Sed de Romanis hîc agimus & iis appellationibus quibus eos donavit Polybius. Aliud illis nomen ab ipſo loco in quem pugnaturi excurrebant, πρόταϰτοι, προτεταγμένοι, προκινδυνεύοντες: quia ante acies omnes prælium committere ſolebant, non ſtataria pugna nec pede collato, ſed velitationibus eminus factis, & ἀκροβολισμοῖς. *Nec anteſignani* tum dicti ſunt quia *anteſignani* anteſignanorum fuiſſent. Nam qui eos ſubſequebantur acie inſtructa prælium ſumpturi vocabantur tunc *Anteſignani*, tam qui in prima acie quam qui in ſecunda conſiſtebant. Cæterum velites iſti antiqui nec in manipulos diducti, nec ſub ſignis ordinati pugnabant, niſi ſi cum vexillis præmitterentur eorum manipulorum quibus erant attributi. Non enim corpus ſeparatum in caſtris vel in legione faciebant, ſed diſtributi pro rata portione in reliquorum generum manipulos, non alios habebant ductores, quam centuriones eorum ordinum quibus erant aſſi-

gnati, ſiquando cum vexillo præmitterentur ad hoſtes laceſſendos & provocandos. Nam & *σπείρας τῶν γροσφομάχων*, *manipulos velitum* nominavit Polybius in pugna Scipionis & Hannibalis. Si *σπεῖραι* eorum aliquæ fuere, id eſt *manipuli*, ductores etiam habuerint oportet & vexilla, ſed ea quæ diximus. Poſt ſequebantur acies legitimæ gravis armaturæ ac legionarii militis, pede collato rem geſturæ. Prima ex *Haſtatis* conſtabat, junioribus quidem iſtis, ſed ætate grandioribus quam erant velites. Scutati hi omnes, cataphractis muniti, haſtis, unde & nomen, pugnantes. Hoc telum manu emittebatur, non comminus immittebatur à retinente. *ὑσσὸν* vocat Polybius. Nec *pilum* eſt, ut ſummi in litteris viri opinati ſunt, ſed *haſta*. *ὑσσὸς* etiam dicebatur, ut *ὕσαξ* & *ὕσαξ* idem eſt, quod inde derivatum eſt. A Græca voce *ὑσσὸς* Latina *Haſta*. Duo genera ejus facit Polybius, alterum majus, alterum minus. Quod minus erat jaculo venatorio cui Græce nomen *συβώνιον*, ſimile tradit. Quod an pilum poſſit videri, docti illi viderint. Poſt *Haſtatos* ſequebatur acies ſecunda quam *Principes* componebant, etiam juvenes, ſed ætate florentes, & robore, quod ætas dat virilis, præpollentes. Par eorum numerus, & armatura ſimilis *Haſtatis*, quamvis à principali robore potius nomen adepti ſint. Tam hi quam præcedentes in prima acie *Haſtati* dicebantur, ſi Livio fides eſt, *Anteſignani*: Rationem ſupra attulimus. Poſſet & alia afferri, cui & Polybius videtur ſuffragari. *Anteſignani* non quod ante ſigna pugnarent videntur nuncupati, ſed quod prima in hoſtem ſigna inferrent. *Anteſigna* priſco vocabulo & recto, prima ſigna ſunt, ut *poſtſigna* poſtrema: ſic *antemala* pro prioribus malis ſummus poëta dixit:

--- *Nec enim ignari ſumus antemalorum.*

Sic *antecæna* prior pars cœnæ, quam & *guſtus* nomine vocarunt. Item *antepanni*, faſciæ vel lora quibus anterior pars veſtis prætexebatur, quæ Græcis recentioribus *ἀντίπανα*. Ita ergo *anteſigna* priora ſigna ſunt. Inde *anteſignani*, primæ ac ſecundæ aciei milites ab illis *anteſignis*. Polybius cum Græcè ea reddere vellet, *πρώτας σημαίας* appellavit, lib. XV. loco quem ſupra citavimus: *τὰ δὲ διαστήματα τῶν πρώτων σημαιῶν ἀνεπλήρωσε τῶν τῶν γροσφομάχων σπείραις*. Livius recte vertit, *anteſignanorum manipulos*, id eſt primorum ſignorum. Hoc nomine *Haſtatorum* & *Principum* ſigna appellata fuerint,

fuerint, quia paribus armis horum duorum manipuli inſtructi erant, ſoli *Triarii* qui *poſtſigna* tenebant, & *poſtſignani* forſan inde appellati ſunt, pilis utebantur, ab *haſtis* diverſis, ut ſupra indicavimus. Hi ergo poſtremam aciem conſtituebant, quæ tertia. Et *Pilani*, ut jam docuimus, dicebantur à *pilis*, quod eorum geſtamen fuit. Polybius δόρατα appellavit, quæ *pila* ſunt, non *haſtæ* ut perperam acceperunt viri docti. Unde & διαδορατίζεσθαι apud eundem Polybium, *pilis comminus dimicare. Haſtæ* enim jaciuntur tantum. Hæc proprie Græcis ἀκόντια, Latini *lanceas* pro iis poſtea dixerunt. *Pilis*, id eſt δόρασι comminus res geritur. ἐκ χειρὸς τῇ χερσὶ διαδορατιζόμενοι, καὶ τύπτοντες ἀλλήλους, *comminus ubi ad manus ventum eſt, pilis dimicantes, & ſeſe invicem cædentes*. Ammonius ſignanter hanc differentiam notat inter ἀκόντιον & δορὺ, inter *haſtam* & *pilum*: Ἀκόντιον δόρατος διαφέρει. ἀκόντιον μὲν γὰρ τὸ ἀκοντιζόμενον, ἔλαττον δόρατος. δορὺ δὲ τὸ μεῖζον, ᾧ ἐκ χειρὸς ἐχρῶντο. Hinc colligere eſt recte à Polybio *pila Triariorum* qui & *pilani* ex eo dicti, Græce reddita δόρατα. Inde & δορατοφόροι apud Græcos equitum genus, qui longioribus *haſtis* & robuſtioribus, comminus pugnabant, non miſſilibus. Hi *Triarii* ex veteribus militibus, non ſolum ætate, ſed etiam cenſu, dignitate, ac gradu militari prioribus ac potioribus. Apud hos aquila legionis ſignum, & ſuperiores omnes primique caſtrorum ordines ad quos ab inferioribus *Haſtatorum* & *Principum* ordinibus promotiones fiebant. Et quamvis ultimo loco poſt omnes pugnarent, & tertiam poſtremamque aciem conſtituerent, primi tamen loci dignitates omnes militares obtinebant. *Principia* vocat Livius hos ipſos *Triariorum* ordines & manipulos, quia principales totius legionis ductores ac milites haberent, lib. VIII. *Ubi Triarii conſurrexerunt integri refulgentibus armis, nova ex improviſo coorta acies receptis in intervalla ordinum antepilanis clamore ſublato principia Latinorum perturbant, haſtiſque ora fodientes, primo robore virorum cæſo, per alios manipulos velut inermes, prope intacti evaſerunt.* A *Triariis* Romanorum, *Triarios* Latinorum perturbatos fuiſſe ſcribit, quos *Principiorum* nomine appellavit, ob eam quam dixi cauſam. Inde *poſtprincipia* locus in noviſſimo agmine poſt ipſos *Triarios*, ubi conſiſtebant antequam acies congrederentur, Rorarii & Accenſi, & Velites. Et ſic interpretanda verba Comici in Eunucho

 de

Digitized by Google

de Milite glorioſo qui poſtquam inſtruxiſſet more militari domeſticorum agmen, ipſe *ex poſtprincipiis ſe ſignum daturum eſſe* pronunciat. Ita enim loquitur ad paraſitum ſuum: *Tu hoſce inſtrue, Hic ego ero poſtprincipia. Inde omnibus ſignum dabo.* Ad quæ verba notavit Donatus, ambigere multos, utrum hîc locus *poſtprincipiorum in extremo ſit agmine, an in medio.* Utraque opinio vera eſt, ſi ex ratione temporum res explicetur. Nam ſecundum antiquæ militiæ ordines, *poſtprincipia* in noviſſimo agmine. Juxta novum ordinandi morem, in medio conſiſtebant, ut paulo poſt docebimus.

Cap. VI.

De ordinandæ aciei ratione, quæ in nova militia apud Romanos obtinuit.

Expoſita veteris militiæ ordinatione quæ pro diſcrimine ætatis ac cenſus non ſolum arma diverſa militantibus dabat, ſed etiam diverſa loca aſſignabat in quibus pugnarent, & aciei ex eo inſtruendæ diverſam etiam inſtituerat rationem; jam dicendum. Mutata certe re militari, nemo eſt qui ſimile quidquam ſub Cæſaribus factum, aut ſervatum oſtendere poſſit, in militibus legendis, legionibus conſcribendis ac diſtribuendis, atque ex iis inſtruenda & ordinanda acie, quale obſervabatur in ea militia quæ ſub Scipionibus vigebat, & qualis à Polybio deſcribitur. Hoc novum igitur militiæ inſtitutum exponemus, & eam præcipue illius ab antiqua differentiam quæ pugnantium ſpectat in acie ordinata collocationem. Non minus autem in hac novitia quam in vetere militia levis armaturæ pedites legitimæ aciei ex gravi armatura conſtanti anteponebantur, ut primi prælium auſpicarentur, tam ab auxiliis ſumptæ leves armaturæ quam ex legionibus. De his præcipue hîc agemus. *Principes* eos appellatos Varro notavit, quia *Principes*, id eſt, primi pugnarent. Nam Latinis *Princeps* idem quod primus. Ideo *minus illuſtres ſumptos* dicit præ illis qui id nomen habuerunt ante commutatam rem militarem. Quia illi honeſtioris gradus, ut pote inter ſcuratos militantes, & gravis armaturæ pars, ex quibus & ſecunda acies inſtruebatur. *Anteſignanos* eoſdem appellavit Cæſar, quia ante ſigna

ſigna inſtructarum in acie peditum prælium committebant, & diverſi in hoc ab *anteſignanis* prioris ſub Scipionibus militię, qui acies componebant primam & ſecundam. Jam poſt hos *anteſignanos* legionum, ſive *Principes*, qui in locum antiquorum Rorariorum, Accenſorum, Ferentariorum, & Velitum ſucceſſerunt, ſequebantur legitimæ acies ex legionario milite inſtructæ, ſed non eodem modo quo olim ordinatæ, per *Haſtatos* qui primam, per *Principes* qui ſecundam, & per *Triarios* qui tertiam aciem conſtituerent. Quis in commentariis Cæſaris, vel auctorum qui poſt Cæſarem res Romanas ac bella conſcripſerunt uſpiam reperit ullam aciem triplicem his ordinibus explicatam? Per cohortes inſtituebantur. Et ex primis ſingularum legionum cohortibus primæ acies conſtrui ſolebant. Saltem à prima quaque cohorte incipiebat prima acies ordinari. In illis primis legionum cohortibus, pedites militabant lectiſſimi ſpectatiſſimique robore, uſu, experientia, ſcientia militari, & ſtipendiorum multitudine, ex qualibus olim ſub nomine *Triariorum* vel *Pilanorum* poſtrema acies conſuerat ordinari. Per hanc novam aciei inſtruendę formam primi quique ordines *pilis* armati ibant in hoſtem, non *haſtis* ut ante, cum *Haſtati* primi ad dimicandum procederent, & ſecundi *Principes*, cum *haſtis*, ſive miſſilibus telis, non *pilis*. Soli *Triarii pilis* in tertio ac poſtremo ordine pugnabant. Hæc omnino contraria. Arrianus in ordinatione aciei qua uſus eſt contra Alanos: καὶ αἱ πρῶται μὲν τέσσαρες τάξεις ἔστωσαν κοντοφόρων, ὧν δὴ κόντοις μακρὰ καὶ ὑπόλεπτα τὰ σιδήρεα προσῆκε). Quaternos primos ordines primæ aciei ex contatis, id eſt *pila* gerentibus conſtare ait debere. Quaternos vero ſequentes, nam in octonos introrſum aciem patere vult, ex *haſtatis* centum inſtruendos, quos appellat λογχοφόρους id eſt *lancearios*: αἱ δὲ ἐφεξῆς τάξεις τῶν λογχοφόρων ἔστωσαν. *Reliqui autem quatuor ordines componantur ex lancearíis.* Poſterius Latinitatis ævum *lanceas* appellavit, quæ *haſtæ* prius vocabantur. Vegetius lib. III. cap. XIV. quemadmodum acies debeat ordinari; *In ſecundo ordine circundati cataphractis, nec non optimi milites cum ſpiculis vel lanceis ordinentur, quos prius Haſtatos vocabant.* Ergo λογχόφοροι Arriani, ſunt *Haſtati* Vegetii, qui *haſtas* ſive *lanceas* eo ævo dictas gerebant. Certe Tacitus ipſe ſic appellavit Hiſt. II. *direptis ſarcinis tabernacula ducis ipſamque humum pilis & lanceis rimantur,*

pro *pilis* & *haſtis*. Ita *ſpicula* dixere poſteriores ſicut ex pluribus locis ejuſdem Vegetii conſtat, quæ ſæculo priore *pila* erant. Unde noſtrum *Eſpieu*, ex *ſpiclo*. Hoc enim pilum veterum, ut alibi pluribus adſtruimus. Κοντὸν dixit Arrianus, & κοντοφόρους qui veteribus Romanis *Pilani*. Quidam Grammatici *contum* exponunt *haſtam* ſine ferro. Et ſic etiam vocatur. Sed & longiores *haſtas* ac robuſtiores, qualia erant *pila*, κοντοὺς Græci vocarunt. Unde Κοντόφοροι genus equitum qui ejuſmodi contis armati erant, quos *contatos* Latini dixere. Ex octonis porro ordinibus quibus inſtructa fuit acies Arriani contra Alanos ex binis conſtans legionibus, quaternos priores ex *pilanis* ſive *contatis* compoſitos ſcripſit, reliquos poſteriores quaternos, ex lanceariis ſive *Haſtatis*. Cum duæ legiones in ejus exercitu ita ordinatæ forent partim ex *Pilanis* partim ex *Haſtatis* conſtructæ, colligere inde eſt, dimidiam partem legionis cujuſque ex *Pilanis* conſtitiſſe, alteram dimidiam occupaſſe *Haſtatos*. At in antiqua legione ſexcenti tantum milites *pila* geſtabant, cum tria millia peditum *pilata* legio recens oſtentaret, altera tria millia *Haſtata*. Hinc *pilatæ* legiones dictæ. Inde illud Lucani de bello civili: *at pila minantia pilis*. Sed quod præcipue ad rem pertinet de qua nunc agimus, quæ locandorum ordinatio eſt, juxta antiquam conſuetudinem *Haſtati* in prima acie ponebantur ac ſecunda, *Pilati* vel *Pilani* in tertia ac poſtrema. Contraria ordinatio obtinuit in ea militia quæ ſub Cæſaribus recepta eſt. Nam primi ordines *Pilanos* habuere, & poſtremi *Haſtatos*, ut ex Arriano probavimus. Quod & confirmari poteſt teſtimonio Frontini qui eodem tempore vixit ac ſcripſit, cujus etiam ſcripta de re militari Vegetius in epitomen redegit. Ita ſcribit ille verbis, ut apparet, Frontini, lib. III. cap. IV. de acie ordinanda: *Inſtructionis hæc lex eſt, ut in primo ordine exercitati & veteres milites collocentur. quos antea Principes vocabant*. Sed de *principibus* id falſum jam oſtendimus. Sequitur paulo poſt: *In his duobus ordinibus & ætate maturi, uſu confidentes, & muniti etiam gravioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri, nec cedere, nec ſequi alium cogendi ſunt, ne ordines turbent, ſed venientes adverſarios excipere, & ſtando pugnandoque repellere vel fugare*. Vides non ſolum gravioribus armis munitos, ſed etiam ætate provectiores ac veteres milites in primis ordinibus tum ſteriſſe. Primi autem ordines

dines primam aciem conſtituebant, & prima acies à prima cohorte legionis incipiebat ordinari, ut idem Vegetius alibi tradit, qui etiam ſcribit primam cohortem reliquas numero militum, & dignitate præcedere. *Nam genere*, inquit, *& inſtitutione viros lectiſſimos quærit. Hæc etiam ſuſcipit aquilam, quod præcipuum ſignum in Romano ſemper eſt exercitu, & totius legionis inſigne.* Cæterum antiquitus *Triarii* aquilam ſuſcipiebant, ætate maturi, & dignitate præcipui milites, & qui gravioribus armis muniti erant. Ergo quod *Triariorum* prius fuit, hoc poſtea primæ cohortis eſſe cœpit, hac etiam ſimul introducta diverſitate, ut qui in poſtremis ordinibus antea pugnare ſoliti erant, mutata re militari, in prima acie dimicarent. Planum eſt utique ex his quæ diximus aliter inſtituta legionis diviſione, & poſtquam in denas cohortes diſtribui cœpta eſt, quæ antiquitus in *Haſtatos*, *Principes*, ac *Triarios* dividebatur, *Triarios* in primam cohortem fuiſſe tranſlatos. Ad hoc enim videtur amplificatus & auctus legionis numerus ut poſſet in denas partes æquales diſpertiri, quarum unaquæq; ſexcentos caperet pedites. Sic ſenum millium facta legio ac ducentorum, cum ſinguleę denæ ejus partes, ſexcentenos continerent pedites, ut univerſum numerum *Triariorum* qui ſexcentenis conſtabat, una cohors cæteris æqualis accipere poſſet. Ita ergo in primam traducti ſunt quæ reliquas antecedere dignitate atque auctoritate debuit. Sic veteres, & exercitatos, & gravioribus armis inſtructos accepit. Sic ſuperiores ordines habere cœpit. Sic aquilam ſuſcepit. Sic denique ex numero *Triariorum* qui ſexcenti in antiqua legione erant, & tertium corpus ex tribus in quæ dividebatur, conſtituebant, prima novæ legionis cohors exiit. Ita abolito tantum priore nomine, cæteris omnibus ſervatis, à poſtrema acie in primam traducti ſunt antiqui *Triarii*. Qui *Haſtati* & *Principes* dicebantur, ſimiliter in cohortes reliquas pro portione diſtributi ſunt. Qui *Velites* fuerant, in cohortibus pariter locum acceperunt & aliud nomen, proque velitibus *anteſignani* legionis ſunt vocati. Nam, ut ex Cæſare conſtat, equitibus mixti iſti *anteſignani*, ut antiqui Velites, ante quam acies concurrerent, præliabantur, & ab his pugnæ exordium ſumebatur. Alios etiam novit *anteſignanos* Adriani ætas, quos & *Campigenos* vocabat, & inter *Principia* legionum numerat Vegetius qui Frontinum compilavit? *Campigeni,*

pigeni, hoc eſt Anteſignani, ideo ſic nominati, quia eorum opera, inquit Frontinus apud Vegetium, *genus exercitii creſceret in campo.* Intelligit decurſionem campeſtrem quæ ab armatis militibus fiebat, & ſub ſignis, qua ſimulacrum veræ pugnæ edebant. Huic præerant *campigeni* qui & *campidoctores* dicti, qui ante ſigna procedentes in hac proluſione docebant milites, quo pede in hoſtem eundum eſſet, quo pede ab hoſte recedendum, quomodo ordines ſervandi, & ſigna ſequenda, & locus non deſerendus, quomodo ad clypeum, ad haſtam eſſet declinandum. Et *campigeni* quidem dicebantur quod campum quaſi facerent & gignerent, dum militem imbuunt arte quam in campo, id eſt in acie, armati oſtendere deberent. Inde *armaturæ ars* appellata. Nominantur & cum tribunis hi campidoctores, & cum *Principiis* legionis numerantur, & *anteſignani* etiam vocantur ab Ammiano à Vegetio. Hi ſunt *anteſignani* quos idem Vegetius cum *Principiis* legionis recenſet, & gravi armaturæ adnumerat lib. II. cap. II. *Legio*, inquit, *propriis cohortibus plena cum gravem armaturam, hoc eſt Principes, Haſtatos, Triarios, anteſignanos, item levem armaturam, hoc eſt ferentarios, ſagittarios, funditores, balliſtarios, item proprios & ſibi inſitos equites legionarios.* Mire quidem hæc omnia confundit quæ ſunt prioris militiæ & poſterioris, ſed *anteſignanos* hîc vocat eos quos diximus *campigenos* ſive *campidoctores*, qui & in metandis caſtris pedaturam militibus aſſignabant, & ad inſtruendam etiam aciem adhibebantur, quod hodie munus eſt atque officium eorum quos *Servientes Bataliæ* vocant. *Sergents de bataille.* Multum autem diverſi hi *anteſignani* à Cæſariani ævi *anteſignanis*, qui adoleſcentes erant leviter armati, quiq; antiquorum velitum locum obtinebant, ut jam docuimus. Et procurrebant ad pugnandum, priuſquam concurrerent acies. *Anteſignani* vero ſub Hadriano in prima acie & cum ea pugnabant, ante ſigna & circa ſigna cum reliquis *Principiis*. Inde *Principia* illo ævo pro prima acie. Frontinus apud Vegetium lib. I. cap. XX. *Erant autem apud veteres inter pedites qui dicebantur leves armaturæ, funditores, & ferentarii, qui præcipue in cornibus locabantur, & à quibus pugnandi ſumebatur exordium. Sed hi & velociſſimi, & exercitatiſſimi legebantur. Nec erant admodum multi qui cedentes, ſi prælii neceſſitas compuliſſet, inter Principia legionum recipi ſolebant. Principia* legionum in acie ullius

ævi

ævi primum locum obtinebant, ante ſigna & circa ſigna, eoque nomine appellabantur ſedes ac loca principalium militum tam in caſtris quam in acie. In caſtris ubi tribuni, præfecti, primorum ordinum centuriones aliique principales milites, ac voluntarii tabernacula habebant, locus ille *Principiorum* nomine nuncupari ſolebat. Et ſic plane accipiendi loci veterum ſcriptorum apud quos *Principiorum* caſtrenſium fit mentio. Ut cum *Principia miſſa* dicunt, aut *ſoluta*. Ea circa prætorium ducis. Unde in eadem ſignificatione dicebatur *prætorium mitti* ac *dimitti*, & *Principia* ſimiliter. In his jus dicebatur. In his ſigna militaria erant poſita. Ubicunque *Principiorum* apud auctores mentio extat, de his *Principiis* intelligi par eſt. Ab his *Principiis* caſtrorum & *Principia* in acie dicta. Idem quippe militum genus caſtrenſia *Principia*, & *Principia* aciei conſtituebant. Tacitus Hiſtoriarum lib. II. *Primani ſtratis Vna et viceſimanorum Principiis aquilam abſtulere*. Hic *Principia* ſunt, ut & apud Frontinum, primæ aciei primi ordines, aut qui in his pugnabant. Alii eo ipſo ſæculo *Principes*, nempe iidem cum velitibus *anteſignanis*. At poſtea ut *Anteſignanorum* nomen de campidoctoribus acceptum eſt, iidem etiam inter *Principia* legionis, & cum *Principiis* pugnæ locum capiebant. Inde *Principes* & *Principia* confuderunt illius ævi ſcriptores, quos cum *principiis* & *anteſignanis* antiquæ militiæ eoſdem fecerunt, cum nihil tam diverſum fuerit, ut ex his quæ jam diximus conſtat. Sed maxima, ut docui, in locatione ordinandorum hæc differentia extitit, olim & poſtea: quod olim *Principia* pro acie poſtrema accipiebantur quæ à *Triariis* conſtituebatur, poſtea de prima acie id vocabulum ſumptum eſt. *Principia* Livio *Triarii* ſunt, vel *Triariorum* acies, cum de antiqua ordinatione agit. At ejus ætate *Principia* erant in prima cohorte, à qua prima acies incipiebat ordinari. Apud Terentium loco quem ſupra attulimus *Principia* de poſtremo agmine dicuntur, ubi miles Thraſo inſtructis ſuis militibus ſibi locum poſt *Principia* ſumit, id eſt poſt aciem extremam. Qui locus optime conveniebat ignavo ac timido, & verbis tantum forti. Nam qui poſt *Principia* locatur ubi in fugam agmen convertitur primus fit fugientium, inter pugnantes vero ultimus eſt. Jam ordinarat Miles dextrum cornu, medium agmen, & ſiniſtrum cornu aciei qualem inſtrui voluit.

In medium huc agmen cum vecti Donax,
Tu Simalio in ſiniſtrum cornu, tu Syriſce in dexterum.

Poſt aciem primam ac ſecundam vel mediam, & poſtremam inſtructam, ipſe demum poſt omnes ſibi loco cavet, tutiſſimo ad pugnandum pariter, & ad fugiendum. Hic erat *poſt Principia*, id eſt aciem poſtremam ſive ſiniſtrum cornu. Notum quippe eſt ex Tacticis Græcis dextrum cornu κεφαλὴν appellari & primæ aciei inſtar obtinere, ſiniſtrum οὐρᾶς nomine vocitari, & pro acie poſtrema haberi. Quod infra pluribus explicabimus. Poſt ſiniſtrum igitur cornu cum ſibi locum cepiſſet miles, Terentius ex more loquendi militari qui apud Romanos tunc in uſu fuit, *poſtprincipia* id appellavit: *Tu hoſce inſtrue, hic ego ero poſt Principia, inde omnibus ſignum dabo.* Sanna cum excipit paraſitus ejus quod tam bene ſciſſet ſibi loco cavere. *Illuc eſt*, inquit, *ſapere, ut hoſce inſtruxit, ipſus ſibi cavit loco.* Et ridicule reſpondet mendax & glorioſus miles, *Idem hoc jam Pyrrhum factitaviſſe.* Qui ambigebant ætate Donati utrum in medio agmine an in extremo hic locus eſſet, antiquam ordinationem ignorabant, cum ſui ævi inſtructionem tenerent. Sententia comici poſtulabat, ut de poſtremo agmine intelligeretur, repugnabat rei militaris ordo, ut tunc obſervabatur. Ita ergo dubitarunt. Sed Terentius ex uſu ævi ſui loquutus eſt, cum *poſtprincipia* poſuit pro extremo agmine vel acie poſtrema, quia *Triariorum* hic locus pugnandi tunc erat. At *Triariis* poſtea tranſductis à poſtrema acie in primam, ſic *Principia* quoque de poſtrema acie in primam tranſlata ſunt. Inde *poſtprincipia* dici cœpta ſunt de medio agmine vel ſecunda acie. Hæc de *Principiis* & *poſtprincipiis* aciei vel agminis. At in caſtris *Principia*, in anteriore caſtrorum parte circa tabernaculum ducis, *poſtprincipia* autem reliqua pars caſtrorum uſque ad portam decumanam. Varro autem *poſtprincipia* præcipue in caſtris dici innuit lib. III. de R.R. c. IV. *Ego vero*, inquit, *à principiis quam à poſtprincipiis, ut in caſtris, id eſt ab his temporibus potius quam ſuperioribus.* Sic enim ille locus legendus. Anterior pars & adverſa caſtrorum *Principia* habebat, prætoriam viam, & prætoriam portam: poſterior pars eorumdem à tabernaculo ducis uſq; ad portam decumanam pertinebat quæ fuit averſa caſtrorum porta. Et hanc partem *poſtprincipia* vocabant. Anterior pars ante *Principia* erat. Sed quia *Principia*

cipia in anteriore parte fuerunt, circa tabernaculum ducis ſive prætoris quod *Prætorium* dicebatur, ideo *Principia* pro primore parte dicta ſunt. Hinc *Principiis* caſtrenſibus comparantur apud Varronem, tempora proximæ ætatis, *poſtprincipiis* ſuperiora à parte caſtrorum poſteriore & remotiore. Idem Varro apud Agellium lib. XVI. c. XVIII. de Geometria & aliis diſciplinis mathematicis, *Voluptas autem vel utilitas talium diſciplinarum in Poſtprincipiis exiſtit cum perfectæ abſolutæque ſunt: in Principiis vero ipſis ineptæ & inſuaves videntur.* Similiter apud Plautum *Poſtprincipia* ſeparantur à *Principiis*, cum *Poſtprincipiorum* nomine intellexerit quæ poſt fiunt, ut *Principia* ſunt quæ prima ordine exiſtunt, & inter ipſa initia agendi. In Perſa:

Atque ædepol ferme ut quiſque rem accurat ſuam
Sic & procedunt poſtprincipia denique.

Quæ inde loquutio manavit, ut dixi; quod *Principia* in adverſa parte caſtrorum conſtituta erant, *poſtprincipia* in averſa. Sed aliquis hîc dixerit, quomodo in acie *Principia* primores ejus partes conſtituerunt in vetere militia, ſi *Principia Triariorum* fuere, qui *poſt Principes* & *Haſtatos* pugnabant? Certe nec ipſa *Principia* in caſtris in ipſa porta ad ingreſſum poſita fuere, ſed interius ad ipſum Prætorium, ita tamen ut in primore & anteriore parte caſtrorum numerarentur. Nam Prætorium ducis cum in medio eſſet, poſteriorem & anteriorem partem caſtrorum quaſi dividebat. At in anteriore parte erant *Principia*, ut dicemus infra. Sic quandiu *Principia* aciei penes *Triarios* fuere, non ipſi in prima acie pugnabant, ut *Haſtati* & *Principes*, ſed interiorem quaſi obtinebant locum cum poſt eos Accenſi & Rorarii in *poſtprincipiis* ſtarent, poſt *Principia* nempe *Triariorum*, qui *Principiorum* nominè vocabantur, non quod primi eſſent, ſed quod *Principales* ac præcipui totius legionis. Ita aquila quod ſignum erat legionis præcipuum ſemper in *Principiis* & cum *Principiis* fuit, id eſt cum *Triariis* vel cum illis qui poſtea locum *Triariorum* obtinuere, nempe primarum cohortium in ſingulis legionibus, militibus. Olim aquila *Triarios* præcedebat in poſtrema acie dimicantes, poſtea ante primam cohortem præferri cœpit, ex qua ordinabatur prima acies. Robur legionis penes *Triarios* fuit antiquitus, in prima cohorte legionis poſtremo poſitum eſt. Ergo *Triarii* tranſierunt in primam co-

hortem commutata re militari, ſed abolito priore nomine, poſt quod nec *Haſtati*, nec *Principes* in militia locum aut nomen habuerunt. Huic obſervationi obſtat quod mentio reperitur apud Cæſarem *primi Principis*, & *primi Haſtati*. Ut lib. I. de Bello civili: *Noſtri in primo congreſſu circiter* LXX *ceciderunt. In his Quintus Fulginius, ex primo Haſtato legionis quatuordecimæ; qui propter eximiam virtutem ex inferioribus ordinibus in eum locum pervenerat.* Item lib. III. *Hoc caſu aquila conſervatur, omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis præter Principem priorem.* Unde iſti, inquient, primus *Haſtatus* & *Princeps* prior, niſi ductor ordinis *Haſtatorum* primi, & *Principum*? Reſpondeo ego quærendo, iſte prior *Princeps* primæ cohortis quomodo conciliari poſſit cum antiquæ legionis priore vel primo *Principe*? *Primus Princeps* tum dicebatur qui primum ordinem ducebat in *Principum* agmine, vel primi in *principibus* ordinis centurio. *Principum* corpus in legione diviſum erat in decem manipulos, ſive ordines, ſive cohortes, hoc eſt *ſpiras*, ut nominavit Græcè Polybius. At prima cohors legionis, ſecundum diviſionem quæ Cæſaris ætate obtinuit non reſpondet primæ cohorti *Principum*, juxta antiquam diſtributionem. Prima quippe cohors Cæſariana ſexcenos aut quingenos milites habuit: prima cohors *Principum* Scipionis ævi centum ac viginti tantum peditum fuit. Prima cohors legionis Cæſarianæ in tres manipulos dividebatur: prima cohors *Principum*, quales noverat Scipiadarum ſæculum, eadem cum manipulo fuit. Denique legio Polybiana in triginta inæquales cohortes diſtribuebatur, nam cohortes *Triariorum* non erant pares cohortibus *Principum* & *Triariorum*, at Cæſariana in denas tantum cohortes diſpertiebatur. Quæro igitur quomodo conveniet primus *Princeps* primæ cohortis in legione Cæſariana, cum primo vel priore *Principe*, qui primus erat centurio *Principum* in legione vetere? Deinde etiam quæro, ubinam Cęſar *Haſtatorum, Principum* & *Triariorum* meminerit, aut ordinationis exercitus per hæc tria genera fieri ſolitæ, ut olim fiebat? Cum tot locis, quoties acie decertavit, toties quo genere inſtructionis uſus ſit commemoret, aliquo ſaltem loco meminiſſet aciei per *Haſtatos, Principes* & *Triarios* ordinatę. Quod nuſquam fecit. Unde colligere eſt, & nomina eorum & genera tunc fuiſſe prorſus oblitterata in acie inſtruenda.

Quod

Quod *Haſtatum primum*, & *Principem priorem* nominavit inter ordines primos, vel primæ cohortis, jam dicam quid rei ſit. Nemo neſcit etiam temporibus Cæſarianis *primipilum* vel *primipili* centurionem dictum eſſe qui primum ordinem ducebat in prima cohorte. Atqui *primipilus* ille, olim cum priſca militia vigeret, primus fuit *Triariorum* ordinis centurio. Qui *Triarii* cum etiam *Pilani* dicerentur, ab uſu *pili* quod pro telo gerebant, inde etiam obtinuit ut qui primum inter eos ordinem duceret, nomen haberet *primi pili*, ſive *primi pilani*, ut *primus Princeps* vocabatur, primus Principum centurio, & *primus Haſtatus* primi ordinis ductor inter *Haſtatos*. At in prima cohorte legionis Cæſariani ſæculi non ſolum *primipilus* qui primus *Triariorum* olim fuit centurio, ſed etiam prior vel primus *Princeps* in eadem cohorte prima à Cæſare ponitur. *Aquila*, inquit, *conſervatur, omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis præter principem priorem*. Unde aut cur in eadem cohorte prima, *primipilus* & *prior Princeps*, qui diverſorum olim generum fuere centuriones, ille in *Triariis* primi ordinis ductor, iſte in *Principibus*? Manifeſtum vel ex hoc unico loco plane videtur magnam rei militaris mutationem fuiſſe factam. De hac mutatione conſtat & ex alio loco Cęſaris ubi narrat dę Scæva quodam centurione, quem *ab octavis ordinibus ad primipilum* ſe transduxiſſe ſcribit, hoc eſt ab octavæ cohortis ordinibus, ad primum ordinem primæ cohortis. *Octavos ordines* ab eo de cohortis octavæ ordinibus intelligi, certo certius. Nam ſubjicit & cohortem ipſam in qua ordinem duxerat, duplici ſtipendio, frumento, & aliis donis ampliſſime ab ſe donatam. Ab octava igitur cohorte ad primam totius legionis cohortem hæc facta à Cæſare promotio. Cæterum prout in antiqua militia ordo promotionum fuit, ab octavis ordinibus ad primum ſui generis evectum quemque oportuit. Nam unumquodq; genus octavum ſuum ordinem habuit & reliquorum numerorum, à primo, uſq; ad decimum. Sic in totum tricenos ordines univerſa legio habuit, denos *Haſtatorum*, denos *Principum*, & denos *Triariorum*. Temporibus vero Cæſaris ſoli deni ordines in tota legione fuere. Ab octavis igitur ordinibus ad primipilum transductus, ab octavæ cohortis ordinibus ad primum primæ cohortis ordinem promotus intelligi debet. In eadem prima cohorte cum legamus tum fuiſſe, & *primipilum*, *Pila-*

norum ſive *Triariorum*, & *primum Principem Principum*, quid ni & recta conjectura ſit idem de primo *Haſtato* opinari? Sane cum idem Cæſar *primum Haſtatum* duodecimæ legionis nominavit, veriſimile vix eſt alium ab illo intelligi præter primæ cohortis in duodecima legione *primum Haſtatum*. Ubi enim ille *primus Haſtatus* niſi in hac cohorte quæ omnes illo tempore habuit totius legionis primos ordines? Cum legimus itaque apud auctores, ut Cæſarem, Tacitum, Frontinum & alios, *primos ordines*, intelligendi omnino ii ſunt de primorum ordinum centurionibus. Idem quippe eſt dicere, *primos ordines*, & *primorum ordinum centuriones*. Nam Cæſar cum aliquo loco dixit, *relato ad primos ordines conſilio*, paulo poſt hoc ita expreſſit, *ad primorum ordinum centuriones*. Primi illi ordines, vel primorum ordinum centuriones, in prima cohorte omnes conſiſtebant, in quam & traducti erant ex tribus generibus antiquæ legionis diviſionis, nempe ab *Haſtatis*, *Principibus* & *Triariis*, ex unoquoque genere bini. Nam ſex eos numero fuiſſe Tacitus ait primæ cohortis centuriones, quos & *primorum ordinum* nomine nuncuparunt. Sic enim ſcribit lib. III. Hiſt. *Urgebatur maxime ſeptima legio, nuper è Gallia conſcripta. Occiſi ſex primorum ordinum centuriones.* Arrianus τῆς πρώτης σπείρας ἐπιστάτας appellat, & in agmine cum tribunis inceſſiſſe ante ſigna & circa ſigna perhibet: ἕπεται τὸ σημεῖον τῆς πεντεκαιδεκάτης φάλαγγος, καὶ ἀμφ' αὐτὸ ὁ ἡγεμὼν τῆς φάλαγγος Οὐάλης, καὶ ὁ ὕπαρχος, καὶ οἱ χιλίαρχοι οἷς τέτακται, καὶ οἱ ἑκατόνταρχοι, οἱ τῆς πρώτης σπείρας ἐπιστάται. *Deinde ſignum procedit Decimæ quintæ legionis, & circa illud legatus ejus & præfecti, item Tribuni quibus conſtitutum eſt, & centuriones primæ cohortis ordinis ductores.* Notandum hos *primæ cohortis* centuriones cum tribunis ab Arriano junctim recenſeri, ut fere ſemper ab auctoribus aliis. Cæſar lib. VI. de Bello Gallico: *Labienus noctu tribunis militium primiſque ordinibus convocatis, quid ſui ſit conſilii proponit.* Item in lib. V. *primorum ordinum centuriones* appellat, quos & cum tribunis nominat: *Sabinus quos in præſentia tribunos militum circum ſe habebat, & primorum ordinum centuriones ſe ſequi jubet.* Frontinus lib. I. Stratagematum cap. XI. non ſolum primos illos ordines cum tribunis junctim poſuit, ſed etiam à centurionibus diſtinxit: *imperavitque ad ejus rei fidem tribunis & primis ordinibus, & centurionibus quantum quiſque numeraret pecuniæ.* Ita paſſim alii.

Hinc

Hinc etiam Cicero *centurionatum* ab ordinibus diſtinguit oratione in Piſonem. Nam *ordinum* nomine καθ' ἐξοχὴν primos ordines intellexit. *Quid centuriatus palam venditos? Quid per tuum ſervulum ordines aſſignatos?* Id eſt, primos ordines. Unde & *ordinarii* poſtea appellati, ut infra dicam, qui primos hos ordines ducebant, & *ordinum* etiam *ductores.* Sed illi non dicunt primos illos ordines, ſive primorum ordinum centuriones, in prima tantum cohorte fuiſſe, quod diſerte prodidit Arrianus loco ſupra citato. Unum ex his *Primipilum* extitiſſe & quidem primum omnes auctores docent. Diſcimus porro & ex Cæſare & *primum Principem* inter eos numeratum. Immo & *Haſtatum primum.* Hunc abſolute *Haſtatum legionis* appellant veteres inſcriptiones cum Floro. Quod de primo eſſe accipiendum καθ' ἐξοχὴν aliæ ejuſmodi loquutiones oſtendunt. Nam & qui *primipilus* olim dicebatur, *primus primipilus* erat intelligendus, cum cæteri omnes ita vocarentur, ſed cum numeri & ordinis nota, ut *ſecundus primipilus, tertius primipilus*, atque ita de cæteris. Cum tamen, ut *primus pilus* dicebatur pro primo *pilano*, ita & *ſecundus pilus* dicendus videtetur, ut *ſecundus Haſtatus* & *ſecundus Princeps*, atque ita uſque ad *decimum pilum.* Livius lib. VII. meminit cujuſdam Tullii *qui ſeptimum primipilum jam ducebat.* Et ſic interpretandum non mutandum quod idem Livius ſcripſit lib. VIII. *Ex quibus ordo unuſquiſque tres partes habebat. Earum unam quamque primum pilum vocabant.* De quo nos alibi. Ita *Principem* legionis apud eundem Livium reperire eſt de primo *Principe* quando adhuc durabat vetus ordinatio per *Haſtatos* & *Principes Triarioſque* inſtruendi exercitus: T. *Pedanius Princeps tertiæ legionis.* Inſcitè dubitat Lipſius an de hoc *Principe* capienda ſint verba Suidæ, Πρίγκιψ ἔξαρχος τῆς τάξεως παρὰ Ρωμαίοις. *Princeps, primas officii apud Romanos.* Ex hac verſione noſtra de *principe* ſive primate officii accipienda ea eſſe liquet. Jam habemus tres ex illis ſex primis ordinibus ſive primorum ordinum centurionibus, *Primipilum, Principem primum*, & *primum Haſtatum.* Quinam erunt reliqui tres? Ratio exigit, ut *ſecundi* ex ſingulis generibus hunc gradum tenuerint, *ſecundus* nimirum *primipilus*, *ſecundus Princeps*, & *ſecundus Haſtatus.* Certe *ſecundi Haſtati* mentio occurrit in antiqua inſcriptione. Ita ergo ſex erant primorum ordines

cen-

Digitized by Google

centuriones in prima cohorte omnes collocati quos ideo *ἐπιστάτας, τῆς πρώτης σπείρας* vocavit Arrianus. Et in his maxime cernitur differentia veteris ordinationis & novæ. Nam in antiqua ordinatione primus *Haſtatus* cum reliquis uſque ad decimum *Haſtatum* in prima acie pugnabat. Primus *Princeps* & ſecundus cæterique in ſecunda. *Primipilus*, aliique primipili ſequentes uſque ad decimum in tertia ac poſtrema pugnam capeſſebant. Ex novo inſtituto novitiæ ordinationis, primus & ſecundus primipilus, primus & ſecundus *Princeps*, primus & ſecundus *Haſtatus* facti ſunt centuriones primæ cohortis, & in prima acie locus ad pugnandum his omnibus aſſignatus. *Ordinarios* eos ſequens ætas appellavit, Hadriani nempe, ut ex Vegetio conſtat qui à Frontino id hauſit, quem & epitomavit. *Ordinarii*, inquit, *dicuntur qui in prælio primos ordines ducunt*. Nam & Cicero ut ſupra notavimus, *ordines* abſolute dixit pro ordinibus primis, *ordines per ſervulum aſſignatos*, quos cum à centurionatib⁹ ſeparavit, *ordinum* nomine planum eſt eum intellexiſſe primos, & primorum ordinum centuriones. Ergo iidem erant iſti *ordinarii*, cum primorum ordinum ductoribus, quos & *primos ordines* appellarunt, eodem modo quo *λόγον* pro *λογιστῇ* dixit Strabo, *Rationem* pro Rationali, *ἴδιον λόγον* de Rationali *Principis*. Sic *officia* pro officialibus. *Principia* pro *principibus*, in caſtris, *οἱ ἄρχοντες*. *Conjugia* & *matrimonia* pro uxoribus. Unde apud Marcellum Empiricum, *Matrimonia Cæſarum*, Cæſarum uxores. *Cura* pro curatore. Unde *cura palatii*, palatii curator, ex quo compoſitum nomen in aula Conſtantinopolitana *κυροπαλάτης*. *Armatura* pro armatis. Primorum autem ordinum ductores illos non ſex ſed quinq; ponit Vegetius lib. II. c. VIII. Quos & eoſdem numerat & pæne eodem ordine, quo à nobis ſupra ſunt recenſiti. Sed caput illud Vegetii vulgo corruptiſſimum legitur, vitio correctorum qui locum eum peſſimè interpolarunt. In editionibus *primus Princeps* nominatur poſt primum *Haſtatum*. *Princeps*, inquit, *primæ cohortis centuriam ſemis, hoc eſt, centum & quinquaginta homines gubernabat*. Ratio autem ordinis poſtulat, ut *Princeps* primus primæ cohortis ante primum ſit *Haſtatum*. Verba igitur illa quæ ante poſuimus Vegetii, de *Principe* ſecundo primæ cohortis accipienda ſunt. Et ſane notant viri doctiſſimi ita ſcribi in optimis libris: *Princeps autem ſecundus primæ cohortis*. Ac neceſſario ita intel-

intelligendum & legendum. Nam ex *primo Principe* cohortis primæ promovebatur centurio *primipili.* Ergo poſt *primipilum* legionis erat *primus Princeps* ejuſdem legionis , qui & *primus Princeps* primæ cohortis dicebatur. Ita in prima cohorte *Primus Princeps* & *ſecundus Princeps* fuere. Cæterum ſi hoc admittimus, ut omnimodo admitti oportet quod eſt veriſſimum,non quinque ut Vegetio numerantur , ſed ſex numerabuntur primorum ordinum ductores, ſive *ordinarii* in prima cohorte legionis , & falſum fuerit quod idem ſcribit eodem capite, *decem centurias cohortis primæ à quinque ordinariis regi.* Certe in illo Vegetii numero unum omnino ſuperabundare neceſſe eſt. Nec alius eſſe poteſt quam ille *Triarius prior*, qui ultimus omnium in editis nominatur,& cui una tantum ac ſemis centuria in cohorte prima attribuitur ducenda. Sed illum *Triarium priorem* non agnoſcunt veteres libri. Et ſane nullum ibi locum poteſt habere nec uſpiam , cum nuſquam fuerit ullus *Triarius* prior. Nam *primipilus*, id eſt *primus pilanus*, revera fuit *Triarius* prior,cum *Triarii* & *pilani* iidem eſſent. Cum vero rejiciatur hîc *prior Triarius* apud Vegetium poſt omnes reliquos ordinarios , debuit primum inter eos locum obtinere. Si de ſecundo *primipilo* vel ſecundo *pilano* intelligamus,qui ſecundus fuit centurio in ordine *Triariorum*,is præcedere videtur debuiſſe ſecundum *Principem*,& ſecundum *Haſtatum*, ut *primus pilus* antecedebat *primum Principem*, & *primum Haſtatum.* Enimvero cum ſex ordinum primorum ductores numerabantur in legione,*ſecundus Triarius* ſive *ſecundus pilus* inter eos recenſebatur. Cui locus fuit poſt *primum Haſtatum*, ante *ſecundum Principem.* Atque is numerus ſex primorum ordinum centurionum in legione tamdiu obtinuit quamdiu cohors prima ſexcentorum militum fuit omneſque cohortes inter ſe pares erant. Nam cum ſex centuriæ eſſent in prima cohorte ut in aliis, unuſquiſque eorum primorum centurionum ſuam regebat centuriam. Primam habebat *primipilus*, ſecundam *primus Princeps*, tertiam *primus Haſtatus*, quartam ſecundus *pilus* , vel *Triarius* , quintum *ſecundus Princeps* , ſextam *ſecundus Haſtatus.* Commutata vero hac in parte nonnihil ſub Adriano militia, prima cohors facta eſt milleuaria, & reliquæ omnes quingenariæ. Sic cum reliquæ cohortes non plures quam quinque centurias haberent totidemque centuriones , ipſa quoque prima cohors

quæ millenis peditibus conſtabat, reliquaſque numero & dignitate præcellebat, non plures etiam quam quinque ſortita eſt primorum ordinum centuriones, ſive *ordinarios.* Decem autem primæ cohortis centuriæ ita inter illos quinque primarios centuriones diſtributæ ſunt, ut non æqualis centuriarum numerus ſingulis adſcriberetur ducendus ut antea, ſed primi quique plures regerent. Sic igitur factum, ut centurio *primipili* tres gubernaret in prima cohorte centurias cum ad prælium legio per cohortes in acie ordinaretur: *primus Princeps* duabus præficeretur: *primus Haſtatus* duas quoque haberet. At ſecundus *Princeps* primæ ejuſdem cohortis centuriam ſemis gubernabat, & ſecundus pariter *Haſtatus* centuriam ſemis. Sic hi duo, tres centurias ducebant quæ cum prioribus ſeptem junctæ, decem centuriarum primæ cohortis numerum explent. Falſum eſt igitur ac mendoſum, quod apud eumdem Vegetium ſcribitur, *primipilum* quadringentos milites in prima acie gubernaſſe, id eſt quatuor centurias. Quomodo enim conſtabit numerus reliquarum centuriarum à cæteris primorum ordinum quatuor centurionibus gubernatarum? *Primus Haſtatus* duas habebat, *ſecundus Princeps* cum *ſecundo Haſtato* tres, unuſquiſque unam & ſemis. Fiunt novem centuriæ. Ergo unam tantum habuiſſet primus *Princeps?* Atqui cum ille dignitate reliquos præcelleret, & primus omnium poſt *primipilum* eſſet cum ex eo promoveretur centurio *primipili*, non videtur rationi convenire, ut minorem numerum in ea prima cohorte militum rexerit quam *ſecundus Haſtatus*, qui omnium erat ultimus *ordinariorum*, & centum ac quinquaginta militibus præerat, id eſt centuriæ uni & ſemis. Tres ergo centurias gubernabat *Primipilus* in prima cohorte, *primus Princeps* duas, *primus Haſtatus* duas, *ſecundus Princeps* unam & ſemis, *ſecundus* quoque *Haſtatus* unam & ſemis. Ita decem centuriæ primæ cohortis quæ millenaria erat, à quinque *ordinariis*, ſive primorum ordinum centurionibus, gubernabantur. In veteribus inſcriptionibus *primi Haſtati* fit mentio, ut pag. MXCVI. *Centurioni, Haſtato primo legionis* IV. κατ' ἐξοχὴν ſæpius vocatur *Haſtatus* cohortis primæ, vel in cohorte *prima* legionis, & de *primo Haſtato* intelligi debet. pag. CCCCCXXV. *Haſtato in cohorte* I. *legionis* II. *Traianæ.* Et in alia, *Haſtato* in cohorte prima legionis Italicæ. In aliis vocatur ſimpliciter *Haſtatus legionis.* Ut pag.

pag. CCCLVII. *C. Antonio C. F. Flavino, VI. viro juniorum, Haſtato legionis* II. *Auguſtali, torque aurea, & annona duplici ob virtutem donato.* Alia inſcriptio ſimiliter meminit *Haſtati legionis decimæ.* In alia inſcriptione tres primi *ordinariorum* memorantur eo ordine quo in legione promovebantur. Ut enim ex *primo Haſtato* promovebatur *primus Princeps*, & ex *primo Principe Primus pilus*, ita in ea inſcriptione cum ordine recenſeantur dignitates quas ille emenſus eſt cui poſita fuit inſcripto, ſic in ea ſcriptum extat pag. CCCXLVII. *Haſtato, & Principi, & primipilo* legionis Septimæ Geminæ, Piæ, Felicis. Ubi *Haſtatus* intelligendus de *primo Haſtato*, & *Princeps* de *primo Principe* legionis, ſive cohortis primæ in legione, quia à *Principe primo* ad *primipilum* promotionis gradus dabatur, ut ab *Haſtato primo* ad *Principem primum*, quem etiam *Principem primum* legionis appellat Vegetius, alii ſimplicitur *Principem legionis. Haſtatorum* in acie meminit Ammianus Marcellinus, ſed illos *Haſtatos* alios fuiſſe conſtat tam ab *Haſtatis* primitivæ militiæ qualis ſub Scipionibus exercebatur, quam ab *Haſtatis* ſecundæ, quales eos noverunt Cæſariana tempora. *Haſtatos* quippe poſuit Ammianus pro ſigniferis, quia ſigna in longis *haſtis* fixa vel appenſa præferebantur. Sic enim ſcribit lib. XVI. *Quos cum jam prope denſantes ſemet in cuneos noſtrorum conſpexere ductores, ſteterunt veſtigiis fixis, antepilanis haſtatiſque & ordinum primis, velut inſolubili muro fundatis.* Ubi *Haſtatos* vocat vexillarios, ſive draconarios, ut ipſe alibi interpretatur, lib. XX. *Maurus nomine quidam, poſtea comes, qui res male geſſit apud Succorum anguſtas, Petulantium tum Haſtatus, abſtractum ſibi torquem quo, ut draconarius, utebatur capiti ejus impoſuit.* Zonaras tamen πεζίαρχον hunc fuiſſe ait, non draconarium. *Haſtatos* autem ſive draconarios, ut ſigniferos, ideo inter eos qui in prima acie pugnabant, collocat, quia in militia Romana ſigniferi læva manu ſigna ſuſtinebant, dextra pugnabant, ut infra docebimus. *Haſtarios* idem Marcellinus appellat eos qui *haſtis* in prælio uterentur, quos *Haſtatos* priſci, λογχοφόρυς vocitar Arrianus. Sic enim ſcribit lib. XXVII. *Didicit regem hoſtilium agminum cum paucis captum ab Haſtariis, quos ipſe per iter aliud miſerat ad diripienda tentoria Alamannica.* Hic *Haſtarii* milites ſunt *haſtis* pugnantes, *Haſtati* autem ſigniferi, vel draconarii, ſigna in *haſtis* geſtantes. *Haſtas* illas quibus vexilla ſignorum

Digitized by Google

appenſa præferebantur *Contabra* appellat Tertullianus in Apologetico & Minutius Felix, voce à contis deducta. Et *contabra*, inquit iſte, *& vexilla caſtrorum quid aliud quam inaurata cruces ſunt?* Vetus auctor apud Suidam κοντοὺς συμμέτρους appellat quibus infixa draconum ſimulacra pro ſignis in acie portabantur, ἃ εἰς ἰδέαν μάλιστα ὀφέων εἴκασται καὶ ἀπῃώρηνται) κοντῶν συμμέτρων. Quæ verba ſunt Arriani. Ubi κοντοὶ σύμμετροι ſunt *haſtæ*, conti enim majores *haſtis*, & *pila* ſic vocavit idem Arrianus. At mediocres conti *haſtæ* quibus vexilla appendebantur militaria. Tertulliano *Contabra*. Tot igitur mutationes Romana militia temporum lapſu paſſa eſt. *Haſtati* primo manipuli militum fuere per quos ordinabatur *Haſtatorum* acies. Poſtea de ſolis ordinum ductoribus ea vox accepta eſt, cum duo *Haſtati* in primis legionum cohortibus primos ordines ducerent cum *Primipilis* & *Principibus*, primus nempe *Haſtatus*, ac ſecundus. Poſtremo infima ætas *Haſtatorum* appellationem uſurpavit, pro ſigniferis, vel draconariis. De medii temporis militia nunc tractamus quæ ſenos primorum ordinum centuriones in unaquaque legione primo agnovit, poſtea tantum quinos, poſtquam nimirum cohors prima millenaria facta eſt, & reliquæ quingenariæ, cum antea omnes eſſent ſexcenariæ. Idem Vegetius eodem libro c.xv. iſtos *ordinarios* in prima acie pugnaſſe tradit, cum reliquis *Principalibus* militibus quos *Principiorū* nomine proprie, ut jam dixi, vocabant. Sed *Principes* etiam eo loco vocat idem Vegetius qui in prima acie pugnabant. *Sed ante ſigna*, inquit, *& circa ſigna in prima acie dimicantes Principes vocantur, id eſt ordinarii, cæterique principales.* Diſtinguit ut videtur, primam aciem ab his qui ante & circa ſigna dimicabant. Certe prima acies ex his conſtabat qui ſigna ſequebantur, & in ordines diſpoſiti, eos ſervabant, ſub ducibus quiſque ſuis, ut centurionibus. Si ergo *ordinarii* illi primæ cohortis milites in bellum ducebant, non ante nec circa ſigna dimicabant, ſed poſt ſigna cum manipularibus ſuis quos in prælium ducebant. Videntur ergo in agmine tantum, id eſt dum iter agerent, ita inceſſiſſe, ut prope ſigna legionis, id eſt aquilam conſtiterint. In prælio ipſo præibant iis manipularibus quibus & præerant, ſignum quod antecedebat, ſequentibus. Et ſane Arrianus in agmine exercitus deſcribendo locum illum iis aſſignat, non in ipſis ordinibus inſtructi ad pugnam exercitus. Quinimo & tribunos duodecimæ legio-

Digitized by Google

legionis quam in ſiniſtro cornu conſtituit Arrianus, eidem dextræ alæ præeſſe vult, in ipſa acie. Ἡγείσθω δὲ, inquit, τοῦ δεξιοῦ παντὸς ξὺν τῷ ἱππικῷ Οὐάλης ὅσπερ καὶ τῆς πεντεκαιδεκάτης φάλαγγος ἡγεμών ἐστιν, τοῦ δὲ ἀριστεροῦ οἱ χιλίαρχοι τῆς δωδεκάτης. *In omni dextro cornu curet atque equitatui etiam præſit qui decimæ quintæ legionis legatus eſt. Siniſtro autem præficiantur tribuni duodecimæ legionis.* Ex ea legione duodecima ordinarum erat ſiniſtrum cornu Arriani exercitus. Solebant porro aliquando Duces ſibi locum capere prope aquilam cum aliis legionis *Principiis*, exceptis ſi forte primorum ordinum centurionibus, qui cum eſſet confligendum acie, pugnabanr ante ſuos quique ordines, in agmine vero cum *Principiis* cæteris juxta ſigna aſſiſtebant. Scribit Salluſtius in Catilinario, Catilinam propter aquilam pugnaſſe, cum libertis ſuis ac clientibus, quos *colones* vocat veteri vocabulo: *Ab his centuriones omnes lectos & evocatos, præterea ex gregariis militibus optimè quemque armatum in primam aciem ſubduxit. C. Manlium in dextra, Fæſulanum quemdam in ſiniſtra parte curare, jubet. Ipſe cum ſuis libertis & colonibus propter aquilam aſſiſtit, quam bello Cimbrico C. Marius habuiſſe dicebatur.* Sed de his infra ubi explicabimus quo loco ſigna in acie conſtiterint, ſimulque aperiemus quinam prope ſigna adſtiterint vel ante ſigna. Hæc ſumma diſcriminis quo vetus ordinatio à nova diſtabat. *Principia* in vetere cum veteranis militibus poſtremam aciem conſtituere ſoliti erant. In nova eadem *Principia* ſive *Principales* milites ac veterani inſtruebantur in ipſa fronte. Idem Salluſtius ibidem de exercitus Romani ordinatione qui contra Catilinarium exercitum conſtitit: *At ex altera parte C. Antonius pedibus æger, quod prælio adeſſe nequibat, M. Petreio legato exercitum permiſit. Ille cohortes veteranas quas tumulti cauſa conſcripſerat in fronte, poſt eas cæterum exercitum in ſubſidiis locat.* Ecce veterani in fronte contra veteris ordinationis morem quæ primos *Haſtatos*, id eſt juvenes milites collocabat, & primam aciem ex his faciebat. In eadem prima acie *Principia* legionis collocabantur Salluſtii ætate. Unde & *Principia* tum pro prima acie, *poſtprincipia* pro ſecunda, cum olim *Principia* dicerentur de poſtrema acie *Triariorum*, quia ibi eo tempore *Principia* erant. In caſtris proxima tabernaculo Ducis, id eſt prætorio, eorum tabernacula ponebantur, quæ & *Principia* dicta. In acie

quoque propter ſigna aſſiſtebant cum ipſo duce. Salluſtius in Jugurthina hiſtoria *Principiorum* meminit, haud ſcio an pro acie prima. Hoc ſi eſt, poſt *principia* de ſecunda acie dixerit. Certum tamen eſt ſub Metello de quo ſermo eſt nondum fuiſſe mutatum morem antiquæ ordinationis. Quinimo omnis illa inſtructio Metelli contra Jugurtham, quam ibi explicat Salluſtius, tota ad antiquorum ordinum normam facta videtur. In dextro latere quod proximum hoſtibus erat, *triplicibus ſubſidiis* aciem inſtruxiſſe dicitur Metellus. Triplicia illa ſubſidia trinæ ſunt acies *Haſtatorum, Principum, & Triariorum* juxta veterem conſuetudinem Romanorum ordinatæ. Nam illa veteri inſtructionis lege ita triplex illa acies diſponi ſolebat, ut ſecunda ſubſidiaria eſſet primæ, tertia ſecundæ. Etiam prima *Haſtatorum* ſubſidii loco erat dextro cornui ſi ad hoſtes promoveretur. Utrumque autem cornu ex ſociis & auxiliaribus conſtabat, ut paulo poſt demonſtrabimus. In illa autem inſtructione Metelli dextrum cornu primum occurrit hoſtibus, quod triplici acie ſubſidiaria firmavit Metellus. Agminatim incedebat ſolito & antiquo more ejus exercitus cum hoſtes in conſpectum venere, ſed occultati, & in inſidiis diſpoſiti. In primo agmine dextrum cornu ſociorum ibat, ut ex Polybio conſtat. Deinde ſequebantur legiones Romanæ cum ſuis quæque impedimentis. Poſtremum agmen claudebat ſiniſtrum cornu ſociorum. Hic erat agminis Metelli ordo cum ex improviſo hoſtes quos in inſidiis poſuerat Jugurtha detecti ſunt & conſpecti. Dextrum ergo latus, ut narrat Salluſtius, id eſt dextrum cornu, ſicut primum agmen, hoſtibus proximum erat. Sequebantur legiones ita ordinatæ, ut *Haſtati* primi incederent, deinde *Principes*, poſtremo *Triarii*. Ad conſpectum hoſtium qui virgultis male occultati erant repente agmen pauliſper conſtituit Metellus, id eſt iter agminis ſuppreſſit, atque ut conſiſteret fecit. Ibi commutatis ordinibus in dextro latere quod proximum hoſtibus erat triplicibus ſubſidiis aciem inſtruxit. Ita tum commutavit ordines, ut *Principia* quæ poſtrema in legione incedebant, in primam aciem ſubduxerit. Quod paulo poſt clarius explicat his verbis: ***Equitatum omnem in cornibus locat, ac pauca pro tempore milites cohortatus aciem ſicuti inſtruxerat, tranſverſis Principiis in planum deducit.*** *Tranſverſa* ibi *Principia* tranſmutata accipi poſſunt.

Quod

Digitized by Google

Quod ex ſequentibus poteſt confirmari quæ ſic habent: *Deinde ipſe pro re atque loco, ſicuti monte deſcenderat, paulatim procedere, Marium poſt Principia habere.* Ex ea *Principiorum* id eſt *Triariorum* tranſmutatione, prima facta erant *Principia* quæ poſtrema fuerant. Ideo poſt *Principia* Marium locaverat cum *Haſtatis* & *Principibus.* Alioquin cum *Principia* ſuum locum obtinebant, nihil poſt ea locari ſolebat, præcipue in acie & cum præliandum eſſet, niſi pluribus ſubſidiis firmarentur, & quarta aliqua acies, poſt tertiam ſeponeretur, ut ſæpe factum conſtat. *Principia* igitur apud Salluſtium eo loco pro *Triariorum* manipulis, qui ex veteri rei militaris inſtituto poſtremam aciem claudere conſueverant. Aciem autem Metelli inſtructam fuiſſe ad inſtar veteris ordinum diſciplinæ vel ex eo conſtat, quod ibidem Salluſtius memorat, Metellum *funditores ac ſagittarios inter manipulos* aciem quam inſtruxerat *diſpertiſſe.* Ergo per manipulos inſtructa erat ejus acies, non per cohortes. Præterea inter manipulos intervalla reliquerat. Quod & antiqui fuit ordinationum inſtituti. Deinde funditores & ſagittarii inter manipulorum intervalla diſpertiti ad antiquam ordinationem pertinent. Nihil enim tale factitari ſolitum poſtquam per cohortes, & ſine intervallis, acies inſtrui cœpta eſt. Certum quidem eſt, ut ſupra diximus, Marium auctorem fuiſſe omnis mutationis quæ in re militari Romanorum intervenit. Sed nondum tunc ea mutatio quæ per eum poſtea facta eſt, inciderat, cum Metelli legatus in Africa ageret. Poſtea id fecit quando ipſe cum imperio ad bellum illud Jugurthinum conficiendum cum imperio miſſus eſt.

CAP. VII.

Quot modis acies Romana inſtrueretur numero ac genere differentibus in antiqua ac nova militia.

AD eas differentias quas notavimus interceſſiſſe in antiqua re militari Romanorum quantum ad ordinationem attinet, aliæ etiam acceſſerunt de quibus nondum diximus, quæ modos ac genera inſtruendæ aciei ſpectant, ſive forma ipſa inſtructionis conſideretur, ſive numerus ἐκτάξεων, cum plures nempe ſeparatæ acies fierent. Cum per *Haſtatos* & *Principes* & *Triarios* ordinabantur

bantur exercitus ſemper triplex acies conſtituebatur, nunquam minore numero ſtabat inſtructio, ſæpe majore cum plura ſubſidia à tergo ponerentur. Ubi enim in tria genera ab ætate & cenſu diſtincta dividebatur legio, totidem cum pugnandum eſſet, acies inſtitui ſolebant, quot erant militum in legione per ætates diſcrimina. Ergo una ex *Haſtatis*, quæ prima: altera ex *Principibus* quæ ſecunda: tertia ex *Triariis* parabatur. Sic nunquam minus triplici acie pugnatum eſt, cum tria illa diſcrimina generatim obſervata ſunt. Poſtquam ea diviſio per gradus ætatum abolita eſt, & alia introducta, tum etiam alia invecta fuerunt inſtruendæ aciei genera. Quod ad numerum attinet, ſæpe ſimplex pro triplici inſtructa eſt. Talem Cæſar inſtruxiſſe perhibetur apud auctorem belli Africani contra Labienum: *Interim Cæſar aciem dirigit ſimplicem ut poterat propter paucitatem. Sagittarios ante aciem conſtituit. equites dextro ſiniſtroque cornu opponit.* Ex paucitate copiarum ad id genus inſtructionis veniebant, quo ſimplex acies ſtatuebatur, cum nimirum non ſatis eſſet amplus numerus militum unde duplex fieret acies. Simplicis & duplicis meminit Tibullus in panegyrico Meſſalæ his verſibus quos nemo adhuc intellexit, nec recte explicavit, qui etiam nonnihil corrupti ſunt ut leguntur vulgo. Sic ergo reſtituendi:

Iam ſimul audacis veniunt certamina Martis
Adverſiſque parant acies concurrere ſignis,
Tunc tibi non deſit, faciem componere pugnæ.
Seu ſit opus quadratum acies conſiſtat in agmen,
Rectus ut æquatis decurrat frontibus ordo:
Seu libeat duplici ſejunctim cernere Marte,
Dexter uti lævum teneat, dextrumque ſiniſter
Miles, ſitque duplex gemini victoria caſus.

Commendat in Meſſala ſcientiam rei militaris, præcipue illam quæ τακτικὴ Græcis dicitur, & in componendis variis pro tempore ac loco pugnæ formis conſiſtit. Duas tamen ab eo componendæ aciei ſpecies memorari certum eſt verſibus ſupra ſcriptis, ſimplicem & duplicem. Simplex ita deſcribitur:

Seu ſit opus quadratum acies conſiſtat in agmen,
Rectus ut æquatis decurrat frontibus ordo.

Opor-

Oportet hanc ſimplicem eſſe cum de duplici ſubjunxerit hos verſus:

Seu libeat duplici ſejunctim cernere marte,
Dexter uti lævum teneat, dextrumque ſiniſter
Miles, ſitque duplex gemini victoria caſus.

Primum ex his tribus verſibus ita correximus cum vulgo ſic legere eum ſoleant:

Seu libeat duplicem, ſeu junctum cernere martem.

Ex quibus nullus idoneus ſenſus elici poſſit, nec alius niſi menti auctoris, & rei ipſi contrarius. *Iunctus mars* de ſimplici acie tantum dici poteſt. At ſequitur explicatio duplicis. Sejuncto autem ac duplici marte pugnare idem eſt quod bipertita acie decertare. Ex qua conſequitur id quod ſubjicit Tibullus:

Dexter uti lævum teneat, dextrumque ſiniſter
Miles, ſitque duplex gemini victoria caſus.

Ubi etiam melius legeretur, *Dexter uti lævum tentet.* Nam cum duplici acie confligitur, dextri cornu miles qui noſter eſt, ſiniſtrum militem adverſariorum invadit, & contra. Sic duplex victoria paritur cum utroque cornu vincitur hoſtis. Alioquin non raro accidit, ut qui in uno cornu vincit, in altero vincatur. Simile eſt quod de quarto genere depugnationis ſcribit Vegetius lib. III. c. XIX. *Nam ſic de dextro cornu ſuo illius ſiniſtrum, & de ſiniſtro cornu ſuo illius dextrum aggreditur.* Hoc eſt plane quod Tibullus dixit, *dexter uti lævum tentet, & ſiniſter dextrum.* Id eſt aggreditur & invadit. Et ſic loquutus eſt Salluſtius in libro de bello Jugurthino *Numidæ alii poſtremos cædere: pars à ſiniſtra ac dextra tentare; omnibus locis Romanorum ordines conturbare.* Verum in illa depugnatione non duplex tantum eſt acies, ſed triplex, cui accedit media inter utrumque cornu, ut & in tertio genere quod ab eodem Vegetio exponitur, *Cum ſubito ambæ alæ incitantur, ut ex utroque cornu improviſi hoſtes vertantur in fugam, & celerius victoriam conſequamur.* Nihil tamen prohibet eodem modo pugnari, cum duplex tantum eſt acies, in dextrum & ſiniſtrum cornu bipertita. Quali genere conſtat ſæpiſſime acies à Romanis inſtrui ſolitas, eo præcipue tempore quo iidem Græcorum φάλαγγα imitari cœperunt. Nam in phalange duo ſemper cornua facta, quaſi duæ partes, dextrum ac ſiniſtrum. Unde Panem cornigerum finxere ve-

Digitized by Google

teres quia ordinationem eam reperit quæ phalangem in duo cornua dividit, Polyænus lib. I. Stratagematum, Διονύσου στρατηγὸς ἦν ὁ Πάν. οὗτος πρῶτος τάξιν εὗρεν, ὠνόμασε φάλαγγα, κέρας ἔταξε δεξιὸν καὶ λαιὸν, ταύτῃ τοι ἄρα κερασφόρον τὸν Πᾶνα δημιουργοῦσι. *Dionyſi dux fuit Pan. Hic primus invenit aciei inſtructionem, phalangem nominavit, duo in ea cornua inſtituit, dextrum lævumque. Ea gratia Panem cornutum artifices fingunt.* In priſca vero Romanorum diſciplina militari acies quæ ex civibus ac legionariis conſtabat, ſemper ſimplex fuit ut poſtea dicam, qualem quadratam dixere. Certe Tibullus loco quem ſupra produximus duos tantum modos exercitus ordinandi propoſuit, unum per aciem ſimplicem, alterum per duplicem. Cum ſecundus modus ab eo poſitus duplicem aciem notet, primus de ſimplici accipi debet:

Seu ſit opus quadratum acies conſiſtat in agmen,
Rectus ut æquatis decurrat frontibus ordo.

Virgilii quoque verſus ex II. Georgicω̃n de ſimplici & quadrata acie accipiendi videntur, quam ita luculenter deſcripſit, & vineæ ordinibus comparavit:

Indulge ordinibus, nec ſecius omnis in unguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.
Ut ſæpe ingenti bello cum longa cohortes
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto
Directaque acies, ac late fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, necdum horrida miſcent
Prælia, ſed dubius mediis Mars errat in armis,
Omnia ſunt paribus numeris dimenſa viarum.

Ut in vinea ordinatim conſita ordines inter ſe quadrant, in longum & in latum ducti, viis in medio relictis, ita in exercitu inſtructo ad prælium omnia paribus numeris viarum dimenſa habentur, & per *vias* intellexit non intervalla inter ordines ipſos & cohortes quæ tunc confertæ & continuæ diſponebantur ſine ullis intervallis, ſed ſpatia inter ſingulos milites interpoſita tam à tergo quam à latere, de quibus nos infra dicturi ſumus. Quadratam & unius formæ aciem, æquata fronte aſſimilat quadrato agri modo vineis conſito. Ordines arborum comparat cum ordinibus militum, & intervalla cum intervallis inter utroſque ordines, quas & *vias* vocat. Si de acie duplici & in duo cornua diviſa ſermo eſſet,

haud

haud ęque ſimilitudo procederet, cum fere ſemper alterum cornu promoveretur in hoſtem, alterum ab hoſte longius recederet. Idem Virgilius vinearum ordines *antes* vocavit, hoc verſu:

Iam canit extremos effœtus vinitor antes.

Cato quoque Junio Philargyro notante, *antes* appellavit ordines militum agminatim incedentium. De quo nos alibi. Ea quadrata acies ac ſimplex veteribus maxime frequentata eſt, ut etiam Vegetius tradit, ac de ea omnino intellexit Tibullus verſibus ſupra expoſitis. Mira eſt ad eum Tibulli locum Scaligeri obſervatio notantis, *tria genera aciei inſtruendæ apponi, quadratum, duplex, pilatum.* Quod ut confirmet verba Varronis adfert de duobus agminis generibus. Quaſi vero *agmen* idem ſit quod *acies*: aut quaſi Varro verbis illis quæ adduxit de generibus aciei tractet, aut Tibullus de variis agminis agendi modis intelligendus ſit. Aciem ille nominat. *Acies* proprie loquendo ab *agmine* diſtat, ut Græcis *πορεία* exercitus, & *ἔκταξις*. *Agmen* eſt *πορεία*, *acies ἔκταξις*. *Agmen* tamen pro qualibet multitudine ſæpe accipitur, in ordine euntium. Unde & Livius *Triarios* ad prælium procedentes *continenti agmine* ire dixit, poſt receptos in intervalla ſua *Principum* manipulos. Virgilius quoque *agmen* de acie inſtructa dixit in ſecundo Georgicῶn;

--- & campo ſtetit agmen aperto
Directaque acies.

Ita Tibullus hoc loco cum aciem *quadratum in agmen* conſiſtere ſcripſit, de eo genere aciei intellexit quod à Vegetio explicatur, & in ſeptem generibus depugnationum ſive *inſtructionuus* primum ponitur: *Vna depugnatio eſt fronte longa, quadrato exercitu*, lib. III. cap. XX. Item eodem libro cap. ultimo: *Qui multitudine, & virtute præcedit, quadrata dimicet fronte, qui primus eſt modus.* Eum modum nos infra explicabimus. Hoc tantum hic ſignabimus, eo modo fere ſemper pugnatum à Romanis, cum ſimplex producebatur in campum acies, nec bipertito vel tripartito ſigna in hoſtes inferebantur. Etſi autem triplex ſemper acies ſtatueretur ab antiquis, cum per *Haſtatos, Principes* & *Triarios* pugna inſtitui ſoleret, unaquæque tamen earum, ſimplicis aciei vicem tenebat. Quia nunquam ſimul in prælium exibant, nec aliter locus erat ſecundæ niſi ubi prima loco pulſa ceſſiſſet. Nec

Digitized by Google

tertia pugnam inire conſueverat, niſi cum prima & ſecunda, campum non tenuiſſent. Duplicis aciei exempla plurima apud Cæſarem reperiuntur, & alios. Ut in Epiſtola Servii Galbæ ad Ciceronem, aciem Hirtius contra Antonium duplicem inſtruxerat duodecim cohortium. Octo cohortes Martiæ legionis in dexteriore cornu poſuerat, duas reliquas ejuſdem legionis in ſiniſteriore cum duabus cohortibus prætoriis. Ideo ſiniſterius cornu infirmius fuiſſe ſcribit, quia duas tantum cohortes ex legione Martia haberet, & duas prætorias, cum in dextro octo cohortes eſſent. Eo tempore, & illa rei militaris diſciplina cum duplicem aciem in auctoribus legimus, de ea quæ cornu dextro & ſiniſtro conſtaret intelligere debemus. Cæſar lib. III. de bello Civili *duplici acie* ſcribit ſe *cohortes numero* XXXIII. in quibus erat legio IX. *ad legionem Pompeii caſtraque minora duxiſſe.* Duplicem illam aciem de ſiniſtro cornu, in quo erat ipſe, & dextro interpretatur; ut ex ſequentibus liquet. Idem lib. VII. de bello Gallico; aciem quam inſtruxit Labienus adverſus Gallos in dextrum cornu ac ſiniſtrum dividit, quam & duplicem proinde fuiſſe ex eo certum eſt: *Dat ſignum prælii. Primo concurſu ab dextro cornu ubi ſeptima legio conſtiterat hoſtes pelluntur, atque in fugam conjiciuntur. Ab ſiniſtro quem locum duodecima legio tenebat, quum primi ordines hoſtium concidiſſent, tamen acerrime reliqui reſiſtebant.* Duas ille habuit legiones, ſeptimam ac duodecimam. Ex ſeptima conſtruxerat ſiniſtrum cornu, ex duodecima dextrum, id eſt primam & ſecundam aciem. Nam in cornu dextro prima acies, in ſiniſtro ſecunda cenſebatur, ut infra dicemus. Arriani ordinatio contra Alanos ſimiliter duplici acie conſtitit, ex cornu dextro & ſiniſtro. Duplicem Afranianam apud Cæſarem ex ſecundo ejus commentario de bello civili nos alio loco infra explicabimus. Si tertia accederet acies ut triplex fieret, tum media acies inter utrumque cornu ponebatur, quæ ſecundæ aciei locum obtinebat, cum ſiniſtrum cornu in tertiæ nomen tranſiret. Si quarta acies adderetur ſubſidiaria, tum quadruplex evadebat acies, modo ex cohortibus legionariis illa ſumeretur. Nam auxiliariæ & alariæ cohortes quamlibet multæ in ſubſidiis ſtatuerentur, non multiplicabant acies. Uno exemplo id probabimus in anteceſſum, donec pluribus confirmatum demus. Cæſar lib. III. de bello Gallico,

Digitized by Google

co, memorat Craſſum contra Gallos productis omnibus quas habebat copiis duplicem aciem inſtituiſſe, & in mediam aciem Auxilia conjeciſſe. Si media illa acies ex legionariis conſtituta fuiſſet, triplicem aciem Craſſi reddidiſſet. Cæſar in Pompeium acie triplici directa quartam addidit detractis ab ultima ſive tertia acie ſex cohortibus, & ſic quadruplicem aciem fecit. Si ab auxiliaribus copiis id ſubſidium ſumptum eſſet, non pro quarta acie numeraſſet. In illa porro bipartita diviſione in dextrum cornu & ſiniſtrum pro prima ac ſecunda acie, aut pro prima aut tertia ſi media addita fuiſſet, nova lex ordinandi longiſſime receſſit ab antiqua. Priſco quippe ordinum in acie inſtruenda inſtituto nunquam dextrum cornu & ſiniſtrum dictum eſt niſi de Sociali exercitu. Is in duas partes auctore Polybio dividebatur. Partibus nomen erat dextrum cornu & ſiniſtrum. Τοὺς δὲ λοιποὺς τῶν συμμάχων διεῖλον εἰς δύο μέρη, καὶ καλοῦσι τὸ μὲν δεξιὸν, τὸ δὲ εὐώνυμον κέρας. Hæc *cornua* Latini ſcriptores etiam *alas* vocarunt, *alam dextram* & *ſiniſtram*. Unde *Alarii* pro Auxiliaribus qui diſtinguuntur à legionariis apud Cæſarem & alios. Nec vero putandum, hæc nomina *dextri* & *ſiniſtri cornu* de Auxiliari exercitu, ad ordines tantum pertinuiſſe & τακτικῆς eſſe vocabula, quibus extra aciem niſi cum inſtrueretur, nihil eſſet loci. Non ſolum in acie dum pugnabatur, ſed etiam in agmine, dum iter agebatur, immo etiam in caſtris hoc nomen, & locus unde nomen habuerunt. Ex his duabus partibus in quas dividebantur Sociorum copię ſemper una ad dextrum latus in acie tenendum deſtinabatur, quæ & inde nominari ſolita, altera ad ſiniſtrum occupandum. Acies ipſa triplex ex *Haſtatis*, *Principibus* & *Triariis* legionariorum tum ſemper fuit, alæ duæ ſive cornua, dextrum & ſiniſtrum, Sociorum & Auxiliorum. Cum caſtra moverentur pars ea Sociorum exercitus cui dextrum cornu in acie aſſignabatur, prima exibat & agmen primum conſtituebat, altera pars cui ex loco nomen, agmen noviſſimum claudebat. Nec aliter in acie collocabantur niſi in cornibus, dextra ala in dextro cornu, ſiniſtra in ſiniſtro. Ita fixum tunc ſtatumque hunc locum perpetuo obtinuerunt, ut & nomen. Quo magis falſa deprehenditur Scaligeri ſententia qui in Epiſtola ad Thuanum cenſet *Haſtatis*, *Principibus* & *Triariis* nomina fuiſſe ad tempus data, cum acies eſſet ordinanda, quibus

extra aciem nihil loci· eſſet. Probabile autem non tantum eſt, ſed & certum, hæc nomina omnia eumdem exitum feciſſe, & mutata ratione artis militaris & ordinum, eodem tempore *Haſtatos, Principes*, ac *Triarios* deſiiſſe, & cornua Sociorum, ſive alas, dextram & ſiniſtram evanuiſſe. Nam certe ab eo tempore ex quo non comparuiſſe amplius certum eſt in exercitu Romano *Haſtatos Principes* & *Triarios*, cornua etiam inde receſſiſſe compertum habeo, ſaltem eo ſenſu quo olim accipi erant ſolita. Immo nec diviſio illa amplius audita eſt Auxiliarium aut Socialium copiarum, quæ olim percrebuit, in dextrum & ſiniſtrum cornu. In cohortes eæ dividebantur, haud ſecus quam legiones ipſæ Romanæ. Hinc paſſim legimus *cohortes Auxiliares*, & *alarias*, ut *cohortes legionarias* his oppoſitas. Quod *dextrum cornu* dicitur in eorum auctorum ſcriptis qui vixere poſt mutatam militiam, non eſt altera pars Auxiliorum quæ in Romano exercitu erant, ſed prima acies ex legionariis inſtructa, ut *ſiniſtrum cornu* ſecunda eſt, non ut olim pars altera Auxiliarium quæ lævam partem in acie tenebat. Sed nec amplius Auxiliis in dextro ac ſiniſtro latere locus proprius dicatus, ut antea fieri mos fuit quando certam ac ſtabilem ejus loci poſſeſſionem ſibi vindicabant Sociales copię, adeo ut pro jure perpetuo una pars earum dextrum in acie cornu conſtitueret, altera ſiniſtrum: Arbitrio quippe ducum modo in media acie collocata Auxilia poſtea ſunt, modo in ſubſidiis, aut quacunq; in parte pro re, tempore, ac loco vellent, aut ex uſu eſſe judicarent. Sic Craſſum apud Cęſarem Auxilia in mediam aciem conjeciſſe legimus: *Prima luce productis omnibus copiis duplici acie inſtituta Auxiliis in mediam aciem conjectis, quid hoſtes conſilii caperent, expectabat.* In eodem Cæſare Afranii acies duplex ex legionariis compoſita, alarias cohortes in ſubſidiis habuit, quæ ex veteris militiæ ritu, locum in cornibus tenuiſſent, immo cornua ipſa utraque conſtituiſſent. In vetere autem novoque militiæ ordine nunquam aciei appellatio data eſt copiis auxiliariis quacunque in parte inſtructæ ponerentur. Olim ut in cornibus ex more locabantur, ita & cornu dextri ſiniſtrique nomina ex merito occupabant. Non tamen ad multiplicandam numero aciem quidquam conferebant, etſi tantundem fere auxiliorum in exercitu Romano ſemper ſoleret eſſe atque legionum. Acies igitur propriæ Romani militis tunc erant, *Cornua*

nua auxiliorum. Inter utrumque cornu directa patebat acies Romana, cui id nomen ſoli competebat, ademptum Auxiliis & Sociis. Livius lib. XXXVII. de acie Romana quæ contra Antiochum ſtetit: *Romana*, inquit, *acies unius prope formæ fuit & hominum & armorum genere. Duæ legiones Romanæ, duæ Sociûm ac Latini nominis erant, quina millia & quadragenos ſingulæ habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt. Haſtatorum prima ſigna, deinde Principum erant, Triarii poſtremos claudebant. Extra hanc veluti juſtam aciem à parte dextra conſul Achæorum cetratis immixtos auxiliares Eumenis tria millia ferme peditum æquata fronte inſtruxit.* Vides ex more qui tunc obtinebat ſollemni ac pæne perpetuo, cornua Sociis data, aciem ſic proprie dictam Romano militi? Sed illa media acies quam Romanos dicit tenuiſſe, triplex omnino fuit, ex *Haſtatis* prima compoſita, ſecunda ex *Principibus*, tertia ex *Triariis*.

CAP. VIII.

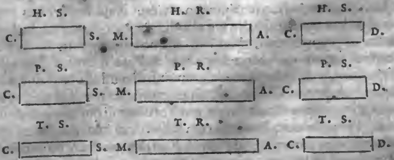
Iterum de multiplici acie Romanorum tractatum, & qua in re differebant antiqua ordinatio ſub Scipionibus, & nova ſub Cæſaribus.

APpianus in Syriacis aciem illam Romanorum duce Domitio contra Antiochum deſcribit, ſed longe aliter quam Livius, ut videatur aut alios auctores ſequutus, aut eos à quibus ſumpſit parum aſſequutus. Niſi verius ſit depravata ejus eſſe verba vitio librariorum ſicut edita habentur. Quod mihi perſuadeo eſſe veriſſimum. Sic autem ſcribit, Τὸ μὲν λαιὸν εἶχον ὁπλῖται Ῥωμαίων μύριοι παρὰ τὸν ποταμὸν αὐτὸν, καὶ μετ᾽ ἐκείνους ἦσαν Ἰταλῶν ἕτεροι μύριοι, τρεῖς ἑκατέρων ἐπὶ βάθος. Dicit lævum cornu tenuiſſe Romanos, & poſt eos fuiſſe Latini nominis Socios. Utrumque falſum. Nam & Romani in media acie conſtitere, Latini in cornibus, non à tergo Romanorum quaſi in ſubſidiis locati. Illud quippe μετ᾽ ἐκείνους de his qui à tergo ſunt, accipiendum videtur. Deinde quod addit, τρεῖς ἑκατέρων ἐπὶ βάθος ſignificat utrorumque aciem tam Romanorum quam Latinorum ſociorum ternos tantum peditum ordines in altitudi-

ne habuiſſe. Quod etiam falſiſſimum. Sed omnino corrigendum eſt in verbis Appiani, τὸ μὲν μέσον εἶχον ὁπλῖται Ῥωμαίων μύριοι, παρὰ τὸν ποταμὸν αὐτὸν, καὶ μετ' ἐκείνους ἦσαν Ἰταλῶν ἕτεροι μύριοι. Τρεῖς ἑκατέρων τάξεις ἐπὶ βάθος. *Mediam quidem aciem tenuere Romanorum decem millia peditum, juxta ipſum fluvium. Vtrimque Latinorum decem quoque millia adpoſita. Terni fuere amborum ordines in altitudinem diſpoſiti.* De numero Sociorum & Romanorum inter Livium & Appianum convenit. Nam duæ legiones Romanæ juxta Livium fuere ſingulæ quinum millium, quæ decem millia efficiebant, ac totidem Sociorum Latini nominis. Τρεῖς ἑκατέρων τάξεις quoque, terni ordines ſive acies, per *Haſtatos* nimirum, *Principes*, & *Triarios* diſpoſitæ. Ergo tam Latinorum acies quam Romanorum hoc triplici ordine conſtruebatur per *Haſtatorum* manipulos, *Principum* & *Triariorum*. Vereor tamen ut ſatis hanc ordinationem veteris militiæ intellexerit Appianus, & ne τάξεις pro ſingulis ordinibus acceperit, ut etiam fecit Vegetius qui *ordines* & *acies* confundit, & in ternos ordines quas etiam *acies* appellat totum exercitum in latitudinem inſtructum nobis obtrudit. Quaſi ſcilicet *Haſtati* unum ζυγὸν, ut Græci Tactici vocant, eumque primum in fronte fecerint, *Principes* ſecundum, *Triarii* vero tertium ac poſtremum, ita ut tota acies de more non pluribus quam ternis ordinibus peditum in latitudinem ſive altitudinem conſtructa fuerit. Ἐπὶ βάθος. Ita ſemper apud Græcos & illum ipſum Appianum. Eodem certe loco ubi Antiochi aciem deſcribit, ita loquutus eſt, de phalange Macedonica: ἦσαν ἐπὶ τοῦ μετώπου πεντήκοντα ἄνδρες, εἰς δὲ τὸ βάθος δύο καὶ τριάκοντα. Quod Livius Latine reddidit, *à fronte introrſus in duos ac triginta ordines armatorum acies patebat.* Ubi militum ordinatorum κατὰ ζυγὸν ſimplicem ſeriem vocavit *ordinem*. Appianus vocem τάξις ita videtur uſurpaſſe. Ne quidem τάξεις ibi nominavit quas ex conjectura addidimus, ſed ſimpliciter dixit, τρεῖς ἑκατέρων ἐπὶ βάθος, quaſi terni tantum pedites alii poſt alios ordinati, altitudinem, id eſt τὸ βάθος aciei Romanæ conſtituerint. Si ita intellexit, maxime hallucinatus eſt. Quem etiam errorem videntur commiſiſſe Frontinus, & alii rei militaris auctores Latini quos in epitomen redegit Vegetius. Idem Appianus aciem Romanam qua pugnatum eſt ad Cannas contra Hannibalem in τρία μέρη divi-

diviſam fuiſſe perhibet, Ῥωμαῖοι μὲν εἰς τρία μέρη τεταγμένοι μικρὸν ἀπ' ἀλλήλων διεστῶτες, καὶ μέρος ἕκαστον αὐτῶν εἶχε πεζοὺς ἐν μέσῳ, τοὺς δὲ ψιλοὺς καὶ ἱππέας ἑκατέρωθεν. *Romanorum acies tripertito inſtructa erat, modicis intervallis diſtincta. Singulæ partes in medio pedites habuere locatos, velites & equites ad latera utrimq;*. An per *Haſtatos, Principes* & *Triarios* inſtructam fuiſſe vult? Non puto. Nam cum μέρη in acie nominant Græci, de partibus aciei accipiunt quæ in fronte ſeparantur; non quibus dividuntur plures à tergo acies ſubſidiariæ. Sic idem Appianus in exponenda acie Antiochi phalangem ejus in decem partes diſtinctam ait fuiſſe., εἰς δέκα μέρη. Et cum *tripertitam* aciem Latini dicunt, de triplici intelligunt quæ in duo cornua in fronte diviſa eſt ac mediam. Onoſander in Strategico de triplici ad hunc modam acie intelligi debet, πρὸς οὓς αὐτοὺς τακτέον ὧδε. τριχῇ διελὼν τὴν ἰδίαν δύναμιν τοῖν μὲν δυοῖν ἑκατέρω μέρει κατὰ κέρας προσβαλλέτω τοῖς πολεμίοις, τῷ δ' ἑνὶ τοῖς εἰς τὸ μέσον κόλπου μηνοειδοῦς ἀντιπαρατεταγμένοις ἐναντίος ἱστάτω καὶ μὴ προαγέτω *Adverſus quos hac inſtructione utendum eſt. Tripertito diviſa acie, duabus enim partibus id eſt cornu dextro ac ſiniſtro cornua hoſtium invadat. Ea vero parte quæ oppoſita eſt ſinui hoſtilis aciei in lunam corniculatam inflexæ, immotus maneat.* Hic tres aciei partes triplicem eam faciunt, non eo modo quo *Haſtati* & *Principes Triariique* in antiqua militia eam triplicem reddebant, cum altera alteri à tergo ſubſidiaria collocaretur, ſed quomodo in fronte tres in partes diviſa cornu ſiniſtrum ac dextrum habuit, mediamque inter cornua aciem. Vetus autem ordinatio Romanorum non ſolum tres acies ſeparatas à tergo habuit, ſed etiam in fronte tripertito diviſas. Nam *Haſtati* qui primam aciem conſtituebant, ipſi quoque in tres partes ſub eadem linea diſtinguebantur. Mediam obtinebant legionis Romanæ *Haſtati*, utrumque cornu Sociorum *Haſtatis* dabatur. Idem de *Principum*, ac de *Triariorum* acie omnino dicendum. Non dubium igitur quin prælio Cannenſi Romanorum acies per *Haſtatos, Principes* & *Triarios* ordinata fuerit, more ordinandi qui tunc obtinebat. Tres illæ acies Romanorum ſubſidiariæ invicem poſitæ, in tres quoque partes ſingulæ dividebantur, mediam tenentibus Romanorum *Haſtatis, Principibus* ac *Triariis*, duo cornua obtinentibus Sociis Latini nominis. Si nulli eſſent Socii in Romano exercitu, ſed acies inſtructa foret ex ſolis legionariis ac civibus,

vibus, tum unica tantum acies in fronte fuit, ſine cornibus ſimplex, triplex autem in latitudinem in *Haſtatorum* ſigna & *Principum* & *Triariorum* diviſa. In pugna Latinorum contra Romanos cum Romani nullos in exercitu Latini nominis haberent Socios, nec cornua ex his compoſita videntur habuiſſe, niſi ſi dicamus tunc aciem quoque ſuam tam in *Haſtatis* quam in *Principibus* quam in *Triariis* tripertito diviſiſſe in duo cornua & mediam. Nam & Livius *cornuum* in ea pugna deſcribenda meminit, ut & in omnibus aliis quibus Romani cum vicinis & aliis Italiæ populis primis reipublicę temporibus decertarunt. Sic Romani cum in eodem exercitu parem numerum Sociorum haberent aut etiam duplo majorem, ut aliquando factum, mediam ſemper aciem ex tribus ipſi tenuerunt, *cornua* Sociis dederunt. Livius lib. III. prælio quo Romani cum Volſcis dimicarunt duce Fabio, tres ſeparatim acies inſtructas fuiſſe dicit, duas ex Sociis in cornibus, mediam ex Romanis civibus: *Poſtero die Fabius non permiſtam unam Sociorum civiumque, ſed trium populorum tres ſeparatim acies circa vallum hoſtium inſtruxit. Ipſe erat medius cum legionibus Romanis. Inde ſignum obſervare juſſit, ut pariter & Socii rem inciperent, referrentque pedem ſi receptui cecinisſet.* Ternæ illæ acies ad eamdem lineam directæ fuerunt, ut ſemper tum fieri ſolitum, & ſingulæ triplices in altitudinem quoque compoſitæ ex *Haſtatis*, *Principibus* & *Triariis*. Ita cornu utrumque Sociorum triplex fuit, & media acies etiam triplex, ut forma ſubjecta oſtendit.

In acie Romana contra Volſcos duce Q. Fabio plus Sociorum fuit quam civium, adeo ut ex tribus partibus totius exercitus duas

duas tertias facerent Socii, unam cives Romani. Sic duæ acies Sociorum, una fuit Romanorum. Et ſingulæ Sociales numero pares fuere cum Romana ex civibus compoſita. Quod non expreſſimus in figura ſuperius poſita. Quia enim ut plurimum non plus Sociorum in acie haberent quam civium Romani, cum & in duas acies, ſive potius duo cornua, dividerent exercitum Socialem, ex eo fiebat ut ſingulæ Sociales acies dimidia parte minores eſſent acie Romana quæ inter duo cornua media locabatur. Idque repræſentatum eſt in figura ſuperiore, in qua ſingulares litteræ *Haſtatos* Sociales & Romanos denotant, *cornu ſiniſtrum* Sociorum, mediam aciem, & *cornu dextrum*. Item *Principes* Sociorum ac Romanorum, *Triarios* Sociorum ac Romanorum. Hic modus inſtructionis ab eo tempore quo contra Volſcos pugnatum eſt duce Quinto Fabio uſque ad tempus quo Domitii ductu contra Antiochum conflixerunt Romani, idem fuit, per annos circiter ducentos ſexaginta ſeptem. Longe etiam antequam Quintus Fabius & viveret & exercitum ductaret mos ille inſtruendæ aciei apud Romanos uſitatus fuit, cum ab ipſo Romulo inſtitutus videatur, utpote qui legionem in tria corpora diviſam ſimiliter habuerit, ut ipſe primus talem prodidit, *Haſtatorum*, *Principum* & *Triariorum*. Quod ſi verum eſt, ut de eo inter auctores convenit, aciem quoque pari modo inſtruere ſolitum eſſe illum oportet, triplicem per *Haſtatos*, *Principes* & *Triarios*. Sed de his adhuc infra. Illud vero non eſt dubium, Quintum Fabium in bello contra Volſcos anno ab urbe condita CCXCIV. ita aciem inſtruxiſſe ſicut à Livio memoratur. Eodemque prorſus inſtructionis genere uſus eſt Domitius adverſus Antiochum anno urbis DLXI. eodem Livio referente lib. XXXVII. Quo loco idem auctor aciem Romanam tam ex civibus quam ex Sociis conſtantem, quæ novena erat, *veluti juſtam* appellat. Extra quam alia erat acies ex Auxiliaribus regis Eumenis & Achæorum æquata fronte diſpoſita ad eamdem lineam cum prima Romanorum & Sociorum acie, ac lævo cornui eorundem adplicata, ſi Appiano credimus. Nam Livius à dextra eos parte collocatos fuiſſe ſcribit. Extra hanc, inquit, veluti juſtam aciem à parte dextera conſul Achæorum cetratis immixtos Auxiliares Eumenis tria ferme millia peditum æquata fronte inſtruxit. In eadem hac parte dex-

 tra

tra ultra hos pedites equitum tria millia ferme appoſita fuere. In lævo cornu nihil erat equitum aut auxiliarium peditum, quia ab ea parte flumen ripæque diruptæ claudebant. Verum de hac acie alibi. Illud ergo conſtat, more priſco inſtructionis in acie ordinanda Romana, novenas ſemper acies fuiſſe diſpoſitas, ter ternas ad eamdem lineam in fronte adæquatas, & ter ternas in profundum ad rectam quoque lineam directas cum paribus intervallis, ut figura ſuperius poſita teſtatur. Ita novem acies ſeparatæ fuere quibus Romanus exercitus ad prælium inſtructus conſtabat, tam ex civibus quam ex Sociis compoſitus. Cum pari ferme ſemper numero eſſent Socii ac cives, ſex tamen erant Sociorum acies cum utrumque cornu quod Sociis aſſignabatur triplex foret ex *Haſtatis Principibus* & *Triariis* eorum conſtructus. Romana autem acies quæ ſemper in medio ponebatur & ipſa triplex ordinari ſolita ex ſuis *Haſtatis Principibus* & *Triariis*. Et hæc acies proprie dicebatur. Ideo cum legimus apud eundem Livium triplicem inſtructam aciem Romanam de hac media acie ſemper id intelligendum quæ triplex erat ex *Haſtatis Principibus* & *Triariis*, non de cornibus Sociorum, quæ inter acies non numerabantur, nec numerum earum augebant. Et cum triplex quoque in fronte eſſet adjunctis utrimque Socialis exercitus cornibus ad mediam aciem Romanam, non tamen eo nomine triplex dicebatur, ſed quod introrſus duæ ſubſidiariæ ſequerentur una *Principum* & una *Triariorum* poſt primam *Haſtatorum*. Quæ in fronte diſpoſitæ fuerant ad eandem lineam directæ, atque intervallis inter ſe diſtantes non triplicis aciei appellatione ponebantur, ſed unam tantum aciem conſtituere videbantur, mediam nempe quæ ex Romanis conſtabat legionariis ſic proprie appellata, cum adjunctis utrimque cornibus Sociorum. Hæ partes potius aciei vocabantur in quas frons erat diviſa. Sic enim ipſe Livius appellat lib. III. in pugna contra Volſcos. *Equites*, inquit, *ſua cuique parti poſt principia collocat.* Græci quoq; auctores qui de rebus Romanis ſcripſerunt, ut ante docuimus, τρεῖς tantum τάξεις in exercitu Romano faciunt, id eſt tres acies, primam *Haſtatorum*, ſecundam *Principum*, & tertiam *Triariorum* ἐπαλλήλους, atq; invicem ſe ſubſequentes. Tres autem partes, id eſt τρία μέρη in fronte, hoc eſt duo cornua Sociorum cum media acie Romanorum. Socii igitur ſive

pari

pari numero eſſent cum Romanis, ſive ampliore non augebant numerum Romanæ aciei, nec efficiebant ut plures dicerentur. Alioquin ſi ſingulas per ſe acies conſtituiſſent cornua Sociorum quæ & ipſa erant triplicia, ſenas ex ſe acies dediſſent, ex ſingulis nempe cornibus ternas. Quæ junctæ cum triplici Romanorum acie; novemplex inde, non triplex exiiſſet acies, ut alibi diximus. Ut enim alæ in avibus non corpus ipſum avis ut geminum ſit aut trigeminum præſtant, ita cum copiæ Sociorum in exercitu Romano pro alis eſſent, eoque nomine etiam appellarentur, corpus ipſum aciei Romanæ non duplicabant nec triplex reddebant, ſed manente una acie quæ ex Romanis legionibus componebatur, acies Sociales quaſi illius corporis appendices habebantur. *Cornua* etiam proprie vocabantur. Et hæc in parte etiam notanda differentia antiquæ & novæ ordinationis. In nova ordinatione cum cornua in acie ex Romanis civibus ordinarentur, totidem acies inde exiſtebant. Ex cornu utroque duplex ſi media acies non eſſet interjecta, cum hac vero triplex. Si hoc idem fuiſſet cum cornua ex Sociis conſtabant, & per *Haſtatos* & *Principes Triarioſque* inſtruebatur acies non triplex ſed plane novemplex, ut jam dictum eſt, acies emerſiſſet. Cornu igitur dextrum & cornu ſiniſtrum illo tempore, quo ex Sociis Latini nominis auxilia petebant Romani, de Sociali exercitu quo latera utrimque Romanæ aciei quaſi alis muniebantur ac protegebantur, accipi debet. Nec audiendus Lipſius, qui petit vel unum ſibi locum monſtrari in quo accipiatur *cornu* ea ſignificatione, qua peculiariter Socii notantur. Scire ſe dicit, & nimis meminiſſe *cornu dextrum*, & *cornu ſiniſtrum* paſſim legi in acie, ſed tam de legionibus quam de Sociis, nec de iſtis ſeorſim. Immo de iſtis eam vocem peculiariter ſumi locus hic Livii teſtatur: *Romani mediam aciem, Latini cornua tenuerunt.* Et quid diſertius huic rei probandæ adferri poteſt quam quod Polybius Sociorum exercitum in duas partes dividi ſolitum apud Romanos ſuo tempore ſcribit, εἰς τὸ δεξιὸν κέρας, καὶ τὸ εὐώνυμον. *In cornu dextrum & ſiniſtrum?* Nec alio nomine melius Latine verteris, cum Livius ubique ſic vocet, nec uſquam apud illum nomina illa *cornu dextrum*, & *cornu ſiniſtrum* in acie interpretari quis poſſit, niſi de Sociorum copiis, id eſt Latinis. Scio *Alam* ſæpe idem ſignificare quod *cornu*, & indifferenter pro eodem utraque hæc vocabula

cabula uſurpari, ſed illud etiam novi, *Alam* proprie aliud eſſe quam *cornu*, & de iis Auxiliaribus ſumi qui utrimque ad cornua adponebantur. Unde & *Alares cohortes* pro Auxiliaribus,& *Alarii* abſolute apud Cæſarem *Auxiliares*, & à legionariis eo nomine diſtincti. Sed & equites qui utrimque in cornibus locabantur, *Alarii* etiam dicebantur, *& equitum Alæ*, cum tamen *cornua equitum* nuſquam legamus. Vegetius lib. II. cap. I. *Equitum Alæ dicuntur ab eo quod ad ſimilitudinem alarum utrimque protegant aciem.* Atqui protegebant illi cornua ab utraque parte exercitus. Ergo *Alæ* etiam extra cornua, utpote cornibus adpoſitæ tam equitum quam peditum Auxiliarium, vocabantur. Unde & utriſque nomen *Alarii*. Apud Cæſarem nullibi reperias *Alam dextram* aut *Alam ſiniſtram* pro cornu dextro aut ſiniſtro, ſed ſemper iſto modo. Cornua tunc ex Romanis legionibus componebantur, ut olim ex Sociorum copiis. *Socii* autem & *Auxilia* diverſa. *Auxilia* ab alienigenis, & externa, & mercede conducta: *Socii* Latini nominis, & gratuitam operam excepto frumento Romanis dabant,ſuo ſumptu militantes. Plautus ita *Socios* cum *Auxiliis* jungit, ut faciat diverſa. In Ciſtellaria Act. I. Scen. III.

Servate veſtros Socios veteres & novos,
Augete auxilia veſtris juſtis legibus,
Perdite perduelles.

Ut ſervent Socios ſuos& augeant Auxilia, juſtis legibus id eſt juſte imperando, *Auxilium* ibi deus exigit. Sic enim Socii conſervantur, & exteri liberi populi libenter auxilia ſubmittunt iis quos vident juſtis legibus erga Socios & exteros uti. Socii præterea iiſdem armis utebantur & ordinibꝰ cum Romanis, ut ex hoc loco Livii conſtat,& legiones ſimiliter habebant. *Romana*, inquit, *acies unius prope forma fuit, & hominum & armorum genere. Duæ legiones Romanæ, duæ Socium Latini nominis erant.* Diſerte indicat nihil diſſimile in legionibus Sociorum fuiſſe, quod ad arma attinet, & ordines. Idem libro VIII. clarius docet, Latini nominis Socios *nihil diſſonum à Romana republica habuiſſe præter animos.* Diſcordia tunc inter Latinos & Romanos inciderat, atque inde bellum, quod ille auctor civili ideo comparat. Habebant Latini ſuos *Haſtatos*, ſuos *Principes*, & ſuos *Triarios* æque ac Romani. Sic enim eo loco ſcribit idem Livius de pugna quæ inter Latinos & Romanos

tum

tum exorta eſt: *Scribebantur hæ quatuor fere legiones quinis millibus peditum; equitibus in ſingulas legiones trecentis. Alterum tantum ex Latino delectu adjiciebatur, qui ea tempeſtate hoſtes Romanis erant, eodemque ordine inſtruxerant aciem. Tum nec vexilla cum vexillis tantum, univerſi Haſtati cum Haſtatis, Principes cum Principibus, ſed centurio quoque cum centurione ſi ordines turbati non eſſent, concurrendum ſibi eſſe ſciebat.* Hoc quod aſſerit Livius de paribus armis & ordinibus Sociorum Latini nominis & Romanorum, teſtimonio etiam Polybii confirmari poteſt, ita ſcribentis lib. III. de Tiberii exercitu, & ejuſdem ordinatione ab eo facta, pro more qui tunc ſollemnis ad pugnam inſtruendam: Τοὺς δὲ πεζοὺς παρενέβαλε κατὰ τὰς εἰθισμένας παρ' αὐτοῖς τάξεις, ὄντας μὲν Ῥωμαίους εἰς μυρίους ἑξακισχιλίους, τοὺς δὲ συμμάχους εἰς δισμυρίους. *Pedites vero inſtruxit juxta inſtitutos ac ſollemnes ipſis ordines, Romanos quidem milites ad millia ſedecim, Socios vero Latini nominis ad millia viginti.* Quod ſatis tunc notum erat cornua ex Sociis ordinari ſolita, mediam aciem ex Romanis peditibus, ideo non id explicavit, nec diſtincte expoſuit, cum ſimili modo ordinarentur Socii in cornibus, & Romani in media inter utrumque cornu acie, per *Haſtatos* nimirum, *Principes*, & *Triarios*. Meminit ſane & paulo poſt cornu utriuſque, quod equites protegebant, peditibus utrimque ad cornua circundati. Μετὰ δὲ ταῦτα, inquit, τῶν ἱππέων ἐφ' ἑκάτερον θεὶς τὸ κέρας ὄντας εἰς τετρακισχιλίους ἐπῄει τοῖς ὑπεναντίοις σοβαρῶς, ἐν τάξει καὶ βάδην ποιούμενος τὴν ἔφοδον. *Poſtilla equitibus utrimque ad cornua poſitis qui ad quatuor millia fuere, in hoſtem incedere magna cum gravitate cœpit, ordinatim & pleno gradu impreſſionem faciens.* Idem in deſcribenda pugna qua Scipio cum Hannibale acie contendit, ne Latini quidem nominis Socios nominavit, ſed ſolos Romanos, cum tamen certum ſit non ſine Sociis inſtructam illam ab Scipione aciem, & cornua eos de more tenuiſſe, Romanis mediam aciem obtinentibus: Ita enim ſcribit Polybius: Πλὴν ὁ μὲν Πόπλιος ἔθηκε τὰς τάξεις τῶν ἰδίων δυνάμεων τὸν τρόπον τοῦτον. Πρῶτον μὲν τῶν ἁστάτους, καὶ τὰς τούτων σημαίας ἐν διαστήμασιν, ἐπὶ δὲ τούτοις τῶν πρίγκιπας. *Et Publius quidem ita aciem inſtruxit, primo loco conſtituit Haſtatos, eorumque manipulos cum intervallis, deinde Principes.* Tertio loco ſtatuit nimirum *Triarios*, ut apud eum ſequitur. Meminit & *cornuum* paulo poſt, & lævo quidem præpoſitum ait Gajum Lælium cum equitibus

bus Italicis, Maſiniſſam cum Numidis quibus præerat. Si quis putat nullos habuiſſe pedites Sociorum Scipionem in illo exercitu, ſane errat, quem nonnulli auctores teſte Livio perhibent, triginta millia peditum in Africam tranſportaſſe. Errant etiam ſi qui exiſtimant in utroque cornu aciei à Scipione inſtructæ nullos fuiſſe præter equites. Immo pedites Sociorum Latini nominis cornua tenuerunt, quibus adjuncti equites in eadem ſerie. Sed de peditibus Socialibus ideo omiſit Polybius & de utroque cornu ab illis compoſito, quia nunquam aliter ordinari ſolerent acies Romanæ quam per *Haſtatos, Principes & Triarios*, Romani militis qui in media acie collocarentur, ac per eoſdem *Haſtatos Principes & Triarios* è Sociis Latini nominis qui in cornibus diſponerentur. Præterea hæc etiam ratio afferri poteſt cur cornuum Socialium non meminiſſe ſoleat in acie Romana inſtruenda quod illa cornua ex Sociis adpendices tantum eſſe viderentur Romanorum aciei. Nam ſi ſeorſum eſſent numerata illa cornua quaſi quæ totidem acies facerent ſeparatas, non triplex acies Romana, ut diximus, inde exiiſſet, ſed plane novemplex. Polybius autem ſemper & reliqui auctores τρεῖς tantum τάξεις in acie Romana numerant, primam *Haſtatorum*, ſecundam *Principum*, at tertiam *Triariorum*. Romani vero ſcriptores *triplicem* eam aciem appellant ut Livius. Similiter idem Polybius lib. XIV. ubi pugnam commemorat Scipionis cum Haſdrubale in Hiſpania commiſſam, ita exercitus Romani ſub Scipione inſtructionem deſcribit, ut nec Sociorum meminerit in utroque cornu collocatorum, cum tamen ſatis liqueat & Socios in ea acie fuiſſe, & utrumque cornu, ut fieri ſemper ſolebat, occupaſſe. Ὁ μὲν οὖν, inquit, Πόπλιος ἁπλῶς κατὰ τὸ παρ' αὐτοῖς ἔθος ἔθηκε. πρῶτον μὲν τὰς τῶν ἀστάτων σημαίας, ἐπὶ δὲ ταύταις τὰς τῶν Πριγκίπων, τελευταίας δ' ἐπέστησε κατόπιν τὰς τῶν τριαρίων. *Publius in acie ordinanda ſequutus eſt omnino Romanorum conſuetudinem. Nam primos conſtituit Haſtatos, poſt eos Principum manipulos, à tergo eorum Triarios poſuit qui poſtremam aciem clauderent.* His verbis hoc voluit dicere, Romanorum *Haſtatos, Principes & Triarios* in media acie fuiſſe à Scipione collocatos, Sociorum autem Latini nominis manipulos *Haſtatorum, Principum & Triariorum* in cornibus poſitos. Addit in iiſdem cornibus lævo quidem equites Italicos conſtitutos, dextro Numidas cum Maſaniſſa. Τῶν δὲ ἱππέων

τῶν

τοὺς μὲν Ἰταλικοὺς ἐπὶ τὸ δεξιὸν ἔθηκε, τοὺς δὲ Νομάδας καὶ Μασσανάσσην ἐπὶ τὸ λαιόν. Fallitur quiſquis opinatur cornua in illa acie nihil præter equites habuiſſe. Habuit etiam adjunctos pedites ex Sociis Latini nominis, ſed eos tacite comprehendit Polybius dum aciem Romanam per *Haſtatos*, *Principes* & *Triarios* inſtructam memoravit. Pugnæ Cannenſis hunc ordinem apud Romanos fuiſſe tradit Livius, *ut dextrum cornu Romani equites, deinde pedites lævum cornu, extremi equites Sociorum intra pedites ad medium juncti legionibus Romanis tenuerint.* Tametſi verbis Livii ſatis obſcure expoſita ſit illa ordinatio, hoc tamen eum voluiſſe conſtat. Dextrum cornu ex equitibus Romanis, & peditibus Socialibus fuiſſe compoſitum, mediam aciem tenuiſſe Romanos. Huic adjunctos in lævo cornu pedites Sociorum, quod etiam extremi id eſt poſt pedites poſiti tenuerint Sociorum equites. Polybius hanc aciem deſcribens more ſuo non ſeparavit pedites Romanorum à peditibus Sociorum, neque cornua quæ pedites tenebant à media acie. Simpliciter tantum ſcripſit equites in cornibus fuiſſe locatos, pedites in medio, tam legionarios Romanos nimirum quam Sociales. Hæc ejus verba ſunt: τοὺς μὲν οὖν τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς παρ' αὐτὸν τὸν ποταμὸν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρατος κατέστησε, τοὺς δὲ πεζοὺς συνεχεῖς τούτοις ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας ἐξέτεινε πυκνοτέρας ἢ πρόσθεν τὰς σπείρας καθιστάνων καὶ ποιῶν πολλαπλάσιον τὸ βάθος ἐν ταῖς σπείραις τοῦ μετώπου· τοὺς δὲ συμμάχων ἱππεῖς εἰς τὸ λαιὸν κέρας παρενέβαλε. *Et Romanos quidem equites prope ipſum flumen in dextro cornu conſtituit, pedites verò continenter eis adjunctos æquata fronte extendit, magis confertis quam pro more ordinibus, & multiplicata altitudine in iis manipulis qui in fronte erant conſtituti. Sociorum autem equites in cornu ſiniſtro inſtruxit.* Cum de manipulis in fronte collocatis dicat multiplicatos in iis ordines fuiſſe, ſatis oſtendit & Sociorum in cornibus collocatos manipulos peditum, qui non ita multiplices habuerunt ordines. Vir Græce doctiſſimus & rei militaris antiquæ ac Romaniæ peritiſſimus, non ſecus illa Polybii verba latine reddidit quam ſi utriuſque rei in ſumma verſaretur ignorantia. *Frons* & μέτωπον de media acie apud auctores Græcos Latinoſque ſumitur, quæ inter duo cornua poſita eſt. Ita & Cęſar alicubi *frontem* appellat mediam aciem inter duo cornua collocatam. Sic enim capiendum eſt quod ſcribit lib. II. de Bel. Gall. *At totis fere à fronte & à ſiniſtra parte nu-*

datis caſtris, cum in dextro cornu legio duodecima, & non magno ab ea intervallo ſeptima conſtitiſſet. Cum eo tempore quo pugna illa pugnata eſt de qua narrat Polybius tantundem Sociorum ac civium in exercitu Romano eſſet, & Socii cornua ſemper tenerent, in duo cornua diviſi, non æqualis numerus Sociorum in ſingulis cornibus eſſe potuit ac civium in media acie, ſed alterum tantum in hac quam in illis fuit. Si ergo æque extendiſſent longitudinem cornuum ac mediæ aciei, duplo major altitudo in media acie fuiſſet quam in cornibus. Sin autem vellent æquali latitudine conſtruere ordines in cornibus ac in media acie, tum frons cornuum non in parem longitudinem porrecta eſſet, ſed duplo minorem, quam media erat acies. Contrarium factitatum eſt in acie Scipionis quam paulo ante ex Polybio retulimus. Nam multiplicati in ea ordines frontis, id eſt mediæ aciei fuere, & duplo plures facti quam in ſingulis cornibus. Hoc modo longitudo par fuit ſingulorum cornuum, atque aciei quæ in fronte inter duo cornua patebat.

Cap. IX.

De cornibus Romanæ aciei veteris & novæ, ut illa in vetere Sociis data ſunt, in nova civibus.

VT ex iis quæ ſupra notavimus conſtat, eo tempore quo Romana reſpublica libertate florebat, ſemper in acie inſtruenda cornu utrumque aſſignatum eſt Sociis Latini nominis. Inter eos ac proprios cives Romani non magnam differentiam ponebant, quantum ad fidelitatis attinet fiduciam. Eadem cum lingua & iiſdem inſtitutis tenerentur, eodem etiam genere armorum atque eadem diſciplina in bello utebantur. Ubi Italia civitate donata eſt, tum cornua data ſunt civibus Romanis, quæ antea à Sociis Latini nominis obtineri ſolebant, mutata tamen ordinum & inſtructionis ratione, cum eadem nomina retinerentur. Quod ut melius clareſcat, comparemus ordinationis antiquę inſtitutum cum novo. Sumamus eam ipſam ordinationem Livio memoratam lib. XXXVII. quam adhibuere Romani duces contra Antiochum: *Rômana acies unius prope formæ fuit, & hominum & armorum genere. Duæ legiones Romanæ, duæ Socium Latini nominis*

nominis erant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt. Haſtatorum prima ſigna, deinde Principum erant, Triarii poſtremos claudebant. Hæc vetus ordinum in acie conſtituendorum apud Romanos ratio. Ubi Socii illi Latini nominis civitatem acceperunt, in locum eorum ſucceſſere Auxiliares exteri, ſed ipſi cives Romani ad cornua in acie obtinenda tranſlati, cum alia, ut dixi, ordinandi ratione. Cum enim Socii cornua tenerent, Romana civium acies medium obtinere conſueverat, quæ & ſola proprie acies dicebatur, ac triplex erat ex *Haſtatis* qui primam, *Principibus* qui ſecundam, & *Triariis* qui tertiam conſtituebant, alteris poſt alteros poſitis. Similiter & in cornibus Socii eodem ordine collocabantur, cum in *Haſtatos*, *Principes* & *Triarios* haud ſecus ac Romani diviſi eſſent. Præterea æquata fronte cornua Sociorum inſtruebantur cum media acie Romana. Ipſi etiam equites tam ſociorum quam Romani cum cornibus applicarentur, ut plurimum ſolebant æquata fronte cum peditibus conſtitui, ut ex multis locis Polybii liquet. Quinimmo & ipſa Auxilia externa, ſi quando cornibus adjungerentur, in eadem linea longitudinis collocabantur, ut in illa ipſa acie factum eſt, de qua nunc agimus. Livius: *Extra hanc veluti-juſtam aciem à parte dextra conſul Achæorum cetratis immixtos Auxiliares Eumenis, tria millia ferme peditum æquata fronte inſtruxit.* Hoc eſt quod lingua ſua ſolet dicere Polybius, Ἐπὶ μίαν εὐθεῖαν ἐκτείνειν, vel ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας. Quod non aliter Latine debuit reddi quam *æquata fronte in longitudinem extendit.* Quod fit cum in eadem linea quaſi dirigitur frons aciei. Illi Eumenis Auxiliares, *Alarii* proprie fuere, alæ inſtar ad cornua adplicati, & extra cornua. Atque hæc proprie differentia inter *Alas* & *cornua*. *Cornua* ante ſociorum Latini nominis, poſtea & militum Romanorum: *Alæ* quæ cornibus adjungebantur, Auxiliorum externorum. Livius tamen *Alam* ſæpe nominat pro cornibus, id eſt pro iis partibus in quas dividebatur Sociorum exercitus, quæ Polybio κέρατα dicuntur. Sed unde id nomen hauſit Græcus auctor ſi Latinis ipſis eo ſenſu uſurpatum non fuit ejus ætate vocabulum *cornu?* In re quæ propria erat Romanorum exponenda, non eſt veriſimile aliam vocem Græcam poſuiſſe quam qua recte exprimeretur Romana. Si *Alam* tunc dixiſſent Romani alteram partem ex duabus in quas diſpertiebatur exercitus So-

M 2 ciorum,

ciorum, πλευρὸν æque bene reddere potuit, ut κέρας. Nam & πλευρὸν Græcis extremitatem quamlibet ſignificat. Sed cum κέρατα vocavit partes duas exercitus Sociorum, ex eo ſcire eſt, & *cornua* Latinis de duabus illis partibus appellata. Putavit, ſi forte, Livius *Cornu* appellationem extra aciem, & inſtructionem locum non habere, cum *Ala* etiam diceretur certus equitum numerus, alibi quam in acie. Quidni & peditum? Sic *Alas* vocaverit partes exercitus Socialis, etiam in caſtris poſitas, etiam in agmine incedentes. Idem tamen etiam *Alæ* nomen uſurpavit pro cornu in acie inſtructa, lib. xxv. *Prima legio & ſiniſtra Ala primo inſtructa, & in longitudinem porrecta acies.* Ibi *ſiniſtra Ala* pro ſiniſtro cornu Sociorum vel pro altera parte Socialium copiarum quę ſiniſtrum cornu ſolita eſſet tenere. Alibi *duas Alas* dixit pro duobus cornibus ſive partibus in quas diviſus erat exercitus Sociorum è Latino nomine. Id enim quod alii dicere ſolent, *à cornibus circumvenire, ab alis* dixit libro eodem: *Cætera à fronte pulſa, à tergo atque alis circumventa acies.* Et quod utriuſque vocis indifferentem notionem magis arguit, *cohortes Alares* lib. ix. poſuit pro cohortibus Sociorum, cum *Alares cohortes* & *Alarii* non niſi de Auxiliis externis ab auctoribus uſurpari ſoleant. Tempore quo militia antiqua viguit, *cornua* Sociorum erant, non *Alæ*. Alæ de externis Auxiliis dicebantur, non cornua, quia *Alæ* adponi & adplicari conſueverant cornibus. Temporibus quibus Livius ſcripſit, cornua non amplius Sociis dabantur Latini nominis, quia nulli tum fuere Socii Latini in exercitu Romano. Quandoquidem vero, & cornua tunc temporis ſolis civibus Romanis qui militabant, relinquebantur, idcirco & *Alas* de externis Auxiliis quibus ſolis utebantur, dici mos fuit. Sed & olim ita nuncupabantur proprie, quia cornua propria erant Sociorum Latini nominis, qui longe diſtabant ab exterorum Auxiliaribus copiis. Hic ergo etiam diſtinguenda vetus militia à nova, quantum ad *Alarum* appellationem attinet. *Ala* olim tam de equitibus quam de peditibus Sociorum, quia eadem cum cornu.. Tempore etiam Cæſaris *Alarii equites* ac *pedites* de Auxiliaribus dici obtinuit. Atque ipſe ita loquutus eſt. Sed poſtea *Alæ* tantum equitum dictæ, & *Alarii* equites pro Auxiliariis. Et hi *Alarii equites* ſive Auxiliares diſtinguebantur à legionariis, qui legionum corpori velut adnexi erant.

erant. Apud Tacitum & alios ejuſdem ævi ſcriptores, quoties meminerunt *Alariorum equitum* de Auxiliariis ii ſunt intelligendi. Immo ubicunque *Alam* nominant, certum eſt de equite Auxiliari accipi debere, non de pedite. Et male viri docti dubitant in Agricola, utrum *Ala* in his verbis de pedite intelligenda ſit, an de equite: *Ordonicum civitas haud multo ante adventum ejus Alam in finibus ſuis agentem prope univerſam obtriuerat.* Nuſquam *Alam* peditum apud illius temporis ſcriptores legere eſt, nec *Alarios* pro peditibus Auxiliorum. Infinitis locis *Alarum* mentio occurrit in veteribus inſcriptionibus quæ Alæ equitum ſunt. Ubi ſermo eſt de peditibus Auxiliariis, *Cohortium* nomine fere ſemper appellantur. Loca congerere ex auctoribus tædioſum eſſet, & alii operi id reſervatur. Nunc veterem & antiquam militandi & inſtruendi exercitus rationem per cornua conferamus & componamus. Iiſdem nominibus res magnopere diverſæ conſtiterunt. Duo olim cornua in exercitu Romano, cum acie quæ in medio, quæ & media acies, & ſola proprie acies nominabatur. In iſta vetere ordinatione acies illa media, prima etiam acies fuit, quia ſola acies dicta eſt, utpote ex militibus Romanis conſtans. Media illa acies triplex etiam fuit, ex *Haſtatis Principibus* & *Triariis* conſtructa, qui trifariam diviſi tres etiam acies, alia quippe aliis ſuperſtructas componebant. Si cornua Sociorum ſingulas etiam ac ſuas acies concinnaſſent, totidem ex ſingulis ſimiliter cornibus exiiſſent, quia eodem modo copiæ eorum tripertito diviſæ, & in triplicem aciem conſtructæ in prælium procedebant. Sic novemplex acies Romana ſemper inſtructa eſſet, ut jam dictum eſt, non triplex. Atqui nunquam majore numero quam trino acies Romanas illo ævo compoſitas ſtetiſſe legimus, quo per *Haſtatos*, *Principes* & *Triarios* inſtructæ ſunt. Livius lib. XXIII. *Triplex ſtetit acies Romana, peditum pars ante ſigna locata, pars poſt ſigna accepta, equites cornua cinxere.* An triplicem dicemus fuiſſe, ex duobus cornibus, & media acie compoſitam? Atqui certum eſt, mediam aciem ſolam extitiſſe triplicem, ex *Haſtatis, Principibus, & Triariis.* Si triplex media acies, & cornua ſingula ſuam quoq; ac peculiarem aciem conſtruxerunt, ſic quintuplex fuerit acies Romana. Dicit autem Livius in illa triplici acie Romana, peditum partem ante ſigna locatam, par-

tem poſt ſigna acceptam. Sic duplex tantum fuerit acies ex *Anteſignanis*, & *Poſtſignanis* contexta. Sed de Anteſignanis & Poſtſignanis paulo poſt. Nunc de cornibus & triplici acie Romana cum ipſis cornibus, rem exponamus. Alterutrum dicendum eſt, aut cornua Sociorum bina cum ipſa media acie Romana unam aciem confeciſſe, aut abſque cornuum ſpectatione quæ veluti extra aciem erant, ſolos Romanos milites in acie media locatos eam triplicem conſtituiſſe, trifariam utpote diviſos, in *Haſtatos, Principes* & *Triarios*, qui totidem acies inſtructi ad prælium dabant. Et hoc verum. Nam ut Alæ Auxiliorum in recenti ordinatione acies per ſe ſeparatas non condiderunt, ita nec in vetere cornua Sociorum, qui illius temporis Auxiliares dabant Romanis copias. In veterę militia cornua, inquam, non computabantur inter acies, & media illa ex Romanis militibus compoſita, & proprię acies dicta, cum triplex eſſet, quæ in fronte erat, prima numerabatur. Hinc apud Livium quodam loco, qui nunc non ſuccurrit, cum ſpatium, inſtante hoſte, non eſſet ad inſtruendam aciem, præpoſtero ordine dextera Ala, id eſt dextrum Sociorum cornu in prima acie locata eſt. Hoc eſt mediam aciem tenuit, cum dexteram partem obtinere deberet. At in militia, qualis ſub Cæſare vigebat, cornua numerabantur inter acies, quia ex Romanis militibus æque inſtruebantur, ac media. Sed & dextrum cornu pro prima acie computari ſolebat, media pro ſecunda, ſiniſtrum cornu pro tertia vel poſtrema. De dextro cornu pro prima acie computato locus Cæſaris evincit lib. II. Belli Gallici, ubi ſic ſcribit: *Caſar ab decima legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus ubi ſuos urgeri, ſigniſque in unum locum collatis duodecima legionis milites conſertos ſibi ipſis ad pugnam eſſe impedimento vidit.* Paulo poſt *primam aciem* appellat, quod hîc *dextrum cornu* vocaverat: *In primam aciem proceſſit, Centurionibuſque nominatim appellatis reliquos cohortatus, milites ſigna inferre & manipulos laxare juſſit, quo facilius gladiis uti poſſent.* Si in dextro cornu prima acies ponitur, neceſſe eſt ut proxima quæ media eſt, ſecundæ aciei nomen invadat, & ſic tertia acies in lævo cornu conſiſtat. In hac nova ordinandi ratione ſæpe omiſſa media acie, ſola cornua dextrum lævumque inſtruebantur, cum duplici tantum acie, non triplici decernere vellent. Tunc ſiniſtrum cornu ſecun-

ſecundæ atque etiam poſtremæ locum habuit. Apud antiquæ militiæ ſæculum, interdum etiam cornibus pugnabatur dextro ac ſiniſtro, abſque ulla media acie. Quod ex pluribus locis Livii conſtat. Sed cum ſupra docuerimus illo tempore cornua fuiſſe Sociorum, mediam Romanorum, ubi media acies nulla fuit, ſed ſola cornua, an Socios ſolos tum fuiſſe in exercitu Romano dicemus? Non ſane, verum id quod obvium eſt, Socios fuiſſe tunc in exercitu nullos, ſed ex ſolis Romanis conſtitiſſe aciem ex duobus tantum cornibus compoſitam. Exemplum unum & alterum ex Livio producam, ut de eo quod dicimus conſtet. Is lib. x. pugnam commemorat, quæ inter Romanos & Samnites pugnata eſt. Galli cum Samnitibus erant contra Romanos. Ita inſtruxerunt aciem ut Samnites in ſiniſtro cornu, Galli in dextro conſiſterent. Ita eorum exercitus duplici tantum acie ſtetit, dextro cornu & ſiniſtro. Romani ſimiliter aciem ſuam in dextrum cornu & ſiniſtrum diviſerunt, quę totidem hoſtium cornibus opponerent. Videntur nullas tam habuiſſe in eo exercitu Sociales copias, ſed ſolas legiones ſuas Romani. Ita hæc narrat: *Dextro cornu Galli, ſiniſtro Samnites conſtiterant. Adverſus Samnites Fabius primam ac tertiam legionem pro dextro cornu, adverſus Gallos ſiniſtro Decius quintam & ſextam inſtruit.* Nulla hic mentio Sociorum. Legiones cum his numeralibus cognominibus Romanæ erant non Sociorum. Nulli ergo Socii in acie illa Romana fuerunt. In prælio quod inter Fidenates & Romanos commiſſum eſt, Vejentes qui cum Fidenatibus erant dextrum cornu tenuere. Fidenates in ſiniſtro conſtitere. Tullius ſimiliter exercitum ſuum bipertito diviſit, & oppoſuit Vejenti ſiniſtrum ſuum cornu: Albanos in dextro conſiſtentes, contra Fidenates direxit. Longa tamen differentia extitit in hac diviſione priſcæ ordinationis in dextrum & ſiniſtrum cornu, & novæ inſtructionis. Interdum cum ſimplex eſt acies, nec in duas aut tres partes in fronte diſtincta, nihilominus tamen cornua ei attribuunt ſcriptores. Ut in pugna Romanorum cum Latinis quę à Livio lib. VIII. deſcribitur, Romani ſimplicem aciem habuere, quia Socii Latini ipſorum hoſtes tunc erant. Sed cum ipſe Livius in Romanorum acie exponenda, non memoraverit in plures partes eam in fronte diviſam fuiſſe, meminit tamen *cornuum* in ipſo certamine. *Inſtructis*, inquit, *ſicut ante*

ante dictum eſt ordinibus proceſſere in aciem, Manlius dextro, Decius lævo cornu præerat. Nullam facit mentionem mediæ aciei. Quomodo igitur acies illa una & ſimplex videri poteſt quam in duo cornua quaſi duas acies manifeſtum eſt ex verbis auctoris fuiſſe diviſam? An illa duo cornua duæ extremæ fuere partes ſive anguli ſimplicis aciei? Ita certe oportet. Nam & κέρας interdum Græci ſic ſumunt. Et in phalange Macedonica quamvis in fronte diſtincta in partes non eſſet, ſuum tamen habuit dextrum cornu ac ſiniſtrum. Id etiam manifeſto colligitur ex acie Catilinæ, ſicut ea inſtructa narratur Salluſtio in Catilinario: *Octo cohortes in fronte conſtituerat, reliqua ſigna in ſubſidiis collocaverat.* Simplex illa in fronte acies, non duplex, nec triplex, utpote quæ in duo cornua & mediam diviſa non eſſet. Et tamen Salluſtius meminit paulo poſt dextræ & ſiniſtræ partis: *C. Mallium in dextra, Faſulanum quemdam in ſiniſtra parte curare jubet, ipſe cum libertis & colonibus propter aquilam aſſiſtit.* Duas partes ſiniſtram & dextram aciei vocat, quæ quaſi ejus duo cornua fuere. Ipſe in medio propter aquilam conſtitit, quaſi in media acie, cum una tamen eſſet non triplex. Ita ergo cum Livius aliis locis cornu dextri & ſiniſtri meminit in ſimplice acie Romana, de dextra ac ſiniſtra ejus parte ea ſunt accipienda. Auctor de bello Africano in ſimplici acie, ut diſerte eam inſtructam à Cæſare memorat, utriuſque cornu meminit his verbis: *Interim Cæſar aciem dirigit ſimplicem ut poterat propter paucitatem. Sagittarios ante aciem conſtituit. Equites dextro ſiniſtroque cornu opponit.* Sed de his iterum infra. In nova aciei inſtruendæ ratione dextrum & novum cornu duas acies faciebant ſeparatas. Et qui eo modo exercitum inſtruebat dux, *duplici acie certare* dicebatur. Quod ex verſibus Tibulli ſupra allatis liquet:

Seu libeat duplici ſejunctim cernere marte
Dexter uti lævum teneat, dextrumque ſiniſter
Miles, ſitque duplex gemini victoria caſus.

De acie duobus cornibus inſtructa, & ſic duplici facta intelligendum eſſe patet. In vetere ordinatione ſi duo cornua pro duplici acie numerata eſſent, omnis acies quæ eo tempore inſtruebatur, cum etiam divideretur in duo cornua, non duplex tantum fuiſſet, ſed ſextuplex. Nam ſingula cornua triplicia fuere ex *Haſtatis, Prinpibus,*

pibus, & *Triariis*, in latitudinem conſtructa. At nemo unquam Latinus auctor nec Græcus de rebus Romanis tractans, *ſextuplicis aciei* meminit. At ſi illa acies in duo cornua bipertita, mediam etiam aciem habuerit, ut frequentius factum eſt, tum *novemplex* acies exurget. Auctores autem talis aciei nuſquam meminerunt, cum tamen ſi cornua bina in exercitu Romano totidem acies ſeparatas efficiant, totidem acies, id eſt novem omnino inde exoriri neceſſe ſit, quandoquidem non aliter ordinatio tunc temporis procederet, quam triplex per *Haſtatos*, *Principes ac Triarios*. Si media igitur acies triplex quæ ex civibus, ſingula autem cornua triplicia quæ ex Sociis, ſic novem acies ex duobus cornibus triplicibus, & ex media triplici emergant. Multum itaque referr, ut intelligatur utrum acies in duo cornua fronte æquata quaſi in duas partes diviſa ſit atque intervallis diſtincta, an illa duo cornua ſic ſeparata habeantur ut duas diverſas acies conſtituant, quorum altera pro arbitrio ducis ſeorſim adverſus hoſtem promoveri poſſit, altera ab hoſte retrahi. Primo caſu cum frons aciei æquata in duas partes, id eſt in duo cornua vel etiam in tres partes, ſi media acies inter utrumque cornu detur, hæ duæ vel tres partes ad eandem lineam directæ ſimul moventur in hoſtem, ſimul ſe recipiunt, & ad idem ſignum nutumque imperatoris eodem omnes tempore pugnam incipiunt, & pugnare deſinunt. Sic in exercitu Romano inſtructo ac trifariam diviſo contra Volſcos ductu Q. Fabii, ita mediam aciem hic imperator ex Romanis inter duo cornua Sociorum inſtituerat, ut medius cum legionibus Romanis ſignum inde obſervare juberet, quo pariter & Socii rem inciperent, & pedem referrent, ſi receptui ceciniſſet. In poſteriore vero inſtructione qua acies ita diſparantur, ut æquatam non habeant frontem, ſed altera ſubduci, altera produci in hoſtem alio atque alio tempore queat, tum totidem acies intelligendæ ſunt quot partes inæquali fronte habentur conſtitutæ. Antiqua militia priore modo fere ſemper acies ordinabat fronte exæquata ad eandem lineam rectam, quamvis in duas aut tres partes diſtinguerentur. Hujuſmodi acies unius ferme fuit formæ quæ eodem tempore in hoſtem ex tribus partibus procedebat, & quaſi ad eandem lineam dimicabat, haud ſecus quam ſi nullis intervallis foret in fronte diſtincta. Phalanx Macedonum talis

N fuit

fuit quæ interdum in duas partes in fronte dividebatur, id eſt in cornu dextrum ac ſiniſtrum, interdum in quatuor cum ſingulæ partes φάλαγγες & φαλαγγαρχίαι dicebantur. Interdum etiam in decem, ut in pugna Antiochi factum contra Romanos ſub duce Domitio. Nemo dixit phalangem Macedonicam ita diſtinctam intervallis, plures acies ex ſe dediſſe ſeparatas. Una erat acies intervallis frontem pluribus aut paucioribus diſtinctam habens, quæ omnibus ſuis partibus æqualiter in hoſtem procedebat. Talis acies fuit Romanorum contra Antiochum inſtituta, quam licet mediam cum duobus cornibus, ut triplex videretur, & duplici ſubſidio à tergo tam in cornibus quam in medio ſuffultam Livius tamen pro una acie habet & quidem juſta. Eam & unius formæ fuiſſe ſcribit. Quod unius formæ eſt, unum etiam corpus conſtituit, quia omnibus ſuis partibus & membris pariter & uno tempore movetur. Plures vero acies ſeparatæ, & diverſis temporibus ac locis in hoſtem incitandę, ut non unius formæ ſunt, ita nec unius corporis cenſentur, cum diverſa efficiant corpora, & diverſos habeant motus. Romana acies, hoc eſt illa quæ ex Romanis civibus compoſita erat, & inter duo cornua Sociorum ſemper locari conſueverat, quamvis diſtinctam in plures partes intervallis haberet frontem, ſimplex fuit ut æquali fronte, quantum ad faciem obverſam hoſti attinet, triplex autem à tergo, *Haſtatos* ſequentibus *Principibus* & *Principes Triariis*. Julius Africanus cap. LXVI. περὶ φάλαγγος ἀποτομῶν, *de intervallis aciei*, peditum exercitum ex tribus legionibus componit, hoc eſt ex triginta cohortibus quingenariis quæ intervallis in fronte diſtinguebantur, quibus quini equites κατὰ ζυγὸν intrantes & exeuntes tranſmitti poſſent, cum tamen una acies & ſimplex eſſet, non multiplex. Ut autem ſciremus intervalla illa non facere ut multiplex acies videretur, eas triginta cohortes ſive πεντακοσιαρχίας ordinatas eſſe dicit εἰς παράταξιν εὐθεῖαν, id eſt εἰς πρόσωπον ἢ μέτωπον τοῦ φάλαγγος διακεχωρισμένας ἀλλήλων. Æquatam frontem illius aciei fieri ſolitam ſignificat, ac proinde unius formæ eſſe aciem ac ſimplicem. Sed verum eſt φάλαγγος nomine eo loco intelligere Africanum phalangem Macedonicam cum ei tribuat τριάκοντα δύο πεντακοσιαρχίας, quæ numerum eum peditum efficiunt quo phalanx conſtabat, nempe decem & ſex millium. Triginta autem πεντακο-

σιαρ-

σιαρχίας ſive quingenarias cohortes in fronte collocat, duas ad latera, ſingulas ad unumquodque latus, ἐν δεξιᾷ καὶ εὐωνύμῳ παραγωγῇ, ut Græci Tactici vocant. Quod infra explicabimus.

CAP. X.

Qua nota dignoſci debeat utrum acies ſimplex ſit an multiplex. Simplicem eſſe quæ unius formæ eſt & æquata fronte, & vocari quadratam.

EX ſuperiore obſervatione maxime elucеſcit qua nota dignoſci debeat *ſimplex* acies, & *multiplex*. Si unius formæ ſit ac frontis æquatæ, quamvis in plures partes diviſæ quæ totidem videantur acies, pro una tamen ac ſimplice debet accipi. Sin eæ partes ita longiore ſpatio ſeparatæ habeantur, ut moveri etiam debeant non uno tempore ſed aliæ poſt alias, aut in diverſis locis rem gerere, tum totidem acies in ea inſtructione ſunt cogitandæ quot partes factæ ſunt. Inde variæ & multiplices exiſtunt inſtruendæ aciei modi ac formæ, quæ ſimplex eſt in illa ordinatione in qua frons omnium partium exhibetur æqualis, & eodem tempore pariq; paſſu adverſus hoſtem promovenda, quaſi ad eandem lineam pugnatura. Simplex forma veteribus Romanis magis placuit, multiplex poſterioribus. Illi omni loco & omni tempore eadem ferme forma ordinationis utebantur, & adverſus omne genus hoſtium. Iſti vero pro loco, pro copiis, pro genere hoſtium, pro genere armorum inſtructionem aciei variabant. Hoc eſt quod Græci dicunt, Τάξις γὰρ οὐ μία πολέμου, πολλαὶ γὰρ, καὶ διάφοροι, καὶ παρὰ τοὺς ὁπλισμοὺς καὶ παρὰ τοὺς στρατευομένους, καὶ παρὰ τοὺς τόπους, καὶ παρὰ τοὺς ἀντιπολεμίους. Aliter inſtruenda acies fuit Romanis contra Parthos quam contra Macedonas. Aliter in locis montuoſis & anguſtis, quam in planis & patentibus. Aliter cum magis equitatu valent, & cum peditatu. Aliter in paucitate copiarum, & in numeroſo exercitu. Alia etiam inſtruendi forma expetit in levi armatura, & in gravi. His diverſis generibus & ordinum variis modis magis uſa eſt recens Romanæ militiæ diſciplina quam vetus. Hæc enim raro receptam, & uſitatam ſibi formam commutavit, nec niſi ex ſumma neceſſitate, ſive caſtra metari oporteret, ſive acie confligendum. Sed de caſtris infra. Nunc de acie tractandum. Vegetius

lib. III. cap. XX. ſeptem genera eſſe tradit, quibus publica pugna committitur. Primum numerat, *quo fronte longa, quadrato exercitu pugnabatur.* Hoc genus eſt de quo Tibullus in verſibus ſupra citatis:

Seu ſit opus quadratum acies conſiſtat in agmen
Rectus ut æquatis decurrat frontibus ordo.

Huic generi pugnæ uſus erat cum ſimplex acies inſtrui debebat. At ſimplex acies tum formabatur cum duplex vel triplex fingi non poterat præ paucitate copiarum, ut ante docebamus. Nihil prohibebat tamen, & plures acies conjunctas æquata fronte conſtitui, & *in quadratum agmen*, ut loquitur Tibullus, *conſiſtere*, ſi omnes ad unam lineam in fronte dirigerentur. Quo genere ordinationis ſemper uſos conſtat veteres duces, cum per *Haſtatos, Principes* & *Triarios* ordinatio procedebat. Media acies militum Romanorum, cum duobus cornibus Sociorum frontem æqualem ad eamdem lineam examuſſim directam oſtendebat. Si accederent & alæ Auxiliorum externorum cornibus addendæ, in eadem ſerie fronte cum aliis adæquata adjungi ſolebant. Nunquam fere aliter, ut dixi, priſca militia ordines ſuos in acie expediebat. Quam longiſſime poterant, aciem exporrigebant, æquali fronte, in qua omnes uno eodemque tempore qui in primo ordine conſtituti erant, manum cum hoſte conſerebant. Hoc multis locis confirmat Polybius, quæ alibi producentur. Uno & altero hic contenti erimus, quo res apertius declaretur. Ἐν μετώπῳ καταστῆσαι hoc vocat, *in fronte conſtituere* univerſum exercitum, quod de æquali fronte accipiendum, libro III. Τὰς δὲ λοιπὰς ἐν μετώπῳ καταστήσας προῆγε βάδην. *Et Scipio quidem procurrere juſſis jaculatoribus, & cum his equitibus Gallis, reliquas copias in fronte direxit, & paulatim ſic adverſus hoſtem inceſſit.* Idem fecit Hannibal, Τὴν μὲν κεχαλινωμένην ἵππον, καὶ πᾶν τὸ στάσιμον κατὰ τὸ πρόσωπον τάξας ἀπήντα τοῖς πολεμίοις. *Equitatum franis utentem, & univerſum ſtabile agmen ubi in fronte inſtruxiſſet, hoſtibus occurrit.* Hæc frontis ordinatio omnium copiarum, fiebat ἐπὶ μίαν εὐθεῖαν, ut loqui amat Polybius, & ſubintelligendum γραμμήν. Ad unam rectam lineam dirigebatur tota frons aciei in certamen deſcenſuræ. Sic enim ordinatus exercitus in longitudinem porrectus æqualiter, & uno tenore movebatur tam ex cornibus quam ex media acie, & contra

tra hoſtem procedebat. Idem Polybius lib. III. de inſtructione pugnæ quæ ad Cannas edita eſt: Καὶ τοὺς μὲν ἐκ τοῦ μείζονος χάρακος διαβιβάζων τὸν ποταμὸν εὐθέως παρενέβαλε. Τοὺς δὲ ἐκ θατέρου συνάπτων τούτοις ἐπὶ τὴν αὐτὴν εὐθεῖαν ἐξέταττε, λαμβάνων πᾶσιν τὴν ἐπιφάνειαν τὴν πρὸς μεσημβρίαν. Copias ex utriſque caſtris eductas conjunxit, & uno veluti rigore, ut loquuntur Gromatici auctores, continuatas in fronte direxit. Nec aliter illo tempore inſtructionis ordo procedebat, etiamſi ambo conſules in exercitu ſimul eſſent, & copias ſuas conjungerent. Æquali enim fronte utriuſque conſulis legiones ordinabantur, junctimque in hoſtem pari gradu ibant. Cum bellum Romani in Samnio gererent, duobus ſimul conſulibus, totidemque exercitibus, notat Livius non ſatis commodè inſtructos fuiſſe à parte Samnitum neque à parte Romanorum milites. Vitium vero Romanæ tum ordinationis hoc fuiſſe obſervat, quod non pariter ducti ſunt ambo exercitus, ſed alter poſt alterum, cum nimirum prior Volumnius concurriſſet, quam Appius ad hoſtem perveniret. Quo ex facto id acciderat, ut inæquali fronte congrederentur acies. Verba Livii quibus hæc narrat, leguntur lib. x. in hanc ſententiam: *Ab neutra parte ſatis commode inſtructi fuerunt. Nam & Samnitium dux Gallius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat, ſuoque imperio magis milites quam cujuſquam ductu, aut imperio pugnam capeſſebant. At Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec ſatis temporis ad inſtruendum fuit. Prius concurrit Volumnius, quam Appius ad hoſtem perveniret. Itaque fronte inæquali concurſum eſt.* Minus commode, nec legitime tum ordinatum fuiſſe vult Romanum militem quia bini exercitus conſulum æquata fronte inſtructi non eſſent, ſed alter prius concurriſſet quam alter ad hoſtem pervenire potuiſſet. Cum ſic concurritur, non eodem tempore pugna committitur, ſed acie bipertita, non junctis copiis, nec æquata fronte inſtructis dimicatur. In aliis omnibus generibus quæ recenſentur à Vegetio, præterquam in hoc uno quod primo loco commemoravit, inæquali fronte concurrunt acies. Nam aut alterum cornu ad hoſtem promovetur, altero reducto: aut duo ſimul cornua incitantur in hoſtem, media acie retracta: aut è contrario media acies in anteriora verſus hoſtem procedit, cornibus poſtvorſum reductis. His omnibus modis & aliis quæ recenſentur à

Tacticis, inæquali fronte ad congreſſum venitur. At ſi duo cornua cum media acie in eadem linea conſtituantur, & pari gradu ducantur, æqualiter ab omni parte quam longa patet acies, in hoſtem incedentes, hæc fit depugnatio, quam *fronte longa, quadrato exercitu* Catonis verbis Vegetius inſtrui ſolitam perhibet. Ut ecce quatuor legiones duorum conſulum in aciem hujuſmodi quadrata & æquata fronte directam inſtructæ procedant. Harum quatuor legionum *Haſtati* mediam componant aciem, inter cornua collocatam, eandemque primam, quia hæc frons erat totius exercitus. Quatuor legiones accedant ex Socialibus copiis, quarum binæ in dextro cornu conſiſtant, binæ in ſiniſtro. Similiter harum Socialium legionum *Haſtati*, cum media acie *Haſtatorum* Romani militis, æquali fronte ordinentur, & in unam dirigantur rectam lineam. Remotis *Haſtatis* qui primam aciem & frontem exercitus componebant, ſi minus in pugna proſpere rem geſſerint, tum *Principes* tam legionum Romanarum quam Socialium in medium progreſſi, & pariter æquali fronte inſtructi pugnam capeſſebant. Hoc idem *Triarii* facere ſoliti, ſi & *Principes* retro cedere cogerentur, impares hoſtium vi ſuſtinendæ reperti. Hanc ſolemnem ſub priſca ac libera Republica Romana ordinandi exercitus ac pene perpetuam obtinuiſſe rationem Polybius oſtendit his verbis ex lib. XIV. Ὁ μὲν οὖν Πόπλιος ἁπλῶς κτ̀ τὸ παρ' αὐτοῖς ἔθος, ἔθηκε πρῶτον μὲν τὰς τ̃ ἀστάτων σημαίας, ἐπὶ δὲ ταύταις τὰς τ̃ Πριγκίπων, τελευταίας δ' ἐπέστησε κατόπιν τὰς τ̃ Τριαρίων. Notandum quod ait ἁπλῶς hanc illis ordinandi fuiſſe conſuetudinem, quo verbo omnino hoc eis in more & uſu extitiſſe intelligit. Εὐθισμένας τάξεις, alibi vocat, *ſolemnes ordines aciei inſtruendæ*. Ab his ordinibus raro recedebant niſi cum aliqua neceſſitas ex loco vel ex hoſtili acie cujus forma reſequenda eſſet, vel ex anguſtiis temporis cum parum ſpatii ad explicandos ordines haberent, mutare id cogeret. Cujus mutationis nos exempla aliquot in majore ac legitimo opere de Re Militari proferemus. Diximus cur *æquata fronte* inſtructa hæc appellata ſit ordinatio, nunc docendum cur *quadratæ frontis* appellatio ei aptata ſit. *Quadrato exercitu* dicit Cato. *Quadratum agmen* Tibullus. *Quadratam frontem* hujus ordinationis Vegetius appellat. Quod non ita accipi oportet quaſi tantundem in fronte militum quantum in-

introrſum habuerit, & ſic æqualem longitudinem latitudini acies in quadrum ordinata protulerit. Quam Græci πετραγωνισμὸν τάξεως appellant. Eam & alio modo procedere ajunt cum numero militum quadratus ordo non efficitur, ſed loci pedatura quod ἐμβαδὸν iidem Græci vocant. Nunquam hunc πετραγωνισμὸν in acie inſtruenda Romani obſervarunt, nec eo ſenſu *quadratam aciem*, aut *quadratum exercitum* nuncuparunt, cujus latitudo æqualis eſſet in omnes aſpectus longitudini, ſive ex numero militum oriretur ea quadratura, ſive ex loci facie. *Quadrata ligna* Latini dicunt de trabibus quamlibet longis, quæ lateribus tantum ſint quadratis. Et *quadratum ſaxum* vocatur quod longius eſt quam latius, quamvis cubi figuram non ferat. In oblongo quod quadratum eſt, ſic etiam dicitur. Et hæc forma eſt exercitus quadrati, cui ſatis eſt, ut hoc nomen gerat, frontem habere recta linea exæquatam, & ad extremitates angulos rectos. Quæ ſic exæquatam frontem habebat acies, & rectos angulos ad extremitates, *quadrata fronte* eſſe dicitur Vegetio lib. III. cap. XXVI. *Qui multitudine & virtute præcedit, quadrata dimicat fronte, qui primus eſt modus.* Hinc *acies quadrata* eidem Vegetio vocatur, quæ quaternos introrſum habet ordines, lib. I. cap. XXVI. ubi docet quomodo exerceantur tyrones, ut in acie ordines, & intervalla cuſtodiant. In eo exercitio diſcebant primo tyrones quomodo in ſimplici ordine ita conſiſtendum eſſet, ut nec nimium conferti ſibi invicem eſſent impedimento, neque rurſus nimium inter ſe diſtantes, rara & interlucente acie aditum hoſtibus qua ordines perrumperent, darent. In ſimplici ordine hoc primum experiebantur, deinde in duplici, mox in quadruplici. *Quadratam hanc aciem* vocat, hoc eſt quaternis introrſum ordinibus conſtantem. *Producendi ergo*, inquit, *tyrones ſunt ſemper ad campum, & ſecundum matriculæ ordinem in aciem dirigendi, ita ut primo ſimplex extenſa ſit acies, ne quos ſinus, ne quas habeat curvaturas, ut æquali legitimoque ſpatio miles diſtet à milite. Tunc præcipiendum, ut ſubito duplicent aciem, ita ut in ipſo impetu, is ad quem reſpondere ſolent, ordo ſervetur. Tertio præcipiendum ut quadratam aciem repente conſtituant.* In his verbis, ne fallaris, *acies* non eſt accipienda, ut vulgo ſumitur, de exercitu inſtructo, ſed de ordine uno inſtructionis. Idem ergo hic *acies* quod ordo. Sic in lege quadam

Con-

Conſtantini in Codice Theodoſiano, *acies columnarum* ponitur pro ordine columnarum, quem στίχον Græci appellant. Unde πεντάστιχοι porticus in quibus quini columnarum ordines, & τετράστιχοι, quæ quaternos habent. Græci quoque recentiores ἀκίαν eo ſenſu uſurpant in libris ſuis τακτικοῖς, & ὄρδινον interpretantur, id eſt ordinem. Simplex ergo acies apud Vegetium eſt ſimplex ordo militum extenſus in fronte, & exæquatus quaſi ad lineam ut in ea ſtent milites, ſerventque ordinem incedendi. Si duplicetur acies eo ſignificatu ſumpta, duplex ordo evadit. Hic ſi iterum duplicetur, quadruplex fit. *Quadratam aciem* appellat Vegetius, id eſt quaterno ordine conſtructum exercitum. Nam modo *aciem* pro ſingulari ordine ponere ſolet auctor ille, modo pro exercitu ordinato. Lib. III. c. XV. *ſex acies* dixit pro ſenis ordinibus in quos introrſum patet exercitus ordinatus. At capite ſequenti *aciem* vulgato Latinorum loquendi more poſuit pro exercitu inſtructo, cum dixit ducem habere debere *poſt aciem in ſubſidiis lectiſſimos milites præparatos*. Ex his perſpicuum eſt *quadratum exercitum*, & *quadratam* dici Latine *aciem* ita inſtructam, cum latitudo, vel ſi mavis altitudo, quaternorum tantum ſit ordinum, quantumlibet ejus frons longiſſime exporrigatur. Et ſcio in vetere militia non plures vulgo ordines in unaquaque acie poni ſolitos, ut dicam infra cum ordines Romani exercitus explicabimus. Sciendum porro eſt æqualitatem frontis in excercitu quadrato minime eo impediri quod in plures partes diviſa ſit, aut pluribus intervallis diſtincta. Hoc enim tantum requiritur, ut frons æqualis ſit, ne quos ſinus, aut ne quas curvaturas habeat: ne pars aliqua in anteriora ſeſe exporrigat, dum altera recedit, aut etiam immota manet. Talis eſt aliquis depugnandi modus, ſed non is eſt qui æquata fronte longiſſime extendit aciem. Ut in phalange Græcorum vel Macedonica quamvis in medio τομὴν habeat, & diviſa ſit in duas partes, dextram & ſiniſtram, quibus nomen *dextri & ſiniſtri cornu* quoque datum eſt, unum tamen & continuum corpus cenſetur etiam ſi plures in fronte diviſiones vel intervalla accipiat, ut ſæpe olim factum. At ſi unum ex phalange cornu ulterius procederet, remanente vel recedente altero, tum duæ ſeparatæ acies inde exiſterent, ſicut ſæpius Romanis ducibus frequentabatur, cum ex duobus cornibus, duas acies diſtinctas ac diver-

diverſas efficerent, aut ex duobus cornibus & media acie, triplicem componerent in qua tripertito ſigna in hoſtem inferebant, & manus conſerebant. Sed hoc in nova militia ut frequentiſſimi uſus fuit, ita in vetere rariſſime uſurpabatur, cum una fere uterentur depugnatione, quæ fronte longa, quadrato exercitu aciem extendere conſueverat. Vegetius de ea loquens verbis ipſis Catonis uſus eſt. Sic enim ſcribit dum recenſet quot generibus pugna publica committatur: *Depugnationum ſeptem ſunt genera vel modi, cum infeſta utrimque ſigna confligunt. Vna depugnatio eſt fronte longa, quadrato exercitu, ſicut etiam nunc, & prope ſemper ſolet prælium fieri.* Hæc verba citata à Nonio reperiuntur, ex libro Catonis de Re Militari, in voce, Frontem: *Vna depugnatio eſt fronte longa, quadro exercitu.* Et certe in pleriſque Vegetii vetuſtis exemplaribus ſcriptum invenitur; *quadro exercitu.* Hoc igitur ibi voluit Cato, unam eſſe apud Romanos depugnationem, ſive pugnæ ordinationem, quæ fronte longa, & quadrato exercitu explicaretur, cum apud Græcos variæ eſſent inſtruendi formæ. Quod adjicitur à Vegetio, *ſicut etiam nunc, & prope ſemper prælium ſolet fieri*, ex eodem Catone eſſe deſcriptum videtur, qui verba faciens de re militari priſcorum Romanorum, unam iis depugnationem uſitatam ſcripſerat, addideratq; etiam ſuo tempore ſic prope ſemper prælium fieri. Nam ſi ad ætatem qua ſcripſit Vegetius hæc referas, falſiſſimum erit quod poſitum eſt. Si ad ſæculum Cæſaris revoces, quo jam immutata erat priſca ordinatio, non magis verum fuerit quod pronuntiavit Vegetius. Uſitata quidem etiamtum hæc forma fuit, ſed non adeo, ut dici queat prope ſemper ea prælium fieri ſolitum. Unus Cæſar in commentariis ſuis de bello Gallico, & civili, de falſitate hujus ſententiæ teſtari poſſit. Ubicunque enim apud eum mentio occurrit, aciei duplicis, ac triplicis cum utroque cornu & media acie, quæ frequentiſſima apud eum ordinandi ratio, de ea ordinatione quæ fronte longa & quadro exercitu adornatur, accipi nullo modo poteſt. Olim tam cornua Sociorum quam media acies Romanorum quæ in fronte dirigebatur, ex *Haſtatis* Alariis & legionariis, compoſita erat, qui omnes uno tempore pugnabant, idcirco omnes in eadem linea æquata fronte conſiſtebant. Quæ depugnatio dicebatur *fronte longa, quadro exercitu*, ut à Catone

tone vocatur. Cæſaris ætate, & ſequentium Imperatorum, nunquam vel in duo cornua diviſus legitur exercitus, vel in duo cornua & aciem mediam, quin inæquali fronte ordinationem directam intelligi oporteat. Cujus rei fidem facere maxime idoneus Tibullus iis verſibus quos ſupra produximus, ubi aciem quadratam, & recto ordine, æquatis frontibus decurrentem ei opponit quæ per ſiniſtrum & dextrum cornu ſolet inſtrui:

Seu ſit opus quadratum acies conſiſtat in agmen
Rectus ut æquatis decurrat frontibus ordo.
Seu libeat duplici ſejunctim cernere marte,
Dexter uti lævum tentet, dextrumque ſiniſter
Miles, ——

Acies bipertito in duo cornua diviſa, in qua diverſis locis ſejunctim dimicabatur, non potuit habere frontem æqualem. E contra exercitus in quo duo cornua cum media acie unam veluti aciem conſtituebant, & in quo omnes ſimul junctim pugnabant, ſemper æquata fronte conſtitit. Talis depugnatio antiquorum, qua prope ſemper teſte Catone utebantur Romani, quo tempore id ſcribebat. Mutata re militari nunquam hęc forma celebrata eſt, niſi ſi quando ſimplici acie decertaretur. Si duplex fieret aut triplex inæquali fronte ſemper ſolebant dirigi, quia prælium æqualiter in omnibus partibus non ſolebat inchoari, nec eodem tempore, ſed modo à dextro cornu exordium pugnæ fiebat, modo à ſiniſtro interdum & à media acie. Si ab omnibus ſimul partibus eodem tempore dimicatio inciperet, cum ſeparatæ eſſent acies, & altera magis promoveretur, altera recederet, æqualitatem frontis præferre non poterant. In fronte longa & quadro exercitu una ſemper forma & facies pugnæ ſervabatur, ſive, ut loquutus eſt Cato, *una depugnatio.* Ex acie in duo cornua ſeparata, & ſejunctim, ſive bipertito inſtructa, quinque ordinationis ſchemata oriuntur. Aut enim dextro cornu ad hoſtes promoto, ſiniſtro ſubmoto, obliqua acie confligitur, quæ Græcis λοξὴ φάλαγξ dicitur. Figuram habet lateris libellæ fabrilis. Sic enim legendum apud Vegetium, lib. III. cap. XX. *Ad ſimilitudinem autem lateris libellæ fabrilis acies in hoc dimicandi genere conſtituitur.* Perperam hodie legitur in vulgaris Vegetii exemplaribus, *ad ſimilitudinem A litteræ vel libellæ fabrilis.* Nec enim ſimilitudinem habet hæc de-

depugnatio litteræ A. vel libellæ fabrilis, ſed lateris tantum vel litteræ A, vel fabrilis libellæ, hoc modo: /. Huic contraria forma, ſed adæque alteri lateri libellæ ſimilis exiſtit, ſi ſiniſtrum cornu tuum cum dextro hoſtili junxeris, & dextrum removeris in hunc modum: \. Tertia dimicatio eſt ex duobus cornibus, cum alterum in prima fronte conſtituitur, alterum à tergo ſeponitur quaſi ad ſubſidium. Ex quo duæ exeunt formæ, cum dextrum præponitur ſiniſtro, aut ſiniſtrum dextro. In formam veru, vel litteræ jota hæc acies porrigitur hoc modo I. Eam ita deſcribit Vegetius lib. III. c. XXVI. *Qui nec numero militum, nec virtute confidit, ſi depugnaturus eſt de dextra ſua ſiniſtram alam hoſtium pulſet, reliquis ſuis porrectis, in ſimilitudinem veru.* Reſpondet ei ordinationi, quam Græci ὀρθίας φάλαγγος nomine nuncupant, ut alibi oſtendam. Quinta eſt, quam πλαγίαν iidem Græci vocant, & quæ eadem ferme eſt cum ea Romanorum cui frons longa & quadrata tribuitur. *Tranſverſam* Latine liceat dicere. Sic *tranſverſa Principia* dicuntur Salluſtio de exercitu ordinato, quod tamen aliter ſupra expoſuimus. Cum enim Metellus agminatim exercitum duceret, & longo quidem agmine, ex improviſo hoſte conſpecto, repente commutatis ordinibus qui ὀρθίως, vel ut iidem Græci dicunt, ἐπὶ κέρως incedebant, *tranſverſa Principia* fecit, hoc eſt πλαγίαν φάλαγγα, ut ſupra explicavimus. Eam Greci definiunt, πολλαπλάσιον ἔχουσαν τὸ μῆκος τοῦ βάθους, quę frontem in longitudinem exporrectam habet, & latitudinem habet longe minorem longitudine. In triplici acie, quæ cornibus & media acie ſeparatis invicem conſtat, eaſdem omnes facies & σχήματα formare liceat atque in duplici, & duas præterea quas duplex acies in duo cornua tantum diviſa ferre non queat. Aut enim media acies admovetur propius hoſtes, ſtantibus aut reductis retro ambobus cornibus, quæ κυρτὴ φάλαγξ eſt Græcorum, aut è contra duobus productis in hoſtem cornibus media acies dum lentius procedit, ea figura exiſtit quam Græci κοίλην φάλαγγα nominant. Hæc ſeptem ſunt genera depugnationum quæ Romani recentiores è Græcorum Τακτικῇ mutuati ſunt, cum antiqui una illa ac ſimpliciſſima prope ſemper uterentur, quæ fronte æquata & longa dirigitur.

Cap. XI.

Quadratam aciem Romanis eam dictam fuiſſe quæ frontem haberet quadratam, non quæ forma πλινθίου eſſet ordinata; ut acies Craſſi fuit ἀμφίστομος vel ἀντίστομος.

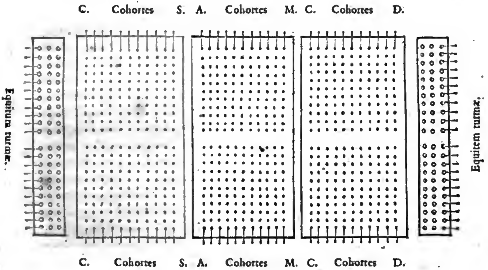
QUadratam aciem veteres Romanos vocaſſe longe alia ſignificatione quam qua Græcis τετράγωνος τάξις appellatur, aut πλινθίον vel πλαίσιον, in ſuperioribus demonſtravimus. Nam quadrata acies ea dicebatur Romanis quæ quadratam tantum frontem haberet, & ita adæquatam ac directam ut ſunt ſingula quadrati latera quod eſt ἰσογώνιον. Lipſius tamen in opere de militia Romana, quo loco varias inſtructionis formas enumerat atque explicat, *quadratæ ſimplicis* nomine donavit eam ordinationem qua Craſſus contra Parthos aciem inſtruxit. Quod Plutarchus ἀμφίστομον & βαθὺ πλινθίον appellat. Certe Græcis τακτικοῖς πλινθίον vocatur, quod τετράγωνον habet ſchema, in quo ex omnibus lateribus in hoſtem converſi milites pugnant. Sed Plutarchus non ſimpliciter πλινθίον appellavit eam inſtructionem quam tum Craſſus adverſus Parthos adhibuit, ſed ἀμφίστομον πλινθίον dixit, quæ inſtructio ex duobus tantum lateribus pugnantes præbet, qui terga ſibi invicem obverſa habent in media inſtructionis pedatura. Arrianus: ἐστὶ δὲ ἡ ἀμφίστομος φάλαγξ, ἡ τοὺς ἡμίσεας τῶν ἐν τοῖς λόχοις ἀνδρῶν ἀπεστραμμένους ἀπὸ σφῶν ἔχουσα, ὡς ἀντιπρόσωπους εἶναι. Quod ait ergo Plutarchus duodecim cohortes in illa acie Craſſi unumquodque latus tenuiſſe, non de quatuor lateribus id intelligendum, ſed de duobus tantum, ut in ἀμφιστόμῳ accipi neceſſe eſt. Sic viginti tantum quatuor cohortes fuere in illa quadratura, duodecim ab uno latere, totidem ab altero. Craſſus deprehenſus in latis & patentibus campis contra innumerabilem Parthorum equitatum, ſtatuerat primo de Caſſii ſententia per plurimum campi quam poſſet longiſſime aciem exporrigere, ne ab equitatu Parthico circumiri poſſet. Hæc eſt ipſa quam ſupra explicavimus ordinatio, quæ fronte longa & æquali, quadrato exercitu extenditur, ſoletque rara ac tenuis eſſe, utpote in longitudinem expanſis copiis, ex quo fit, ut quantum longitudini additur, tantum

tantum latitudini detrahatur. Unde tenuatur acies, paucis introrſum ordinibus fundata. Hoc genere aciem inſtruere cum primum placitum eſſet Craſſo, poſtea in contrariam faciem ordines commutavit, contractis in artum copiis & in profundum πλινθίον coactis, atq; in faciem ancipitis, hoc eſt, ex utroque latere dimicantis aciei redactis, quam Græci *ἀμφίστομον παράταξιν* vocant. Atqui hanc aciem *quadratam ſimplicem* Lipſio nominari placuit, cum illa potius qua antea uti voluerat ex Caſſii ſententia maxima longitudine directa, ſic vocanda eſſet. Verba Plutarchi Græca hic ſubjungemus, deinde ea exponemus, in quibus interpretandis tantam infantiam prodidit ſummus vir Lipſius, ut appareat plane id neſciſſe de quo tractandum ſuſcepit in eo opere: ἅπαντες μὲν οὖν ἐθορύβησαν. Ὁ δὲ Κράσσος ἐξεπλάγη παντάπασι, καὶ διὰ σπουδῆς οὐ πάνυ καθεστηκὼς παρέταττε πρῶτον μὲν, ὡς οἱ περὶ Κάσσιον ἠξίουν, ἀραιὰν τὴν φάλαγγα τῶν ὁπλιτῶν ἐπὶ πλεῖστον ἀνάγων τοῦ πεδίου πρὸς τὰς κυκλώσεις, τοὺς δ᾽ ἱππεῖς διανέμων τοῖς κέρασιν. ἔπειτα μετέδοξε, καὶ συναγαγὼν, ἀμφίστομον ἐποίησε, καὶ βαθὺ πλινθίον, ἐν δώδεκα σπείραις περιερχομένης τῶν πλευρῶν ἑκάστης, παρὰ δὲ σπεῖραν ἴλην ἱππέων ἔταξεν ὡς μηδὲν ἔχοι μέρος ἐνδεὲς ἱππικῆς βοηθείας, ἀλλὰ πανταχόθεν ὁμαλῶς προσφέροιτο πεφραγμένος. Quæ verba ſic Latine reddenda fuerunt: *Omnes tum quidem perturbati ſunt: ſed Craſſus præcipue ſtupore quaſi defixus ſtetit, & feſtinanter ut non ſatis mentis compos inſtruxit aciem. Ac primo quidem, ut Caſſius cenſuit, raris ac laxis ordinibus, peditum ſtabile agmen in maximam longitudinem per campum porrexit, equitibus ad cornua diſpertitis, eo conſilio ne circumveniretur ab hoſtibus. Poſtea mutata ſententia, contractis in arctum copiis, bifrontem & altum compoſuit laterculum, decurrentibus per ſingula latera duodenis cohortibus. Ad unamquamque cohortem turmam equitum adjunxit, ut ne qua pars equeſtri præſidio indigeret, ſed undique æqualiter tutus tectuſque in hoſtes inveheretur.* Libuit ipſa Plutarchi verba ſubjicere, quia in his explicandis mirum quantum allucinati ſunt viri eruditione ſummi. Ex eodem Plutarcho notandum ſeptenas legiones tum in exercitu habuiſſe Craſſum. Cum adverſus innumerabilem Parthorum multitudinem, qui & equitatu præcipue valebant, dimicaturus eſſet in campis patentibus, ante omnia illud cavere debuit, ne à multitudine circumveniretur. Duo erant quibus id vitari poterat, quia & plurimum proſunt adverſus κυκλώσεις, ut aut quam lon-

longiſſime exporrigeret aciem, ſed raram ac tenuem, id eſt minime confertam, & paucis ordinibus introrſus conſtantem, aut ut bifrontem eam conſtrueret, id eſt duplici fronte pugnantem, & ordinibus multiplicatis fundatam. Prius primo placuerat ex Caſſii ſententia. Poſtremo magis probavit poſteriorem ordinationem, qua & uſus eſt. Eam ordinationem Græcus ſcriptor, βαθὺ & ἀμφίστομον πλινθίον appellavit. Tota explicatio inde pendet, ut ſciatur quid ſit ἀμφίστομος acies apud Græcos. Ælianus eam eſſe dicit quæ duobus lateribus pugnantes oſtendit, quam & eo nomine ab ea quæ ἀντίστομος appellatur, diſtinguit, quòd hæc non ex duobus lateribus pugnet, ſed ex duplici fronte. Sed alii auctores Tactici hoc diſcrimen ignorant, qui ita ἀμφιστόμου φάλαγγος meminere cum alto ſilentio ejus quæ dicitur ἀντίστομος. Nimirum ita ſenſerunt eamdem eſſe ἀμφίστομον & ἀντίστομον. In his Arrianus eſt, & Onoſander, & ille incertus auctor cujus libellus vocabulariis Græcis vulgo ſubjectus legitur. Et ſane ἀμφίστομον ita definiunt, ut eandem omnino videri neceſſe ſit cum ἀντιστόμῳ, eam nempe eſſe inſtructionem quæ τοὺς ἡμίσεας τῶν ἐν τοῖς λόχοις ἔχει ἀπεστραμμένους ἀπὸ σφῶν, ὡς ἀντιπρώτους εἶναι. Ordo qui λόχος Græcis vocatur, ipſos ordinis ductores in fronte exhibet hoſti obverſos. Si ἀμφίστομος fiat acies, dimidia hujus ordinis pars, terga obverſa habet alteri dimidiæ parti, quæ à tergo inſtantes hoſtes & ipſa repellit, & cum his congreditur. Onoſander non minus clare & ἀμφίστομον eandem cum ἀντιστόμῳ ſtatuit, cum ſic fieri eam ſcribit, ubi qui agmen claudunt, terga ſua obvertere incipiant tergis eorum qui in fronte ſunt collocati: ἢ καὶ παραγγέλλῃ τοῖς ἐφθασμένοις ἤδη κυκλωθῆναι τὰ νῶτα τοῖς τῶν προηγουμένων νώτοις ἐγκλίνοντας ἀμφίστομον ποιεῖσθαι τὴν μάχην. *Aut cum præceperit iis qui jam ab hoſte circumventi ſunt, ut ob terga præcedentium ſua obvertant terga, & pugnam ex duplici fronte capeſſant.* Si quis nominis Græci vim ſpectet, non alia ſignificatione utrumque dicitur. Nam ἀμφίστομος eſt, quæ utrimq; frontem habet. ἀντίστομος autem quæ frontem fronti habet oppoſitam, ac proinde geminam. Certe inſtructio in qua è duobus lateribus dimicatur, ea latera habet pro frontibus. Quid enim diſtant latera à fronte, præcipue in quadrata pedatura, & æquilatera? Frontes quippe ſunt, non latera, quæ pugnatores habent cum hoſtibus concurrentes. Quomodocunque ἀμφίστομος intelli-

telligatur, illud certum eſt duo tantum latera in ea extitiſſe, ſive duas frontes. πλινθίον quod tunc Craſſus contra Parthos inſtituit non ſolum ἀμφίςομον fuit, id eſt duplici fronte conſtans, ante & à tergo bellatores exhibens hoſtibus obverſos, ſed etiam βαθὺ, altum ac profundum. Altitudo illa plinthii ex multiplici ordinum ſerie contexta erat. Prima frons duodenas cohortes habuit, altera totidem. Sic univerſum πλινθίον vicenis quaternis cohortibus conſtructum fuit, duodenis in anteriorem partem tendentibus, & duodenis in poſteriorem. Ut anterior pars ex duodenis cohortibus compoſita, frontem habebat hoſti contraverſam, ita & poſterior ſimiliter hoſtes à tergo imminentes fronte infeſta propulſabat. Hoc eſt quod dicit Plutarchus, ἐν δώδεκα σπείραις περιερχομένης τῆς πλευρῶν ἑκάστης. *Unoquoque latere ſive fronte in duodenis cohortibus decernente.* Ad ſingulas cohortes utriuſque frontis in lateribus turmam equitum appoſuerat Craſſus. Sic equites utriſque hujus πλινθίου lateribus adſtiterant, ut ea protegerent. In utraque fronte pedites conſtiterant. Sic quatuor & viginti tantum cohortes in illo πλινθίῳ fuere, hoc eſt legiones duæ cum quatuor cohortibus. Quid igitur factum fuit reliquis quatuor legionibus cum ſex cohortibus, cum tradat Plutarchus ſeptenas legiones in exercitu Craſſi fuiſſe, hoc eſt cohortes ſeptuaginta? Lipſius qui undique in illo plinthio hoc eſt per quatuor latera duodenas legiones diſpoſitas fuiſſe voluit, octo & quadraginta cohortes inde efficiebat. Reſtant tamen adhuc viginti duæ. Quid illis factum? Ubi illas collocabit? In media quadratura ad ſubſidium ſitas ſuſpicatur. Quod eſt ridiculum. Ut qui medio laterculo concluſi erant, ſubſidio fuerint iis à quibus claudebantur. Quis dixerit medios in acie ordines ſubſidiarios eſſe primis & poſtremis? Non animadvertit vir doctiſſimus, Craſſum triplicem aciem tum inſtruxiſſe, & id Plutarchum diſerte dicere. Duo cornua cum media acie, & ſic tres acies contra Parthos direxerat. Uni cornui Caſſium præpoſuerat, alteri Craſſum filium. Ipſe in media acie conſtiterat. Τῶν δὲ κεράτων, inquit, τὸ μὲν Κασσίῳ, τὸ δὲ τῷ νέῳ Κράσσῳ παρέδωκεν, αὐτὸς δὲ εἰς μέσον κατέστη. Ergo totidem plinthia, quot acies, conſtruxerat. Nec enim aliter fieri poterat. Et ridiculum eſt cogitare in unum plinthium tres illas acies concluſas fuiſſe. Unumquodque plinthium viginti quatuor cohortes habuit,

habuit, duodenas in ſingulis frontibus. Hæ in tribus plinthiis ſeptuaginta duę cohortes fuere, quæ numerum explent legionum quas tunc Craſſus habuit, duabus amplius. Ad latera ſingularum cohortium ἴλην ἱππέων adpoſitam à Craſſo fuiſſe dicit idem Plutarchus. *Alam equitum* vertit Lipſius cum docto interprete. Quod falſum eſt. *Turmam* debuerunt reddere. Unaquæque legio trecentos equites habuit, in decem turmas diviſos. Ita ſingulis cohortibus ſua turma adſtitit. Sed cum ab utroque latere cohortibus adſitæ fuerint turmæ ſingulæ, dimidiam turmam ab uno latere cujuſque cohortis, dimidiam ab altero adplicitam fuiſſe oportet. Hæc forma fuit ordinationis qua Craſſus exercitum adverſus Parthos inſtruxit, quam nec Lipſius, nec alius quiſquam eorum qui rem Militarem Romanorum exponere hactenus conati ſunt, intellexit.

Unum quodque horum πλινθίων in ſingulis frontibus ima ac ſumma duodenas habuit cohortes, ac prætendentem à lateribus equitatum. Sic undique munita fuere adverſus impetum & incurſionem hoſtium. Numerus præterea convenit legionum ſive cohortium quas tunc habuit Craſſus. A & M. aciem mediam de-

no-

nobant C.D. cornu dextrum. C.S. cornu ſiniſtrum. Appianus de hoc plinthio Craſſi ἀμφιςόμῳ, περὶ δὲ σπεῖραν ἑκάστην ἱππέων ἔταξεν ὡς μηδὲν ἔχοι μέρος ἐνδεὲς ἱππικῆς βοηθείας. Immo delendum ἱππικῆς, & legendum, ὡς μηδὲ ἓν ἔχειν μέρος ἐνδεές. *Ne qua pars ſuo præſidio deſtituta foret.* Non enim ad omnia latera equites adpoſiti, ſed in duobus tantum, ad finem cujuſque cohortis. Latus autem imum ac ſummum, hoc eſt duæ frontes cohortibus defendebantur, quæ ab illis partibus converſa in hoſtem ora habebant. Idem etiam error in Plutarcho commiſſus apud quem ſcribi ſimiliter debet, ὡς μηδὲν ἔχοι μέρος ἐνδεὲς βοηθείας, ἀλλὰ πανταχόθεν ὁμαλῶς προσφέροιτο πεφραγμένος. Non enim, ut dixi, in omni latere laterculi eques, & figura quam ſupra poſuimus id oſtendit. Exemplum quadratæ aciei duplicis ex Livio propoſuit idem Lipſius, in qua non minus hariolatus eſt quam in illa Craſſi ex Plutarcho. Utrobique parem harum rerum imperitiam oſtendit. Verba Livii ſunt quibus pugnam Romanorum cum Latinis decertatam deſcribit lib. VIII. *Inſtructis, ſicut ante dictum eſt, ordinibus, proceſſere in aciem. Manlius dextro, Lælius lævo cornui præerant. Primo utrimque æquis viribus res gerebatur. Deinde ab lævo cornu Haſtati Romani non ferentes impreſſionem Latinorum, ſe ad Principes recepere.* Cur hæc acies Romana illi viſa ſit *duplicis quadratæ* nomen mereri, neſcio. Fortaſſean tamen ita ſenſit quod utriuſque cornu in ea deſcribenda meminerit Livius. Si hanc cauſam habuit duplicis conſtituendæ, certe illa Craſſi quam in exemplum ſimplicis quadratæ propoſuit, *triplex quadrata* merito cenſeri debuit. Nam præter utrumque cornu etiam mediam aciem habuit cui ipſe præfuit Craſſus pater, cum cornu lævum regendum dediſſet filio, dextrum Caſſio. Præterea quod ex gemino cornu pro *duplici* habet eam aciem Romanorum, qua contra Latinos depugnarunt, etiam in eo falſus eſt, cum triplicem ex *Haſtatis, Principibus* & *Triariis* in quos tripertito diſtincta fuit, eam potius cenſere debuerit. Si aciem *Haſtatorum* qui primi pugnabant, & primam aciem conſtituebant, in duo cornua diviſam fuiſſe putamus, & ea cornua totidem acies computamus, idem dicendum eſt de acie *Principum*, & de acie *Triariorum*. Sic omnes congeminabunt, & pro duplici acie, ſextuplex emerget, & exemplum ſextuplicis quadratæ Lipſio ſuppeditabit, non duplicis. Romani illa tempe-

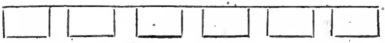
Digitized by Google

ſtate cum duo cornua ſeparata ſive acies inſtruebant, eas componere ſoliti erant ex Sociis Latini nominis, mediam inter duo cornua aciem ex ſolis civibus Romanis conſtruebant. At eo tempore belligerabant cum Sociis ſuis ex Latino genere & nomine. Nullas itaque Sociales copias in exercitu ſuo tum habuerunt. Ex ſolis Romanis illa acies inſtructa fuit, & quidem triplex, ex *Haſtatis, Principibus* ac *Triariis*. Cur ergo in *illa* acie deſcribenda Livius cornu dextri ac ſiniſtri mentionem habuit? Jam dicam quod à me diſcant licet Tyrones Rei Militaris Romanæ, in omni ordinatione exercitus quamlibet ſimplicis, ex uno & continuo agmine compoſita, nec in plures acies diviſa ac ſeparata, ſua tamen ineſſe cornua. Hæ extremitates ſunt, ſive extremi anguli dextræ & ſiniſtræ partis in acie. Ἄκρα κεράτων Græci appellant, atque etiam κέρατα. Nam Græcis κέρας extremitas & ſummitas cujuſque rei. Livius in deſcribendis ordinibus illius inſtructionis Romanorum contra Latinos non meminit cornuum, ſed ſimpliciter *Haſtatorum* in ea acie quindecim manipulos fuiſſe ait, totidem *Principum*, . & totidem quoque ordines ſive manipulos *Triariorum*. In tres acies dividit, & primam ex *Haſtatis* inſtructam tradit, ſecundam ex *Principibus*, & tertiam ex *Triariis*. *Prima*, inquit, *acies Haſtati erant, manipuli quindecim*. Ergo ſecunda acies, *Principes* fuere, & tertia *Triarii*. Nulla hic cornuum mentio, & tamen triplex acies commemoratur. At paulo poſt cornu lævi & dextri meminit & quidem in *Haſtatis*, & dextro præfuiſſe dicit Manlium, Lælium ſiniſtro. *Inſtructis, ſicut ante dictum eſt, ordinibus proceſſere in aciem. Manlius dextro, Lælius lævo cornu præerat. Primo utrimque æquis viribus eodem ardore animorum gerebatur res. Deinde ab lævo cornu Haſtati, Romani non ferentes impreſſionem Latinorum. Haſtati* primam aciem faciebant & unam ut ex his verbis conſtat. In ea tamen ſingulari & ſimplici acie duo cornua fuere, dextrum ac lævum.. Totidem etiam fuiſſe oportet & in acie *Principum*, & in acie *Triariorum*. Sic novem fuerint acies vel certe ſex, ſi cornua in unaquaque acie pro duabus computari placeat. Quod fieri non debet, cum unaquæque acies duo cornua habuerit, etſi continenter juncta, ac nulla ſui parte diviſa. Sic notum eſt, in phalange Græcorum duo extitiſſe cornua. Ut in acie æquali fronte inſtructa & quadrata pars dextra ac læva fuit,

fuit, ita & cornu dexrrum ac lævum. Nam dextrum cornu pro dextra parte, & lævum pro ſiniſtra. Cum duo duces erant,ut duo conſules, ubi exercitus junxerant, alter lævo cornui ſive lævæ parti præerat, alter dextræ. Eodem modo cum ſinguli ordines ſive manipuli dextram & ſiniſtram partem haberent, duo etiam habuere ductores,ſive centuriones,quorum alter in dextro manipuli ſive ordinis latere curabat, alter in ſiniſtro. Duo quippe olim eligebantur ductores ordinis in unoquoque manipulo ſive ordine, vel centuria. Ex his ductoribus qui primus electus fuerat dextram manipuli ſive ordinis partem tenebat, ſecundus ſiniſtram. Polybius: Ὁ μὲν πρῶτος αἱρεθεὶς ἡγεῖται τοῦ δεξιοῦ μέρους τῆς σπείρας, ὁ δὲ δεύτερος τῶν εὐωνύμων ἀνδρῶν τῆς σημαίας ἔχει τὴν ἡγεμονίαν. *Qui prior electus eſt, præeſt dextræ parti manipuli: qui ſecundus, militum qui in lævo latere ſunt, ducatum gerit.* Ad hoc plane exemplum in acie inſtructa, cujus frons inſtar unius ordinis habet, cum duo duces erant, unus regebat dextram ejus partem, hoc eſt cornu dextrum: alter lævam, ſive lævum cornu. In ſingulis ordinibus ſive centuriis, dextra pars cui primus centurio præerat, dicebatur *prior centuria*: lævum ejuſdem centuriæ latus cui ſecundus præpoſitus erat centurio, *centuriæ poſterioris* vel ſecundæ nomen habebat. Sic in exercitu univerſo, ubi inſtructus eſſet, ſi in duo cornua, quaſi in totidem acies ſeparatas divideretur, cornu dextrum primæ aciei locum obtinebat, lævum ſecundæ. In phalange Græcorum ſimiliter dextrum cornu à Græcis pro capite cenſebatur, ſiniſtrum pro cauda. Arrianus: Τέμνεται δὲ ἡ φάλαγξ εἰς μέρη τὰ μέγιστα δύο, δίχα διαιρουμένου τοῦ παντὸς μετώπου ἐστε ἐπὶ τὸ πᾶν βάθος τὸ ἐπ' εὐθείας, καὶ τούτου τὸ μὲν ἥμισυ τὸ ἐν δεξιᾷ δεξιὸν καλεῖται κέρας καὶ κεφαλὴ, τὸ δ' ἐν ἀριστερᾷ εὐώνυμον κέρας καὶ οὐρά. *Scinditur autem phalanx in duas maximas partes, bifariam etiam diviſa tota altitudine in rectam lineam. Et hujus pars dimidia quæ in dextro eſt latere vocatur dextrum cornu & caput. Quæ in ſiniſtro latere eſt, lævum cornu & cauda.* Pari ratione apud Romanos dextrum cornu in exercitu quando in duas acies dividebatur, prima erat acies, ſiniſtrum cornu poſtrema, cum duplici acie certabatur. Sed & in ſingulis ordinibus ſive centuriis *prior*, ut dixi, *centuria* vocabatur pars centuriæ dextra, quæ priori centurioni tradita erat ducenda. Et ſic intelligendus Livius lib. XLII. cum ſcribit, *Hic*

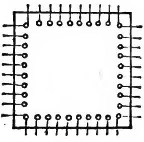
me imperator dignum judicavit cui primum Haſtatum prioris centuriæ aſſignaret. Item eodem libro: *A M. Acilio mihi primus Princeps prioris centuriæ eſt aſſignatus.* Duo primi ergo *Haſtati* & duo primi *Principes* fuere in ſingulis manipulis eo tempore quo duo ductores ordinis eligebantur in unoquoque ordine ſive manipulo. Et dextra pars manipuli *prior centuria* vocabatur, ſiniſtra pars, *poſterior* vel *ſecunda.* Sed de cornuum in acie diviſione adhuc dicemus cum de loco quem Dux in acie obtinebat, agemus. Iſta hic abunde dicta ſufficiunt ut conſtet Lipſium perperam exemplum ſimplicis & duplicis quadratæ aciei ex ſupraſcriptis Plutarchi & Livii locis traxiſſe. Nam *quadrata acies* more tam veteris quam novæ ordinationis apud Romanos dicebatur, quæ fronte æquali erat inſtructa, ſive in duobus cornibus ſolis conſiſteret, ſive mediam amplius aciem inter utrumque cornu haberet. Nam de ſimplici acie non dubium quin quadrata ſemper fronte inſtrui ſolita ſit, priſcis juxta noviſque Romanis. Aciem porro quadratam veterum non poſſe eandem videri cum τετραγώνῳ τάξει vel πλινθίῳ Græcorum quo quadratum agmen in omnem aſpectum redditur, vel Catonis verba de ea inſtructione oſtendunt quæ à Nonio citantur ex libro ejus de re militari: *Vna depugnatio eſt fronte longo, quadro exercitu.* Quæ item proferuntur à Vegetio lib. III. cap. XX. quo varia genera aciei inſtruendæ recenſet, ubi ſic ſcribit: *Vna depugnatio eſt fronte longa, quadro exercitu, ſicut etiamnunc & prope ſemper ſolet prælium fieri.* At quadratæ aciei quo ſenſu τετράγωνος τάξις Græcorum dicitur, quæque ab omni latere quadrata habetur, non ubique nec ſemper locus fuit. Et certum eſt rariſſime ea uſos fuiſſe Romanos, raro Græcos niſi ſi quando neceſſitas id exigeret ubi ab omni parte hoſtis ingrueret. Ne illa quidem πλινθίου forma qua uſus fertur Craſſus adverſus Parthos, ab omni latere æqualiter quadrata fuit, nec ex quatuor partibus milites habuit diſpoſitos ſed in duobus tantum lateribus locatos eo prorſus modo quo Græcorum ἀντίστομος vel ἀμφίστομος φάλαγξ ſolebat ordinari. Præterea Vegetius quadratum illum exercitum qui fronte longa inſtruebatur, alio loco *quadrata fronte* eſſe tantum dixit, capite nempe XXV. ejuſdem libri: *Qui multitudine & virtute præcedit, quadrata dimicet fronte, qui primus eſt modus.* Non ſimpliciter τετράγωνος eſt hæc inſtructio, ſed τετράγωνος

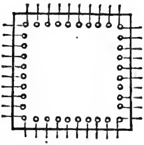
νος & ἐπιμήκης quadrata & prælonga, ut eam vocat Leo in Tacticis cap. XVIII. ubi Saracenorum in præliis ordinationem talem extitiſſe memorat. Τετράγωνον δὲ, inquit, καὶ ἐπιμήκη ποιοῦνται τὴν παράταξιν ὡς ἀσφαλεστέραν καὶ λύεσθαι μὴ δυναμένην ἐν τῷ τῶν ἀντιπαρατιθεμένων προσβολαῖς. *Quadratam & oblongam aciem inſtruunt utpote firmiorem & quæ facile ſolvi non poſſit hoſtium contra ingruentium impreſſione.* Non ergo τετράγωνος fuit τάξις, ſive quadrata ordinatio, in omnem partem aſpiciens, ſicut eſt πλινθίον, ea acies quæ ſolam frontem habuit quadratam & longam, id eſt longiorem quam latiorem: *Fronte longa, quadro exercitu.* Talis aciei hæc forma fuiſſe videtur, ut ea eſt quam hic ſubjungimus, cum intervallis ipſis, ut mos fuit in antiqua militia.

At quadrati vere agminis eo ſenſu quo Græci appellant τετράγωνον τάξιν & πλινθίον ſive πλαίσιον luculenta eſt deſcriptio apud Senecam his verbis Epiſt. LIX. *Sextium ecce cum maxime lego virum acrem, Græcis verbis, Romanis moribus philoſophantem, movit me imago ab illo poſita in quadrato agmine exercitus, ubi hoſtis ab omni parte ſuſpectus eſt, pugnæ paratus. Idem*, inquit, *ſapiens facere debet, omnes virtutes ſuas expandat, ut ubicunque infeſti aliquid oritur illic parata præſidia ſint, & ad nutum regentis ſine tumultu reſpondeant. Quod in exercitibus his quos imperatores magni ordinant fieri videmus, ut imperium Ducis ſimul omnes copiæ ſentiant, ſic diſpoſitæ, ut ſignum ab uno datum peditem ſimul equitemque percurrat.* Græce ſcripſerat ille Sextius quem tunc Seneca legebat. Quod ergo Latine dixit Seneca *quadratum agmen*, Græcus ille Philoſophus τετράγωνον τάξιν appellaverat, ut etiam Onoſandro appellatur, τετράγωνος πορεία. Nam de agmine exercitus ambulantis ea verba Senecę ſive Sextii accipienda ſunt. Qua forma inſtruxiſſe aciem ad Arbela Alexandrum ſcribit Frontinus lib. II. cap. III. de acie ordinanda: *Alexander ad Arbela cum hoſtium multitudinem vereretur, virtuti autem ſuorum fideret, aciem in omnem partem ſpectantem ordinavit, ut circumventi undique pugnare poſſent.* Hæc acies in omnem partem ſpectans πλινθίον eſt, non ἀμφίστομον ut

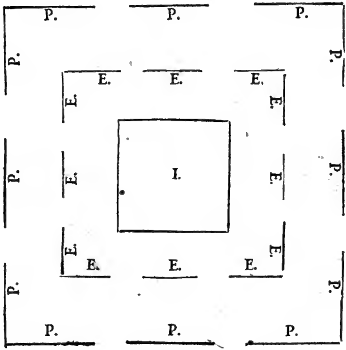
illud Craſſi fuit contra Parthos, ſed plane τετράστομον, vel τετραπλεύρον, ut quidam vocarunt, quia à quatuor lateribus armatos in hoſtem converſos haberet. Hujuſmodi πλινθία ſive *quadratas acies* in omnes partes ſpectantes Græci poſterioris ævi ſub Conſtantinopolitano imperio quando ex peditibus atque equitibus exercitum compoſitum habebant, quam σύμμικτον τάξιν vocabant, id eſt miſcellam ordinationem, à tergo peditum collocare conſueverant ſub nomine νωτοφυλάκων, de quibus nos infra. Hæc eorum πλινθίων forma fuit. Bina ea in noviſſimo ſic locabant, quaſi ſubſidii vicem.

Hæc τετράγωνος quidem eſt τάξις, ſed non eſt πλινθίον. Nam forma πλινθίου ſive laterculi non eſt ex omni parte quadrata ſed oblonga. Eadem forma Græcis & πλαισίου nomine vocatur. Πλαίσιον proprie eſt quadratum oblongum lignum in quo formantur lateres, id eſt πλίνθοι. Ergo eadem πλαισίου & πλινθίου figura. Unde & Grammatici πλινθίον interpretantur σχῆμα τετράγωνον ἑτερόμηκες, formam quadratam oblongam. Quomodo & πλαίσιον interpretantur. Alii tamen, ut Arrianus, πλινθίον quadratum æquilaterum faciunt, & eo nomine à πλαισίῳ diſtinguunt quod πλαίσιον ſit, ὁπόταν πρὸς πάσας τὰς πλευρὰς παρατάξηται τις ἐν ἑτερομήκει σχήματι, *cum in omnes partes ſpectantem aciem aliquis inſtruxerit, in forma longiore quam latiore.* At πλινθίον Craſſi apud Plutarchum non fuit ἐν τετραγώνῳ σχήματι, ſed ἐν ἑτερομήκει cum βαθὺ appellet idem auctor. Quibus verbis oſtendit plus latitudinis habuiſſe quam in fronte longitudinis. Cui contraria fuit forma πλαισίου, quæ teſte Æliano, πολλαπλάσιον habuit τὸ μῆκος τοῦ βάθους, longius nimirum quam latius. De quo infra. Præterea ἀμφίστομον illud πλινθίον

θιον Craſſi non erat ex omni parte militibus munitum. Figuram ejus ſupra poſuimus. Πλινθίον eſt igitur quod Græci τακτικοὶ ita vocarunt, quod ἐν τετραγώνῳ σχήματι fingitur, quam etiam τετράγωνον τάξιν appellant, & τετράπλευρον quod in omni latere quadrati diſpoſitos haberet milites contra hoſtem obverſos, quæ ibi vocatur σύνταξις ὁπλιτῶν τετράγωνος, & ſic deſcribitur: λέγεται αὐτὴ καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς τετράπλευρος, ἔχουσα καθ' ἕκαστον μέρος ἀνὰ παραταγῶν τριῶν ὡς εἶναι ὁμοῦ διὰ τῶν τεσσάρων πλευρῶν παρατάξεις δώδεκα. *Dicitur hoc genus inſtructionis quadrata apud veteres, etiam quadrilaterum, quod in omni parte tres habet acies directas, ut in totum per quatuor latera duodenæ habeantur acies inſtructæ.* Nam τετραγώνου & τετραπλεύρου τάξεως, quadratæ ſimul & quadrilateræ inſtructionis hæc erat forma.

Pedites

Pedites omnem exteriorem faciem quadrati obtinebant quos littera P, ſignavimus, totque ordinum erant introrſus quot Duci viſum eſſet. Interioris quadrati lineas eques occupabat, qui per intervalla exire poterat in hoſtem, & rurſus ſe recipere poſt terga peditum. Is littera E ſignificatur. Intimi quadrati & undique clauſi ſpatium impedimenta militaria continebat, quod littera I oſtendit. In eo etiam intimo quadrato locus Ducis fuit, ut etiam illi Græculi docent. De quo infra adhuc plura. De quadrato agmine cum incedit exercitus & quot modi *πορείας* fuerint, & quo ſenſu *quadratam agmen* iter facientis exercitus dictum ſit infra docebimus. Enimvero acies quadrata Romana vel *in quadratum agmen conſiſtens*, ut loquitur Tibullus, longe diverſa erat ab ea τετραγώνῳ Græcorum τάξει. Acies illa quadrata ſimplex ſemper habita eſt quamvis in plures partes intervallis interpoſitis diſtinctam frontem haberet. Æſtimatio igitur duplicis aut triplicis aciei vel etiam amplioris numeri ex eo pendebat, ſi aut pluribus locis ac diverſis eodem tempore pugnaretur, quod fiebat cum inæquali fronte & ſeparatim inſtructæ plures acies erant, aut ſi non eodem momento omnes concurrerent, ut in ſubſidiariis fieri amabat. Aliud etiam efficiebat, ut plures acies numerarentur, aut etiamſi vere plures eſſent, ratio tamen earum non haberetur in numero deſignando, ex more Romanorum peculiari petitum. Nam apud veteres cum diſpertita frons erat in duo cornua & mediam aciem, quia cornua ex Sociis componebantur, ideo numerari pro diverſa acie neutrum cornu ſolebat. Poſteaquam vero cornua ex militibus Romanis extructa ſunt, tum duo cornua cum media acie, triplicem aciem effecerunt. E contra ſubſidiariæ acies ſi ex Auxiliis externis diſpoſitæ eſſent, non numerabantur ſub aciei appellatione. Sin autem è civibus forent compoſitæ, multiplicabant numerum acierum.

Cap. XII.

De ſubſidiis & ſubſidiariis copiis, & quanta in his fuerit differentia Scipionum temporibus uſitatæ militiæ ac Cæſariana.

Ut melius liqueat de eo quod diximus in fine ſuperioris capitis, latius hic de ſubſidiis dicendum, ſimulque oſtendendum quan-

quantum diſcrimen circa ea extiterit inter Cæſarianam & ſequentium temporum militiam, atque illam quam Scipionum ætas frequentavit. In antiqua, ſicut à Polybio traditur, ordinatione, *ſubſidia* ita ordinaria ac legitima fuere, ut nulla unquam ſine his inſtrueretur acies, & certo quidem numero qui ſemper idem obſervabatur. Iſque ordinandi modus permanſit quamdiu per *Haſtatos* & *Principes Triarioſque* inſtruendæ aciei ratio duravit. Ex acie triplici quæ per hæc tria corpora inſtituebatur, præter primam quæ ex *Haſtatis* conſtitit, duæ ſequentes fuere ſubſidiariæ. Nam *Principum* acies ſubſidiaria fuit *Haſtatorum*, quæ poſt eos ordinabatur. *Triariorum* acies ſimiliter ad ſubſidium *Principum* poſtremo loco ordinabatur. Atque hi proprie ſubſidiarii reliquorum duorum *Haſtatorum* & *Principum* fuere, & καθ' ἐξοχὴν *ſubſidiorum* appellatione cenſentur apud Livium. Varro lib. IV. de L. L. ubi explicat nomina Rei Militaris antiquæ, de his ſolis *Triariis* ſcribit, *quod in acie tertio ordine extremis ſubſidio deponerentur*. Sed & ex iis quæ ſubjicit patet nomen *ſubſidii* proprie his conveniſſe quod ſubſiderent. Inde *ſubſidium* appellatum. Plautus:

Agite nunc, ſubſidite omnes, quaſi ſolent Triarii.

Conſidere certe ſolitos in extremo agmine dum eventum certaminis expectarent, quo à prioribus *Haſtatorum* & *Principum* ordinibus dimicabatur, ipſe etiam Livius docet lib. VIII. *Triarii*, inquit, *ſub vexillis conſidebant, ſiniſtro crure porrecto*. Subſidebant etiam qui in inſidiis collocabantur, ſed alia ratione, ut nimirum occultiores eſſent. Idem Livius lib. I. *Egreſſus omnibus copiis, partem militum locis circa denſa obſita virgulta obſcuris ſubſidere in inſidiis juſſit*. Inde & *ſubſeſſæ* recentioribus Latinitatis auctoribus pro inſidiis, & *ſubſeſſores* pro inſidiatoribus. Vegetius lib. III. cap. VI. *In itinere autem minus armatus minuſque attentus eſt miles, & ſuperventus impetu vel fraude ſubſeſſa repente turbatur*. Sic enim recte emendant ex veteribus libris. Alibi eadem voce uſus eſt idem Vegetius. Et *ſubſeſſa* pro *ſubſeſſione*, id eſt inſidiis in quibus poſiti ſubſidunt. Græci quoque ὑποκαθίζεσθαι de inſidiis in occulto poſitis dicunt. Onoſander Strategico cap. VI. πολλάκις γὰρ ἐνέδρας πολεμίων ὑποκαθίζονται. Sic enim legendum, non ut vulgo legitur, ὑπερκαθίζονται. Græci etiam ἐνέδρας appellant ab inſidendo, ut Latini *inſidias*. Non ſemper ſedebant qui in inſidiis collo-

Q cati

cati erant, ſic & cubabant aliquando, & velut proſtrati jacebant. Quocunque modo ſeſe haberent dum recti non ſtarent, *ſubſidere* verbum de his poterat uſurpari. Sic Greci λόχος idem quod ἐνέδρα vel *inſidiæ*, ἀπὸ τῶ λέχους à lecto vel cubili, οἱ γὰρ ἐνεδρεύοντες κατακλίνουσιν ἑαυτοὺς ὡς ἐπὶ λέχους. *Quia qui in inſidiis ſunt ita procumbunt ac ſi in lecto jacerent.* Alia ſunt *ſubſidia* quæ deponuntur ad auxilium ſuo tempore ferendum laborantibus, cum opus eſſet. Si à *ſubſidendo* ſic appellata ſunt, ut *Triarii* quia ſubſiderent in extrema acie, nihil prohibet & *præſidia* inde quoque nomen nacta videri. Cur enim *ſubſidia* à ſubſidendo, non etiam *præſidia* à præſidendo, quaſi qui in præſidiis diſpoſiti eſſent non eodem modo conſiderent quam illi qui in ſubſidiis erant collocati? Hoc ſi eſt, certe & qui urbem obſidebant, etiam conſediſſe videri debent atq; inde *obſidium* appellatum. Hæc inepta ſunt. *Præſidium* & *ſubſidium* ita differunt, ut illud ſit quod ante ponitur, hoc vero quod poſt ponitur. Nam caſtella & prætenturæ ſtationeſque quæ ante caſtra à ducibus ponebantur, *præſidia* appellabantur. Quæ copiæ ad auxilium reſervabantur poſt acies primas ſepoſitæ, *ſubſidii* nomine veniebant. Recte Feſtus: *Præſidium eſt quod pro utilitate & ſalute alicujus auxilii gratia præponitur. Subſidium quod poſtpoſitum eſt ad ſubveniendum laborantibus.* Non *Triarii* tantum qui revera ſubſidebant, pro ſubſidio erant in priore acie pugnantibus, ſed etiam *Principes* qui non conſidebant, ſubſidiarii haud minus fuere *Haſtatorum* quam *Triarii Principum.* Utramque aciem *Principum* & *Triariorum ſubſidiorum* nomine ſæpe Livius appellat. Ἐφέδρους Græci vocant qui res Romanas tractarunt. Qui ſtationes agebant pro portis caſtrorum aut urbium, aut in prætenturis limitum, ſic etiam iiſdem Græcis appellantur, & ἐφεδρείαι ſtationes ipſæ in quibus milites non ſedebant. Unde apud Polybium, παρὰ Ῥωμαίοις θάνατος πρόστιμον τῷ λιπόντι τὴν ἐφεδρείαν. *Apud Romanos morte multatur qui ſtationem deſeruerit.* Non in iſtis igitur nomen ἕδρα ſemper ſignificat reſidendi vel ſubſidendi actum, ſed fixum & immotum ejus qui aliquid cuſtodit aut ſpeculatur, aut tuetur, ſtatum, quia ſedentes magis immobiles & quaſi in uno loco defixi. Nam qui ſtant ſtatim progredi poſſunt, & locum mutare. Qui ſedent, debent prius ſurgere ac ſtare & tum demum moveri ad greſſum. *Triarii* non ſemper in prælium educe-

educebantur, ſed primis Reipublicæ temporibus ad caſtra ſervanda ac tutanda deſtinabantur. Cujus moris aliquot exempla occurrunt apud Livium. Cum ad præſidium caſtrorum relinquebantur non ſubſidebant. Nam Romani in caſtris ſtabant. At Cæſar Gallos obſervat in caſtris ſuis ſediſſe, quod præter morem Romanorum fuit. An & tunc ſubſidiarii *Triarii?* Certe ultimum victis & è fuga ſe recipientibus ſubſidium caſtra. Eo ſane tempore quo *Triarii* ad caſtrorum cuſtodiam remanebant, ſoli *Principes* ſecundam aciem, ſed & ultimam, conſtituebant, eamq; *Haſtatorum* primæ aciei ſubſidiariam. Liv. lib. IV. *Dictator autem parte altera ſubſidia & ſecundam aciem adortus.* Hic ſecunda acies *Principum, ſubſidiorum* nomine appellatur haud minus quam poſtrema *Triariorum.* Item lib. VI. *Impulſa frons prima, & trepidatio ſubſidiis illata.* Præter frontem primam ergo, quæ & prima acies, cæteræ poſt ſequentes nomine *ſubſidiorum* veniebant, id eſt *Principum* & *Triariorum.* Item lib. XXI. *Scipio jaculatores & Gallos equites in fronte locat, Romanos Sociorumque quod roboris fuit in ſubſidiis.* Quo loco notandum etiam *Haſtatos* ab eo inter ſubſidia reponi reſpectu jaculatorum & equitum qui in prima acie conſiſtebant. Idque etiam apud Polybium legitur. In antiqua illa militia *ſubſidiis firmare* aciem nihil aliud eſt quam poſt primam aciem alias ſubſidiarias ponere, *Principum* nempe & *Triariorum.* Quod idem Livius lib. II. vocat *ordinibus introrſum aciem firmare,* id eſt εἰς βάθος, ut Græci dicunt: *Equitatu miſſo mediam turbaverat hoſtium aciem, quia dum ſe cornua latius pandunt, parum apte introrſum aciem firmaverant.* Cum omnis igitur quæ à tergo primæ aciei ponebatur acies *ſubſidiaria* eſſet, proprie tamen inter tres acies quæ more ſollemni ordinabantur in exercitu Romano ad pugnam inſtructo & parato, *Triarii* hoc munus habuerunt, & inde etiam nomen. Nam *Triarii* iidem qui & *tertiarii*, quia *trius* veteribus Romanis idem qui & *tertius.* Sic igitur dicti quod duobus primis ordinibus pugnantibus *Haſtatorum* & *Principum*, ipſi tertii ſubſiderent ad certamen ultimo ſuſcipiendum, remque reſtituendam ſi parum proſpere apud priores acies pugnatum fuiſſet. *Triarii* autem iidem quos Græci τρίτους & ἐφέδρους appellabant tam in agone ludicro quam in luſu tabulæ. Nam duobus certantibus aut ludentibus qui tertius adſidebat ut in locum victi ſuccederet & cum victore con-

tenderet. Heſychius: Ἔφεδρος, παϐλιςὴς τρίτος, Suidas, ἔφεδρος ἐςὶν ἐν τοῖς ἀγῶσιν, ὁ καθεζόμενος εἰς τὸ ἀγωνίζεσθαι τοῖς νικῶσιν. Apud Sophoclem Ajax dicitur ἔφεδρος, ὅτι ἔσχατος καὶ ὡς ἔφεδρος ἐλείφθη μοι ὡς κακὸν, οἷον πρὸς τοῖς πρώτοις κακοῖς. Ergo ἔφεδρος tertius & ultimus ad pugnandum paratus poſt duos primos. Hanc plane τάξιν ac ϛάσιν obtinuere in acie Romana *Triarii*, qui ἔφεδροι, & τρίτοι, & ἔσχατοι. Unde illis nomen *Triarii*, quod τρίτοι, qui & poſtremam aciem & tertiam claudebant. Gloſſæ: *Tertiarius*, ἔφεδρος. Revera ſubſediſſe etiam credamus, cum auctores id conſtanter tradant. Et hoc ipſum hujuſmodi ἐφέδρων in certaminibus proprium. Ariſtophanes, νυνὶ δ' ἔμελλε Κλεωνυμίδης ἔφεδρος καθεδεῖσθαι. *Triarii* tamen non conſidebant nec ſidebant, ut mirer illud verbi de his uſurpaſſe Livium lib. VIII. *Triarii ſub vexillis conſidebant ſiniſtro crure porrecto. Conſidere* proprie dicuntur qui cum pluribus ſedent. Non ſediſſe *Triarios* vel ipſo Livio auctore probabo, qui genu tantum dextro innixos fuiſſe dicit cum expectarent ſignum ducis ad conſurgendum, & prælium capeſſendum. Sic enim ille paulo poſt de iiſdem *Triariis* Romani exercitus: *Et Triarii genu dextro innixi nutum conſulis ad conſurgendum expectabant.* Genu igitur dextro innixi erant, ſiniſtro crure porrecto, ut idem Livius ibidem ait. Et hoc erat, *ſubſidere* non conſidere nec ſedere. Nam quiſquis quocunque modo & poſitura corporis, minorem ſe & humiliorem facit ſtante ſubſidere dicitur. Hæc ordinaria porro & ſollemnia fuere *Triariorum*, immo & *Principum*, atque etiam *Haſtatorum*, ſi reſpiciantur velites qui ante eos prælium committebant, legitimaque omnino in acie Romana ſubſidia, ſicut inſtruebatur in antiqua militia, & quidem fere ſemper duplici acie ex civibus Romanis ac legionariis quales erant *Principes* & *Triarii*. Quinimmo in *Triariis* robur exercitus conſiſtebat ac legionum, qui tamen ſubſidio ſemper in extrema acie ac tertia collocabantur. In nova autem ordinatione rariora ſubſidia, & extra ordinem uſurpata, atque ex Auxiliariis ut plurimum adjungi ſolita, nec in aciei legitimæ numero ac nomine cenſita. Primi velites in priſca ordinandi ac pugnandi arte fortunam belli tentabant, ante omnia peditum ſigna. Deinde *Haſtati*, poſt eos *Principes*, poſtremo demum loco *Triarii*. Hæc enim ſubſidiorum conditio & conſuetudo, ut non in aciem

pro-

procedant niſi prioribus debellatis, & locus demum ſequentibus detur cum priores acies ceſſerunt. Sic, ut ante dicebamus, ſubſidiarii fuere velitibus *Haſtati*, *Haſtatis Principes*, *Principibus Triarii*. Sæpe autem uſu veniebat, ut vel velites cum equitibus mixti victoriam ab hoſte reportarent. Quod ſi ab his debellatum eſſet, tum ſtabili legionariorum agmini nihil reliqui erat quod agerent. Hinc, ut ſupra notavimus, προκινδυνεύοντες velites à Polybio vocantur, quod primi fortunam belli tentarent, & periculis objectarentur ut pro omnibus ita ante omnes, adeo ut primæ aciei quodammodo locum obtinerent. Et tantum erat inſtar in illis, ut re bene geſta nihilominus nomen decuſque penes legionarios qui ſe loco non moverant, nec quidquam promoverant, maneret. Quod Polybius egregia ſimilitudine docet, Romanorum & Ætolorum res comparans, vel ex ipſa Ætolorum ſententia qui dicebant, quod tunc ageretur, εἶναι ὁμοιότατον τῇ παρὰ τὰς παρατάξεις οἰκονομίᾳ καὶ χειρισμῷ: *Simillimum eſſe rei militari qualiter adminiſtratur in præliorum ordinationibus.* Καὶ γὰρ ἐπ' ἐκείνων, inquit, προκινδυνεύει μὲν ὡς ἐπίπαν καὶ προαπόλλυται τὰ κοῦφα καὶ πρακτικώτατα τῆς δυνάμεως, τὴν δ' ἐπιγραφὴν τῶν ἐκβαινόντων ἡ φάλαγξ καὶ τὰ βάρεα λαμβάνει τῶν ὅπλων. *Nam quum acie inſtructa decertatur, ut plurimum levius armati, quæ copiarum pars eſt maxime ſtrenua & efficax, prima periculum ſuſtinet, & ante alios cæditur, phalanx autem & gravis armatura, felicis pugnæ eventus gloriam ac titulum aufert.* Utitur verbo προκινδυνεύειν de levi armatura quæ prima periclitatur in acie. Quo nomine προκινδυνευόντων velites Romani exercitus plurimis locis appellat. Sic reliquæ acies ſtabilis milites quaſi ſubſidiariæ erant levi illi armaturæ quæ prima cum hoſte congrediebatur. Quod diſertis verbis idem Polybius aſſerit in redditione ſimilitudinis quam ex aciei inſtructione duxit: Νῦν δὲ παραπλησίως, inquit, προκινδυνεύουσι μὲν Αἰτωλοὶ καὶ Πελοποννήσιοι οἱ τούτοις συμμαχοῦντες, ἐφεδρεύουσι δὲ Ῥωμαῖοι φάλαγγος ἔχοντες διάθεσιν. *Similiter nunc Ætoli & eorum Socii Peloponneſii pericula primi obeunt, Romani autem in ſubſidiis ſunt, phalangis inſtar obtinentes.* Etſi autem hæc ex Græcorum militari re ducta ſit comparatio, idem tamen fuit in Romana. Nam velites & levis armatura ante legionarios pugnæ fortunam periclitabantur, legiones quaſi ſubſidiariæ ſequebantur, in plures acies diſtributæ. Velitum igitur

veluti prima fuit acies. His ſubſidiaria ſubjungebatur acies ex *Haſtatis* inſtructa. Deinde altera ex *Principibus* adornata. Omnes ſibi invicem ſubſidiariæ. Poſt has ultimo loco *Triariorum* poſtrema acies vere ſubſidebat. Quæ quod raro ad manus veniret, ideo ut plurimum cuſtodiæ caſtrorum præficiebatur, ut ex Dionyſio Halicarnaſſeo & Livio conſtat. Quinimmo ſi quando caſtra ab hoſte obſeſſa tenerentur, qui eruptione eſſet repellendus, *Principes & Haſtati* intra caſtra inſtructi portis erumpebant, *Triarii* in præſidio caſtrorum remanebant. Livius lib. XL. *Duæ cohortes & Triarii duarum legionum in præſidio caſtrorum manere juſſi.* Ut autem *Triarii* ſubſidiarii habebantur *Principum* in acie, ita & *Principes Haſtatorum*, ut ex eodem Livio diſcimus eodem libro: *ad dextram Principalem Haſtatos legionis in ſubſidiis poſuit.* Nec ergo dubium eſt, quin *Haſtati* in ſubſidiis fuiſſe intelligendi ſint, reſpectu velitum qui ante illos pugnabant. Nam quicunque expectat dum ſuum tempus pugnandi adveniat, aliis interim pugnantibus, is Græce dictus ἔφεδρος quia ſedebat otioſus dum alii duo ſtantes certabant. Inde & *ſubſidia* etiam de omnibus copiis, quæ poſt alias ſtantes expectant donec ad ſe veniatur. Velitum ſic fuere ſubſidiarii *Haſtati*, qui primam tamen inter legionarios aciem conſtituebant ex tribus ſubſidiorum ritu aliis poſt alias collocari ſolitis. Inde & Livius lib. VI. loco quem jam ante produximus, primam aciem ex jaculatoribus & equitibus facit, reliquas quæ ſequebantur ex gravi ſtabilique ac legionario milite, ſubſidiarias. Quod & alibi apud eum legere eſt, ut lib. XXII. ubi pugnam ad Cannas narrat: *Ex jaculatoribus ac cæteris levium armorum auxiliis prima acies facta.* Hi ergo erant *anteſignani*, quibus primam aciem multis aliis in locis aſſignat. Et ſic omnino iidem fuerunt illi *anteſignani* Liviani cum his quos ita hoc nomine Cæſar appellavit & Varro, qui & velites, quod ante ſigna legionum nempe pugnârent. Quinimmo cum legimus apud auctores aciem in *anteſignanos* & *poſtſignanos* dividi, per *anteſignanos* omnino intelligere debemus jaculatores alioſque levis armaturæ pedites, qui olim velites, id eſt, ante Cæſaris ætatem, dicebantur. Idque multis ac claris ejuſdem Livii locis licet confirmare. Semper enim de levi armatura dicit ante ſigna legionum eos pugnam incepiſſe, & ſæpe eoſdem *anteſignanos* appellat. Ita ſcribit lib. XXII. *Prima levis arma-*

armatura Romanorum praoccupatum inferiore loco ſuccedens tumulum pulſa detruſaque terrorem in ſuccedentem intulit equitem, ac ad ſigna legionum refugit. Peditum acies inter perculſos impavida ſola erat. Ecce levis armatura, id eſt velites, qui primi vel ante equites pugnam inchoant. Pulſi terrorem inferunt in ſuccedentem equitem & ad ſigna legionum refugiunt. Ante ſigna igitur legionum dimicabant cum equitibus, & *ſigna* ibidem appellavit legionum, aciem peditum quam impavidam ſtetiſſe ait inter perculſos, quæ ſub ſignis ibat, & ſigna ſua ſequebatur. Nam nulla velites ſigna habuere. Et lib. XXIV. *Primo anteſignani Pœnorum, deinde ipſa ſigna perturbata.* Illi Pœnorum *anteſignani* de levi armatura ſive jaculatoribus equitibuſque accipiendi. *Ipſa ſigna* de peditibus ſubſignanis vel poſtſignanis. Item lib. IV. *Signa nunc reſiſtentia deſeruntur ab anteſignanis, nunc inter ſuos manipulos recipiuntur.* Anteſignani ibi ſunt quos Græci vocant προμάχους τῶν σημείων, id eſt levis armaturæ pedites: *ſigna* vero quæ manipulis peditum anteferebantur intra ſuos manipulos recepta fuiſſe dicit. Idem lib. II. *Quamquam vix dirigendi aciem ſpatium peditibus fuit, adeo inter primam trepidationem dum poſt ſigna ordines inſtruunt ſubſidiaque locantur, invecta ſubito ab latere Romana ala equitum non pugnæ modo incipiendæ ſed conſiſtendi ademit locum.* Poſt ſigna ſua ordines peditum inſtruebantur: quæ ante illa ſigna dimicationem auſpicabantur, leves armaturæ, id eſt anteſignani. Et lib. XXXIII. legiones in ipſo itinere prælium committunt, & primo adeo acriter invaſerunt ut *anteſignanos impulerint.* His omnibus locis *anteſignani* non poſſunt aliter accipi, quam pro levi armatura, ſive velitibus qui cum ipſi ſub ſignis non irent, ante ſigna legionum procurrebant pugnandi gratia. Qui *poſtſignani* ergo dicebantur omnes omnino pedites gravius armatos comprehendebant, qui poſt ſigna inſtrui ſoliti, hoc eſt, tam *Haſtatos* quam *Principes.* Hæc autem diviſio aciei in *anteſignanos* & *poſtſignanos* poſterioris omnino eſt militiæ non antiquioris, qua per *Haſtatos, Principes* & *Triarios* ordinabantur acies. Duæ tunc habebantur tantum acies, in latitudinem ſive introrſus: levis armaturæ una, quæ ante ſigna gravis armaturæ pugnam ciebat: altera legionariorum quæ ſub ſignis ibat, & ſigna ſua ſequebatur præcedentia. Hi *poſtſignani* erant. Nulla poſt hos ſubſidiaria acies ſequebatur,

batur, ut in antiqua militia, qua triplex acies *poſtſignanorum* inſtruebatur, ita ut duæ ſequentes ſubſidiariæ haberentur ad primam. Una ergo in nova militia ac ſimplex fuit acies legionarium, ſive gravis armaturæ militum, nullis à tergo fulta ſubſidiis, vel acie ſubſidiaria, ut olim fuit ſolemne. Hæc ſimplex acies gravis armaturæ *poſtſignanorum* dicebatur, quia poſt ſigna ſua erant inſtructi quæ aciem præcedebant. Ante illa ſigna levis armatura excurrebat ad pugnam, qui *anteſignani* appellabantur. Hoc ex multis locis Livii colligi poteſt, qui primam aciem levi armaturæ aſſignat, quos & *anteſignanos* etiam ſæpius appellavit. Ammianus quoque Marcellinus lib. XXIV. *anteſignanos* velites fuiſſe videtur agnoſcere, cum de Juliano ſcribit, *eum nunc anteſignanum, nunc agminibus cogendis inſiſtentem cum expeditis velitibus, ne quid lateret abſtruſum frutecta ſqualida valleſque ſcrutari ſolitum.* Hoc enim proprium velitum & levis armaturæ, ut modo ante ſigna excurreret, modo in ultimo ſubſiſteret agmine. Ideo dicit Julianum cum velitibus & peditibus nunc *anteſignanum*, nunc cogendis agminibus inſiſtentem verſari ſolitum, ad explorandas & ſcrutandas quæ ab hoſte metuebantur ex locis tectis ac ſylvoſis inſidias. Frontinus tamen lib. II. cap. II. de ordinanda acie ubi *anteſignanorum* primam aciem facit, & ſecundam *poſtſignanorum*, diverſos *anteſignanos* ponit à velitibus ac levi armatura. Pugnam ibi deſcribit Syllæ contra Archelaum, acie triplici ab eodem Sylla inſtructam. Si ergo *anteſignanorum* prima acies fuit, ſecunda *poſtſignanorum*, quinam illi quorum tertiam aciem fuiſſe voluit? Apud Plutarchum & Appianum in eo prælio decribendo, nihil quo hæc illius inſtructio à Frontino tradita illuſtrari poſſit, habetur. Niſi quod duas cohortes in ſubſidio habuiſſe Syllam Appianus narrat, cum quibus impreſſionem in hoſtem fecit. Ea tertia acies fuerit Syllæ. Sciendum eſt autem quo tempore Sylla cum Archelao dimicavit, jam tum deſiiſſe apud Romanos aciei per *Haſtatos, Principes* ac *Triarios* inſtruendæ modum, ante à Mario ſublatum. Plutarchus cum Appiano triplicem fuiſſe Syllæ aciem perhibet, ſed primam aciem bicornem facit, in lævum & dextrum cornu nempe diviſam, in longitudinem directam, tertiam autem ſubſidiariam, & à tergo primæ aciei, quæ ex duobus cornibus compoſita erat, collocatam. Dextro cornui ipſe Sylla præerat, ſiniſtrum

dederat

dederat Murenæ. Gallus & Hortenſius ejus legati, in ultimo poſt primam aciem poſiti, cohortes ſubſidiarias ducebant. Γάλλος δὲ καὶ Ὁρτήσιος οἱ πρεσβευταὶ σπείρας ἐπιτάκτους ἔχοντες ἔσχατοι παρενέβαλον ἐπὶ τῶν ἄκρων φύλακες πρὸς τὰς κυκλώσεις. Hæ ſunt duæ cohortes de quibus Appianus in eadem acie deſcribenda dicit, ἃς ἐπιτάχατο ἐφεδρεύειν, *quæ in ſubſidiis collocatæ erant.* Plutarchus ἐπιτάκτους vocat, id eſt, poſt aciem primam ordinatas, & ἐσχάτους, id eſt ultimam aciem claudentes. Duplex igitur acies fuit Syllæ in fronte diſpoſita, id eſt duobus cornibus, lævo ac dextro. Quod inſtructionis genus & è Tibullo his verſibus ſignatum:

Seu libeat duplici ſejunctim cernere marte
Dexter uti lævum teneat dextrumque ſiniſter
Miles, ſitque duplex gemini victoria caſus.

Sed præter aciem illam duplicem in fronte directam, Sylla tertiam aciem ſubſidiariam à tergo habuit collocatam, ex duabus tantum cohortibus conſtantem. Nam exiguas admodum in eo prælio copias habuit Sylla. Ordinatio vero qua uſum eſſe in hoc certamine ſcribit Frontinus nullo modo convenit cum Plutarchi deſcriptione. In *anteſignanos* & *poſtſignanos* eam dividit, qui duas acies conſtituerunt, *anteſignani* primam, *poſtſignani* ſecundam. Hęc duo forſitan cornua fuerunt inſtructionis Syllanę pro duplici acie, cujus dextrum cornu primæ aciei locum obtinebat, ſiniſtrum ſecundæ. Sed quomodo dextrum cornu potuerit eſſe ac dici *anteſignanorum* acies, ſiniſtrum *poſtſignanorum*, non video. Quamlibet enim fingas dextrum cornu adverſus hoſtem propius promotum, & ſiniſtrum magis retractum, non tamen qui in dextro cornu erant, potuere appellationem *anteſignanorum* habere reſpectu illorum qui ſiniſtrum cornu tenebant, nec hi *poſtſignani* vocari comparati cum dextri cornu militibus. Hæc nomina *anteſignanorum* & *poſtſignanorum* non conveniunt ut dixi niſi ei ordinationi quæ geminam aciem in latitudinem vel introrſus diſponit, alteram nimirum poſt alteram. Nam qui in prima acie conſiſtunt quaſi *anteſignani* ſunt ſequentis aciei à tergo collocatæ, & qui in ſecunda acie collocantur à tergo primæ, *poſtſignani* videntur eſſe pugnantium in prima acie. Ne id quidem procedere recte poteſt in illis ordinibus qui ſigna ſua ſequuntur. Omnis enim acies quæ ſub ſignis ordinata eſt, cum ſigna ſua ſequatur, *poſtſignanorum* vicem habet, &

revera ſunt *poſtſignani.* Nulli enim dicuntur in acie *anteſignani* niſi qui ante ſigna peditum legitimæ acie ordinatorum dimicant. Quod proprium fuit velitum & levis armaturæ. Signa hi propria nulla habuerunt, ideo cum ante eos dimicandi gratia procurrerent qui ſub ſignis ordinabantur, *anteſignani* ex eo dicebantur. Nec alii proprie *anteſignani* appellati ſunt, ut ante docuimus, cum tamen *Principia* legionis quibus ante ſigna in prælio locus aſſignabatur, etiam poſſent revera *anteſignani* dici. Nulla quippe & ipſi ſigna ſequebantur, ſed ante ſigna peditum legionariorum prælium capeſſebant. Nec etiam audio Livium, qui *Haſtatos* & *Principes* veteris militiæ vocaverit *anteſignanos.* Si ita olim vocati ſunt, non alia de cauſa hoc nomen videntur habuiſſe, præter eam quæ ſupra à nobis expoſita eſt. De eo tamen adhuc dubito. Falſa eſt enim ratio quam reddit, cur ita ſint appellati, quod ante ſua quique ſigna inſtructi eſſent. Id enim non poſſe conſtare ſatis ſciunt qui τακτικὴν Romanorum vel primis labris deguſtarunt. Et ipſe ſibi Livius plane contradicit pluribus locis, ubi *anteſignanos* nominat pro velitibus qui ante ſigna peditum pugnam inibant. Sed manifeſtiſſime ſecum ipſe pugnat qui *anteſignanorum* nomine appellavit tam *Principes* quam *Haſtatos*, pugnam Scipionis cum Hannibale deſcribens lib. XXX. cum idem lib. VIII. ubi aciem qua conflixere Latini cum Romanis commemorat, *Haſtatos* & *Principes* ſolos in *anteſignanos* & *poſtſignanos* dividere videatur omiſſis *Triariis.* Ita *enim* ſcribit, ex parte Romanorum *trucidatum exercitum omnem, cæſos Haſtatos, Principeſque, ſtragem & ante ſigna & poſt ſigna factam. Triarios poſtremo rem reſtituiſſe.* Clare dicit ſtagem factam eſſe *anteſignanorum* & *poſtſignanorum*, cæſis *Haſtatis* & *Principibus.* An ergo *Haſtati* pro *anteſignanis*, *Principes* pto *poſtſignanis?* Ita certe & Frontinus primam aciem facit *anteſignanorum*, ſecundam *poſtſignanorum.* Sed videtur potius Livius per *anteſignanos* rorarios & levem armaturam ſignificaſſe, quæ ante omnia ſigna peditum pugnabat. *Poſtſignanorum* autem appellatione *Haſtatos* & *Principes* deſignaſſe. Cur igitur alio loco *anteſignanos* eos vocavit? Sic ipſe parum ſibi conſtat & diverſa miſcuit. Ex his liquet diviſionem aciei in *anteſignanos* & *poſtſignanos* competere ejuſmodi inſtructioni quæ duas tantum acies diſponit, unam ante, & alteram poſt, ut prima ſit *anteſignanorum* ante

ſigna

ſigna pugnantium, altera *poſtſignanorum* poſt ſua nimirum ſigna collocatorum, cum *anteſignani* nulla quæ ſequerentur ſigna haberent. Mire igitur confudit Livius aciei ordinandæ morem ſuo tempore receptum cum antiquo. Ea quippe aciei diviſio in *anteſignanos* & *poſtſignanos* Cæſarianæ militiæ fuit, quæ triplicem tantum aciem in fronte inſtruebat, nulla acie ſubſidiaria poſt tergum collocata, non illius antiquæ in qua triplex introrſus ſtatuebatur acies per *Haſtatos, Principes* & *Triarios*. Hæ tres enim fuiſſent acies *poſtſignanorum* cum una eſſet *anteſignanorum*, nempe velitum qui ante ſigna pugnam incipiebant. Sic quatuor omnino extitiſſent acies, tres *poſtſignanorum*, & una *anteſignanorum*. At in nova militia qualis ſub Cæſaribus uſurpata eſt, non quatuor acies invicem aliæ poſt alias diſpoſitæ ordinabantur, ſed duæ tantum, una levis armaturæ ſive *anteſignanorum* ſine ſignis pugnantium, ſed ante ſigna aliorum: altera gravis armaturæ, id eſt *poſtſignanorum*, qui ſua ſigna ſequebantur. Quis ergo poſſit inficias ire, quin Livius hæc duo genera aciei inſtruendæ miſcuerit novum & antiquum? Sed de his adhuc infra, ubi de levi armatura & velitibus tractabimus. Ubique ſane idem Livius ſigna peditum Romanorum diſtinxit ab *anteſignanis*, id eſt levibus, quod nulla ſigna haberent. Ita enim & lib. XXVII. ſcribit, De Aſdrubale qui prope Batulam pro caſtris equitum ſtationes habebat, *in eas velites anteſignani, & qui primi agminis erant, advenientes ex itinere, priuſquam caſtris locum caperent, adeo contemptim impetum fecerunt, ut facile appareret quid utrique parti animorum eſſet. In caſtra trepida fuga compulſi equites ſunt, ſignaque Romana portis prope illata.* Ecce diverſa *ſigna Romana*, quæ peditum gravius armatorum fuere, ab *anteſignanis velitibus*. Sic enim eos hic appellat, ut Varroni *veles anteſignanus* dicitur. Alibi ſimpliciter *anteſignanos*, aut *velites*. Forma antiquæ ordinationis Romanæ per ſubſidia conſtructæ habuit ſic.

VELITES.

v v v v v v v v v v v v v v v
v v v v v v v v v v v v v v v v v v v
v v v v v v v v v v v v v v v
v v v v v v v v v v v v v v
v v v v v v v v v v v v v v v
v v v v v v v v v v v v v v v
v v v v v v v v v v v v v v v

HASTATI.

h h h h h h h h h h h h h h h h
h h h h h h h h h h h h h h h h
h h h h h h h h h h h h h h h h
h h h h h h h h h h h h h h h h
h h h h h h h h h h h h h h h h
h h h h h h h h h h h h h h h h

PRINCIPES.

p p p p p p p p p p p p p p p p p
p p p p p p p p p p p p p p p p p
p p p p p p p p p p p p p p p p p
p p p p p p p p p p p p p p p p p
p p p p p p p p p p p p p p p p p
p p p p p p p p p p p p p p p p p

TRIARII.

t t t t t t t t t t t t t t t t t t
t t t t t t t t t t t t t t t t t t
t t t t t t t t t t t t t t t t t t

Prima

Digitized by Google

Prima acies *velitum*, ſecunda *Haſtatorum* quæ ſubſidiaria eſt *velitibus*. Tertia *Principum*, quæ pro ſubſidio *Haſtatis*. Quarta & ultima *Triariorum* quæ *Principum* ſubſidiaria poſt tergum omnium collocata, & poſtremam aciem claudens. Non quadruplicem tamen aciem auctores Romani eam quæ ſic inſtructa erat nominabant, ſed triplicem quia eas tantum acies pro legitimis habebant, quæ ex legionario milite & ſub ſignis ordinato, & ſcutato, ſive gravius armato, conſtabant. Sic univerſa ac juſta Romana acies poterat dividi in *frontem* ac *ſubſidia*. *Frons* de prima acie quæ in fronte inſtituta, *ſubſidia* de reliquis omnibus quæ à tergo locabantur. Agellius lib. x. cap. ix. Quibus modis, quoque habitu acies Romana inſtrui ſolita ſit, quæque earum inſtructionum ſint vocabula. *Vocabula*, inquit, *militaria quibus inſtructa certo modo acies appellari ſolet, frons, ſubſidia, cuneus, orbis, globus, ſerra, forfices, alæ, turres.* Salluſtius de Catilinæ acie: *Octo cohortes in fronte conſtituit, reliqua ſigna in ſubſidiis artius collocat.* Hic fuit vetus inſtructionis modus. In fronte ſigna *Haſtatorum* conſtituta primam aciem faciebant, reliqua ſigna *Principum* & *Triariorum* ſubſidiorum vicem habebant, poſt *Haſtatorum* acies collocata. At velites ante frontem, id eſt ante primam aciem excurrentes, non peculiarem aciem formarunt. Ideo dixit Livius, *triplex acies Romana ſtetit*, quia hæ tres tantum ſtatariam pugnam pede collato capeſſebant. Velites modo in primam aciem procurrebant, modo in ultimam per intervalla ſequentium ſignorum recurrebant, ſine ſignis, ſine ordinibus. Cum igitur in antiqua ordinatione legionum Romanarum quæ per *Haſtatos, Principes* & *Triarios* in triplicem exurgebat aciem, ſecunda primæ eſſet ſubſidiaria, & tertia ſecundæ, non alia fuerunt tunc in exercitu Romano ſubſidia vel ſubſidiariæ acies. Et falluntur immenſum viri doctiſſimi, qui in libris ſuis de Re Militari Romanorum notarunt, ſingulas acies *Haſtatorum, Principum* & *Triariorum* ſuis ſubſidiis ſolitas firmari, & hanc eſſe quaſi ſecundam aciei partem. Quæ ſane nullus intelligo. Nam illæ ipſæ acies quibus ſua fuiſſe ſubſidia dicunt, pro ſubſidiis ſibi invicem fuerunt, ut *Principes Haſtatis*, & *Triarii Principibus.* Atque ita accipi debent verba Livii ex lib. xxxiv. *Feſſos jam ſuos conſul ex ſecunda acie ſubſidiariis cohortibus inductis accendit.* Ex ſecunda nimirum acie *Principum* ſubſidiarios mani-

 pulos

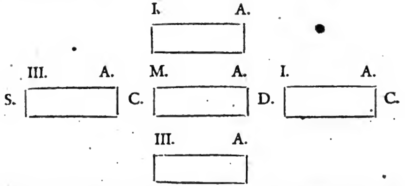
pulos induxit qui feſſos *Haſtatos* in prima acie pugnantes ſublevarent. Subſidia illa, quorum apud Livium mentio in vetere militia nunquam aliter intelligenda. *Præter, hæc* inquiunt, *ſubſidia quæ poſt ſingulas acies collocabantur, alia fuere ſubſidia, quæ vel in extremo vel alio commodiore loco à cætera acie ſeparata conſtituebantur.* Hoc genus ſubſidiorum frequentatum eſt in nova militia, de quibus ſequenti capite tractabitur.

C a p. XIII.

De Subſidiis in Romanorum acie collocandis, ſicut ea collocari mos fuit in ea militari diſciplina, quæ ſub Cæſaribus obſervata eſt.

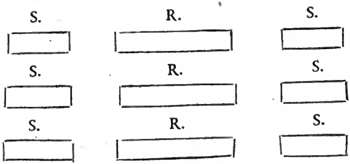
SIc ſe ſubſidia & ſubſidiariæ acies habuerunt in antiqua inſtructione Romana, ut ſuperiore capite à nobis expoſitum fuit. Non alia tunc ſubſidia locabantur, niſi quæ legitimæ aciei vicem locumque obtinerent. Et ratio ordinationis qua eo tempore utebantur in exercitu ad pugnam inſtruendo id neceſſario exigebat. Cum enim in latera aliæ poſt alias acies inſtrui ſolerent, quæ non ſimul pugnarent nec æqua fronte in hoſtem procederent, ſed ubi primæ ceſſiſſent, ſecundis ac tertiis locus ad dimicandum ſuus obveniret, ſequentes, ut neceſſe fuit, præcedentium ſubſidiariæ erant. Ex eo igitur ordinandi inſtituto, quod tunc obtinebat, tot legitimæ acies exſurgebant quot ſubſidia diſponebantur. Et quæ ultimo locabantur ea omnium firmiſſima habita. Nam gradatim à prima fronte ad poſtremam aciem, à junioribus & infirmioribus ad robuſtiores exercitatioreſque atque etiam ætate provectiores ordo procedebat ſubſidiorum. Certum eſt autem, & plurimis id obſervatum, velitum procurſionem ſine ordine ſed catervis inordinatis pugnantium, non debere pro prima acie computari, cum ante ſigna ordinatorum ſub ſignis peditum dimicarent, velitationibus & eminus jaculationibus. Prima ergo acies gravium peditum non habenda pro ſubſidiaria, ſed omnes quæ à tergo ejus collocantur rectis ordinibus, ſubſidiorum vicem obtinebant. Atque ita auctores Romani loquuti ſunt. Frontinus de conſulibus Romanis contra Pyrrhum apud Aſculum aciem inſtructam dirigentibus: *Contra conſules aptiſſime diviſis*

ſis in cornua equitibus, legiones in prima acie & in ſubſidiis collocarunt. Prima acies eo tempore ex *Haſtatis*, ſubſidia ex *Principibus* & *Triariis*. Atque ita Livius paſſim. Acies igitur antiquorum Romanorum per ſubſidia diſponi ſolita corpori hominis ſimillima fuit. Caput in *Haſtatis* ſpectatur, quod erat imbecillius, truncus in *Principibus* ſive pectus, quod fuit robuſtius. Hic enim robuſtior miles atque ætate firmatus. Et hæc ſecunda acies poſt primam, ac prima ipſa ſubſidiaria. Pedes ſive baſis ac fundamentum totius corporis in *Triariis* conſiderabatur. Quæ tertia acies fuit omnium firmiſſima atque ultima ſubſidiaria. Immo & *ſubſidii* vicem proprie ſuſtinebat, utpote in ultimo collocata, & eo nomine præter alias cenſebatur, ex paucioribus conſtans quam reliquæ acies peditibus, ſed lectiſſimis & fortiſſimis, ut mos fuit ſubſidia eligi ac deponi. Præterea revera ſubſidebant pugnantibus prioribus ordinibus, donec pulſis aut cedentibus antepoſitis ad ſe veniretur. Diverſus ab hac inſtruendæ aciei modus ſub Cæſaribus uſitatus aliam etiam induxit ſubſidiorum locandorum rationem. Non enim in rectum aliæ poſt alias tres ordinabantur, ſed in fronte ita ut brachiis hominis expanſis triplex illa acies aſſimilaretur, non ipſo corpori à capite ad pedes protento. Duo cornua, id eſt prima ac ultima acies in duabus manibus conſpiciuntur, media in ipſo pectore. Forma ſubjecta utriuſque differentiam oſtendet.

Recti ordines à ſummo capite ad imum deſcendentes ſpeciem ordinationis antiquæ oſtendunt per *Haſtatos*, *Principes* & *Triarios* inſtrui

per Haſtatos, Principes, & *Triarios* oppoſuit. Si geſta hæc res fuiſſet eo tempore, quo ſcribebat Frontinus, ſine dubio ita ordinati eſſent. At quo tempore prælium illud commiſſum eſt inter Hannibalem & Scipionem, non in fronte à Duce Romano *Haſtati, Principes* & *Triarii* inſtructi ſunt, ſed in tres acies alias aliis ſibi invicem à tergo ſubſtitutas. Nec aliter ſuos in adverſum proceſſuros inſtruxerat Hannibal, ut ex Polybio conſtat & Appiano aliiſque auctoribus. Idem Frontinus eodem libro & capite de Cæſaris adverſus Pompejum in campis Pharſalicis aciei inſtructione recte ſcripſit triplici acie illum *in fronte* ſuas legiones diſpoſuiſſe, nempe utroque cornu cum media acie. Sed Scipionis triplex acies longe alio ſenſu ac ratione, ut dixi, adverſus Hannibalem ordinata eſt, inſtructis nempe ac poſitis à tergo *Haſtatorum Principibus*, & ponè iſtos *Triariis* collocatis. Media porro acies illo ævo, quæ ex Romanis ſolis ordinabatur, non ſolum binis à tergo ſubſidiis firmabatur, *Principum* & *Triariorum*, verum etiam ſingula cornua Sociorum, quæ lateribus aciei Romanæ triplicis adpoſita erant, totidem quoque ſubſidiis fulciebantur, quoniam & ipſa ſimiliter ordinari ſolebant, haud ſecus ac Romana acies per *Haſtatos*, *Principes*, & *Triarios*. Et hujus antiquæ aciei triplicis, ſi ſoli Romani numerantur: novemplicis, ſi Socii ſeparatas acies fecerunt, hæc fuit forma.

Ut ex his igitur quæ diximus conſtat olim ſtata ac ſollemnia, tam cornu utrique, quam mediæ aciei ſua fuere & ordinaria ſubſidia, quorum ratio & ordo raro mutabatur. Cornuum ſubſidia ex Sociis, mediæ aciei ex Romanis, quæ & ipſa totidem acies erant

S ſepa-

Digitized by Google

ſeparatæ, aliæ poſt alias locum tempuſque pugnandi ſortitæ. Procedente tempore, rebuſque in militia mutatis, ſubſidia varie poni cœpta ſunt, pro Ducum arbitrio, atque ex ipſorum prudentia, perinde ut locus, hoſtis, aut alia neceſſitas id exigerent. Modo juxta cornua ea collocabant, modo juxta medium. Interdum ſimplicem aciem mediam ſine ſubſidiis relinquebant, interdum cornua, ſæpe & hæc & illam ſimul, ſubſidiis firmabant. Sic Pharnaces apud Hirtium libro de bello Alexandrino, ita aciem inſtruxiſſe ſuo more atque inſtituto memoratur, *ut in fronte ſimplici directa acie, cornua trinis firmarentur ſubſidiis.* Hæc acies Pharnacis triplex ſtetit, ex duobus cornibus ac media acie, *Trina* ſubſidia ſingulis cornibus adjecta, inter acies computata non ſunt. Alioquin ſi in hunc numerum nomenque veniſſent, non triplex, ſed novemplex extitiſſet Pharnacis acies. Dixerit aliquis hunc regem fuiſſe Armeniæ, ac proinde alia inſtituta ſequutum in acie inſtruenda, quam quæ Romanis ducibus eſſent conſueta. Immo omnes illi externi Reges ob crebra cum Romanis belli commercia partim bellum ipſis inferendo, partim auxiliis eos juvando, mores eorum magnam partem imbuerunt. Quinetiam conſtat ipſum Hannibalem cum in Italiam venit pleraque ſui moris mutaſſe, & multa à Romanis mutuatum eſſe, ad bellicæ rei uſum pertinentia, ut alibi dicam. Hæc ipſa ſubſidiorum ratio, & ſubſidiarias acies ſeponendi conſuetudo, tota à Romanis eſt, quam raro aut nunquam Græci vel exteræ nationes uſurparunt. Et quamvis vocabulum ἐφεδρεία Græcum reſpondeat Romanæ voci *ſubſidium*, apud Gręcos tamen ea vox in agonibus ludicris & monomachiis magis locum habuit quam in præliis. Græci ſcriptores, qui res Romanas ſcripſerunt, ea uſi ſunt ad exprimendas acies Romanorum ſubſidiarias, quæ ſubſtituebantur in locum earum quæ ceſſerant hoſti, ut gladiator ἔφεδρος & ſuppoſiticius in locum victi ſuccedens, & cum victore contendens. *Tertiarium* Latini dixere, non quod ſæpe unus, alter, tertiuſve ſubſtitueretur, ut cenſet Lipſius, ſed quod duobus pugnantibus, tertius in locum victi ſupponendus, cum victore pugnaturus, interim ſederet. ἔφεδρον ἀθλητὴν Græci dicunt. Adeo autem ignorarunt Græci Tactici hanc ſubſidiariorum ſuffectionem, qui ſuo loco ac tempore prioribus deficientibus pugnaturi erant, ut phalangem pro ſubſidiaria

ria acie habuerint, reſpectu levis armaturæ, quæ prior dimicabat, & poſt quam prælium demum ipſa phalanx ſumere ſolita erat. Sane ubicunque aliqui poſt alios pugnam ingrediuntur, quam priores deſeruerunt, hi poſteriores ἐφέδρων vicem & ſubſidiariorum obtinent. Polybius loco quem ſuperius adduximus, ἐφεδρεύουσι δὲ Ῥωμαῖοι, φάλαγγος ἔχοντες διάθεσιν. Nempe φάλαγξ ἐφεδρεύει, & *tertiariorum* loco ſubſidet, dum levis armatura pugnam cum hoſte committit. Quo magis magiſque Romani ad Græcorum τακτικὴν deflexerunt, propria in oblivionem deducta, eo rariora uſurparunt ſubſidia. Si qua tum locabantur non eodem modo ſolita ut olim locari, cum ſemper pari forma diſponebantur per *Principes* & *Triarios*. Catilina cum octo cohortes in fronte conſtituiſſet, id eſt primam aciem ex his feciſſet, reliqua ſigna in ſubſidiis artius collocavit. Qui adverſus eum conſtiterunt Romani duces, cohortes ſimiliter veteranas in fronte, teſte Salluſtio, poſt eas reliquum exercitum in ſubſidiis locarunt. Nulli utrobique *Haſtati*, nec *Principes* nec *Triarii*. Apud Cæſarem pauca admodum reperiuntur, in ſequentibus ſæculis nulla. In ordinatione Arriani cotra Alanos nihil ſubſidiorum in extremis poſitum extat. At vetus ordinandi ratio, ut jam ante dixi, tota per ſubſidiarias acies, & ſuppoſiticias explicata eſt. Nunc redeamus ad Pharnacis inſtruendæ aciei inſtitutum, quod ipſi pæne perpetuum fuiſſe Hirtius ſignificat, dum ait *ſuo more & inſtituto* aciem ſic inſtruxiſſe. Cum trinis ſubſidiis cornua ſua firmaſſet, *Eadem*, iuquit, *ratione hæc media collocabantur acie, duobus dextra ſiniſtraque intervallis ſimplicibus ordinibus relictis*. Vix hæc capere videor, haud ſcio an aliis capienda. Dixit ſimplicem aciem in fronte directam. Frons aciei media eſt acies inter cornua. Hæc ſimplex directa eſt, id eſt, nullis ſubſidiis fulta. Cornua autem ſcribit trinis ſubſidiis firmata. Ergo acies in cornibus non ſimplices fuere, ſed tantum media, utpote cui nulla adjecta fuerint ſubſidia. His verbis tamen ait ſatis diſerte, eadem ratione qua in cornibus, in media etiam collocata fuiſſe ſubſidia. Quid enim aliud hæc tinniunt? *Eadem ratione hæc media collocabantur acie*. Hæc intricatiſſima ſunt, niſi eo modo quo ſentio expediantur. Videtur igitur hoc velle, atque hanc exiſtimo fuiſſe Pharnacis inſtructionem. In fronte ſimplicem inſtruxit aciem, id eſt, cornua cum media acie in unam

aciem conjunxit, æquata fronte, & quadrata. Ex cornibus, & media acie non plures nec ſeparatas acies fecit, ſed unam. Ideo intervalla quibus vulgo cornua à media acie, dextra ſiniſtraque, diſtinguebantur, ſimplicibus ordinibus explevit, ut unum & continuum eſſet agmen, atque una & ſimplex acies conſtitueretur. Ita enim ſubjungit; *in duobus dextra ſiniſtraque intervallis ſimplicibus ordinibus inſtructis*. Duo enim erant intervalla dextra ſiniſtraque inter cornua & mediam aciem, ſicut inſtitui ab his ſolebant, quibus tres acies ex duobus cornibus & media acie facere placitum. Sic inſtructa ergo acie ſimplici, fronte longa & quadrato agmine, duo cornua trinis ſubſidiis firmavit. Idem fecit in media acie, quam pariter trinis fulſit præſidiis. Et planus eſt eorum verborum ſenſus: *Pharnaces aciem inſtruxit, more ſuo, atque inſtituto. In fronte enim ſimplici directa acie, cornua trinis firmabantur ſubſidiis. Eadem ratione hæc media collocabantur acie, duobus dextra ſiniſtraque intervallis ſimplicibus ordinibus inſtructis.* Ex his patet verum eſſe quod diximus, ſubſidiis quamlibet grandibus nomen aciei nunquam inditum fuiſſe, nec per ea creditum acies multiplicari, præſertim ſi de auxiliaribus copiis inſtruerentur. Hinc cum ſæpe tot numero ſubſidia uni aciei ſubderentur, ut novena in hac Pharnacis ordinatione poſita videre eſt, nuſquam tamen ultra *quadruplicem* aciem legimus factam. Hujus mentio duobus aut tribus locis apud Cæſarem extat. Cum triplicem aciem in Pompejum pugnaturus inſtituiſſet, quartam addidit detractis ſex cohortibus ex tertia & poſtrema acie. Scipio narratur in libro de bello Africano *quadruplicem* aciem contra Cæſarem inſtruxiſſe. Sed prima ex illis quatuor fuit quam ex equeſtribus turmis compoſuerat, turritis interpoſitis elephantis. At novum illud & peculiare Scipioni fuiſſe ibidem traditur, aciem ex equitibus ſeparatim formare. Ita enim ſcribit auctor illius commentarii: *Scipio eductis omnibus copiis quadruplici acie inſtructa, ex inſtituto ſuo prima equeſtri turmatim directa, elephantiſque turritis interpoſitis.* Hoc fecit, quia numeroſum equitatum habebat. Hac eadem ratione motus Labienus contra eundem Cæſarem in Africa dimicaturus non peditum aciem, ſed equitum inſtruxit: *Hoſtes interim, quorum dux Labienus erat, & duo Pacidii, aciem dirigunt mirabili longitudine, non peditum ſed equitum confertam*

fertam, & inter eos levis armaturæ Numidas, & ſagittarios interpoſuerant, & ita condenſaverant, ut procul Cæſariani pedeſtres copias arbitrarentur. Poſtremis imperii Romani, cujus ſedes fuit Conſtantinopolis, temporibus, non aliæ acies quam ex equitatu inſtruebantur, tota militia illius ævi à peditibus ad equites tranſducta. Cum enim diſciplina militaris intercidiſſet, & legionarius miles plane cum ea excidiſſet, pedeſtri militia deſerta, ſolam equeſtrem excoluerunt. Sed de hac rei militaris poſtrema mutatione hic agere non decrevi. Ex inſtituto igitur ſuo, non communi, aciem inſtruxit quadruplicem Scipio, cum primam ex equeſtribus turmis compoſuit. Similiter & de Pharnace notavit, more ſuo & inſtituto aciem direxiſſe cum trinis ſubſidiis tam cornu utrumque quam mediam aciem firmavit, hoc eſt in totum novenis. Abundabat nimirum multitudine copiarum, ex quibus tot numero ſubſidia ſufficere potuit. Domitius qui contra eum ſtetit, triplici acie inſtructa, hoc eſt, duobus cornibus & media acie, quod ſupererat cohortium in ſubſidiis collocavit. Sed una Afraniana acies ſatis oſtendit, ſubſidiarias manus, ſi ab auxiliis eſſent aciei ſubditæ, nihil contuliſſe ad numerum acierum multiplicandum. Eam aciem explicare conati ſunt viri docti, ſed irrito conatu operam perdiderunt. Primum ex corruptiſſimis quibus ea enarratur Cęſaris verbis nihil ſani aut ſinceri elicere quiti ſunt. Ea nos ex veteribus libris & ratione ipſa, ut emendari debent proponemus: *Acies erat Afraniana duplex, legionum* V. *Tertiæ in ſubſidiis locum alariæ cohortes obtinebant. Cæſaris triplex, ſed primam aciem quaternæ cohortes ex* V. *legione tenebant. Has ſubſidiariæ ternæ, & rurſus aliæ totidem ſuæ cujuſque legionis ſubſequebantur.* Inſignis & illuſtris hic locus ad fidem faciendam, non fuiſſe tunc aciei nomen inditum ſubſidiariis copiis, ſi de auxiliis inſtruerentur. Ecce Cæſari Afraniana acies duplex traditur, quæ tamen triplex fuit, ſi tertia acies quæ ex cohortibus alariis addita erat, in hunc numerum veniſſet. Quinque legiones habuit Afranius cum Petreio. Ex his quinque legionibus duplicem inſtruxerunt aciem, duobus nempe cornibus dextro lęvoq; conſtantem, ſine ulla media acie. Tunc enim duplex erat, ut ante demonſtratum eſt, cum in duo cornua tantum divideretur, ſpatio inter ſe diſtantia. In ſubſidiis *alarias*, id eſt, auxiliares cohortes ſubſtituerant, quæ tertiæ aciei locum obti-

nebant, non revera tertiam aciem conſtituebant. Tunc enim non duplex, ſed triplex acies Afraniana extitiſſet. Hanc aciem Afranianam contra, eamque duplicem, ſtetit Cæſariana triplex. Hæ tres acies, ut diſerte ibi ſcribit ipſe Cæſar, ſubſidiariæ ſibi invicem erant, & ſuppoſiticiæ: cum altera alteram ſubſequeretur. Primam aciem, & in fronte poſitam, quaternæ cohortes ex quinta legione tenebant. *Has ſubſidiaria*, inquit, *ternæ*, *& rurſus alia totidem ſua cujuſque legionis ſubſequebantur*. Ternæ cohortes ex eadem legione quinta, ſubſidiariæ, id eſt, poſt primam aciem à tergo poſitæ, ſecundam aciem faciebant, eamque mediam & primæ ſubſidiariam. Hanc ſecundam tertia ſimiliter pone ſubſequebatur, ex ternis reliquis ejuſdem quintæ legionis cohortibus compoſita. Vides *acies* proprie nominari, quę ſubſidiarias manus ordinatas habuerunt atque ex legionariis inſtructas, in hunc numerum ac nomen cenſumque non venire quæ ex auxiliariis inſtituuntur. Quod & Cæſar idem confirmat, ubi Craſſi legati ſui aciem duplicem tantum facit, qui mediam tamen etiam ex auxiliis inſtruxerat, ſed iſta quia ab auxiliaribus erat, non numerata, duas modo quas ex legionariis conſtituerat, hoc nomine donavit: *Craſſus prima luce productis copiis omnibus, duplici acie inſtituta, auxiliis in mediam aciem conjectis, quid hoſtes conſilii caperent, expectabat*. Quod diximus de ſubſidiis etiam dilucide liquet ex alia Cæſariana triplici acie, quæ contra Afranianam conſtitit, nempe cum ita ordinantur acies, ut altera alteram ſequatur ἐπὶ μίαν εὐθεῖαν ut Græci Tactici loquuntur, tum ſequentes omnes primæ ſubſidiarias intelligi. Atque ita neceſſe eſt. Cum enim ſic locatæ, ſimul & eodem tempore dimicare nequeant, eo ordine, quo diſpoſitæ ſunt, pugnant, altera poſt alteram. Ita omnes ſibi invicem ἐφεδρεύουσι, & ſubſidiariæ ſunt. Sic verum probatur, quod ſupra adſtruximus, cum per *Haſtatos*, *Principes*, & *Triarios* ita dirigebantur acies, ut *Principes* poſt *Haſtatos*, collocarentur, poſt *Principes Triarii*, ſubſidiarios fuiſſe *Principes Haſtatorum*, & *Principum Triarios*, immo & *Haſtatos* ipſorum velitum qui primi pugnæ initium faciebant. Apud Cæſarem exempla ſcio extare hujuſmodi poſitionis in qua acies aciem ſubſequitur, ſubſidiorum modo & apud Salluſtium in acie Catilinæ. Quocumque autem genere triplex acies inſtrueretur, vel tranſverſa poſitione, vel obliqua, vel recta, ſemper

per

per media acies ſecundæ locum nomenque obtinebat. Sin autem duobus cornibus fronte æquali conſtitutis, media acies retracta quaſi ſubſidio poſt duas præcedentes poneretur, tum media illa acies pro tertia habebatur, duo cornua pro prima & ſecunda. Quod alibi pluribus confirmabimus. *Subſidiariæ aciei* meminit nominatim Hirtius de ea quæ ex Numidis erat compoſita, commentario de bello Africano: *Scipio hoc modo aciem direxit. Collocabat in fronte ſuas & Iubæ legiones. Poſtea autem Numidas in ſubſidiaria acie ita extenuatos & in longitudinem directos, ut & procul ſimplex eſſe acies à legionariis militibus videretur: in cornibus autem duplex eſſe exiſtimabatur.* Hoc videtur facere contra eam obſervationem, quam hic adſtruximus ſubſidiis ex auxiliaribus comparatis aciei nomen in exercitu Romano dari non ſolitū. Sed Numidę in ea acie inter auxiliares non cenſebantur. Juba Rex erat in partibus. Legiones habebat ut & Dux Romanus, qui Jubę legiones & ſuas in fronte collocaverat. Hæc erat prima acies. Huic ſecundam ſubjunxerant ex Numidis ejuſdem Regis Jubæ, qui cum Scipione ex æquo bellum adminiſtrabat, & pro pari ſe gerebat. Eam aciem ſubſidiariam adeo fuiſſe extenuatam dicit Hirtius, ut acies media, hoc eſt prima in fronte inter duo cornua poſita, ſimplex videretur. Subdita illi acies ſubſidiaria debuit facere, ut duplex ea parte videretur. Ita enim duplex & triplex & quadruplex acies habetur ac dicitur, cum primæ ſubjicitur ſecunda, ſecundam ſubſequitur tertia, & tertiam quarta. At acies illa Numidarum ſubſidiaria præcedenti primæ ſuppoſita adeo fuit tenuis, id eſt, paucis ordinibus ſtructa, ut non videretur altera acies, quæ priori ſubjecta duplicem eam conſtitueret. In cornibus autem duplex eſſe exiſtimabatur, quia primum elephantos dextro ſiniſtroque cornu collocarat, deinde poſt elephantos armaturas leves, Numidaſque auxiliares ſubſtituerat. Sic duplicia cornua videbantur cum acie Numidarum ſubſidiaria, quæ in longitudinem porrecta ad utrumque cornu & mediam ſimul aciem à tergo extendebatur. Vides auxiliares Numidas, qui in exercitu Scipionis inter auxilia ejus militabant, diſtingui à Numidis Jubæ ex quibus ſubſidiaria illa acies erat compoſita. Sic manet immotum, quod adſtruximus, ſubſidia quæ ab auxiliis erant, nomen aciei non tuliſſe: quæ ab legionariis, numerum inter acies feciſſe, & locum

ha-

habuiſſe. Subſidiorum porro Antiquæ & Novæ militiæ differentia hæc ſumma fuit. Quod in antiqua militia legitimæ & ſolemnes fuere ſubſidiariæ acies, nec aliter inſtructi exercitus ordinatio procedebat, niſi per ſubſidiarias acies. In nova militia acies inſtruebantur interdum cum ſubſidiis, interdum ſine his. Hæc ſubſidia eodem modo inſtruebantur, ut juſtæ ac legitimæ acies, quinimo acies etiam nominabantur, & numerum etiam acierum augebant, ſi ex civibus ac legionariis Romanis inſtitutæ eſſent. Præterea hoc etiam differebant apud priſcam & recentem ordinationem ſubſidiariæ acies, quod olim cedentibus prioris aciei militibus locum dabat recipiendi ſe ſequens ſubſidiaria acies per intervalla quibus tum ordines inter ſe diſtabant. Poſteriorum temporum ſubſidia feſſis & laborantibus ſubmittebantur, ut aut à tergo, aut à lateribus hoſtes vincendo occupatos adorirentur inopinantes. Procedente etiam tempore aliter comparata eſt ratio ſubſidiorum. *Lectiſſimos de peditibus & equitibus cum vicariis comitibus, ac tribunis habebat dux poſt aciem præparatos, alios circa cornua, alios circa medium, ac ſicubi hoſtis vehementius inſiſteret, ne rumperetur acies, provolarent ſubito, ac ſupplerent loca, additaque virtute inimicorum audaciam frangerent.* Hæc verba ſunt Vegetii è lib. III. c. XVII. qui adjicit, *optimam hanc eſſe rationem, & plurimum ad victoriam conferre.* Paria his plane ſunt, quæ leguntur in Græco Strategico Onoſandri, qui liber eſt de arte imperatoria. Ἐχέτω δέ που, inquit, καὶ στρατιώτας λογάδας ἰδίᾳ τεταγμένους ἀπὸ τῆς φάλαγγος, ὥσπερ ἐφέδρους τοῦ πολέμου πρὸς τὰ καταπονούμενα μέρη τῆς δυνάμεως, ἵνα ἐξ ἑτοίμου τοὺς ἐπικουρήσοντας ἐπάγῃ. *Habeat & lectos milites dux, ſeorſim ab acie ſua conſtitutos, tanquam ad ſubſidium locatos, ut ad manum ſint, quos inducere poſſit ſubventuros parti exercitus laboranti, & fatigatæ.* Λογάδας vocat Onoſander στρατιώτας, *qui lectiſſimi de peditibus & equitibus Vegetio.* Et apparet hæc à Frontino hauſiſſe, ut alia fere omnia, quemadmodum & ipſe profitetur. Qui Frontinus Græcæ pariter Romanæque rei militaris ſcientiſſimus, de utraque ſcripſerat. Hæc ratio parandorum ſubſidiorum de lectis militibus paulo diverſa fuit ab ea quam Romani frequentabant. Non enim lectos milites toto exercitu ad hanc rem habebant, ſed aut legiones integras ad ſubſidiariariam aciem inſtituendam adhibebant, ſi de legionariis eam comparare vellent, aut etiam cohortes

tes aliquot è legione detractas in hoc ſeponebant. Sin de auxiliis ſumere mallent quod ad ſubſidium ſervarent, integras aliquot cohortes alarias eligebant. Onoſandri de arte imperatoria liber Græcis ſcriptus eſt non Romanis. Nam Græcanicæ τακτικῆς præcepta continet, non Romanæ, ut alibi oſtendam. Hoc porro de ſubſidiis præceptum, Græcum potius morem reſpicere videtur, quam Romanum. Nam φάλαγγα nominat, quæ Græcorum tota eſt, ἐχέτω λογάδας ϛρατιώτας ἀπὸ τῆς φάλαγγος ἰδίᾳ πεταγμένους. *Habeat lectos milites ſeorſim à phalange ordinatos.* Græci tamen, ut ante docui, non ſolebant in prælio ſubſidiis ejuſmodi uti. Nec enim eorum ἐφεδρῶν in bello & in acie meminerunt Ælianus & Arrianus. Videtur ergo Onoſander, qui ſub Romanis vixit, ætate, ut ſentio, Neronis, qui etiam opus ſuum homini Romano Quinto Veranio dedicavit, quem Veranium eum eſſe ſuſpicor cum doctis viris, qui Didio Gallo in rebus Britannicis ſucceſſit. Videtur, inquam, is Onoſander, hanc ſubſidiorum rationem, quam Romani in bellis ſuis crebro uſurparunt, optimam judicaſſe, ut revera eſt, & adjunxiſſe rei militari Græcorum, eo ſcilicet quo potuit modo. Cum enim phalange pugnarent Græci quod erat corpus unum & continuum ex gravi armatura compoſitum, nec plus quam phalangem ſingularem in bellum ducerent, ſi ſubſidiariam aliquam manum ſeponere vellent, lecti milites ex illa phalange detrahendi fuere, quos ad hunc uſum ſeorſim à phalange inſtructos & paratos habere poſſent. Onoſandrum ea parte vertit Frontinus, Frontinum exſcripſit Vegetius qui addit ſtatim: *Hoc primos Lacones inveniſſe, imitatos eſſe Carthaginenſes, Romanoſque poſtea ubique ſervaſſe.* Sane hoc etiam Romani imitati ſunt ac ſervarunt, ſed non ſemper, nec eodem modo. Laconum inventum fuiſſe dicit. Profecto nec alii Græci, nec Macedones eo uſi reperiuntur. Nec inter Tactica Græcorum vocabula ἔφεδρος aut ἐφεδρεία, conſpicitur. Romani ipſi poſtremo uti deſierunt, aut rarius uſi ſunt, ſed in locum ſubſidiorum machinas ſubſtituerunt. Arrianus in eo libello, quo docet, quomodo acies inſtruenda ſit adverſus Alanos, nihil ſubſidiorum ponit. Poſt duas legiones Romanas in acie inſtructas, pone utrumque cornu machinas collocandas præcipit, μηχαναὶ δὲ, inquit, ἐφεστηκέτωσαν τῷ κέρατι ἑκατέρῳ, ὡς πορρωτάτω προσιόντων πολεμίων ἐξακοντίζειν, καὶ κάτοπιν

τῆς πάσης φάλαγγος. Carris impoſitæ ſupra aciem inſtructam è longinquo in hoſtes etiam procul diſſitos ejaculabantur tela, aut ingentia ſaxa. Non tamen pro ſubſidiis ea ſubſtitutæ machinæ videntur, ſed eundem uſum habebant, quem nunc habent Bombardæ noſtræ, quæ tamen non ſemper poſt aciem ponuntur, ſed & ante. Et ratio in promptu eſt, cur diverſa ſit hodiernarum machinarum, & antiquarum in acie collocatio, de qua nos in magno opere. Sunt quibus placeat, elephantos olim eundem uſum præbuiſſe in bellis, & eundem locum tenuiſſe in acie, quem nunc obtinent vulgares Bombardæ. Certe & ante aciem collocabantur, ad proturbandos & perrumpendos hoſtilis exercitus ordines. Quod præſtant igniariæ illæ machinæ, quarum nunc uſus eſt. Sed his diſcutiendis & exacte putandis alius & ſuus dabitur locus. Machinæ illæ veterum, balliſtæ, onagri, ſcorpiones, & alia, de quibus nos alibi. In unaquaque legione quinquaginta quinque carroballiſtæ eſſe ſolebant, & decem onagri per ſingulas cohortes ſinguli. *Non ſolum autem caſtra defendunt*, inquit Vegetius, lib. II. cap. ultimo, *verum etiam in campo poſt aciem gravis armaturæ ponuntur, ad quarum impetum, nec equites loricati, nec pedites ſcutati poſſunt obſtare.* Quæ ſine dubio habet à Frontino. Arrianus qui eadem ætate vixit, ſimiliter poſt aciem gravis armaturæ collocandas docet machinas bellicas, quarum tanta vis fuit, ut more fulminis quidquid percuſſerant diſſolverent, aut perrumperent. De quibus nos alibi. Hoc etiam porro diſcrimine diſtabat vetus res militaris à nova, quod ejuſmodi machinæ incognitæ eſſent veteribus, quas recens ad diſturbandam hoſtium aciem in ipſo conflictu uſurpavit. Inſignis his tormentis locus apud Tacitum lib. III. Hiſtoriarum de Vitellianorum acie contra Galbæ exercitum directa, quæ per hujuſmodi machinam magnam hoſtium ſtragem edebat in ipſa pugna: *Namque Vitelliani tormenta in aggerem viæ contulerant, ut tela vacuo atque aperto excuterentur, diſperſa primo, & arbuſtis ſine hoſtium noxa illiſa. Magnitudine eximia quintæ decimæ legionis balliſta ingentibus ſaxis hoſtilem aciem proruebat, lateque cladem intuliſſet, ni duo milites præclarum facinus auſi, arreptis è ſtrage ſcutis, ignorati, vincula ac libramenta tormentorum abſcidiſſent.* Ubi vides *balliſtam legionis* dici, ut inde colligas unicuique legioni ſua fuiſſe attributa tormenta. Rara certe aut nulla ſubſidia eo tem-

tempore poſt acies primas locari ſolita. Nec ulla eorum mentio in deſcriptionibus præliorum, quæ apud Hiſtoricos illius ævi habentur. Equites ad cornua diſponuntur, acies peditum in medio, pone eos levis armatura, & machinæ, ut apud Arrianum. Sed & apud Julianum de geſtis Conſtantii levis armatura in ultimo ponitur, nullis aliis ſubſidiis. Cæſaris tamen ætate leves ante primam aciem dimicabant. Sed & è noviſſimo agmine ſæpius ante primam aciem emicabant, hoſtis laceſſendi, & ſi occaſio daretur, etiam debellandi gratia. Cui generi ordinationis optime, ut ante diximus convenit diviſio aciei in *anteſignanos* & *poſtſignanos*, ſi levem armaturam velis primæ aciei frontem conſtituiſſe, & ſcutatos pro ſubſidiariis habuiſſe, ut alicubi dicit Polybius, & aliquot locis ait quoque Livius, primam aciem ex jaculatoribus & leviter armatis conſtitiſſe. Ita olim fuiſſe oſtendit mos ordinandi apud recentiores Græcos τακτικὸς, qui totum exercitum ad pugnam inſtructum, in duas acies dividunt, εἰς προμάχους & βοηθοὺς, id eſt, in *anteſignanos* & *poſtſignanos*, in levem armaturam, quæ ante ſigna pugnabat, & gravem, quæ ſub ſignis incedens & poſt ſigna ſubſidium præſtabat levi armaturæ. Leo in Tacticis, cap. XVIII. Ἡ μέντοι συνήθης Ῥωμαίοις τάξις καὶ γυμνασία αὕτη πρὸς πᾶν ἔθνος ἐπιτήδεια ἡμῖν φαίνεται, τοῦτ᾽ ἔστιν ὅταν εἰς δύο τάξεις εἰς προμάχους καὶ βοηθοὺς τάσσεται, εἰς προκούρσωρες καὶ δεφένσωρες. Mauricius ἰταλικὴν eam γυμνασίαν appellat. Iſti *præcurſores* olim fuere velites ſive *anteſignani*, quod ante ſigna procurrerent. *Defenſores* autem graves pedites, quos velut ſubſidiarios fuiſſe velitum tradit Polybius, id eſt, βοηθούς. Gloſſæ veteres, *Subſidium*, βοήθεια. De equeſtri quidem exercitu & exercitio Mauricius & Leo illud ſcribunt, quod vulgo Romana acies divideretur εἰς προμάχους καὶ βοηθοὺς, ſive in *præcurſores* ac *defenſores*, ſed eo tempore converſa militia in equeſtrem erat, & ad exemplum pedeſtris plane conſtituta. Ex pedeſtri igitur antiqua illa diviſio manavit. Nam in equeſtri nihil tale noverat Cæſariana militia, ſed nec Polybiana. At in pedeſtri militia illo ævo, quæ raro uſurpabatur, pro antiquis ſubſidiis habebant νωτοφύλακας. Eos poſt aciem primam collocabant, Latinè, *tergi cuſtodes*, quos ut plurimum in binis πλινθίοις diſponebant in omnem partem converſis. Ita & ſuos πλαγιοφύλακας habuerunt, quos lateribus aciei adplicabant ad ea protegenda, ut νωτοφύλακες tergum cuſtodiebant.

bant. De quibus nos infra, ubi militiam eorum temporum comparabimus cum vetuſtiore.

Cap. XIV.

De levi armatura ac velitibus, & quantum in eorum appellatione vetus ordinatio differat à nova. De accenſis ac rorariis.

De ſubſidiis ſatis dictum. Nunc de levi armatura dicendum, & quem locum in legione & in acie olim & poſt habuerit. Quomodo vocata ſit apud veteres Romanos in Republica libera viventes, & ſub Cæſaribus vitam trahentes: quis ejus uſus utroque tempore fuerit, & qua in parte locari ſolita. Nam in his omnibus non parum etiam diverſa fuit militia vetus à nova. *Rorarii* primo & *Accenſi* dicebantur, & primis ferme atque antiquiſſimis temporibus his nominibus appellatam levem armaturam habuerunt legiones & acies Romanæ. Alii *Rorarii* fuere ab *accenſis*, & notandum eſt, quid diſcriminis inter eos fuerit, cum utrique leves eſſent, & ex eorum genere, quos Græci ψιλὰς appellant. *Rorarios* honeſtiorem gradum habuiſſe, quam *Accenſos*, ſignificat Livius lib. VIII. cum prius nominet *Rorarios*, deinde *Accenſos*. Nam in poſtrema acie cum poſt *Triarios* utrumque hoc genus locari ſolitum ſcripſerit, & primum vexillum noviſſimæ aciei *Triariis* dederit, ſtatim addit, *ſecundum vexillum*, nempe ducebat, *Rorarios minoris roboris ætate factiſque. Tertium Accenſos minimæ fiduciæ manum, eo & in poſtremam aciem rejiciebantur.* Ergo *Accenſi* minus digni & honeſti gradus quam *Rorarii*. In ipſa pugna *Rorariorum* meminit, qui inter *Antepilanos*, id eſt, inter *Haſtatos* & *Principes* procurrebant, addebantque iis vires, non item *Accenſorum*. Quinam igitur iſti *Accenſi*, & quod eorum in exercitu munus, vel miniſterium? Varro lib. VI. de L. L. ubi *Rorarios* ſimul & *Accenſos* in verſu Plautino qui fuerint explicat, ex Catone oſtendit, *Accenſos* miniſtratores eſſe. *Accenſos*, inqnit, *miniſtratores Cato eſſe ſcribit. Poteſt id ab arbitrio, nam inde ad arbitrium ejus cujus miniſter. Rorarios* autem dictos *à rore* ait, *qui bellum committebant ante, ideo quod ante rorat, quam pluit.* Ex quibus liquet *Rorarios* pugnaſſe in acie Romana ante reliqua ſigna pro-

procurrendo in hoſtes, non *Accenſos*, qui miniſtri erant tribunorum, ſi forte, & centurionum, immo etiam conſulum vel prætorum, ut idem Varro ſcribit apud Nonium libro xx. Rerum Humanarum: *Vt conſules ac prætores qui ſequuntur in caſtra, Accenſi dicti, quod ad neceſſarias res ſæpius acciantur, velut accerſiti.* Nonius addit eos eſſe quos ſua ætate *Deputatos* vocabant. Et ſane *Deputati* apud Mauricium ac Leonem in Tacticis memorantur in legionis numero ac cenſu inter illos, quos Græci ἐκτάκτους nominant, qui extra ordinem ſunt, ſigniferi, buccinatores, medici, mandatores. Deputati autem in iſto erant numero, muneriſque id habebant, ut ſaucios ex acie reportandos curarent. Non ergo iidem cum *Accenſis* veterum ut vult Nonius. Sed neque *accenſi* Liviani, qui una cum *Rorariis* nominantur in acie Romana, & manum ſeparatam conſtituebant ſub vexillo proprio incedentem, iidem fuiſſe videntur cum illis *Accenſis*, quos Cato, & ex eo Varro miniſtratores conſulum & prætorum appellat. De his *Accenſis* Aſconius ita ſcribit commentationibus in Ciceronem: *Accenſus nomen eſt ordinis & promotionis in militia, ut nunc dicitur princeps, vel commentarienſis, aut cornicularius. Hæc enim nomina de militia legionaria ſumpta ſunt.* Ciceronis locus ad quem hæc notavit, habetur in lib. 1. in Verrem his verbis: *Homo autem ordinis ſui frugaliſſimus qui tunc Accenſus C. Neroni fuit, P. Tettius, hæc eadem ſe Lampſaci cognoſſe dixerit.* Hi *Accenſi* ex eo genere & ordine ſunt, quos Varro ſcribit, loco ſupra citato, conſules & prætores in caſtra ſequi ſolitos, ut res iis neceſſarias adminiſtrarent. Nec ſolum conſules & prætores hujuſmodi habuere miniſtros, dictos *Accenſos*, ſed etiam decuriones & centuriones, ut ex eodem Varrone liquet, alio loco, qui apud Nonium legitur in hæc verba: *Quid de adſcriptivis quum erant attributi decurionibus & centurionibus, qui eorum habent numerum, accenſi vocabantur.* In veteribus inſcriptionibus mentio etiam extat, *Accenſi conſuli.* Non dicitur *conſulis accenſus*, ſed *accenſus conſuli.* Ut apud Ciceronum *accenſus Neroni.* Etiam monumenta poſt Auguſtum vetera horum accenſorum habent mentionem. Et ille ipſe qui in veteri inſcriptione fuiſſe dicitur *Accenſus conſuli*, etiam *Auguſtalis* appellatur. Certum quippe eſt ſæpius in veteribus memoriis *Accenſorum* & *Accenſorum velatorum* nomen reperiri, qui longe diverſi extitere ab illis accen-

ſis militaribus, quos cum *Rorariis* in acie collocat Livius. At Ciceronis ætate, immo & Varronis, atque etiam Catonis, exercitus Romanus nullos tales habuit *accenſos*, qui inter levis armaturæ pedites cenſerentur. Quinimo & ipſorum nomen *Rorariorum*, qui in militia jungebantur cum *Accenſis*, plane exoleverat, & ſoli *velites* pro levi armatura tunc nominabantur. At Plauti verſus, quem Varro interpretatur, *Rorariorum* etiam cum *accenſis* junctim meminit, & ſimul teſtatur eorum operam in acie ad pugnam deſideratam. Sic enim ſcripſerat in Frivolaria: *Ubi Rorarii eſtis? En ſunt. Ubi ſunt Accenſi? Ecce.* Miles aliquis Thraſonides in ea fabula levem ſuam armaturam requirebat, ut ad prælium eam inſtrueret, ut facit Thraſo in Eunucho Terentiana:

Tu Simalio in ſiniſtrum cornu, tu Syriſce in dexterum.
Cedo alios. Ubi centurio eſt Sanga, & manipulus furum?
S. Eccum adeſt.

Varro autem dum illum verſum interpretatur, perperam ex ſuæ ætatis uſu & more de miniſtratoribus Conſulum ac Tribunorum accipit. Miniſtri illi conſulum, prætorum, tribunorum, decurionum, & centurionum nec pugnabant in acie, nec ſub vexillo ordinabantur, ut de *accenſis*, quos cum *Rorariis* junxit, Livius narrat. Horum manus in exercitu fuit peculiaris, ut ex eo Livii loco apparet, & ex Plauto, quæ proprium ſignum ſequebatur. Puto veram eſſe ſententiam Verrii ſive Feſti tradentis eos ſic fuiſſe appellatos, quod ſupplendis legionibus adſcribebantur, unde & *adſcripticii* etiam dicebantur. *Adſcripticii*, inquit, *velut quidam adſcripti dicebantur, qui ſupplendis legionibus adſcribebantur. Hos & Accenſos dicebant, quod ad legionum cenſum eſſent adſcripti. Quidam Velatos, quod veluti inermes ſequerentur exercitum.* Idem in voce velatus: *Velati appellabantur veſtiti & inermes, qui exercitum ſequebantur, quique in mortuorum militum locum ſubſtituebantur. Ipſi ſunt & ferentarii, qui fundis & lapidibus pugnabant, quæ tela feruntur, non tenentur.* Etiam in voce *Adſcripticii*, idem notavit, hos *Accenſos*, à nonnullis dictos *Ferentarios, quod fundis lapidibuſque præliaturi ea modo ferrent, quæ in hoſtes jacerent.* Ideo autem minoris in militia meriti ac dignitatis cenſebantur, quam *Rorarii*, quia lapidibus tantum & fundis præliarentur, cum *Rorarii* haſtis & jaculis pugnarent. Unde apud Ennium, *Spargit rorarius haſtas.*

haſtas. Cum autem verum ſit, certum numerum inermium militum ſequi olim caſtra ſolitos, & legionibus adſcribi vel accenſeri, ut in demortuorum militum locum ſubrogarentur & ſupplerent defectum legionum, pro certo etiam ſciri debet, hos ab ea re nomen *adſcripticiorum* vel *adſcriptivorum*, item *accenſorum* nomen hæſiſſe, quod legioni adſcriberentur & accenſerentur. De his etiam Plautus in Menæchmis:

—— Extra numerum es mihi,

Idem iſtuc aliis adſcriptivis ad legionem fieri ſolet.

Eorum igitur *adſcripticiorum* & legioni accenſorum, qui tamen extra numerum erant, inſtitutio hoc ſpectabat, ut eſſent, qui ſupplere & integrare numerum legionis poſſent, ſi quos in prælio cadere contingeret. Ideo caſtra ſequebantur, & ſingulis legionibus certus eorum numerus adſcriptus erat. Ne autem prorſus inutiles eſſent, fundæ iis attributæ, quibus ante primam aciem, cum reliqua levi armatura, quæ *Rorariorum* nomen tunc habuit, lapidibus hoſtes irritarent ac laceſſerent. Ipſi autem *Rorarii* jaculis & haſtis id agebant. Hi *accenſi* ſive *adſcriptivi* ſuum vexillum habebant, ut & *Rorarii*, & cum acies ad pugnam inſtruebantur, in noviſſimo agmine poſt omnes acies locabantur, ut ex Livio conſtat. Potuit quidem fieri, ut ex his *adſcriptivis* aliqui deputarentur ad miniſterium ducum, tribunorum, decurionum, ac centurionum. Quod diſerte Varro teſtatur apud Nonium his verbis, in libris de vita populi Romani: *Qui de adſcriptivis quum erant attributi decurionibus ac centurionibus qui eorum habent numerum, accenſi vocabantur.* Quæ verba Varronis hoc ſignificare videntur, *adſcriptivos* dictos in genere omnes, qui ſic militarent, ut legionibus ſupplendis deſtinarentur, ſi qui autem ex his attribuerentur decurionibus & centurionibus, *accenſos* proprie appellatos eſſe, quod his accenſerentur, id eſt attribuerentur. Sed huic Varronianæ diſtinctioni ac notationi obſtat, quod apud Livium legitur, *accenſorum* nomen, qui ſub vexillo proprio in acie ordinabantur una cum *Rorariis*, atque hoſtem invadebant ante ſigna peditum fundis ac lapidibus eum inceſſentes, ut *Rorarii* jaculis. Et ſane æque *accenſi* dici potuerunt, quod legioni accenſerentur, ut in demortuum locum militum ſuccederent, quam quod attribuerentur decurionibus ac centurionibus, ipſiſque adeo prætoribus

& conſulibus. Dicebantur etiam *Velati* quod veſtiti tantum, non etiam armati eſſent, id eſt, loricis muniti, & galeis recti, ut Verrius docet & ex eo Feſtus: *Velati appellabantur veſtiti & inermes, qui exercitum ſequebantur, quique in mortuorum militum locum ſubſtituebantur.* Eadem ratione & *velites* appellati, ut infra dicemus, ſed non propterea *velitum* nomen pro *velatorum* ibi ſubſtituendum. In voce *adſcripticii*, etiam *velatos* à nonnullis nuncupatos eos adſcriptitios notat, atque etiam *Accenſos*, quod ad cenſum legionis adſcripti eſſent. Quod Varronis ſententiæ refragatur, qui ſolos eos ex adſcriptitiorum numero *accenſos* voluit appellatos, qui centurionibus ac decurionibus attribuerentur. Cum igitur & *accenſi* dicerentur, quod ad cenſum legionis eſſent adſcripti, & *velati* quod inermes ac veſtibus tantum tecti ſequerentur exercitum utroque juncto vocabulo vocati ſunt *Accenſi velati*. Eorum frequens mentio occurrit in veteribus inſcriptionibus, nec additur, cui accenſi fuerint, ut appareat eo tempore nomen fuiſſe ordinis ac dignitatis. Sæpe etiam jungitur cum ædilis dignitate & duumviri, ut idem qui *accenſus* fuerat *velatus*, poſtea duumvir promoveretur in municipio. Hoc ordine quidam in veteri inſcriptione eas dignitates percucurrit, ut primo *ſcriba ædilitius* fuerit, poſtea *accenſus velatus*, deinde *duumvir quinquennalis* & *curator aquarum*, & poſtremo *Patronus coloniæ*. In alia quidam Veſerius Jucondianus primo *præfectus fabrum*, deinde *accenſus velatus*, poſt *procurasor alimentorum viæ flaminæ*, mox *Duumvir deſignatus*. In aliis ſimpliciter *Accenſi* nominantur. Videntur publici miniſtri fuiſſe magiſtratuum cum aliquo honore & majoribus emolumentis. In optimis Gloſſis *Accenſus*, ſic enim ſcribendum, exponitur, εἰσαγωγεὺς, εἰσηγητὴς, βούλαρχος. In his εἰσαγωγεὺς & introductor, vel admiſſionalis, ac admiſſionum magiſter, qui introducit ad magiſtratum adire cum volentes, idemque εἰσηγητὴς. Jure Attico εἰσαγωγεὺς nomen dignitatis ſortito indipiſcendæ de his qui τὰς δίκας εἰσήγαγον πρὸς τοὺς διαιτητάς. Quod βούλαρχον etiam accenſum interpretantur optimæ illæ Gloſſæ, is magiſter curiæ eſt, ut non mirum ſit ſi cum duumvirali dignitate jungatur *accenſus* in veteribus inſcriptionibus, ut videantur ex accenſis duumviri promoveri ſoliti. Utut ſit nomen hoc traductum conſtat à militia legionaria antiqua cum ex adſcripti-

ſcripticiis vel *accenſis* legionis legerentur, qui miniſtratores eſſent conſulum ac prætorum. Aſconius in Verrem: *Accenſus nomen eſt ordinis & promotionis in militia, ut nunc dicitur Princeps, vel Commentarienſis, aut Cornicularius. Hæc enim nomina de legionaria militia ſumpta ſunt.* Ætate Aſconii Pædiani nulli amplius fuere in exercitu legionis *adſcriptivi* vel *accenſi*, ut nulli *Principes*, ſicut olim vocabantur in antiqua militia *Principum* deni manipuli, qui à totidem centurionibus regebantur, quorum primus dicebatur *primus Princeps*, atque ita reliqui in ordine uſque ad *decimum Principem*, qui erat decimi manipuli *Principum* centurio. Ergo ille *Princeps* cujus meminit ibi Aſconius, non ad militiam togatam traductus eſt ex antiqua liberæ reipublicæ legione, quæ in *Haſtatos, Principes* & *Triarios* dividebatur, ſed ex nova illius temporis quę *Principem* habuit, nempe in prima cohorte unum ex ſenis primorum ordinum ductoribus, qui poſt *Primipilum* ſecundus erat, iſque in veteri militia primus centurio habebatur *Principum* legionis. Sic *accenſus* conſuli vel prætori ea ætate dicebatur cum tamen nulli amplius eſſent in legione *accenſi* milites vel *adſcriptitii*. Inde nihilominus origo *accenſorum* ſumpta eſt, qui conſulibus ac prætoribus miniſtrabant, quia olim ex *adſcripticiis* & *accenſis* legionis ſumi ſolebant, qui id muneris haberent. Ubi igitur defierunt *adſcriptitii* haberi & *accenſi* in legione qui partem levis armaturę facerent, atq; in mortuorum militum locum ſubſtituerentur, & ex quibus etiam ſumerentur ducum miniſtri & centurionum decurionumque, nomen ipſum remanſit & munus eorum *accenſorum*, qui arbitrio magiſtratuum acciebantur ut eis miniſtrarent, cum olim in legionaria militia hoc nomen ſolum audiretur. Sic & *Cornicularii* & *Principes* à militia legionaria ad togatam tranſlati, de quibus nos alibi. Duplicis igitur generis & appellationis fuit in antiqua legione levis armatura, *Rorarii* & *Accenſi*. Illi haſtis & jaculis pugnam committebant, iſti fundis ac lapidibus ad hoc præcipue legioni adſcripti, extra cenſum tamen ac numerum ejus, ut eſſent qui ſubſtituerentur in locum mortuum militum, & ad ſupplementum legionis. *Rorarios milites*, inquit Feſtus, *vocabant qui levi armatura primi prælium committebant, quod ut ante imbrem fere rorare ſolet, ſic illi ante gravem armaturam quod prodibant, Rorarii dicti.* Idem etiam faciebant *Accenſi*, qui & peculiare vexillum habebant. Sed hi,

V ut

ut dixi, fundis tantum præliabantur, non jaculis. Dicebantur & *ferentarii, quod ea modo ferrent quæ in hoſtes jacerent, vel quod depugnabant fundis & lapidibus, his armis quæ ferrentur non tenerentur.* Ita ſcribendum in loco Varronis apud Nonium, *non depugnabant pugnis*, ut vulgo legitur. Quod eſt ineptum. Varro tamen genus equitum fuiſſe illos *ferentarios* tradit, lib. vi. de L. L. *Ferentarii*, inquit, *equites hi dicti, qui ea modo habebant arma, quæ ferrentur, ut jaculum.* Non loricas habebant, non galeas, non parmas, ſed ea tantum arma quæ ferrentur. Ut equites fuere *ferentarii* quos & ἀκροβολισταὶ ἱππεῖς vocant Tactici, & leviter armati, qui differebant ab equitibus gravius armatis, qui ea omnia arma habebant quibus corpus tegitur ac defenditur, non ſola quæ feruntur, ita & pedites. Certe & *ferentarios* Salluſtius in Hiſtoria dixit de levi armatura peditum, non quod ulli *ferentarii* ejus ætate in militia noti eſſent, ſed quia veterum verborum affectator hos etiam inter alia à Catone furatus eſt *ferentarios*. Si nominis *ferentariorum* hæc ratio eſt, certe non tantum funditores, ut erant *accenſi*, in acie Romana ſic appellati ſunt, ſed etiam ita appellari potuerunt & *Rorarii*, qui jaculis depugnabant, quia ea arma feruntur. Et ridiculum eſt, quod alio loco Varro dixit, ſic eos eſſe appellatos, quod his armis pugnarent, *quæ ferrentur, non quæ tenerentur.* Quaſi quæ feruntur non etiam teneantur. Certe lapides, ſive manu jactentur, ſive funda, feruntur ſimul & tenentur. Non enim jaci poſſunt niſi teneantur. Jaculum porro & manu tenetur & fertur. Nam quod tenetur manu, etiam fertur. Tam *ferentarii* igitur pedites fuere quam equites. In veterrima itaque militia hæ tres appellationes levis armaturæ fuere, *Rorarii*, & *Accenſi*, & *ferentarii*. Sed hæc appellatio *ferentariorum* generalior, ut Græcorum ψιλῶν, quia comprehendit omnes qui iis armis tantum erant inſtructi quæ feruntur ac tenentur, ut ſunt jacula, ſagittæ, & fundæ. Sciendum eſt porro tam *Rorarios*, quam *accenſos* extra ordinem, numerum ac cenſum legionis Romanæ fuiſſe, cum præter hos haberet aliam levem armaturam legio ſuæ matriculæ inſertam. Quod ex Livio manifeſte liquet lib. viii. ubi ſingulis *Haſtatorum* manipulis *leves* vicenos fuiſſe adjunctos perhibet. *Manipulus*, inquit, *leves vicenos milites, etiam turbam ſcutatorum habebat. Leves autem qui haſtam tantum gæſaque gererent,*

voca-

Digitized by Google

vocabantur. Hæc levis igitur armatura legionis fuit, cum *Rorarii* & *Accenſi* extra numerum legionis haberentur, in locum deficientium ſubſtituendi. In locum iſtorum *levium* ſucceſſere qui poſtea *velites* dicti ſunt, de quibus in ſequentibus dicendum.

CAP. XV.

Iterum de levi armatura diſſeritur, & de eorum levium peditum differentia, qui in legionis cenſu erant, & qui extra ejus numerum. Item de Accenſis.

VT paulo altius rem repetam, priuſquam deſcendam ad mutationem quæ ſequentibus temporibus in levi armatura contigit tam re quam nomine, ſciri præ omnibus debet, ſemper leves pedites in exercitu Romano fuiſſe, ut & in Græco. Sed illud refert in primis cognoſci, utrum à principio inſerti legioni fuerint, an extra cenſum legionis ac numerum poſiti. Et certum eſt, duorum generum aliquando *leves* fuiſſe, qui in cenſu legionis numerarentur, & qui extra ejus numerum eſſent. Legionem Romuli inſtituto trium millium fuiſſe factam, inter omnes convenit. Unde & Varro *militum* nomen deducit lib. IV. de L. L. *quod trium milium primo legio fiebat, ac ſingulæ tribus Tatienſium Ramnium, Lucerum, milia ſingula militum mittebant.* Sed hoc veriloquium ineptum eſt ac falſum, ac pro cætero originationum eruendarum more qui Varroni inſedit. In his tribus milibus militum, quibus Romulea legio conſtabat, quærendum, an nulli leves fuerint. Si fuerunt, quot numero videantur fuiſſe. Nam quod Plutarchus ſcribit duplicata urbe receptis in eam Sabinis etiam duplicatum ab eodem Romulo legionis numerum, & ſenum milium factam, quæ antea erat ternum, id falſiſſimum. Semper enim in hoc numero manſiſſet, tanquam legitimo & ordinario. Atqui conſtat vel ætate Polybii quaternum milium fuiſſe, & hunc numerum ab eo tradi legionis quaſi ſtatum ac ſollemnem. Sed & paulo poſt ejectos reges ſcribebantur legiones quaternum milium, ut ex Dionyſio liquet, lib. VI. Verum de his alibi. Hic quærimus, an in legione Romuli, quæ ex tribus milibus componebatur, *leves* aliqui pedites fuerint, quales Græci ψιλὰς appellant & κάφας. Cum in *Haſtatos, Principes,* & *Triarios* diviſa fuerit,

V 2 non

non alia præter hæc tria corpora agnoviſſe in legione videntur auctores, qui de Romuli inſtitutione ſcripſerunt. Ovidius lib. III. Faſtorum de hac Romulea legione:

Inde Patres centum denos ſecrevit in orbes
Romulus, Haſtatos inſtituitque decem.
Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebat,
Corpora, legitimo quique merebat equo.

Trium millium hæc fuit legio, in tria corpora diviſa, *Haſtatorum*, *Principum*, & *Triariorum* ſive *Pilanorum*. Ergo ſingula hæc corpora ſingula militum milia habuere, in decem partes ſive manipulos & ipſa diſtributa. Sed & in unoquoque manipulo centum fuere milites, ſive una juſta centuria. Sic *Triarios* æquales numero tum fuiſſe oportet *Haſtatis* & *Principibus*. Nullos ergo *leves* pedites habuerit eo tempore legio. Atqui Polybius tradit, nunquam in legione Romana *Triarios* plures fuiſſe ſexcentis, quamvis & ipſi in denos dividerentur manipulos, haud ſecus quam *Haſtati* ac *Principes*. Quin & ſi quando plures quaternis milibus in legione ſcriberentur pedites, & fieret legio quinum aut ſenum milium, cum proportione cætera corpora augerentur, *Velitum*, *Haſtatorum*, & *Triariorum*, ſemper tamen eundem ſervatum *Triariorum* numerum. Si ita ab initio fuit, ut veriſimile eſt traditum hunc à prima inſtitutione atque obſervatum fuiſſe poſteris morem, *Triariorum* corpori, qui ſexcenti etiam tunc fuerunt, adnexos conſtat quadringentos leves. Ideo autem cum *Triariis* juncti fuerunt *leves* pedites, quia utrique in poſtremam aciem rejiciebantur. In pugna Romanorum cum Latinis circa annum urbis CCCCXV. Livius aciem Romanorum deſcribens, *Triarios* cum *Rorariis* & *Accenſis* in ultimo ordine collocat. Ergo Romuli ætate ex ejus inſtituto *Triarii* in legione cum *levibus* mixti erant, non tamen ut eodem tempore pugnarent, & iiſdem armis. In acie quippe ordinanda, cum in ultimum ſemper locum rejiceretur levis armatura, atque etiam poſt *Triarios*, cum promovebantur adverſus hoſtem ordines per intervalla ordinum præcedentium ante frontem primæ aciei procurrebat ibi pugnam inchoatura. Quod & diſerte tradit Dionyſius lib. v. levem nempe armaturam in præliis τὴν ἐσχάτην τάξιν tenuiſſe, & ad laceſſendos & terrendos hoſtes legioni adſcriptos additamenti vicem fuiſſe, τοῖς ἐν

φά-

φάλαγγι τεταγμένοις καταπλήξεως ἕνεκα τῶν πολεμίων συνόντες. Non poterant autem hoſti pavorem incutere niſi ante primam aciem pugnantes, quo loco ſemper apud Romanos pugnam incepiſſe conſtat leves pedites, cum tamen in ordinanda acie in ultimo locarentur, vel inter manipulorum intervalla, ut aliquando fiebat. De quo nos infra pluribus. In ea pugna Romanorum cum Latinis ſicut à Livio deſcribitur lib. VIII. duo genera, ut dixi, *levium* recenſentur. Quorum unum videtur fuiſſe legioni adnexum, alterum extra legionis numerum additum. Scribit enim Livius manipulos *Haſtatorum* præter aliam turbam *ſcutatorum* habuiſſe etiam *leves vicenos milites*, leves autem hos vocatos, qui haſtam tantum gæſaque gererent. *Manipulus*, inquit, *leves vicenos milites præter aliam turbam ſcutatorum habebat. Leves autem qui haſtas tantum gæſaque gererent, vocabantur.* Si ponamus in ſingulis manipulis *Haſtatorum* & *Principum* vicenos leves fuiſſe, ex vicenis in totum manipulis, denis *Haſtatorum*, deniſque *Principum*, quadringenti exiſtent leves, quem numerum in legione Romuli fuiſſe ex conjectura propoſuimus. Præter illos autem *leves* Livius, qui ſingulis manipulis *Haſtatorum* & *Principum* viceni inerant, *Rorariorum* & *Accenſorum* meminit, qui & ipſi leves erant, ſed extra cenſum legionis additi, & ſub propriis vexillis incedentes, de quibus abunde dictum eſt ſuperiori capite. Et fortaſſean utrunque hoc genus *levium* non tantum eo differebant, quod alii legioni inſerti erant, alii extra legionem habebantur in numero *adſcriptivorum*, ſed etiam telorum genere diſcernebantur. Gæſa & haſtas tribuit Livius *levibus* legionariis. *Rorarii* ergo & *Accenſi*, ſed hi præcipue lapidibus tantum fundiſque inſtructi in prælium ibant. De *Accenſis* certe id conſtat, de *Rorariis* ſupra oſtendimus etiam haſtas eos habuiſſe leviores. De his autem qui fundis tantum lapidibuſque depugnabant, ſcribit plane Dionyſius extra cenſum ac numerum legionis fuiſſe, ſed quaſi appendicem & additamentum ſcutatorum ſeu legionariorum ad bella proceſſiſſe. Ita enim lib. V. memorat de illis qui minimum cenſum deferebant, ὅτι τὴν ἐσχάτην ὑπελάμβανον ἐν τοῖς πολεμίοις χώραν οἱ τὸ ἐλάχιστον ἔχοντες τοῦ βίου τίμημα, καὶ ὅτι προσθήκης μοῖραν ἐπεῖχον οὗτοι τοῖς ἐν φάλαγγι τεταγμένοις συνόντες, καταπλήξεως ἕνεκα τῶν πολεμίων, οἷα δὴ μηδὲν φέροντες ὅπλον ὅτι μὴ σφενδόνας, ὧν ἐλάχιστον ἐν ταῖς μάχαις ἦν ὄφε-

λος. In his verbis duo notanda: quod hi quibus minimus cenſus erat, additamenti tantum vicem in legione obtinebant, ac proinde extra legionis numerum cenſebantur: & quod fundis tantum pugnabant. Quod genus quia minimi uſus erat in bello inter legionarios nunquam receptum fuit. Tales ii, quos *accenſos* & *adſcriptivos* Romanis dictos ſupra docuimus. Alludere ad eam appellationem videtur Dionyſius cum ait, προσθήκης μοῖραν eos obtinere, τῶν ἐν φάλαγγι τεταγμένοις συνιέντες. Qui enim adſcripti & *accenſi* legioni erant, quaſi additi ad legionem videntur, extra tamen ejus numerum ac cenſum, ut de *adſcriptivis* loquitur Plautus. Hi & *ferentarii* dicebantur. Feſtus, *Ferentarii auxiliares in bello, à ferendo auxilio dicti, vel quia fundis & lapidibus pugnabant, quæ tela feruntur, non tenentur. Ferentarii levis armaturæ pugnatores.* Quod ait *auxiliares* ita appellatos, certe id ex eo venit, quod ejus ætate plerique ejuſmodi levis armaturæ milites inter auxilia militabant, ut funditores Baleares, aliiq;, nec ex Romanis civibus ſumebantur. Olim tamen etiam ex Romanis ſumpti qui fundis pugnarent, & ſaxis nuda manu jaciendis. Telis talibus inſtruebantur, qui ad ſupplementum legionum ut in mortuorum locum militum ſuccenturiarentur, caſtra ſequi ſolebant. Duo ergo genera *levium* fuere, qui in legione locum habebant, & qui extra eam numerabantur, Dionyſius in cenſu claſſium qualis à Servio inſtitutus eſt, peditum Romanorum armaturam in levem & gravem dividit, in φαλαγγίτας & ψιλὺς, in *ſcutatos* & *leves*, ſive legionarios & *accenſos*. Levibus tribuit σαύνια & σφενδόνας gæſa & fundas, quos ait ἔξω τάξεως στρατδέσθαι, extra ordinem vel ſine ordinibus lib. IV. Non tamen hæc verba neceſſario ſignificant extra legionis numerum ac cenſum eos fuiſſe habitos. Nam & velites ſequenti ævo poſt Punicum nempe ſecundum bellum, quos conſtat partem legionis feciſſe, ſine ordinibus pugnabant, & ἔξω τάξεως. Sed alibi clarius ad legiones eos adſcriptos ita ut extra numerum ejus haberentur, ſignificat, cum dixit, προσθήκης μοῖραν eos obtinuiſſe, loco quem jam ſupra adduximus. Idem lib. VII. τάξιν eos ἐν φάλαγγι non habuiſſe perhibet, ſed levis armaturæ nomine, ψιλὺς & κύφυς appellat, cum ſcutatis & gravius armatis in bellum proficiſci ſolitos, gæſis & fundis armatos. Ὅπλα δὲ ἦν αὐτῶν σαύνια καὶ σφενδόναι. Οὗτοι τάξιν ὐχ εἶχον ἐν φάλαγγι, ἀλλὰ ψιλοὶ καὶ

κῦφοι

κοῦφοι συνεστρατεύοντο τοῖς ὁπλίταις, εἰς τριάκοντα λόχους διῃρημένοι. Ne ex iſtis quidem poſſit argui hujuſmodi *leves* in numero legionis non fuiſſe cenſitos. Nam & *velites*, qui partem legionis conſtituebant, ſine ordinibus, ſine ſignis pugnare ſoliti, non inter legionarios, nec cum his prælium capeſſebant. Præterea etiam tempore Polybii velites, quos ille γροσφομάχους appellat, ex iis ſumebantur, qui in cenſum minus deferebant quam cæteri, ut ii de quibus loquitur Dionyſius in cenſu claſſium à Servio inſtitutarum, διαλέγουσι τῶν ἀνδρῶν τοὺς μὲν νεωτάτους καὶ πενιχροτάτους εἰς τοὺς γροσφομάχους. *Nam maxime juvenes & pauperrimos eorum qui claſſibus adſcribuntur, Tribuni in Velites ſeligunt.* Cum tamen certum ſit, quoſdam pedites levis armaturæ extra cenſum legionis antiquitus fuiſſe numeratos, ut de *accenſis* & *Rorariis* ſupra probatum eſt, ita accipienda eſſe Dionyſii verba palam eſt. Et cum certum præterea numerum *levium* in legione per manipulos ſcutatorum diſtributum fuiſſe ex Livio conſtet, idem de *velitibus* à Polybio narratur, cum dicit, τῶν γροσφομάχων τοὺς ἐπιβάλλοντας κατὰ τὸ πλῆθος ἴσους ἐπὶ πάντα τὰ μέρη διένειμαν. *Velites autem prout ipſorum eſt multitudo æqualiter in omnes manipulos, Haſtatorum nempe Principum & Triariorum, diſtribui ſolitos.* Non tamen iidem fuere *leves* illi Liviani cum *velitibus* Polybianis. Nam nondum eo tempore, quo illa pugna Romanorum cum Latinis commiſſa eſt, velites in Romana legione noti erant, quos introductos belli Punici ſecundi temporibus auctores conſentiunt, haud ſcio an in verum. Horum porro *levium*, qui *velites* ætate Polybii nominabantur, non ſemper eundem fuiſſe numerum in legione, ex ipſo Polybio perſpicuum eſt. Cum enim in numero legionis ineundo, quæ tunc quaternum erat millium ac ducentorum, dixiſſet ſemper *Triarios* ſexcentos ſcribi ſuetos, *Haſtatos* vero mille & ducentos, & æqualem his numerum *Principum*, addit, τοὺς δὲ λοιποὺς καὶ νεωτάτους γροσφομάχους *reliquos ac minimos natu velites*. Poteſt tamen ita accipi, ut de reliquo numero, quater milium intellexerit. Sexcenti *Triarii*, mille ac ducenti *Haſtati*, totidem *Principes*, fiunt tria millia. Et reliqui ex numero quaternorum milium ac ducentorum, qui legionem conſtituebant, velites. Ergo & mille ducentos eos fuiſſe hinc clarum eſt. In legione Romuli quæ ternum millium, ſi non plures fuere *Triarii* quam in Polybiana, quadringentos tantum

ut

ut diximus habuiſſe eam *leves* neceſſe eſt. Si omnes in ea graves ac ſcutati fuere, aut æqualis numerus *Triariorum* reliquis fuit, aut ſi idem qui poſtea, tunc etiam à Romulo inſtitutus eſt, tum ſane dicendum, eodem numero *Haſtatos* & *Principes* ab eo conſtitutos eſſe, quo in legione Polybiana cenſebantur, nempe mille ducentos *Haſtatos*, & totidem *Principes*, qui fiunt in totum duo milia quadringenti. Quibus ſi addideris ſexcentos *Triarios* ſeu *pilanos*, habebis legionem trium millium ſcutatorum. Videntur autem cum legio quater millium poſtea facta eſt, cum integraſſe & abſolviſſe numerum pedites *leves* legioni adnexi mille ac ducenti. Certe quindecim circiter annis poſt exactos reges, legiones ex quaternis millibus fuiſſe conſcriptas, auctor eſt Dionyſius, lib. VI. *Καὶ γίνεται δέκα στρατιωτικὰ τάγματα ἐξ ἀνδρῶν τετρακισχιλίων ἕκαστον.* Si ſingulis milibus auctæ tunc fuere legiones præter Romuli inſtitutum, qui ternum eas milium fecerat, oportet numerum illum additum eſſe, vel ex levibus ſolis, vel ex gravibus, vel etiam proportione ex utriſque. Probabile autem eſt, cum hic idem numerus legitimus legionis fuerit etiam Scipionum ætate, nempe quaternum milium, *leves* totidem ſolitos tunc cenſeri, quot numeratos fuiſſe docet ſuo tempore Polybius, nempe mille ducentos. Et ſane quum *leves* ex infimo cenſu caperentur, & ex minoribus natu deligerentur, plures ex eo ordine ad nomina reſpondiſſe veriſimile eſt, quam ex prioribus ditiorum claſſibus. Unde & *Triarii*, qui ex ditiſſimis ſolebant eligi, minimum in legione numerum ſemper conſtituerunt, ſexcentique tantum fuerunt, cum ex reliquis claſſibus in uno quoque genere mille ac ducenti ad legionem conficiendam adſumerentur, in *levibus* nimirum, in *Haſtatis* & *Principibus*. Additionem illam milium ſingulorum ad numerum legionis Romuleæ quæ trium tantum milium fuit à Servio factam cum viris doctis ſuſpicor. Nam trium milium fuit cum tres tantum Tribus fuere, ac ſingulæ Tribus ſingula milia mitterent, poſtea una tribu addita à Servio qui *τετράφυλον* urbem fecit Romanam pro *τριφύλῳ*. Sic quater milium legio facta eſt. Qui numerus legionis quaſi legitimus uſque ad Scipionum ætatem duravit, quamvis ſubinde pro neceſſitate rerum ac temporum aliquando auctior fieri ſoleret, & proveheretur interdum uſque ad quina milia, aut etiam ſena. Nec obſtat, quod ex Dionyſio

nyſio & Livio conſtat, dilectum tum temporis cum Servius quatuor tribus inſtituit, fieri potius ſecundum opes ſolitum quam ſecundum Tribus. Perperam enim hoc opponunt viri docti, quippe cum Tribus ſingulæ ditiores habuerint & pauperiores, & in συμμορίαις ſive claſſes fuerint ex cenſu diſtributæ. Alia enim fuit per Tribus populi diviſio, alia per Claſſes ſive Centurias. Nec impedit altera diſtributio alteram. Conſtat inter omnes cenſum à Servio inſtitutum. Sub Romulo ergo dilectus ad legiones conſcribendas non ex cenſu fiebat. Servius cenſu inſtituto ſecundum opes cujuſque dilectum fieri voluit, idque manſit uſque ad Marium, ut infra dicam. Tribuum numero amplificato uſque ad triginta quinque, non tamen legio totidem milium facta eſt quot Tribus erant. Quod tamen à Romulo primum factum, cui tres Tribus tantum fuere, & à Servio quoque obſervatum, qui quartam addidit Tribum, & quater milium legionem conſtituit, qui numerus ſemper manſit veluti legitimus quamdiu ex cenſu actus eſt dilectus, quod primum Marium mutaſſe infra docebimus. Sub Servio igitur ultima & quinta claſſis *Accenſos* dabat, qui *lev s* erant illius temporis, fundis lapidibuſque miſſilibus tantum inſtructi. Livius lib. 1. *Quinta claſſis aucta, centuriæ triginta factæ; Fundas lapideſque miſſiles ii ſecum gerebant. In his Accenſi, cornicines tubicineſque in tres centurias diſtributi.* De *Rorariis* nihil dicit, qui paulo honeſtiores ac digniores habiti videntur, & altiori Claſſi adſcripti, utpote ex ditioribus ſumpti. In Claſſe quarta hi cenſiti ſi forte fuerunt. Sic enim idem Livius ſcribit ibidem: *In quarta claſſe cenſus quinque ac viginti milium, totidem centuriæ factæ, arma mutata. Nihil præter haſtam ac verutum datum.* Ex hac claſſe non ſolum *Haſtati* qui dicebantur ſumpti videntur, ſed etiam *leves* legionis, qui gæſa & haſtam gerebant. Nam *Accenſi* fundis lapidibuſque pugnantes extra legionem erant, utpote ex quinta Claſſe electi. Non poſſum autem, ut verum fatear, concoquere, quod notavit Feſtus de *Accenſis* ita nimirum dictos fuiſſe qui caſtra ſequerentur, ut in mortuorum locum ſuccederent, ad ſupplementa nempe legionum. Nam cum ex cenſu dilectus ageretur, & *Accenſi* ex claſſe quinta & ultima pauperrimorum civium ſumerentur, ita potuiſſent in numero *Haſtatorum*, vel *Principum*, vel *Triariorum* militare. In legione quippe Polybiana *Velites* qui ſole-

Digitized by Google

bant etiam deligi ex infimo cenſu non ſequebantur militiam nec in legione conſcribebantur, ut in demortuorum locum ſuccederent. Nec enim ſi qui defeciſſent ex *Haſtatis* vel *Principibus* vel *Triariis*, ſuppleri conſueverant ex corpore *velitum*. *Haſtati* ex ſuæ claſſis hominibus ſupplementa accipiebant, item *Principes*, item *Triarii*. Non videtur ergo aliter fuiſſe obſervatum cum *Accenſi* in exercitu pro levi armatura numerabantur. Cum enim ex infima claſſe tenuiſſimi cenſus civium deligerentur, non ſupplendis aliis corporibus legionis ſufficiebantur, quæ corpora ex aliis ac potioribus prioribuſque claſſibus ſolita eſſent conſcribi. Certum quidem eſt, nec de eo poteſt dubitari, *adſcriptivos* ſive *adſcripticios* milites certo numero caſtra ſequi olim conſueviſſe, ut eſſent unde per ſuffectionem ſupplerentur, qui in legionibus defeciſſent. Immo vel poſt *velites* etiam in legione inſtitutos *Accenſis* iſtis & adſcriptivis locum in caſtris fuiſſe conſtat. Nam eorum meminerunt auctores qui vixere poſt obſidionem Capuæ in qua *velites* feruntur inſtituti. Sed non puto iſtos *adſcriptivos* ex ſola quinta & ultima claſſe fuiſſe ſumptos, cum ex omnibus potius claſſibus electos veriſimile ſit, ut nimirum poſſent ſubſtitui ſemper aliqui in locum decedentium *Haſtatorum* & *Principum* & *Triariorum*. Si hi *accenſi* etiam dicti ſunt, certe *Accenſos* fuiſſe oportet ex omnibus claſſibus ad hoc munus electos. Sin autem *accenſi* ut ex Livio cognoſcimus, in quinta claſſe cenſebantur, non iidem fuere cum illis *adſcriptivis*. Immo conſtat ex eodem Livio *Accenſos* nomen fuiſſe *levis* armaturæ Romanæ quæ fundis tantum ac lapidibus inſtructa pugnabat, quæque extra legionis numerum erat. Hinc fortaſſe factum, ut cum *adſcriptivis* eo nomine confunderentur, qui & ipſi caſtra inermes ſequebantur, ea tantum gratia ut in mortuorum militum locum ſubſtituerentur. *Accenſi* certe Livio fuere funditores qui ex quinta claſſe undecim æris æſtimata deligebantur, quique extra numerum legionis erant, quos etiam negat Dionyſius *τάξιν* habuiſſe in legione ſive *φάλαγγι*. His alii *leves* fuere legionis corpori inſerti qui gæſa & haſtas gerebant, quique ex quarta claſſe ſumebantur. His *velites* ſucceſſere ſecundo bello Punico. *Accenſi* autem & *Rorarii* in exercitu Romano uſque ad illud tempus nomen habuere. Sed & poſt illud tempus, ut infra dicam.

Cap.

CAP. XVI.

De velitum per bellum Punicum ſecundum inſtitutione, deque eorum differentia ab antiqua levi armatura, & de ratione nominis eorum cur ita appellati fuerint.

VElitum appellatio de levi armatura nota tantum fuit in Romana legione poſt bellum Punicum ſecundum, cujus belli tempore inſtituti, ut volunt, fuere. Antea, ut ſuperiore capite dictum eſt, *Accenſorum* & *Rorariorum* nomine, item *ferentariorum*, levis armatura Romana vocabatur. Quorum alii in ipſa legione cenſebantur, alii extra legionem. Præterea alia etiam levi armatura Romani utebantur quæ ex civibus vel Sociis non ſumebatur, ſed mittebatur ab externis. Nam quod ad peditem ſtatarium & equitem attinet, non alio uſi ſunt quam ex civibus electo, aut à Sociis Latini nominis miſſo. At *levium* armatorum aliquando auxilia externa habuere, ut liquet ex Livio lib. XXI. ubi poſt cladem ad Traſymenum acceptam cum Hiero rex Siciliæ Romanos quibus rebus poſſet juvare ſe paratum eſſe legatione miſſa oſtendiſſet, non alia miſit auxilia præter levem armaturam, & rationem hanc addidit, *Milite enim*, inquiebat, *atque equite ſcire ſe niſi Romani Latinique nominis non uti populum Romanum, levium armatorum auxilia etiam externa vidiſſe in caſtris Romanis, itaque miſiſſe mille ſagittariorum atq; funditorum aptam manum adverſus Baleares funditores ac Mauros, pugnaceſque alias miſſili telo gentes*. Inde & *Ferentarios* Feſtus *auxiliares* interpretatur à ferendo auxilio dictos. Ex quo patet eum putaſſe *ferentarios* proprie appellatos *levium* armorum pedites qui ab externis miſſi eſſent. Hi externi *ferentarii* in illo bello Punico ſæpe uſurpati à Romanis fuere. Ipſe Livius *levium armorum auxilia* appellat, ubi inſtructionem ad Cannas Romanorum deſcribit: *Ex cæteris levium armorum auxiliis prima acies facta*. Non nominat ibi *velites* quia nondum hoc nomen in exercitu Romano pro *levibus* legionis forſan audiebatur, quos poſtea inſtitutos in obſidione Capuana auctores conſentiunt. Non recte igitur idem Livius lib. XX. eos nominaverit in pugna ad Trebiam: *Tamen in tot circumſtantibus malis manſit aliquandiu immota acies, ma-*

xime præter ſpem omnium adverſus elephantos. Eos velites ad id ipſum locati verutis conjectis, & avertere & inſequuti averſos, ſub caudis qua maxime molli cute vulnera accipiunt, fodiebant. Ita enim ibi ſcribendum, pro vulgato *pedites*. Polybius in eadem pugna diſcribenda πεζακοντιστὰς Ῥωμαίους appellat, quamvis de elephantis nihil tale habeat quale apud Livium eo loco legitur. Πεζακοντισταὶ Ῥωμαῖοι Polybio vocantur, id eſt *jaculatores Romani*, non γροσφομάχοι quo nomine ſolet *velites* indigetare, qui ſic primum appellati ſunt in obſidione Capuæ annis poſt hoc factum circiter octo. Livius quoque *jaculatores Romanos* videtur appellare *leves* Romanorum pedites in pugna Cannenſi, his verbis, *ad medium juncti legionibus Romani tenuerunt jaculatores. Ex cæteris levium armorum auxiliis prima acies facta.* Ita enim puto eum locum conſtituendum, abſque ulla mutatione quæ etiam nulla conſpicitur in veteribus libris. Quatuor annis poſt diem Cannenſem Romani Capuam obſederunt, in qua obſidione, *Velitum uſus*, ut ſcribit Valerius lib. II. cap. III. *primum repertus eſt. Nam cum equitatui Campanorum, crebris excurſationibus equites noſtri, quia numero pauciores erant, reſiſtere non poſſent, Navius centurio è peditibus lectos expediti corporis brevibus & incurvis ſeptenis armatos haſtis, parma tegmine munitos veloci ſaltu jungere ſe equitibus, & rurſus celeri motu dilabi inſtituit, quo facilius equeſtri prælio ſubjecti pedites viros pariter atque equos hoſtium telis inceſſerent. Eaque novitas pugnæ unicum Campanæ perfidiæ debilitavit auxilium. Ideoque auctori ejus Navio ob hoc honos eſt habitus.* Livius lib. XXVI. hæc eadem de *velitum* inſtitutione ferme narrat, cum equeſtria prælia facerent proſpera Campani contra Romanos, hique equitatu impares eſſent, initam eſſe rationem, ut æquaretur arte quod viribus deerat. Tum electi ſunt ex omnibus legionibus juvenes maxime vigore, ac levitate corporum veloces, parmæque iis datæ breviores quam equeſtres, & ſeptena jacula quaternos longa pedes, ferro præfixa. Eos ſingulos in equos ſuos accipientes equites aſſuefaciebant & vehi poſt ſeſe, & deſilire perniciter ubi ſignum datum eſſet. Ex ea re cum equitatu quoque ſuperior Romana acies adverſus Campanos evaſiſſet, *inſtitutum*, ut ait Livius ibidem, *ut velites in legionibus eſſent.* Ille *Navium* vocat auctorem centurionem immiſcendo-

rum

Digitized by Google

rum equiti peditum, qui Valerio *Nævius*. Hoc *levium* ergo militum genus in legione Romana ante illud tempus non fuit. Ex peditibus legionum facti ſunt velociſſimis & maxime juvenibus. Ergo ex *Haſtatis* potius delecti fuere, quam ex aliis duobus corporibus *Principum* ac *Triariorum*. Cur non potius ex levibus? Sed quęſtio eſt, utrũ hoc *velitum* uſu reperto, cæteri levius armati in exercitu Romano deſierint, quales *Accenſi* erant ac *Rorarii*, non ſolum jaculis pugnantes, ſed etiam fundis ac lapidibus.. Quæri etiam illud poteſt, an *velites* iſti ſemper hoc munus habuerint poſt primam eorum inſtitutionem, ut inter equites dimicarent, poſt tergum equitum iiſdem equis vehi ſoliti, & inde deſilire, cum res ac tempus exigeret ad pedeſtrem pugnam inter equites ciendam. Quod ad primam attinet quæſtionem, ante inſtitutionem *velitum*, aut nulli alii *leves* in legione fuerunt, aut fuere ſed alterius generis & nominis. Si non fuere alii *leves*, tum legio trium tantum milium fuerit oportet ante obſidionem Capuanam cujus tempore inſtituti ſunt primum *velites*. Nam demptis mille ducentis *velitibus* è legione, quot numero eos fuiſſe Polybius docet, tria millia peditum remanebunt, quot fuiſſe certum eſt in legione Romulea. Atqui ſtatim poſt expulſos reges quaternum milium conſcribi ſolitas legiones ex Dionyſio diſcimus. Ergo vel longe ante illud tempus quo dicuntur inſtituti *velites*, legio alios *leves* habuit. Et ſane habuiſſe jam ſupra oſtendimus. Eundem quoque *levium* numerum fuiſſe in legione antequam inſtituerentur *velites*, veriſimile eſt. Livius circa annum urbis CCCCXV. vicenos *leves* ſingulis manipulis tribuit ſcutatorum ſive gravium militum. Sic in legione trium millium ſexcenti tantum fuerunt. Sed quoniam vel ab antiquo quaternum millium legiones conſcribi conſueverant, veriſimilius eſt quadragenos *leves* in ſingulis manipulis numeratos eſſe. Et hic numerus convenit cum eo *velitum*, quem in legione quaternum milium fuiſſe tradit Polybius. Ex his igitur conſtat, *levem* ſuam armaturam habuiſſe legiones longo tempore antequam obſideretur Capua. Sed alterius fortaſſean generis fuerunt, ut & nominis. De utroque videndum. Antiquæ legionis *leves* haſtam & gæſa geſſiſſe Livius indicat lib. VIII. Septenas haſtas idem tribuit *velitibus* lib. XXIII. Gæſum etiam genus haſtæ vel jaculi de quo Varro lib. III. de

Digitized by Google

vita P.R. *Qui gladiis cincti ſine ſcuto cum binis gæſis eſſent.* His verbis ſine dubio deſcribebat *leves* antiquæ legionis pedites. Hæc igitur ſola mutatio facta videtur tempore obſidionis Capuanę in *levibus* legionis, ut pro binis gæſis, ſeptenas haſtas *leviores*, ſive etiam ſeptena gæſa acceperint. Et parma iis addita eſt quam antea non habebant. Valde quippe probabile eſt, cum electi ſunt in illa obſidione ex omnibus legionibus Romanis juvenes maxime vigore ac levitate corporum veloces, non ex aliis legionis corporibus ſumptos fuiſſe, quam ex *levis* armaturæ numero. Nam in hoc præcipue corpore expeditorum ac *levium* peditum tales fuere, qui tunc requirebantur, maxime veloces ac vegeti. Præterea cum ex cenſu jam ab antiquo diverſa illa genera ac corpora legionis eligi & conſcribi ſolerent, non indiſcretim ex aliarum claſſium generibus capti ſunt, qui in eo genere militarent quod ſuppeditabatur ab infima omnium claſſe. Quod ſecundam ſpectat quæſtionem, an *velites* ſemel inſtituti ſemper hoc muneris habuerint, ut cum equitibus permixti pugnarent, interim in equos poſt terga equitum ſalientes, interim ex his deſilientes, poſſe dici cenſeo non perpetuo ita pugnaſſe, quia nec neceſſitas poſtea talis extitit qualis tunc Romanos ad hoc inventum adegit quando Capuam obſidebant. Non legimus certè poſterioribus hoc inſtituto temporibus vectos fuiſſe *velites* ab equitibus in prælium, qui pugna cœpta deſilirent, & inter equites pedites ipſi dimicarent. In aliis quippe ſequentibus præliis nunquam id factitatum animadvertere licet. Inter equites & ante equites *levem* armaturam ſæpe pugnaſſe legimus. Quod & antea feciſſe eos conſtat, cum *velites* nondum eſſent. Aſſuefacti ergo per obſidionem Capuanam *leves* legionis cum equitibus ſimul in pugnam procedere, poſt tergum eorum vehebantur ut poſſent propulſare equitatũ hoſtium. Poſtea ubi neceſſitas eadem non fuit, nec ſimili genere pugnæ decertabant, ut ab equitibus in equos ſuos tollerentur, & veherentur in locum certaminis. De aliis etiam populis hoc narrant auctores, ut de Germanis Cæſar & Tacitus, ac de Numidis, ſolitos eos nimirum pedites levitate corporum ac velocitate præſtantes inter equites miſcere. Idque etiam ipſis Romanis, ut dixi, ſemper fuit familiare, non ſolum ante inſtitutionem *velitum*, ſed etiam poſtquam deſierunt ſic appellari, mutata militiæ ratione.

tione. Salluſtius in Jugurthino: *Auxiliarios equites Tribunis legionum & præfectis cohortium diſpertiverat, ut cum his permixti Velites, quacunque invaderent equitatum hoſtium propulſarent.* Eadem ratio fecit ut hi *Velites* inter equites pugnarent & in obſidione Capuana, ad equitatum nempe hoſtium propulſandum. Quod *velites* nominat Salluſtius, ſuo more id facit, verbis antiquis uſus in re jam antiquata, ut *ferentarios* alibi dixit pro levi armatura. Certum quippe eſt, ejus ætate *Velites* in exercitu Romano nullos fuiſſe nomine. Gladiatores ſic vocabantur, ut paulo poſt dicam. Cæſar in bello contra Pompejum hac etiam arte uſus eſt, cum equitatu minus valeret, *ut adoleſcentes atque expeditos ex anteſignanis electos milites ad pernicitatem armis inter equites præliari juberet.* Illi *anteſignani* leves illius temporis in legione fuere. Idem porro in obſidione Capuæ factitatum videtur à ducibus, quod tunc ſe feciſſe narrat Cæſar, ut ex numero *levium* omnium legionum velociſſimos & maxime vegetos eligerent, qui præliari inter equites poſſent, ut equitatui hoſtium à quo maxime infeſtabantur, ita melius poſſent reſiſtere. Plura etiam illis data jacula, quam antea gerere ſoliti, & ſeptena pro binis. Parma etiam addita quam non habebant. Non puto autem numerum *levium* adauctum in legione fuiſſe, ſed nec nomen aliud iis donatum. Nam mirum eſt, Polybium qui eadem illa ætate vixit, nihil de novo illo *velitum* inſtituto in legione Romana ſcripſiſſe, cum neſcire hoc non poſſet, utpote re adhuc ſatis recenti, cum de militia Romana commentatus eſt, ubi γροσφομάχους appellat, qui tunc Romanis vocabantur *velites.* Ubi de his agit, non meminit recentem & tum primum inſtitutum fuiſſe eorum in legione uſum atque appellationem. Capua obſeſſa eſt anno urbis DXLI. Hiſt. Polybii deſinit in anno DCIX. Polybio itaque jam nato potuit illa *velitum* inſtitutio fieri. Sed quod magis mirandum eſt, ipſe Polybius in ea obſidione deſcribenda lib. IX. de illa *velitum* inſtitutione nihil plane memorat, non omiſſurus rem tanti nomenti, ſi ad ejus notitiam ea perveniſſet. Non autem veriſimile hoc eum ignoraſſe, qui in hiſtoria Romana, & quidem ſui temporis adeo verſatus & exercitatus fuit. Dicit ibi Romanos in obſidenda ea urbe, quod impares eſſent equitatui hoſtium, intra caſtra ſe perpetuo tenuiſſe, quod formidarent equitatum hoſtilem, ne quid

Digitized by Google

quid ab eo mali paterentur. Quod certo paſſuri fuiſſent, ſi in certamen copias eduxiſſent. Τά τε γὰρ, inquit, περὶ τὴν Καπύην τότε συμβαίνοντα εἰκότως ἑκατέροις ἀπήντα. τὸ μὲν γὰρ τῶν Ῥωμαίων στρατόπεδον ἐξιέναι μὲν πρὸς μάχην οὐκ ἐθάῤῥει, τῷ δεδιέναι τοὺς τῶν πολεμίων ἱππεῖς. ἔμενε δ᾽ ἐν τῇ παρεμβολῇ τετολμηκότως, σαφῶς εἰδὸς ἀβλαβῆ τὴν ἵππον αὐτοῖς ἐσομένην ὑφ᾽ ἧς ἐν ταῖς μάχαις ἡττᾶτο. Narrat ibi auctor graviſſimus & prudentiſſimus quomodo Romani bello Hannibalico, inferiores Carthaginenſibus ex eo fuerint in omnibus ferme prœliis quod equitatu illi prævalerent. Atque alias quidem ſtudioſe captaſſe locorum eam naturam quæ ipſos tutari poſſent ac defendere ab equitatu Carthaginenſium. Sed in obſidione Capuæ, quæ in planitie undiquaque extenſa ſita erat, cum idem præſtare non poſſent, alia ratione caviſſe ne quid detrimenti ab equitibus hoſtium paterentur, intra caſtra ſe tenendo, nec in pugnam copias educendo, cum in omnibus fere certaminibus, quæ in locis equeſtri prælio aptis fiebant, inferiora ferrent ac victi diſcederent. Hic locus erat ei rei memoranda quâ rationem inivetunt tunc Romani ne vinci poſſent ab hoſte, inſtitutis *velitibus*, qui equitibus mixti contra hoſtem pugnarent. Ad nomen ipſum quod attinet *velitum*, nihil ea appellatio præfert quo novi inſtituti ratio declaretur. *Leves* fuere aſſuefacti poſt tergum equitum vehi, & mox deſilientes pugnam inter eos capeſſere pedeſtrem. Hoc non ſignificatur vocabulo *velitum*. Nam quod putant quidam ita dictos, quaſi *volites*, id eſt volantes, ineptum eſt ac falſum, cum prima in *veles* longa ſit, quæ in verbo *volo* eſt brevis. Nec melior originatio Iſidori, qui à civitate Etruriæ ita etiam appellatos ſcribit, cum nulla civitas Etruriæ hoc nomine reperiatur apud veteres. Præterea de alio genere *velitum* loquitur. *Veles* igitur à velis nuncupatus, idemque omnino eſt quod *velatus*. Quod nomen fuit antiquæ *levis* armaturæ, ſic dictæ ut volunt quod *velati* tantum, id eſt veſtiti, non etiam loricati & armis tecti in prælium incederent. Ita *Accenſos* olim vocatos fuiſſe ſupra docuimus. Feſtus: *Velati, appellabantur veſtiti & inermes, qui exercitum ſequebantur. Ipſi ſunt & ferentarii qui fundis ac lapidibus pugnabant, quæ tela feruntur non tenentur.* Omnino igitur *velati* & *velites* iidem, ut *armati* & *armites*, οἱ ὁπλῖται. Optimæ Gloſſæ: *Armites*, ὁπλῖται οἱ ἐν ἐσχάτῃ τάξει. *Tria-*

rios

rios ſic videntur olim appellaſſe quia ex omnibus legionariis maxime gravia arma habuere. Eædem Gloſſæ: *Armites, ἔνοπλος παράταξις.* Acies nempe armatorum. Sic *arquites* vel *arcites* antiquitus vocabantur qui arcu præliabantur, ut notat Feſtus. An non ſic *equites* dicti ſunt *οἱ ἱπποτ(οξόται)*, ut qui arcus habent, *οἱ τοξ(όται) arcites*, & qui arma *armites, οἱ ὁπλῖται?* Ergo & *velites* iidem & *velati*, qui velis tantum tecti erant & veſtibus, non etiam loricis tecti, ut ſcutati & gravium armorum milites. Antiquiorem porro *velitum* appellationem Capuana obſidione fuiſſe multis poteſt argumentis evinci. Ab illis *velitibus* verbum *velitari* factum pro verbis contendere, & levibus rixis jurgiiſque certare. Nam proprie *velitatio ἀκροβολισμός.* Eo verbo uſus eſt Plautus fortaſſean antequam obſiderent Capuam Romani. In Menæchmis: *Quid velitati fuiſtis inter vos.* Idem in Rudente: *Equidem me ad velitationem exerceo. Nam omnia coruſca præ temore fabulor.* Ubi *velitatio* eſt velitaris pugna, quia coruſcabant ac criſpabant haſtas priuſquam eas jacerent. *Velitationem* Feſtus interpretatur, *ultro citroque probrorum objectionem exemplo velitaris pugnæ.* Item alio loco, *Advelitationem, jactationem quandam eſſe verborum figuratam ab haſtis velitaribus. Velites enim dici milites expeditos, quaſi volites, id eſt volantes.* Plautus quidem in ſcena floruit Punici belli ſecundi ætate, nec præciſe tamen dici poteſt an eas comœdias in quibus *velitationis* meminit ſcripſerit ante Capuanam obſidionem. Sed ſane apparet *velitum* nomen pridem notum fuiſſe in exercitu Romano, cum verbum inde factum paſſim uſurparetur ab auctoribus quos ſcripſiſſe veriſimile ſit ante id tempus quo *velites* dicuntur inſtituti à Livio ad Capuam. Poſtremo ille ipſe Livius ſibimet ipſi hac in re contrarius *velitum* meminit in rebus Romanis antequam Capua obſideretur, ut ante notavimus. Quod & alibi apud eum occurrit. Ipſe quoque Polybius qui *γροσφομάχους* Græce proprie appellat, quos Romani *velites*, eorum meminit longe ante quam Capua obſeſſa eſſet à Romanis, primi nempe belli Punici tempore, ubi pugnam memorat quam Romani cum Carthaginenſibus fecerunt, ducem habentibus Xantippum: *καὶ προορώμενοι τὴν τῶν ἐλεφάντων ἔφοδον προθέμενοι τοὺς γροσφομάχους πολλὰς ἐπαλλήλους κατόπιν ἵστασαν σημαίας.* Idque nomen alibi apud eum occurrit ante & poſt obſidionem Capuæ. Quos *γροσφομάχους* non

-aliter liceat reddere quam *velites*, quoniam ea tempeſtate non alio nomine appellabatur levis armatura Romanæ legionis. *Iaculatores* etiam appellat Livius, ut Polybius πεζακοντιστάς. Quod ad rem ipſam attinet, multo ante obſidionem Capuæ id obſervatum à ducibus Romanis conſtat, ut permiſcerent equitibus jaculatores, Livius lib. xx. *Sempronius contra continendis in fide Sociis maximum vinculum eſſe, primoſque qui coiſſent ope defenſos cenſebat. Tum collega cunctante equitatum ſuum mille peditum jaculatoribus ferme admixtis ad defendendum Gallicum agrum trans Trebiam mittit.* Vocat *jaculatores peditum*, quæ Polybio πεζακοντισταί. qui *leves* erant legionis, ut ipſe Livius eos lib. xviii. nuncupat, quoſque eo nomine diſtinguit à *Rorariis*, & *Accenſis*, qui fundis & lapidibus pugnabant. Ita idem lib. xx. *Levem* armaturam à Balearibus, qui funditores erant, diſtinguit: *Baleares locat ante ſigna, levem armaturam octo ferme millia hominum, dein graviorem armis peditem.* Sed de Hannibalis inſtructione loquitur. Ergo *leves* & *levis armatura* de his proprie dicebatur, qui jaculis & haſtis rem gerebant, à quibus diſtinguebantur ſagittarii & funditores. Velites itaque illius temporis, qui jaculatores, ab eodem Livio ſeparantur à ſagittariis & funditoribus, lib. xxiii. *Sagittarii funditoreſque & velites etiam quorum inhabile telum ad remittendum imperatis eſt.* Hæc ſcripſit Livius de *velitibus*, quos & nominavit aliquot annis priuſquam obſidio Capuana cœpta eſſet. Ipſe quoque Cæſar differentiam ſtatuit inter *levem* armaturam, ac funditores ſagittarioſque. Ut lib. iii. de bello civili: *Primum ſagittariis funditoribuſque circumjectis, poſtea levis armaturæ magna multitudine miſſa.* Quod & alibi apud eum reperitur. Et apud Hirtium de bello Africano: *levem armaturam, ſagittarios funditoreſque eodem ſubmittit.* Hæc opponitur gravi armaturæ. In ea igitur omnia eadem, niſi quod leviora. *Leves* igitur & *levis armatura* de jaculatoribus quales fuere *velites*. Hi enim etiam armati, ſed levius quam ſtabile ac ſcutatum peditum agmen. Quippe & jacula ſive haſtas velitares habuere, parmam, galeam, etiam enſe accincti erant. Funditores nihil præter fundas habuere, & ſagittarii nihil præter arcus. Ita ergo *levis* armatura ac *leves* proprie de jaculatoribus. Hinc ratio apparet, cur Livius lib. viii. *Leves* legionis qui viceni ſingulis manipulis *Haſtatorum & Principum Triario-*

rum-

rumque attributi erant, ſeparaverit ab *Accenſis* & *Rorariis* qui extra numerum legionis ac cenſum adſcribebantur. Cum autem *levibus* illis haſtam & gæſa attribuit, ex eo etiam perſpicuum eſt eoſdem fuiſſe cum *velitibus*. Nam & his *velitibus* quos nominavit lib. XXIV. etiam antequam obſideretur Capua, dat *telum inhabile ad remittendum imperitis*. Ubi legendum eſt *imparatis*, pro *imperitis*. Nam tempore opus erat ad corrigendum ferri acumen quod inflexum primo ictu fuerat, & incurvatum. Hoc enim intelligendum. Talia fuere *velitum* jacula ferro ita ſubtili ac tenui præfixa ut à primo jactu ſtatim inflecteretur. Hinc fortaſſe *incurvas* vocat *velitum* haſtas Valerius Maximus lib. II. cap. III. quod facile incurvarentur. Sed probo magis lectionem quam viri docti ex libris excogitarunt, *brevibus & infirmis armatos haſtis*. Quod autem tenues & infirmæ tam ferro quam ligno erant eæ haſtæ tanto facilius criſpabantur & coruſcabantur in jaciendo. Vide apud Plautum, *Equidem me ad velitationem exerceo. Nam omnia coruſca præ tremore fabulor.* Haſta enim levis & infirma ut levis harundo longe facilius tremit & coruſcatur, quam firma ac ſpiſſa. Et inde nomen Latinum *Criſpus* ex Græco γρόσφος quæ haſta velitaris eſt, unde & γροσφομάχοι Polybio *velites*, hujuſmodi criſpantibus & coruſcis haſtis armati. Nam O in I Latini mutabant in iis vocabulis quos à Græcis mutuabantur. Ut κόνις *cinis*. Ut autem & de ipſo nomine *velatorum*, qui & *velites*, dicamus, Grammaticorum veterum interpretatio non placet, qui ſic dictos argutantur, quod inermes ac veſtiti tantum exercitum ſequerentur. *Velites* non prorſus inermes fuere, cum ut diximus, & parmam haberent, & ſeptenas haſtas, & galeam, & enſem. Et tamen *velites*, quaſi *velatos*, à velis nomen habere eos palam eſt. Omnes quadrati & fluitantes amictus *velorum* nomine appellabantur, ut paludamenta, chlamydes, pallia, & alia hujuſmodi. Contra rotunda veſtimenta dicebantur quæ in imo clauſa, ſtrictius corpori adplicabantur, ut erant togæ Romanorum, quæ & ipſæ rotundæ, & ad corpus magis preſſæ & coactæ circa imam oram, non undabant neque humeris involitabant ut chlamydes ac paludamenta. Hinc de redundantioribus togis dixit Cicero, *velis amictos non togis*, vel *aulæis*, ut in quibuſdam legitur. Omnes ſane volitantes ac fluitantes in corpore amictus pro *velis*, ſed

Digitized by Google

& vela fermè omnia quadrata, ut & pallia. Unde & muliebria pallia ſive vela, ricæ, ricinia, flammea & alia hujuſmodi, quadrata. *Velites* igitur à velis dicti quia pugnabant cum paludamento ſive chlamyde brevi in humero fibula adſtricta, cætera fluitante. Gravius armati & ſcutati milites inter pugnandum nihil veſtimenti ſupra loricas habuerunt, *leves* autem iſti quales *Rorarii* olim, & poſtea *velites* cum loricas non haberent, brevibus chlamydibus vel ſagulis, quaſi velis, in humero adſtrictis amicti in prælium vadebant. Inde & *velati* & *velites* dicebantur. De *Rorariis* Lucilius, *Pone paludatus ſtabat Rorarius velox*. Signanter *paludatum* dixit qui paludamentum habebat amictui, quod alioquin geſtamen erat ducum atque imperatorum. Et per *Rorarios* Lucilius poteſt videri intellexiſſe *velites* illius temporis, ſic dictos, quod ante gravem armaturam prælium committerent, ut ante pluviam ros cadit. Vixit ille poſt Punicum ſecundum bellum. *Velites* tunc temporis cum hæc ſcribebat Lucilius in exercitu Romano pro levi armatura noſcitabantur, nec alios *leves* legio agnoſcebat. Ergo *Rorarios* eos vocavit Lucilius, quod ante cæteras acies pugnam committerent. Nam hæc ratio fuit eorum nominis, ut Polybius προκινδυνεύοντας & προτεταγμένους eos appellat. Plautus quoque qui etiam vixit belli Punici ſecundi ævo, *Rorariorum* & *Accenſorum* meminit. Ex quo licet colligere *Rorariorum* nomen tunc *velitibus* etiam datum fuiſſe, qui pars legionis erant. *Accenſos* vero præterea in exercitu militaſſe fundis pugnantes, qui extra numerum legionis habebantur. Cum autem Livius circa annum urbis CCCCXV. in pugna Romanorum & Latinorum *Rorarios* in exercitu Romano nominat; & *Accenſos* pro levi armatura, *Rorarii* illi velitibus poſtea dictis ſimiles plane fuere, & idem munus habuere, & fortaſſean in legionis cenſu tunc quoque habiti. Nam quamvis præter hos in ſingulis manipulis gravium militum leves vicenos fuiſſe meminerit, leves illos eoſdem cum *Rorariis* fuiſſe veriſimile eſt, qui omnes in acie poſt *Triarios* collocabantur ut inde in primam excurrerent ante ſigna pugnaturi. Quippe in ipſa pugna meminit tantum *Rorariorum* & *Accenſorum*, non aliorum levium. *Accenſi* porro ſi iidem cum adſcriptivis fuere, extra legionis numerum erant. *Rorarii* vero, qui in fuere legionis cenſu, & iidem cum iis,

qui

qui poſtea appellati ſunt *velites*. Certe cum Lucilius *Rorarios* facit paludatos, eundem illis habitum aſſignat, quem Varro *velitibus*, qui de his ita ſcribit:

Quem ſequuntur cum rotundis velites leves parmis,
Anteſignani, quadratis multiſignibus tecti.

Ubi *multiſignia quadrata* vocavit, πλύσματα τετράγωνα. Sic enim abſolute pallia quadrata vel chlamydulas appellabant. Ἐφαπτίδας has *velitum* Romanorum chlamydes Græcus auctor appellat apud Suidam, οἱ δὲ ψιλοὶ Ῥωμαίων ἕκαστος αὐτῶν εἶχεν ἐφαπτίδα καὶ κνημῖδα τε καὶ λόγχας, καὶ ἀκόντιον δι' ὅλου τοῦ σιδήρου πεποιημένον. Idem alio loco, οἱ Ῥωμαίων ψιλοὶ ἐφαπτίδας εἶχον καὶ ζώματα περὶ τῶν μηρῶν. *Romanorum velites, habebant amictui chlamydes, & ſubligacula, feminum tegmina.* Ex eo appellati *velites* vel *velati*. Ita Græci Γυμνῆτας appellarunt funditores inſularum Balearium quia nudi ferme pugnarunt. Unde & ipſæ eorum inſulæ γυμνήσιαι nuncupatæ. Ipſi *Baliares* voce Latina à jaciendis lapidibus. Nam ex Græco βάλλω antiquum Latinum *Balio* ut ex ἄλλω *ſalio*. à quo *ſalius* & *ſaliaris*, ut ab illo *balius* & *baliaris*. *Velites* tales fuiſſe in legione Romana ex his quæ diximus colligas. Nec certa fides eſt auctorum, qui volunt inſtitutos primum obſidionis Capuanæ tempore. Recte Nonius Marcellus, *velitem* interpretatur *levem armaturam*, qui non idem dixit de funditoribus, quos certum eſt, ut & ſagittarios, levis armaturæ nomine proprie loquentibus non fuiſſe comprehenſos. Atque hos *velites* cum hoc nomine uſque ad commutatam rem militarem in legione manſiſſe cum *Haſtatis*, *Principibus* & *Triariis* ſequenti capite docebimus.

Cap. XVII.

Velites in Cæſariana militia notos non fuiſſe, ſed hos Anteſignanos appellatos, & hanc legionum levem tunc extitiſſe armaturam.

Certum eſt, *velites* Cæſaris ævo ac Pompeii, & ſub ſequentibus deinde imperatoribus in exercitu Romano nuſquam fuiſſe hoc nomine. Si qui autem recentiorum eos nominant ut Apulejus, Ammianus & Panegyrici ad Theodoſium auctor, ex antiquis hoc nomen ſumptum ſuæ ætati accommodarunt, oblivioni plane traditum. Livius clare oſtendit, ſua ætate non amplius in uſu fuiſſe *velites* cum dicit lib. xxx. In pugna Scipionis & Hannibalis deſcribenda, *Velitibus, ea tunc levis armatura erat, vias complet.* Si tunc fuiſſet, non ita loquutus eſſet. Cum idem lib. xxvi. inſtitutorum primo *velitum* mentionem facit in obſidione Capuana,& arma eorum deſcribit, ita *velitarium Haſtarum* meminit, ut de aliis velitibus intelligat, quam qui in legione olim fuerunt. *Et ſeptena,* inquit, *jacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro, quale haſtis velitaribus ineſt.* Si de iiſdem *velitibus* has *haſtas velitares* intelligeret, qui tunc primum inſtituti ſunt, rem valde ineptam ac ridiculam feciſſet dicendo, *velitibus,* qui tunc inſtituebantur & armabantur, data eſſe jacula præfixa ferro, *quale haſtis velitaribus ineſt.* Alios igitur deſignavit *velites,* à quibus haſtas iſtas *velitares* denominavit,& qui tunc vulgo noti, præter antiquos illos militares, quos ætas illa ignorabat. Hi gladiatores fuere haſtis *velitaribus* inter ſe pugnantes. Et de his prorſus capiendi ſunt hi Ovidii verſus:

Utque petit primo plenum flaventis arena,
Nondum calfacti velitis haſta ſolum.

Solum illud plenum flaventis arenæ, nonne circi vel amphitheatri ſolum eſt arena inductum? Ergo & *velites* iſti gladiatorum genus. Iſidorus lib. xviii. inter gladiatores recenſet hos *velites* cap. lviii. *Velitum pugna,* inquit, *erat, ut ultro citroque tela objectarent. Erat autem eorum varia pugna, & ſpectantibus gratior quam reliqua. Velites autem vocati ſunt, à civitate Hetruſcorum quæ Veletes vocabatur.* Immo gladiatores hoc nomine, à veli-

velitibus militaribus nomen ſortiti ſunt, quod haſtis inter ſe, quales olim habuere leves legionis pedites, depugnarent. Artemidori quoque de his *velitibus* gladiatoribus locus inſignis corrigendus eſt, lib. II. c. IV. ubi varia genera ac nomina gladiatorum recenſet, atque illi capiti περὶ μονομαχίας titulum fecit: Διμάχαιρος ᾖ, καὶ ὁ λεγόμενος οὐήλης, ἤτοι φάρμακον, ἢ ἄλλως κακότροπον ἢ ἄμορφον εἶναι τὴν γυναῖκα σημαίνει. Vulgo legitur, ὁ λεγόμενος ὀρβήλας. Cum igitur conſtet ex his *velites* tunc fuiſſe gladiatorum genus & appellationem, non amplius ullos legionis *velites* hoc nomine appellatos conjicere ex vero datur. Ideo Varro, cum de *velitibus* antiquis, qui in legione Romana militarunt, loqui vellet, non ſimpliciter *velites* eos nuncupavit, ſed *anteſignanos velites*, quia ante ſigna in acie olim pugnabant. Sic enim verſibus quos paulo ſupra jam citavimus.

Quem ſequuntur cum rotundis velites leves parmis
Anteſignani, quadratis multiſignibus tecti.

Livius quoque quodam loco, ut à nobis ante productus eſt, *velites anteſignanos* appellavit, ut eos diſcerneret à *velitibus* ſui temporis, qui gladiatores erant. Enimvero *velites* ab eo tempore receſſiſſe à legionibus Romanis probari poteſt, quo & *Haſtati, Principes, Triariique* inde remoti fuere. Cum enim priſca legio in hæc quatuor corpora divideretur, *velitum, Haſtatorum, Principum* ac *Triariorum*, idem exitus commutata militia omnes involvit, ut pariter è legione Romana nomine ſaltem tenus expungerentur poſtquam alia ejus diviſio introducta eſt. Non potuere igitur remanere in ea *velites*, unde expuncti ſunt *Haſtati, Principes* ac *Triarii*. Ex his quaternis corporibus cum antiqua legio conſtaret, ubi in decem cohortes æquales diſtributa eſt, tum nomina illa priſcę diviſionis ceſſarunt, & antiquata ſunt. Ex *Triariorum* ordine qui ſexcenti erant, facta eſt prima cohors ſexcentorum militum, ſed appellatio *Triariorum* aboleſacta eſt. Ex duobus reliquis ordinibus *Principum* & *Haſtatorum* ſimiliter quaternæ cohortes inſtitutæ ſunt ſexcenariæ, quia ſingula ea corpora mille ac ducentos habuerunt pedites. Ex *velitum* corpore pariter qui mille ac ducentos pedites conſtituebant, duæ compoſitæ cohortes ſingulæ ſexcentorum peditum. Ita ſeptenæ cohortes exierunt ex quaternis ac ducentis illis milibus quibus conſtabat antiqua legio in *velites*,

Digitized by Google

lites, Haſtatos, Principes ac *Triarios* diſpertita. Sed quia tunc legio ſena milia militum accepit, nova illa quæ à Mario introducta eſt inſtitutione, tres adjectæ ſunt cohortes, ut decem fierent, partim ex gravi partim, ex levi, ut veriſimile videtur, armatura. Fingamus unam levium fuiſſe additam, duas gravium armatorum. Sic decem cohortes legionis plenæ extiterunt ex ſenis milibus conſtantis, ex quibus tres fuerunt levis armaturæ. Si velimus duas tantum ex levibus fuiſſe concinnatas, quot olim *velites* in legione fuerunt, id etiam licet. Conjectare tamen poſſumus etiam leves aliquos de novo additos. Quod ſi eſt, non minus addi potuit quam ex quo una cohors fieret. Ita ergo nomen *velitum* in hac nova legionis inſtitutione abolitum eſt, ut & *Haſtatorum, Principum*, ac *Triariorum*. Cohortes autem illæ levium, *expeditæ* vel *expeditorum cohortes* appellatæ videntur. Harum mentio apud Cæſarem crebra occurrit. Eos etiam vocat *expeditos legionum*. Hirtius in libro de bello Africano: *Quæ res Cæſarem non fefellerat. Namque expeditos ex ſingulis legionibus vicenos milites eſſe juſſerat.* Et paulo poſt: *Quod ubi Cæſar animadvertit, trecentos quos ex legionibus habere expeditos conſueverat, ex proxima legione quæ eo prælio in acie conſtiterat jubet equitatui ſuccurrere.* Cæſar ipſe *expeditos anteſignanos* appellat, lib. III. de bello civili: *Huic ſuos Cæſar equites oppoſuit, expeditoſque anteſignanos admiſcuit CD, qui tantum profecere, ut equeſtri prælio commiſſo, pellerent omnes, compluresque interficerent, ipſi incolumes ſe ad agmen reciperent.* Item paulo poſt eodem libro: *Superius tamen inſtitutum in equitibus, quod demonſtravimus ſervabat, ut quoniam numero multis partibus eſſet inferior, adoleſcentes atque expeditos ex anteſignanis electos milites ad pernicitatem armis inter equites præliari juberet.* Ob eandem hanc cauſam *velites* in obſidione Capuæ inſtitutos ab auctoribus traditur. Et *expeditos* quidem vocat Cæſar, quia hoc proprium ſemper nomen fuit *velitum* ac levis armaturæ. Feſtus in verbo advelitatio; *Velites dicuntur expediti milites, quaſi volites, id eſt, volitantes*: Abſolute *expediti* dicuntur Livio lib. XXII Levis armaturæ milites. *Succeſſit tamen Pœnus cum expeditis equitibuſque atque ad laceſſendum hoſtem raptim & procurſando recipiendoque ſeſe, pugnavere.* Ita ibi ſcribendum, non *expeditis equitibus*, ut vulgo editur. Ita enim vetuſtiſſimi libri legunt. Idem paulo poſt.

poſt. *Adverſus eos tribus milibus cum expeditis auxiliis* à Scipione miſſis, id eſt, levium armorum auxiliis, ut alibi vocat. Ammianus Marcellinus lib. XVIII. *velites expeditos* appellat. Vegetius lib. III. cap. XVI. *Quod ſi equites impares fuerint, more veterum velociſſimi cum ſcutis levibus pedites ad hoc ipſum exercitati iiſdem miſcendi ſunt, quos expeditos & velites, quaſi volitantes nominabant.* Eo loco tamen *explicatos* libri veteres legunt. ἐξπλήκτους vocat Leo in Tacticis Latina voce pro *explicitis*. De quibus nos alibi. *Expediti* ſunt quos Græcè Polybius εὐζώνους appellat, cui hoc nomine levis armatura *velitum* ſæpe nuncupatur. Eos *expeditos* ex *anteſignanis* electos à ſe dicit Cæſar, ubi *Anteſignanos* appellat totum corpus levis armaturæ legionariæ quæ *velitum* appellatione olim noſcitabatur, quod ante ſigna pugnarent, id eſt, ante legiones peditum inſtructas, quæ *ſignorum* nomine plerumque apud auctores cenſentur. Non alia porro *Anteſignanorum* notio & appellationis ratio eo tempore quam de levis armaturæ peditibus, ita dictis quod ante ſigna præliarentur. *Expeditos Anteſignanos* nominat eos Cæſar, ut olim *expediti velites* dicebantur, quorum in acie hoc etiam munus olim fuit perpetuum ut ante ſigna pugnam inciperent, & inde nomen. Sed *velites* nuncupati ſunt ab habitu in antiqua militia, in nova autem *Anteſignani* à pugnandi loco, quia cum *velitum* nomen de gladiatorum quodam genere uſurpabatur, ut dixi, qui *velitaribus* armis depugnabant. Extremis etiam imperii temporibus levis armatura *velitum* ante ſigna pugnam inibat. Auctor Panegyrici ad Theodoſium, *Ecce lux tandem. & jam omnis campus horrebat, diviſi in cornua equites, leves ante ſigna velites, diſpoſitæ manipulatim cohortes, & gradu pleno ferentes agmina quadratæ legiones.* Sed *velitum* nomen non ſui temporis ab antiquis ſumpſit mutuo, ut & *quadratas illas legiones*, & *manipulatim diſpoſitas cohortes*. Nam olim manipulatim aciem Romani inſtruebant, cum legio dividebatur in *Haſtatos*, *Principes & Triarios*. Poſteaquam vero in decem cohortes diſtribui cœpit, per cohortes ordinata eſt, non ut iſte dicit *manipulatim*, qui in re nova explicanda verbis antiquæ ordinationis κακοζήλως uſus videtur. Inde ergo & *Anteſignani velites* Varroni, nomine antiquo ſimul & novo. Cur *Anteſignani*? Quia nimirum ante ſigna pugnabant, nempe ante ſigna legiona-

riorum.

riorum. Sed an non & ipſi ſigna habuerunt? Certe de antiquis *velitibus* diximus ſigna eos propria non habuiſſe. Sine ſignis, ſine ordinibus vagè & paſſim ante aciem dimicaſſe. Sed poſtquam forma legionis immutata eſt, tum & in cohortes ipſi cum reliquis legionariis diſpertiti, ſigna habere cœperunt, ſive potius vexilla. Cum igitur ad hoſtes laceſſendos & provocandos præmittebantur, ſub vexillis ibant. *Anteſignanorum* porro Cæſarianorum & *velitum* antiquorum omnes notæ communes. Ex eodem Cæſare liquet, hoc genere pugnæ ſolitos uti illius ævi legionum *Anteſignanos*, ut ſi terga dare cogerentur, ſe ad ſigna legionum reciperent. Primo impetu procurrebant, audacter locum capiebant, ordines ſuos non magnopere ſervabant, rari diſperſiq; pugnabant. Si premerentur, loco excedere, & pedem referre non turpe exiſtimabant. Hęc omnia de *Anteſig.* narrat Cæſar lib. I. de bello civili. Quis neſcit qui Polybium legerit hæc omnia fuiſſe conſueta *velitibus*? Is lib. IX. de pugna Scipionis contra Haſdrubalem ita ſcribit: Τῶν δ' εὐζώνων ἄκριτος ἦν καὶ πάρεργος ἡ συμπλοκὴ διὰ τὸ τοὺς πεζοὺς καταφεύγοντας ὑπὸ τὰς ἰδίας φάλαγγας ἐκ μεταβολῆς κινδυνεύειν. Hæc verba ſignificant, *expeditos*, id eſt *velites*, ſolitos procurrere & recurrere per vices, & ſiquando premerentur ab hoſte, ad ſigna legionum refugere. Inter equites præliabantur *Anteſignani*, ut ex eodem Cæſare multis locis conſtat: nec ex paucis Polybii locis exploratum eſt *velites* equitibus admixtos pugnaſſe. Quod & ex illa ipſa pugna Scipionis cum Haſdrubale commiſſa & à Polybio deſcripta certo certius colligitur. Apud Cæſarem lib. III. de bello civili, *Adoleſcentes atque expediti ex anteſignanis electi milites inter equites præliantur.* Adoleſcentes ergo erant illi *Anteſignani* legionum, quod & de *velitibus* antiquis verum eſſe nemo ignorat. Nam maxime juvenes deligebantur qui *velitum* in legione numero adſcriberentur. Apud Hirtium lib. III. de bello Gallico, *Levis armaturæ pedites ante legiones miſſi turmiſq; equitum interpoſiti conſtanter præliantur.* Tam *velites* veteres, quam *Anteſignani* Cæſariani levis armaturæ pedites erant, & inter equites præliabantur. *Anteſignani* ex eo appellari quod ante ſigna, id eſt, ante aciem ſub ſignis inſtructam pugnarent. Hoc etiam proprium *velitum* fuit ante ſigna pugnare. Livius lib. XXXVIII. de pugna Manlii adverſus Gallo-Græcos: *Quod ubi Romani viderunt, expediunt*

ſe

Digitized by Google

ſe ad pugnam. Ante ſigna modico intervallo velites erant, & ab Attalo Cretenſes ſagittarii, & Thralli Thraces. Signa peditum, ut per arduum, levi gradu ducuntur, ita præ ſe habentium ſcuta, ut miſſilia tantum vitarent, pede collato non viderentur congreſſuri. Vides *velites*, id eſt levem armaturam legionum cum levi armatura auxiliorum ante ſigna iſſe. Unde ergo *Anteſignani* poſtea dicti, qui antea *velites*, niſi hinc? Poſt *velites* qui ante ſigna ibant, ſequuntur legionum ſigna. Ea fuere prima ſigna legionum, ut paulo poſt ſequitur. Prima autem ſigna legionum eo tempore, fuere ſigna *Haſtatorum*. Non ergo, ut placuit doctis, *Anteſignani* iidem cum *Haſtatis*. Nam *Haſtati* prima ſigna legionum erant. *Velites* autem ante illa prima ſigna procedebant, qui revera *Anteſignani* erant, & poſtea hoc nomen nacti ſunt, omiſſo *velitum* nomine. Ubicunque igitur *Anteſignanorum* apud Livium mentio occurrit, de *velitibus* hi ſunt intelligendi, qui ante ſigna procurrebant, & quos ita ea ætas appellabat, oblitterata *velitum* appellatione. Expendamus nunc aliquot illius auctoris locos, ubi *Anteſignanos* nominavit, ut conſtet quo ſenſu ſic eos appellarit. In illo ipſo libro, ubi pugnam Manlii in Gallo-Græcos deſcribit, cum prius *velites* ante ſigna ire ſcripſiſſet, paulo poſt eos ipſos *velites*, *Anteſignanos legionum* vocavit: *In eos qui portas ſtationibus ſuis clauſerant, legionis Anteſignani pila conjecerunt.* Quinam iſti legionis *Anteſignani*, niſi illi *velites*, quos ante ſigna collocatos paulo ante dixit? Non alii legionum *Anteſignani* accipi poſſunt, quam *velites*, qui & legionum pars erant, & ante ſigna legionis ſoliti erant dimicare. Etiam Cæſar *legionum Anteſignanos* appellat, quia certo numero in legionem conſcripti habebantur, lib. I. de bello civili: *Hoc ſperans legiones tres ex caſtris educit, acieque in locis idoneis inſtructa, unius legionis Anteſignanos procurrere, atque occupare eum tumulum jubet.* Valde autem probabile eſt, non alia notione eam vocem *Anteſignanos* uſurpaſſe Livium, quam quomodo ætate Cæſaris & ſua, quod idem ſæculum erat, ſumi ſolebat. Cum autem idem Livius eo libro tam clare & diſerte *Anteſignanos* vocaverit, quos paulo ante, *velites ante ſigna* euntes nominarat, vix credibile eſt aliis in locis alio ſignificatu id vocabulum poſuiſſe. Idem lib. XXXIII. *Anteſignanos* vocat, *velites* Romanos qui primi hoſtibus in prælio occurrerunt: *Marcellus Pado confeſtim trajecto, ubi In-*

ſubres Comenſibus ad arma excitis caſtra habebant, legiones in ipſo itinere prælium committunt, & primo impetu adeo acriter invaſerunt, ut Anteſignanos impulerint. Id eſt eos expeditos & levis armaturæ pedites, ſive *velites*, qui ante ſigna pugnandi gratia procurrebant. Idem clare lib. XXIIII. levem armaturam Pœnorum hoc nomine *Anteſignanorum* impertiit his verbis: *Primo Anteſignani Pœnorum, deinde ſigna perturbata. Poſtremo tota impulſa acies.* Quid clarius? Certum eſt levem armaturam primam omnium pugnaſſe, & ante ſigna prima ſive aciem primam. Ecce igitur *Anteſignani* Pœnorum, primo perturbati, quia primi pugnabant, *deinde prima ſigna*. Poſtremo tota acies impulſa. Eodem libro diſerte levem armaturam Romanorum, id eſt *velites* ante ſigna demicaſſe ſcribit: *Prima levis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco ſuccedens tumulum pulſa detruſaque terrorem in ſuccedentem intulit equitem, & ad ſigna legionum refugit. Peditum acies inter perculſos impavida ſola erat, videbaturque ſi juſta, aut ſi recta pugna eſſet, haud quaquam impar futura.* Ecce ante aciem peditum, & ante ipſa ſigna legionum prima levis armatura, id eſt *velites*. Succedebant equites. Deinde legionum ſigna, & peditum acies. Ergo, prima illa levis armatura *anteſignanorum* haud dubie fuit. Cum igitur in eo auctore legimus in ordinatione aciei deſcribenda *peditum partem ante ſigna locatam, partem poſt ſigna receptam*, pedites illos ante ſigna locatos, non alios interpretari par eſt, quam *Anteſignanos*, ſive *velites*, qui ante ſigna locati primi cum hoſte concurrebant. Sic lib. XXIII. pugnam Aſdrubalis cum Romanis deſcribens, *Romanorum aciem triplicem ſtetiſſe* perhibet, *peditum parte ante ſigna locata, parte poſt ſigna accepta, equites autem cornua cinxiſſe.* Quomodo triplex ſtetit, ſi pars peditum ante ſigna locata eſt, pars poſt ſigna accepta? Hæc duplicem tantum aciem notant, in *anteſignanos* & *poſtſignanos* diſpertitam. Immo triplex ſtetit, per *Haſtatos*, *Principes* & *Triarios* ordinata. Sic enim capienda ſunt ejus verba. In illa triplici acie deſignanda certum eſt *velites* ab eo comprehenſos non eſſe. At eos alia diviſione complexus eſt, cum dixit, *partem peditum ante ſigna locatam, partem poſt ſigna acceptam.* Pars ergo ante ſigna locata, *velites* fuere: pars poſt ſigna accepta, reliqua peditum acies trifariam diviſa in *Haſtatos*, *Principes*, & *Triarios*.

Digitized by Google

Utramque diviſionem complexus eſt, unam qua triplex Romana acies deſignatur, ratione *Haſtatorum*, & *Principum* & *Triariorum*: alteram qua duplex, ratione *Anteſignanorum* id eſt *velitum*, ac reliquorum peditum qui *poſtſignani* dicebantur, quod poſt ſua ſigna ordinarentur, quæ & ſequi debebant. Idem Livius manifeſtè hoc ita eſſe declaravit lib. XXII. his verbis: *Poſt nova de integro pugna exorta eſt, non illa ordinata, per Haſtatos, Principes & Triarios.* His triplex notata eſt. Sequitur: *nec ut pro ſignis Anteſignani, poſt ſigna alia pugnaret acies.* Ita enim ibi legitur in vetuſtiſſimo libro, *Anteſignani*, non *Anteſignanus*. Hæc duplicem deſignant, ex levi armatura *Anteſignanorum* ſive *velitum* conſtructam, & ex gravi armatura *Haſtatorum, Principum* & *Triariorum*. Hi omnes gravem armaturam conſtituebant, ex qua vulgo triplex acies tunc temporis componi ſolita. *Anteſignani velites*, quæ levis armatura, partem alteram conſtruebant, in qua veluti prima acies conſiſtebat. Sic enim Livius ſignificat lib. XXXVIII. de pugna Manlii contra Gallogræcos, primam aciem ex levi armatura inſtructam. *Conſul*, inquit, *prima in acie locata levi armatura.* Hæc levis armatura eſt quam eodem loco *velitum* nomine *ante ſigna* pugnantium deſignavit, & *Anteſignanorum*. Idem lib. XXX. in pugnæ Cannenſis deſcriptione primam aciem ex jaculatoribus & cæteris levium armorum auxiliis factam in exercitu Romanorum tradit. Sic enim ibi legendum ac diſtinguendum: *Atque ita inſtructa acie in dextro cornu, id erat propius flumen, Romanos equites locant, deinde pedites. Lævum cornu extremi equites Sociorum, intra pedites ad medium juncti legionibus Romanis tenuerunt. Ex jaculatoribus & cæteris levium armorum auxiliis prima acies facta.* Nec recta lectio eſt in vulgatis, nec interpunctio. Jaculatores illi ex quibus factam primam aciem dicit, *velites* Romani fuere, quos ἀκοντιστὰς & πελταστὰς appellat Polybius. His adjuncta levis armatura auxiliorum. In ipſa prælii commiſſione narranda, quomodo primam illam aciem intellexerit, ſatis clare aperuit cum ita ſcripſit: *Clamore ſublato procurſum ab auxiliis, & pugna levibus primum armis commiſſa.* Nimirum ordinariam & ſollemnem in præliis *velitum* & levis armaturæ procurſionem factam ſignificat. Alioquem potuiſſet quis opinari novo & inuſitato more, quæ prima debebat eſſe acies peditum gravis armaturæ, levem armaturam

& *velites* locum ejus obtinere juſſos. Poſt hanc primam levium armatorum procurſionem, equites in certamen inducit, deinde peditum pugnam ſubſequi facit. Qui ordo tum perpetuus fuit certaminum acie inſtructa faciendorum. Levis armatura principium edebat, & primam pugnam laceſſebat. Poſt eos invehebantur equites. Poſt equeſtre certamen, pedites prælium inibant, id eſt *Haſtati, Principes & Triarii.* Sic lib. XXII. *Principio levem armaturam dimittit, deinde conſerto agmine mittit equites, poſtremo cum hoſtibus quoque ſubſidia mitti videret, inſtructis legionibus procedit.* Livius eodem lib. XXX. poſtquam dixit in pugna Cannenſi procurſum clamore ſublato ab auxiliis, atque levibus armis pugnam primum commiſſam, addit equites frontibus adverſis concurriſſe, *& ſub equeſtris finem certaminis coortam eſſe peditum pugnam,* Polybius eandem pugnam deſcribens pro illis Livianis, *è jaculatoribus & cæteris levium armorum auxiliis prima acies facta eſt*, hæc Græca poſuit, πάσης δὲ τῆς δυνάμεως προέστησε τοὺς εὐζώνους ἐν διαστάσει. *Id eſt ante aciem univerſam cum intervallo conſtituit velites.* Quibus verbis adjunxiſſe videtur Livius ἦσαν δὲ σὺν τοῖς συμμάχοις quaſi continenter præcedentibus adtexta, quæ tamen ad ſequentia pertinent quibus continetur numerus peditum Socialium & legionariorum qui in exercitu Romano erant. Quæ ſic juncta Livius accepit de jaculatoribus Romanis, & cæteris levium armorum auxiliis, è quibus primam aciem factam ait. Polybius ſimpliciter ante aciem eos conſtitutos dicit. Quo ſenſu & προτεταγμένους ſæpe appellat, & προκινδυνεύοντας, ut ante notavimus. *Ante aciem conſtitui* & *ante ſigna* eadem ſignificatione dicitur, de equitibus, elephantis, & *velitibus*, ſive levium armorum peditibus, de quibus omnibus aliquando ſic primam aciem factam eſſe auctores ſcribunt. Πρὸ τῆς δυνάμεως & πρὸ τῶν σημειῶν idem eſt. Quia *ante ſigna* pugnare ſolebant *velites*, inde etiam *anteſignani* vocati Ceſaris temporibus. Atque ſic etiam loquutus eſt Livius, qui totam aciem in duas partes propterea diviſit, in *Anteſignanos* & *Poſtſignanos*. Ut illi primam aciem conſtituerint, iſti ſecundam. Ut prima acies è levi armatura *velitum* fuerit conſtructa, ſecunda immo & tertia & quarta, è gravi armatura reliquorum peditum. Sane legio Romana in *levem armaturam* quæ *velitum* olim erat, & *gravem* diviſa eſt. An eadem diviſio & inſtructio in antiqua militia obtinuerit

rit

rit videndum. Ita ſane videtur Livius ſenſiſſe. Quod multo magis de acie ſui temporis potuit exiſtimare, quam de illa priſca quomodo Scipionum ævo parari & inſtrui ſolebat. Nam Livii ætate levis armatura quæ *Anteſignanorum* nomine tunc appellabatur, quadamtenus ordinabatur ante ſigna legionum, & ſub vexillo proprio incedebat. Præterea ordines etſi non magnopere ſervabat, ut ait Cæſar, utcumque tamen ſervaſſe vel inde apparet. At *velites* antiquæ militiæ, qui ordines non habebant, nec ſigna, nullos eos in totum ſervabant, nec hæc ſequebantur, quia utriſque carebant. Cum enim ſolerent ἐκ μεταβολῆς, id eſt vicibus procurrere ac recurrere, non ordinatim ſed paſſim excurſiones eos feciſſe inde manifeſtum eſt. Denique cum Polybius ſcribat ἐν ἀποστάσει eos collocatos ante aciem fuiſſe, id eſt ſatis magno intervallo ab acie prima remotos, nullum definitum habuiſſe eos conſtat ſpatium quouſque excurrerent. At *Anteſignani*, ſive levis armatura temporum Cæſaris veluti ordinata ſtetit intra certum ſpatium, in quo conſiſtens hoſtem ingruentem expectabat. Quod etſi non ſemper obſervabatur cum id ex ducum arbitrio penderet, ſæpius tamen id factitari ſolitum Salluſtius docet, in libro de bello Catilinario, ubi pugnam inter Catilinam, & Antonium commiſſam memorat: *Poſtquam eo ventum eſt, unde à ferentariis prælium committi poſſet, maxumo clamore infeſtis ſignis concurrunt, pila omittunt, gladiis res geritur. Veterani priſtinæ virtutis memores comminus inſtare.* Ferentarios fuiſſe priſco vocabulo, levis armaturæ milites, non docendi ſunt, qui ſciunt. Et jam ſupra quales fuerint expoſuimus. Quo tempore ſcripſit Salluſtius, non id nominis habuerunt, ſed *Anteſignani*, ut dixi, vocabantur. Hoc ille Catonianum vocabulum cum cæteris uſurpavit. De acie Antonii illa verba poſuit auctor. Is in fronte veteranos locaverat. Ergo ferentarii ante eos locati, qui primi prælium commiſerunt, infeſtis ſignis. Poſt eos veterani qui primam aciem conſtituebant, comminus inſtiterunt, priſtinæ virtutis memores. Et notandum *ferentarios* illos ſignis infeſtis concurriſſe. Ergo ſub ſignis illi, & in ordinibus, ut non male prima acies de his fieri & dici poſſet. Secus de antiquis *velitibus* qui inordinati & incompoſiti, & ſine ullis vexillis ad prælium committendum vagi diſperſique ibant. Et tamen Livius *primam aciem* eos feciſſe vult in-

in pugna Cannenſi. Quod & alibi in aliis deſcribendis prœliis dixit. Atqui id pugnat manifeſto cum eo quod ſcripſit de acie Scipionis contra Aſdrubalem in Africa directa, triplicem eam ſtetiſſe, parte peditum ante ſigna locata, parte poſt ſigna accepta. Si illi qui ante ſigna erant poſiti pedites, ex vero nomine *Anteſignani*, primam aciem faciebant, levis nempe armaturæ pedites, tum non triplicem ſed quadruplicem eam ſtetiſſe oportet. Nam triplex fuit per *Haſtatos*, *Principes* & *Triarios*. Quibus adde & primam ex *velitibus* conſtantem, quadruplex ſane ſic fuerit neceſſe eſt. Quibus in locis primam aciem tribuit levium armorum peditibus, vereor ne Græcum auctorem, quem tunc ſibi imitandum propoſuerat, ſequutus ſit, qui πρόταξιν appellavit, levis armaturæ in acie locationem. Sic enim Græci Tactici nuncupant & definiunt πρόταξιν eſſe τῶν ψιλῶν, ὅτι τῶν ἄλλων ἔμπι ἐν τῷ πολέμῳ προτάττοντ): *Levis armaturæ præordinationem cum ante alios in prælio ordinatur.* Πρόταξις proprie non eſt prima acies, vel prima ordinatio, id eſt πρώτη τάξις, ſed πρὸ τάξεως τάξις, id eſt ordinatio quæ fit ante eam cui vere nomen ordinationis competit. Ut ecce phalanx Græcis legitima eſt peditum ordinatio ſive τάξις. Cum levium armorum pedites ante hanc phalangis τάξιν inſtruitur, tunc πρόταξις exiſtit. Inde προτάκται, *velites* dicti, qui & *Anteſignani*. His oppoſiti ἐπιτάκται, id eſt *poſtſignani*. Plutarchus in vita Syllæ ἐπιτάκτους appellat quos Frontinus *poſtſignanos*, qui ſic opponuntur *Anteſignanis*, ut ἐπιτάκται τοῖς προτάκταις. Nam ut προτάκται ante aciem & prima ſigna locati dicuntur, ita ἐπιτάκται ſunt qui poſt aciem locantur. Quicunque poſt primam aciem in directum collocati ſunt, ut ſolent locari ſubſidia, ἐπιτάκται vocantur. Subſidiariæ acies ita etiam Græce appellari recte poſſunt. *Poſtſignanos* ita vocavit Frontinus, qui ἐπιτάκται Plutarcho, de aciei Syllanæ ordinatione contra Archelaum. Sed locus Frontini cum vulgo corruptiſſimus ſit, ut emendandus eſt viſum hic eum adſcribere, ex lib. II. cap. III. *Triplicem deinde peditum aciem ordinavit, relictis intervallis, propter levem armaturam, & equitem quem in noviſſimo collocaverat, ut cum res exegiſſet, emitteretur. Tum Poſtſignanis, qui in ſecunda acie erant, imperavit, ut denſos numeroſoſque palos firme in terram defigerent. Intra eos appropinquantibus quadrigis, Anteſignanorum aciem recepit. Tum demum ſublato univer-*

univerſorum clamore velites & levem armaturam ingerere tela juſſit: quibus factis quadrigæ hoſtium aut implicitæ palis aut exterritæ clamore teliſque in ſuos converſæ ſunt, turbaveruntque Macedonum inſtructuram. Archelaus adverſus Syllam ad perturbandum hoſtem in fronte locaverat falcatas quadrigas, ut ibidem Frontinus ſcribit. Hæc prima Archelai acies, ſive προτάξις potius. Nam ſubſequebatur ipſa phalanx vera ac legitima τάξις, quam cum idem Frontinus ſecundam ſtatuat fuiſſe aciem Archelai, inde patet falcatas quadrigas in fronte locatas pro prima poſuiſſe acie. Eundem uſum præſtabant falcatæ hæ quadrigæ in bellis quem & elephanti, qui & ipſi in fronte collocari ſolebant ad perturbandos & perrumpendos hoſtium ordines. Eundem nimirum locum in acie tenuerunt quadrigæ Archelai, quem alias obtinere ſolebat levis armatura. At eam tunc in ultimo collocaverat. Elephantos in fronte ſic poſitos, *ante ſigna locatos* dixit Livius lib. XXXIII. *Elephantis ante ſigna inſtructis.* Hic etiam locus *Anteſignanorum* ſive *velitum* ac levis armaturæ. Contra illam triplicem Archelai aciem Sylla & ipſe triplicem inſtruxit, quam Frontinus in *Anteſignanos* & *Poſtſignanos* eo modo dividit, ut Livius pugnam Scipionis contra Aſdrubalem triplicem ſtetiſſe memorat, *parte peditum ante ſigna locata, parte poſt ſigna accepta.* Dicit idem Frontinus Syllam imperaſſe *poſtſignanis*, qui in ſecunda acie erant, ut palos denſos ac numeroſos in terram defigerent. Cum *poſtſignanis* ſecundam aciem aſſignet, apparet *Anteſignanis* primam tribuiſſe. Quinam illi *anteſignani?* An *velites* ac levis armatura? Ita omnino videtur. Nam ut πρόμαχοι & ante ſigna conſtituti, debuerunt primi occurrere quadrigis quas in fronte collocaverat Archelaus. Hi retro cedentes per intervalla *poſtſignanorum*, quæ ad hoc inter manipulos reliquerat Sylla, viam dederunt quadrigis, qua progrederentur intra aciem Romanam. Sic intra palos quos curaverat defigendos opera *poſtſignanorum* perductæ ſunt. Quo facto, clamore ab univerſis ſublato, ipſi illi *anteſignani*, id eſt *velites* qui appropinquantibus ceſſerant quadrigis atque intra palos ſe receperant, ut eo perducerent currus falcatos Archelai, tela in eos ingeſſerunt, quibus retro acti partim, & partim clamore exterriti, aut induerunt ſe palis, aut in ſuos converſi ſunt, ac turbaverunt pha-

langis Macedonicæ ordines. Et cedenti cum Sylla inſtaret, Archelaus Syllæ equitem oppoſuit. Sed Sylla Romanos equites, quos in ultimo conſtituerat, per intervalla ordinum emiſit, qui eum averterent, & victoriam conſummarent. *Anteſignani* igitur, ſi forte, Frontino iidem cum *velitibus* ac levi armatura, quorum hæc perpetua fuit ordinatio ut ante ſigna locarentur. Si ita ſunt apud eum accipiendi, omnia recte ſe habent. Sed videtur eos à *velitibus* ac levi armatura diſtinguere, dum ſic ſcribit: *Intra eos appropinquantibus quadrigis anteſignanorum aciem recepit, tum demum clamore ſublato, velites & levem armaturam ingerere tela juſſit.* Satis clare in his videtur diſcernere *Anteſignanorum* aciem à *velitibus* ac levi armatura. Cur autem *velites & levem armaturam* dixit, cum *velites* levis armatura eorum temporum fuerint? Fortaſſean ita poſuit ἐξηγητικῶς, quia ſuo tempore nulli amplius *velites*, ideo addidit, *& levem armaturam*. Hæc exempla à Græcis auctoribus apparet ſumpſiſſe Frontinum. Sylla in ea acie contra Archelaum ſubſidiarias cohortes poſuerat quas Græcus auctor à quo ſumpſit Frontinus, ἐπιτάκτους vocabat. Sic enim & Appianus appellavit. *Poſtſignanos* Latine reddidit Frontinus. Ergo acies quæ ante eos pugnavit, τῶν προτάκτων fuerit. Hæc prima acies extitit. *Anteſignanorum aciem* idem reddidit Latine. Quæ diviſio totius aciei προτάκτων & ἐπιτάκτων poteſt in *anteſignanos* & *poſtſignanos* Latine appellari. Sed πρότακτοι ſive *anteſignani* proprie de *velitibus* ac levi armatura, non cum primam aciem faciunt, ſed cum ante primam aciem pugnant. Tunc omnes acies peditum gravium à tergo eorum collocatæ *Poſtſignanorum* nomine venire poſſunt. Verum hæc diviſio, ut dixi, Cæſarianorum potius temporum fuit, quam antiquiorum, cum in *Haſtatos, Principes,* & *Triarios*, triplex acies introrſus ſtatuebatur. Nam ſi *Anteſignanorum* aciem, qui *velites* erant, pro prima ponas, non triplex, ut dixi, inde exibit acies, ſed quadruplex. Præterea non vera acies eorum fuit nec τάξις, qui nec ordinem ſervabant in pugnando, nec ſigna ulla ſequebantur. Mutata militiæ ratione, levis armatura *anteſignanorum* & ſigna habuit ſeu vexilla, & quaſi juſta acie depugnavit ante ſigna graviorum peditum. Livius igitur dum *Anteſignanos* in antiqua militia nominat, ac per eos & *poſtſignanos* acies inſtructas memorat, ad morem ſui temporis reſpexit,

xit, & novum cum antiquo confudit. Sed qui tot locis, quos ſupra adduximus *Anteſignanos* quoque pro *velitibus* poſuit, idem lib. XXVII. videtur planiſſime eos à *velitibus* diſtinguere his verbis, quibus exponit pugnam Scipionis cum Aſdrubale prope Bætulam urbem, de Aſdrubale ipſo loquens: *Pro caſtris equitum ſtationes habebat. In eas velites anteſignanique, & qui primi agminis erant advenientes ex itinere, priuſquam caſtris locum caperent, adeo contemptim impetum fecerunt, ut facile appareret quid utrique parti animorum eſſet.* Cum *velites* ibi ab *Anteſignanis* ſeparare videatur, eoſdem tamen *Anteſignanos* à primi agminis militibus apertè diſcernit. Primum agmen ſiquidem in itinere agendo reſpondet primæ aciei in exercitu ad pugnam inſtructo. Eodem quippe ordine quo pugnabant in acie, incedebant in agmine. Primum agmen, & prima ſigna *Haſtatorum* fuere, tam in acie, quam agmine. Qui ante ea ſigna prima pugnam inibant *Anteſignani* appellati, quæ levis erat armatura nomine *velitum* tunc temporis nuncupata. Cum igitur in illis verbis Livius *anteſignanos* à *velitibus* alios faciat, certe quos alios intellexerit neſcio præter *velites* eo præſertim tempore qui ante ſigna pugnabant. Quos hic *velites anteſignanoſque* appellavit, paulo poſt *expeditos* vocat, id eſt *velites*, ut ipſe alibi appellat, Græci εὐζώνους, ut fere ſemper Polybius levis armaturæ milites nuncupat. *Ipſe expeditos*, inquit, *qui pridie ſtationes hoſtium pepulerunt, ad levem armaturam in ſummo ſtantem ſupercilio ducit.* An per *Anteſignanos*, levem armaturam, Sociorum vel auxiliorum intellexit? Nam levi Romanorum armaturæ nomen fuit *velites*. Alio loco *levia arma auxiliorum* appellat, quos hîc *anteſignanos* à loco ordinationis. Polybius in eadem pugna deſcribenda, cum *velitibus* id eſt γροσφομάχοις jungit τοὺς ἐπιλέκτους τῶν πεζῶν, id eſt extraordinarios pedites. Τοὺς δὲ γροσφομάχους καὶ τῶν πεζῶν τοὺς ἐπιλέκτους ἐξαφιεὶς ἐκέλευε προσβάλλειν πρὸς τὸ ὀφρυῶ. *Velites autem, atque ex peditibus extraordinarios emiſit, quibus imperavit, ut in ſupercilio ſtantem hoſtem aggrederentur.* Potuit videri Livius eos extraordinarios pedites appellaſſe *Anteſignanos*, quia ſæpe in prima acie pugnabant, & cum duce ipſo ante ſigna. Non tamen illi *Anteſignani* dicti, nec dicendi niſi ſiquando ante ſigna pugnarent. Atqui quibus hoc nomen datum eſt, videntur proprium illud habuiſſe, etiam extra aciem & ordines. Hinc *Anteſignani legio-*

num Cæſari. Sed omnino in illis Livianis ſcribendum eſt: *In eas velites anteſignani, & qui primi agminis erant.* Ita vocat *velites anteſignanos*, ut Varro illis verſibus quos ſupra adduximus. Quia enim *velites* eo tempore noti non erant in militia, ſed pro iis *Anteſignani* dicebantur qui iis ſucceſſerant, ut de *velitibus* qui tunc gladiatores erant, non intelligere ſe oſtenderent, vocarunt eos *velites Anteſignanos*, id eſt militares *velites* ante ſigna pugnare ſuetos. Ipſe Livius dum ſuæ ætatis uſum reſpicit, velitibus hoc nomen hæſiſſe in acie inſtructa teſtatur lib. x. *Cum*, inquit, *inſtructæ acies ſtarent, cerva fugiens lupum è montibus exacta per campos inter duas acies decurrit. Inde diverſæ feræ, cerva ad Gallos, lupus ad Romanos curſum deflexit. Lupo data inter ordines via, cervam Galli confixere. Tum ex anteſignanis Romanus miles: Illac fuga,* inquit, *& cædes vertit, ubi ſacram Dianæ feram jacentem videtis.* Ubi *anteſignani* de his qui ante ſigna locati ſunt videntur accipiendi. Non alii autem illo tempore ante ſigna locabantur præter *velites*. Unde & *Anteſignani velites* Varroni verſibus quos ſupra retulimus. Sed quænam illa ſigna ante quæ quia locabantur *velites, anteſignani* appellati ſunt? Nempe prima. Hæc *Haſtatorum* fuere, qui & primam aciem conſtituebant. πρώτας σημαίας appellat Polybius, ut δευτέρας *Principum*, & τρίτας *Triariorum*. Unde apud eundem Livium *inter prima ſigna* conſtitui, & *ante ſigna* pro eodem ponitur lib. x. *Centurionibus deinde ut pullarios inter prima ſigna conſtituerent. Promovent & Samnites ſigna. Inſequitur acies ornata armataque ut hoſtium quoque magnificum ſpectaculum eſſet. Priuſquam clamor tolleretur concurrereturque emiſſo temere pilo pullarius ante ſigna concidit.* Ecce pullarius inter prima ſigna conſtitutus, priuſquam ſe moverent acies, & concurrerent, pilo ictus ante ſigna concidit. Si *Anteſignani* porro ab eo dicti quod ante prima ſigna quæ *Haſtatorum* erant, collocarentur, certe & *Poſtſignanos* ex eo nomen inveniſſe oportet quod poſt eadem prima ſigna *Haſtatorum* ponerentur. Sed incertum eſt utrum ipſi *Haſtati* qui poſt ſua ſigna locabantur, hoc nomine comprehenderentur, an illi tantum qui poſt *Haſtatos* ſequebantur, *Principes* nimirum & *Triarii*. Certe inſtructum exercitum in duas tantum partes dividunt, in *Anteſignanos* & *Poſtſignanos*. Exceptis igitur *Anteſignanis*, ante prima ſigna conſtitutis, tam prima ſigna

ſigna *Haſtatorum* quam ſecunda *Principum* & tertia *Triariorum*, eodem nomine *Poſtſignanorum* comprehenſa fuiſſe oportet. Si *poſtſignani* omnes in ſecunda acie ſiquando acies bipertito dividebatur, prima acies *anteſignanis* erit aſſignanda, id eſt levi armaturæ. Et ſane Livius in pugna Cannenſi, & in aliis primam aciem ex jaculatoribus & levi armatura factam tradit. Præter primam aciem, ut ante docuimus, cæteræ omnes quæ ſubſequebantur, ſubſidiariæ cenſebantur, & ἐπίτακτοι. Ergo prima προτάκτων fuit, quia πρόταξις ex levi armatura conſtabat. Polybius ipſe φάλαγγα ἐφεδρεύειν levi armaturæ dixit, phalangem ſubſidiariam eſſe atq; ἐπίτακτον *velitibus*. Alio loco de Romana acie loquens ſimiliter pedites gravis armaturæ qui antecedentes *velites* ſubſequebantur, ἐφεδρείαν illis præſtare ſcripſit, & ſubſidiarios eorum exiſtere, lib. XVII. Οἱ δὲ προκινδυνεύοντες τῶν Ῥωμαίων προσλαβόντες τὴν τῶν πεζῶν ἐφεδρείαν ἐκ μεταβολῆς ἐνέκειντο τοῖς ὑπεναντίοις. *Anteſignani Romanorum, legionum ſubſidiis à tergo firmati fronte converſa hoſtes adorti ſunt.* Flaminius in eo prælio quo cum Philippo congreſſus eſt, cornu dextrum aciei ſuæ juſſit immotum manere cum elephantis quos in fronte collocarat. Ipſe lævo cornu ſequi juſſo cum levi armatura in hoſtes invectus eſt. Τῷ δ' εὐωνύμῳ μετὰ τῶν εὐζώνων ἐπῄει συβαρῶς τοῖς πολεμίοις. *Lævo cornu cum expeditis ferociter in hoſtem vadebat.* Illi εὔζωνοι *velites* erant, quos & paulo poſt προκινδυνεύοντας appellat, quos legiones ſequebantur, ſubſidio ipſis futuræ. Sic ἐπίτακτοι erant legiones peditum, ipſi autem *velites* πρότακτοι. Hi *anteſignani*, illi *poſtſignani*. Sed vide deſultoriam Livii levitatem, & inconſtantiam. Qui multis locis *Anteſignanos* vocavit eos qui ante ſigna & primam aciem quæ ex *Haſtatis* conſtabat, pugnare ſoliti erant, alibi ipſos *Haſtatos* ita nuncupavit. Sic enim diſerte in pugna Cannenſi deſcribenda eo verbo uſus eſt ad *Haſtatos* deſignandos, immo ut etiam ſentio, & ipſos cum *Haſtatis Principes. Vias patentes inter Manipulos Anteſignanorum, velitibus, ea tunc levis armatura erat, complevit.* De ſolis *Haſtatis* hæc à Livio dici putant qui falluntur. Quorſum enim attinebat, mutare intervalla ordinum ſi inter *Haſtatorum* tantum manipulos vias patentes *velitibus* complere voluiſſet Scipio? Sed & manifeſte tam *Principum* quam *Haſtatorum* intervalla *velitibus* fuiſſe com-

 pleta

pleta à Scipione ſignificat Polybius qui par illa intervalla cedentes ac refugientes *velites*, ſi validius premerentur, pone aciem univerſam ut ſe reciperent mandatum à Scipione ſcribit. Certe πρώτας σημαίας, *prima ſigna* appellat ſolos *Haſtatorum* manipulos ad comparationem ſequentium *Principum*, quorum ſecunda erant ſigna. Sed paulo poſt cum dicit, τὰ δὲ διαστήματα τῶν πρώτων σημαιῶν ἀνεπλήρωσε ταῖς τῶν γροσφομάχων σπείραις, eo loco πρώτας σημαίας dixit, tam de *Haſtatorum* quam de *Principum* manipulis, reſpectu *Triariorum*, quorum paulo ante τελευταίας σπείρας appellavit. Præterea tam *Haſtati* quam *Principes* unum quaſi agmen efficere videbantur, *antepilanorum* appellatione, ut ipſe Livius tradit lib. VIII. *Hoc triginta manipulorum agmen Antepilanos appellabant, quia ſub ſignis jam alii quindecim ordines ſequebantur.* Enimvero in hac loquutione *anteſigna* & *poſt ſigna*, ſæpe totam aciem nomine *ſignorum* intelligi ipſe Livius fidem facit qui ita accepit lib. X. *Equites ducibus tribunis haud multo plus hoſtibus quam ſuis, ex improviſo ante ſigna evecti præbuerunt tumultus*: Ante ſigna, id eſt ante aciem. Quod oſtendunt quæ ſequuntur, ubi *poſt ſigna* omnino accipi debet poſt aciem: *Adverſus incitatas turmas ſtetit immota Samnitium acies, nec parte ulla pelli aut perrumpi potuit. Et poſtquam irritum inceptum erat, recepti poſt ſigna prælio exceſſerunt*. Id eſt poſt aciem tam primam quam ſecundam, poſt *Haſtatos* nempe & *Principes*. Nam eodem illo loco mentionem tantum fecit aciei primæ & ſecundæ. In prima *Haſtati* conſtitere, in ſecunda *Principes*. *Crevit*, inquit, *ex eo hoſtium animus, nec ſuſtinere frons prima tam longum certamen, increſcentemque fiducia ſui vim potuiſſet, ni ſecunda acies juſſu conſulis in primam ſucceſſiſſet.* Adde quod *Haſtatorum* & *Principum* illo ævo proprie pugna, proprie fuit acies. Nam *Triarii* raro ad prælium prodibant, nec niſi extremo caſu rebus pæne perditis, & neceſſitate ultima cogente. Cuſtodiæ caſtrorum alias deputabantur, ut ex Dionyſio conſtat & Livio aliquot locis. Ut autem ante ſigna pugnabant *velites*, id eſt ut ſolet Polybius dicere, πρὸ ὅλης δυνάμεως, *ante aciem*, ſic *Triarii* prælium capeſſere cogebantur, & poſt ſigna dimicabant. Unde & *poſtſignani* forſan appellati, quia poſtremam aciem claudebant. Præterea ſoli ex omnibus ſubſidebant in acie, unde & *ſubſidia* proprie dicebantur, hoc eſt ἐπίτακτοι. An reliquæ ergo quæ

præ-

præcedebant acies *Haſtatorum* & *Principum* πρόταγμα & *Anteſignani*: Sane id nomen tam de *Haſtatis* quam de *Principibus* poſuiſſe Livium probatur & altero ejuſdem loco in eo Annibalis & Scipionis conflictu: *Reſilientes enim ad manipulos velites, cum viam elephantis, ne obtererentur feciſſent, in ancipites ad ictum utrimque conjiciebant haſtas. Nec pila ab Anteſignanis ceſſabant, donec utrinque incidentibus telis exacti ex Romana acie. Anteſignani* iſti tam *Haſtati* quam *Principes* intelligendi, qui pilis undique conjectis elephantos ex acie exegerunt. Nam *Triarios* in illa acie pugnaſſe non legimus. Per ſolos igitur *Haſtatos* ac *Principes* res tranſacta quos *Anteſignanos* vocavit Livius. Sed quomodo intelligemus quod alibi dixit in acie Romana inſtruenda, *partem peditum ante ſigna locatam, partem poſt ſigna acceptam?* An partem iſtam quæ poſt ſigna accipiebatur de *Triariis* capiemus? An potius omiſſis *Triariis* qui raro pugnabant de ſolis *Velitibus*, *Haſtatis*, ac *Principibus* hæc ab illo dicta cenſebimus? Certe alibi primam aciem *velitibus* dat. Eos ante ſigna locatos etiam ſcribit. Ergo iſti ſoli ante ſigna locati. *Haſtati* itaque & *Principes* pro *poſtſignanis* erunt habendi. Sed quomodo hoc procedet? An poſt ſua ſigna locatos eos interpretabimur? Præterea eo loco dicit, triplicem ſtetiſſe Romanam aciem. At non ſtabant tunc *velites* in acie, nec ordinabantur, nec ſub ſignis ibant, ſed nec aciei nomen merebantur. Cum enim dicit triplicem aciem Romanam ſtetiſſe, de ſolis ſtatariam pugnam capeſſentibus legionariis id intelligendum, ac de ſtabili agmine peditum, non de levi armatura qualis *velitum* fuit. Triplicem ergo aciem de *Haſtatis*, *Principibus* & *Triariis* omnino eum intellexiſſe oportet, prætermiſſis *velitibus*. In *Anteſignanos* igitur & *Poſtſignanos* totam illam triplicem aciem Romanorum diſpertiit. Anteſignani *Haſtati*, & *Principes*, Poſtſignani *Triarii* ſoli. Quippe cum ſcribat triplicem aciem Romanam ſtetiſſe & peditum partem ante ſigna locatam, partem poſt ſigna acceptam, de illa ipſa triplici acie hæc accipienda videntur, quam alia diviſione bipertita in *Anteſignanos* & *Poſtſignanos* ſeparat. Sed quare Anteſignani *Haſtati* & *Principes?* An quia ante ſigna *Triariorum* locati, penes quos præcipua ſigna legionum, & Aquila ipſa, ut ante diximus? Quid ſi illi ad caſtra cuſtodienda relicti fuiſſent, ut ſæpe fieri ſolitum, quomodo *Haſtati* &

ti & *Principes* Anteſignani quos nulla ſigna *Triariorum* ſubſequebantur? Si Anteſignani *Principes* & *Haſtati*, multo digniores hoc nomine *velites* quibus adprimè conveniebat ac præ omnibus, utpote ex more pæne perpetuo tunc & olim ante aciem & ſigna pugnare conſuetis. In aciei inſtructæ porro diviſione aut levis armatura comprehendenda eſt cum gravi armatura, aut leves, id eſt *velites*, à gravium armorum peditibus ſunt ſeparandi, & inter acies cum iis minime numerandi. Si levem armaturam cum gravi in dividenda in duas partes acie, in *Anteſignanos* nimirum & *poſtſignanos*, comprehendi placet, appellatio *Anteſignanorum* non poteſt competere niſi *velitibus*. Tum omnes ſubſequentes à tergo acies peditum graviorum, nomine *poſtſignanorum* erunt donandæ. Sin autem ſolam gravem armaturam ita dividi oporteat, quia inter acies legitimas non reponendi videantur *velites*, tum *Anteſignani* de *Haſtatis* & *Principibus* fuerint intelligendi, *poſtſignani* de *Triariis*. Non enim aliter poſſit. Verum ex hac diviſione ſcutatorum & gravius armatorum peditum in *Anteſignanos* & *poſtſignanos*, illud incommodi proveniet, ut diverſo reſpectu omnes iidem videri poſſint *anteſignani* & *poſtſignani*. *Haſtati* enim erunt *poſtſignani* ſuorum ſignorum. Omnes enim milites poſt ſua ſigna olim collocabantur. Unde apud Livium, *poſt ſigna inſtruere cohortes*. At iidem erunt *Anteſignani Principum*. Rurſus ipſi quoque *Principes* ſuorum ſignorum omnino *poſtſignani* poterunt dici, at ſignorum quæ *Triarios* præcedunt, *Anteſignani*. Soli *Triarii poſtſignani* revera tantum dicendi erunt, ſuorum nempe ſignorum. Cum autem nulla poſt ſe peditum ſigna habuerint, utpote qui poſtremam aciem clauderent, nulla ratione *Anteſignani* appellari potuerunt. Atque ita quidem gravis armatura peditum in antiqua militia potuit utcumque dividi in *Anteſignanos* & *poſtſignanos*, cum tres acies *Haſtatorum*, *Principum* & *Triariorum* ita ſibi invicem ſubſidiariæ aliæ poſt alias ordinarentur, ut priores *Anteſignani* ſequentium à tergo haberi poſſent. Sed in nova ordinatione nullo modo id fieri dicive licuit, ut acies gravium peditum, eam diviſionem in *anteſignanos* & *poſtſignanos* pateretur. Ita quippe ordinabantur triplici acie, ut altera alteram non ſequeretur, ſed junctæ ad latera eſſent, in dextrum cornu, mediam aciem, & ſiniſtrum cornu diviſæ. Nulli igitur hoc mo-

do

do aliorum *Anteſignani* dici aut videri potuerunt. In tali itaque inſtruendi inſtituto ſi acies in *Anteſignanos* & *poſtſignanos* dividatur, *Anteſignani* non erunt aliter intelligendi quam de levis armaturæ peditibus qui ante ſigna peditum gravium pugnam inibant. Oſtendimus autem in iis quæ ſuperius animadverſa ſunt, hanc *Anteſignanorum* & *Poſtſignanorum* diviſionem recenti ordinationi potius conveniſſe quæ ſub Cæſaribus obtinuit, quam illi veteri quæ Scipionum ævo uſurpata eſt. Livius utramque miſcuit. Certe negari non poteſt quin multa in re militari Romana explicanda turbaverit dum quæ ſuorum temporum erant cum antiquis per inſcientiam confundit. Maneat igitur hoc fixum *Anteſignanos* ullorum temporum nec alios fuiſſe præter levium armorum pedites qui ante ſigna pugnabant.

CAP. XVIII.

De Anteſignanis Cæſarianæ militiæ, quæ levis legionum fuit armatura, & quâ in re diverſi ab antiquæ legionis velitibus fuerint. Hos etiam alios fuiſſe ab Anteſignanis poſterioris ævi.

EA quæ in præcedenti capite explicavimus, abunde oſtendunt, *Velites* Polybii ac Scipionum, ac legionum *Anteſignanos* Cæſaris eoſdem fuiſſe, eadem arma habuiſſe & idem munus pugnandi ante ſigna graviorum peditum, & inſtructatum legionum. *Anteſignanos* vocatos tempore Cæſaris ipſe Cæſar indicat qui nunquam aliter appellat, nec *velitum* uſpiam meminit, quia hoc nomen, ut dictum eſt, de quodam genere gladiatorum tum ſoleret uſurpati. Quod autem *Anteſignani* tunc appellarentur, ex eo licet colligere diviſionem *Anteſignanorum* & *Poſtſignanorum* in acie ordinanda temporum fuiſſe Cæſarianorum propriam, non anteriorum cum inſtruebantur acies per *Haſtatos*, *Principes* & *Triarios*. *Velites* autem Scipionum ſæculi, & *Anteſignanos* Cæſariano ævi eoſdem fuiſſe adeo verum eſt, ut antiquarius Varro, utroque nomine junctim eos diſignaverit antiquo & novo, *velites Anteſignanos* appellando, quo eos deſtingueret à *velitibus* circi vel amphitheatri. Ipſe quoque Livius ita eos vocavit loco à nobis ſupra correcto. Utrorumque tamen hæc differentia fuit quod *velites* in antiqua legione ſine ſignis, ſine ordinibus pugnabant,

bant, & nullum corpus ſeparatim in legione conſtituebant, ſed æqualiter per cætera corpora diſtribuebantur *Haſtatorum*, *Principum* & *Triariorum*, quorum omnium ſinguli manipuli certum ſibi ex illis numerum attributum habuere. Poſtquam vero legio in cohortes decem æquales diſtributa eſt, ipſi quoque *velites* ſub nomine *Anteſignanorum* in cohortes ſeparatas redacti, etiam vexilla ſua habere cœperunt, haud ſecus quam reliquæ gravium peditum cohortes. Mutatione autem rei militaris ſatis tum recenti cum Cæſar ſcripſit, ut pote quæ à Mario introducta ſit, leves legionis Romanæ priſtinum adhuc officium ſervabant ante ſigna pugnandi. Unde & *Anteſignani* vocabantur. Rarius tamen etiam tum id faciebant. Cum enim inter auxilia magnus eo tempore eſſet numerus levis armaturæ, id eſt jaculatorum, ſagittariorum & funditorum, frequentius iis duces utebantur ad excurſiones ante ſigna faciendas, quibus hoſtes laceſſerentur ac provocarentur. *Anteſignani* autem legionum, quæ Romanorum levis erat armatura ad extraordinaria munia plerumque à ducibus mittebantur, cum vel tumulus eſſet occupandus, aut hoſtis depellendus ex occupato, aut inter equites præliandum, aut aliquid tale obeundum, in quo pernicitas & velocitas requirebatur. Et cum *expeditos* ipſe Cæſar in genere appellet omnes leves pedites ut & Salluſtius & Livius quos Græci εὐζώνους, iſtos legionis leves appellat ad diſcretionem aliorum, *expeditos Anteſignanos*. Ut lib. III. *Hinc ſuos equites Cæſar oppoſuit expeditoſque Anteſignanos admiſcui*, C D. Et paulo poſt, *expeditos ex Anteſignanis*. Alibi *expeditos* abſolute nominat etiam hoſtium exercitus, pro levibus, ut lib. VII. de bello Gallico, *Atque ipſum cum equitatu expeditiſque qui inter equites præliari conſueſſent inſidiarum cauſa eo profectum*. Cæſaris autem *expediti Anteſignani* ex legionum nimirum corpore emiſſi hoc ipſum munus habebant inter equites ante ſigna prælandi, ut ex diverſis locis ipſius Cæſaris conſtat. Poſt Cæſarem ſequentium Auguſtorum imperio, jam toto orbe domito ac Romano facto, & in provincias reducto, & civitate etiam donatis iis provinciis, cum ex omni provinciali milite legiones conſcriberentur, paulatim *Anteſignanorum* in legione nomen abolitum eſt. Pro iis *Vexillarii* primo vocati ſunt, qui bellante Cæſare *Anteſignani* vocabantur. Hi legionis leves & expediti erant, & *vexil-*

Digitized by Google

vexillarii pro *Anteſignanis* appellati, quod non amplius ante ſigna præliarentur, ſed propria vexilla ſequerentur, & ſæpius à legione ſua diviſi ac ſeparati arbitrio ducum huc aut illuc quo neceſſitas videbatur vocare, mitterentur. De quibus paulo poſt. Fuere adhuc ſub Cęſare cum *Anteſignani* vocabantur, tria in legione veluti diverſa corpora militum, diverſis etiam modis armata, haud aliter quam in antiquâ legione uſus fuit cum in *velites*, *Haſtatos*, *Principes* & *Triarios* divideretur. Nam *Anteſignani* armati erant ut velites antiqui, cum parma & jaculis ſeptenis, & gladio, & ſagulo. Præterea fuere & qui haſtis in ea pugnarent & qui pilis. Quæ differentia fuit antiquorum *Haſtatorum* & *Triariorum*. Hoc etiam diſcrimen armorum levium & gravium ſub ſequentibus Cæſaribus aliquandi manſit, cum *Vexillarii* vocati ſunt qui antea *Anteſignani* appellabantur. Poſtea in totum exolevit hæc armorum diſtinctio in legione, præcipue quod attinet ad levem armaturam *Anteſignanorum* vel *Vexilliariorum*. Sub Hadriano tamen legiones Romanæ non eos tantum habuiſſe videntur milites qui haſtis pugnarent & qui pilis ſed etiam ſuos leves. Arrianus qui eo imperante vixit, præter λογχοφόρους & κοντοφόρους, id eſt *Haſtatos* & *Pilanos*, quoſdam etiam κούφους λογχοφόρους nominat. Ab eo tempore nulli proprie levium armorum milites in legione Romana meruerunt, ex civibus delecti. Magna ex parte levis armatura qua in exercitu Romano viſebatur, ab *auxiliis* erat, quam exteri reges aut populi fœderati mittebant. Nulli autem ferè tunc temporis inter auxiliares niſi equites, aut levium armorum milites, nempe vel jaculatores vel ſagittarii vel funditores. Vegetius lib. II. cap. II. *Nam legionibus ſemper auxilia tanquam levis armatura in acie jungebantur.* Eunapius, ψιλοὶ καὶ οἷον κοῦφοι, Αὐξίλια ἢ οἱ Ῥωμαῖοι τὰ τοιαῦτα τέλη προσαγορεύουσι, τὸ τῆς βοηθείας ὀξὺ καὶ περὶ τὰς χρείας εὐκίνητον οὕτω προσαγορεύοντες. *Auxiliorum* nomine à Romanis appellari ait levem omnem armaturam. Hinc Feſtus *Ferentarios*, antiquo hoc nomine Romani leves pedites appellarunt, *auxiliares* interpretatur, niſi potius illa interpretatio ſit ipſius Pauli qui eum breviavit. Sed poſſunt & videri ipſius Feſti eſſe. Nam & ejus tempore vix alia auxilia Romanis niſi levium hujuſmodi armorum. Quippe ubi receſſerunt à Sociis Latini nominis qui iiſdem armis utebantur, non ab exteris aliud *auxiliarium* genus accepe-

runt, niſi levem armaturam. Nugatur igitur Vegetius cum ſcribit lib. II. cap. II. legionem Romanam propriis cohortibus fundatam non ſolum gravem armaturam habuiſſe ſed etiam levem, ut funditores, balliſtarios. Sic enim loquitur: *Legio autem propriis cohortibus plena, cum gravem armaturam hoc eſt Principes Haſtarios, Triarios, Anteſignanos: Item levem armaturam hoc eſt ferentarios, ſagittarios, funditores, balliſtarios: cum proprios ſibi inſitos equites legionarios iiſdem matriculis teneat.* Hæc falſiſſima eſſe ex illis quæ ſupra diſſeruimus liquere cuilibet poteſt. Aliquando ſane & levem armaturam legio in cohortes decem diviſa habuit, ſed non leviorem nec aliam quam jaculatorum, qui Cæſaris ætate *Anteſignani* nominabantur. Nunquam vero legio Romana funditores aut ſagittarios aut balliſtarios habuit. In priſca militia *Accenſi* qui dicebantur funditores erant, ſed extra numerum legionis habebantur. Poſt Hadriani tempora, ut docui, vix ulla in Romana legione levis armatura militavit. Unius exinde formæ legionis cohortes factæ ſunt, eo excepto quod in *Haſtatos* & *Pilanos*, ut olim vocati, ut tunc dicebant *lancearios* & *contatos* dividebantur. Perverſo etiam ordine idem Vegetius cum gravem armaturam legionis recenſet, *Principes* primum nominat, deinde *Haſtatos*, cum *Haſtati Principibus* priores in acie inſtruenda fuerint quo tempore per *Haſtatos* & *Principes* ac *Triarios* ordinabatur. De quibus autem *Principibus* hîc intellexerit palam eſt ex iis quæ ſcripſit lib. eodem cap. XV. ubi tractat quemadmodum legionum acies inſtruantur. *Sed ante ſigna*, inquit, *& circa ſigna; nec non etiam in prima acie dimicantes, Principes vocantur; hoc eſt ordinarii, cæterique principales. Hæc erat gravis armatura, qui habebant caſſides.* Paulo poſt ſcribit, *Prima acies Principum, ſecunda Haſtatorum armis talibus docetur inſtructa.* Tria igitur hæc genera ſunt ex quibus primam aciem inſtructam fuiſſe vult, quæque gravem armaturam conſtituebant, *Principes, Haſtati, & Anteſignani.* Et per *Principes* intelligit, ut ipſe explicat, *ordinarios*, hoc eſt primorum ordinum ductores, ſive ταξιάρχους. Quam diverſi hi *Principes* fuerint ab antiquæ aciei *Principibus* qui poſt *Haſtatos* collocabantur in ſecunda acie, & ante *Triarios* qui tertiam faciebant, neminem latere poteſt, rerum Romanarum veterum paulo peritiorem. Certe *Principes* etiam vocabantur qui primi pugna-

pugnabant & in primis ordinibus, quos Græci λοχαγοὺς appellant, & πρωτοστάτας. Nam in militia Græca primus ordo aciei conſtabat ex λοχαγοῖς ſive ordinum ductoribus, quos ideo πρωτοστάτας vocabant, Latini *Principes*. Gloſſæ veteres: *Principes*, πρωτοστάτας. Apulejus in libro de Mundo qui in Græco ſunt λοχαγοὶ, & ταξίαρχοι *Principes* Latine reddidit. Sic enim Græca: καθίστανται δὲ εὐθέως ὁ μὲν λοχαγὸς εἰς λόχον, ὁ δὲ ταξίαρχος εἰς τάξιν, ὁ δὲ ἱππεὺς ἐπὶ κέρας, ὁ δὲ ψιλὸς εἰς τὴν ἰδίαν ἐκτρέχει χώραν, πάντα δὲ ἐφ' ἕνα σημάντορα κινεῖται κατὰ πρόσταξιν τοῦ τὸ κράτος ἔχοντος ἡγεμόνος. Quæ ita Apulejus convertit, *Velites excurſionem adornant, ordinibus Principes curant, equites cornibus præſunt, cum interea unius ducis imperio tantus exercitus paret ei quem præfecerit penes quem eſt ſumma rerum.* Ubi *Principes* qui curant ordines ſunt ταξίαρχοι ac λοχαγοὶ. *Principes ordinis* vocat Feſtus in voce *Principia*, quem locum caſtrorum dici ait, in quo *Principes ordinis* tendunt. De his ergo *Principibus* Vegetius, aut ille quem exſcripſit, loqui voluit cum eos in prima acie pugnaſſe tradit, ante *Haſtatos*. Ita miſerabiliter confudit *Principes* recentis militiæ qui primores ordinum fuere ac ductores, cum antiquæ aciei *Principibus* qui legionis ſecundum ex tribus corpus conſtituebant, quique non in prima acie, ſed in ſecunda poſt *Haſtatos* ante *Triarios* pugnabant. Auctores illi quos compilavit Vegetius de re militari ſcripſere circa tempora Hadriani. Et cum Græcos τακτικοὺς diligentiſſime verſarent, in antiqua re Militari Romanorum parum verſati fuerunt, quam nec intellexere, ſed omnia ad ſui temporis uſum ac morem revocantes, & cum Græcorum τακτικῇ comparantes linea alba diverſiſſimi generis ac temporis militias ſignarunt. Idem porro Vegetius ſive Frontinus in Epitome Vegetii inter legionis gravem armaturam poſt *Principes* & *Haſtatos Triarioſque* recenſet *Anteſignanos*, lib. I. cap. II. *Legio autem propriis cohortibus plena tum gravem armaturam, hoc eſt Principes, Haſtarios, Triarios, Anteſignanos*: Qui ſunt iſti *Anteſignani* inter gravis armaturæ milites legionis numerandi alio loco indicat, ubi eos enumerat qui ante ſigna & circa ſigna pugnarent, lib. II. cap. XV. quemadmodum legionum acies inſtruantur: *Sed ante ſigna & circa ſigna, nec non etiam in prima acie dimicantes, Principes vocantur, hoc eſt ordinarii, cæterique principales. Hæc erat gravis armatura, qui habebant caſſides,*

 cata-

cataphractas, ocreas, & quæ ſequuntur. Qui ante & circa ſigna dimicabant, hi non poſſunt alii videri quam *Anteſignani* quos ſupra gravi armaturæ legionis accenſuit. Hi ſunt quos *Principiorum* nomine vocatos ſupra demonſtravimus, quoſque *Principales* appellat *milites* Vegetius. Inter quos & primorum ordinum centuriones fuere quos *ordinarios* appellat. Omnes qui extra ordinem militabant, omnes voluntarii, & quicunque muneris vacationem ex aliqua dignitate in militia habebant, *Principia* etiam vocabantur. Non enim locus in caſtris ita vocabatur tantum, quæ Græcis ἀρχεῖα, ſed etiam *Principales* milites & dignitate præcipui ſic vocati. Vel unus locus Livii id oſtendit lib. xx. *Nam & caſtra expugnata ſunt, & ipſe dux militum cum aliquot Principiis capitur.* Id eſt cum aliquot *Principalibus* militibus, ſive *Principibus*, tribunis nimirum, vel ordinum primorum ductoribus. De quibus alibi. Notandum autem clare à Vegetio ſive Frontino diſtingui primam aciem, ab illo ordine in quo *Anteſignani*, id eſt principales milites ante & circa ſigna dimicaturi, ſtabant. *Sed ante ſigna*, inquit, *& circa ſigna nec, non in prima acie dimicantes Principes vocantur.* Generali vocabulo omnes qui ante ſigna & circum ſigna dimicarent, *Principes* vocatos ait. Qui ante ſigna dimicabant, ordinarios & principales cæteros milites *Principes* appellatos innuit. Similiter & qui in prima acie prælium committebant, in ordine & ſub ſignis militantes *Principes* nuncupatos ſignificat. Quod & paulo poſt confirmat de prima acie: *Prima acies Principum, ſecunda Haſtatorum armis talibus docetur inſtructa.* Hinc origo & fons erroris cernitur. Antiqua acies *Principes* habuit cum *Haſtatis*, ſed *Haſtatos* primos & in prima acie pugnantes, *Principes* ſecundos & in ſecunda, ſic dictos non quod primi eſſent & *Principes* ordine, & primo loco in acie dimicantes, ſed quod principalis eſſent roboris, utpote in virili ac firmata ætate conſtitutos. Auctores qui poſt commutatam militarem rem vixerunt, perverſo ordine *Principes* præpoſuerunt *Haſtatis*, ex vi nominis, quod primum in quoque ordine ſonat. Sic *Principes* antiquæ ordinationis confuderunt cum *Principiis* & principalibus militibus recentioris militiæ, & qualis ævo ſuo agitabatur. Eo modo & primam aciem *Principibus* priſcæ legionis tribuerunt, eoſque qui primi ante aciem & ſigna pugnabant, *Principes*

quoq;

Digitized by Google

quoq; dixere, ut revera *Principes* in acie conſiſtebant, id eſt primi. Non dubium autem *Principia* dicta de his qui in primore acie pugnam capeſſebant, hoc eſt principales milites. Sed operæ pretium eſt animadvertere *Principes* & *Principia* à Vegetio diſtingui, cum clare etiam *Anteſignanos* à *Principibus* ſeparet. Nam gravem armaturam ait conſiſtere in *Principibus*, *Haſtatis*, & *Anteſignanis*. Eorum porro primam aciem fuiſſe dicit, quia in prima acie dimicabant. Diſtinguendi igitur ſunt ut ipſe eos diſcrevit, qui ante ſigna ac circa ſigna, & qui in prima acie pugnabant. Illi *Anteſignani* vocabantur, hi *Principes*. Ex Apuleio autem notavimus *Principes* dictos fuiſſe tunc τοὺς λοχαγοὺς qui & πρωτοστάτας. Hi in primis ordinibus poſt ſigna pugnabant, quia ordinibus quos ducebant præerant. At *Anteſignani* ſic dicti qui ante ſigna præliabantur vel circa ſigna. Omnes iſti *Principiorum* nomine cenſebantur. Ergo *Principiorum* vox generalior quam *Principum*. Certe *Anteſignanos* illius temporis *Principiorum* nomine appellatos eſſe certiſſimum eſt, à quibus *Principes* ſeparavit Vegetius lib. II. cap. II. cum gravem armaturam, de his tribus interpretatur, de *Principibus*, *Haſtatis* & *Anteſignanis*. At idem cap. XIV. ejuſdem libri *Principes* videtur generaliter appellare omnes qui ante ſigna & circa ſigna & in prima acie pugnarent. Ita *Principes* & *Principia* eadem. *Princeps* & *Principium* idem, ut *conjux* & *conjugium*. Alia ſignificatione *Principes* quoque appellatos ſupra docuimus qui ante ſigna prælium incipere ſolebant, levis armaturæ milites, eoſdemque etiam nomine *Anteſignanorum* nuncupatos. Quæ omnia in ſuperioribus ſatis probavimus. *Primi* pugnantes & *inter primos* apud Salluſtium ſunt qui ante primam aciem pugnant, vel quod idem eſt, in prima acie. In bello Catilinario: *Mallius & Fæſulanus in primis pugnantes cadunt*. Duces illi Catilinarii exercitus qui in primis, vel inter primos pugnabant, ante aciem nimirum, & ante ipſa ſigna. De ipſo Catilina ibidem ait: *Magna vi certatur. Interea ipſe Catilina cum expeditis in prima acie verſari*. Illi *expediti*, ut ante explicavimus, fuere levis armaturæ milites, ſive antiqui *velites*. Ergo in prima acie pugnare cenſebantur qui ante aciem dimicabant. Ipſe Catilina in acie inſtruenda propter Aquilam adſtiterat. Sic ante ipſam aciem & ejus primos ordines conſtiterat. Nam Aquila

&

& reliqua ſigna cohortium ante ipſas cohortes ordinatas præferebantur. Sua quamque cohortem ſigna præcedebant quæ omnia in eadem linea procedebant. Poſt ſigna ſequebantur in altera recta linea primi ordines primæ aciei, qui lineam inſiſtebant παράλληλον priori lineæ in qua ſigna cohortium ac manipulorum ſtabant. Ita qui circa ſigna locati erant atque, ut loquitur Arrianus, ἀμφὶ σημείοις, vel propter ſigna incedebant, cum ſignis ipſis ſive ſigniferis lineam rectam conſtituebant, & ſic ante aciem ipſam ſive primos ejus ordines cum ipſis ſigniferis poſiti incedebant. Hic locus fuit, teſte eodem Arriano, tribunorum, & primorum centurionum, & aliorum *Principiorum* ſive principalium militum, ut loquitur Vegetius. Apulejus. *Velites excurſionem adornant, Principes ordines curant.* Id eſt regunt. Ita præibant ordinibus, quos ducebant. Et hi primi ordines erant in acie. *Inter ipſa ſigna* Livius locatos dicit qui propter ſigna in pugna adſiſtebant vel propter ſigna. Immo & ante ipſa ſigna eoſdem conſtitutos ait, accipiendo ſigna pro ipſis manipulis vel ordinibus, ut apud eum ſæpe accipiuntur, ut cum *poſt ſigna receptos equites* ſcribit pugna exceſſiſſe qui poſt aciem ſe receperant. Catilina qui in acie ordinanda propter Aquilam adſtiterat, in congreſſione ipſa ardore pugnandi provectus cum *expeditis* id eſt levis armaturæ militibus verſabatur. Quod Salluſtius vocat, *in prima acie verſari.* Quaſi prima acies expeditorum ac levium peditum fuerit, ut Livius aliquot locis autumat. Quinimo cum idem Salluſtius in libro de bello Catilinario, ait Catilinam *centuriones omnes & evocatos, præterea ex gregariis quoque militibus optimum quemque armatum in primam aciem ſubduxiſſe*, per primam aciem non intellexiſſe videtur illam ipſam primam aciem quam jam ex octo cohortibus inſtruxerat in fronte conſtitutis, *Octo cohortes in fronte conſtituit, reliqua ſigna in ſubſidiis artius collocat.* Per frontem intelligit primam aciem, in qua conſtituerat octo illas cohortes. Reliqua ſigna, hoc eſt reliquos manipulos, in ſubſidiis collocaverat, id eſt ſecundam aciem ex his compoſuerat. Ordinibus & acie prima ita conſtitutis, mox centuriones & evocatos qui centurionibus dignitate æquabantur, in primam aciem ſubduxit, hoc eſt in eo campi ſpatio collocavit quod ante aciem primam ad incurſum vacabat. Qui præcedit primum tanto magis primus eſt, utpote

Digitized by Google

utpote primo prior. Ea mente auctores falcatas quadrigas & elephantos qui ante aciem & ſigna prima collocabantur, aciem primam conſtituere dixerunt. Nec alia ratione levis armatura quæ ante aciem univerſam, πρὸ τῆς ὅλης δυνάμεως, collocabatur, primam tenere & facere *aciem* videbatur. Quid enim proprie eſt *acies*? In ferro eſt quod in primore cultri aut gladii acumine conſiſtit, & primum ſcindit. Hoc ςόμα Græci, unde & per tralationem πολέμου ςόμα. Inde ςομῶσαι verbum acuere, & ςόμωμα in ferro id quod ſcindendo penetrat. Arrianus ςόμωμα quaſi phalangis in primis ordinum ductoribus conſtituit quos propterea validiſſimos ac fortiſſimos eſſe vult, quia pars ea præcipue eſt, ut in ferro, quæ prima per τομὴν intrat. Eam proinde firmiſſimam, & maxime induratam eſſe oportet. De primo ductorum ordine ita ille ſcribit: Τοῦτο γάρ τοι τὸ ζυγὸν ξυνέχει πᾶσαν τὴν φάλαγγα, καὶ τὸ ἴσον παρέχεται ἐν ταῖς μάχαις ὅπερ τὸ ςόμωμα τῷ σιδήρῳ. ὁποῖον γὰρ ἂν ᾖ τοῦτο ἐν ᾧ ἡ τομὴ τοῦ σιδήρου, οὕτω καὶ ὁ πᾶς σίδηρος ἐργάζεται. ἡ μέν γε τομὴ αὐτοῦ κατὰ τὸ ςόμωμα γίγνεται, τὸ δὲ ὑπόλειπον καὶ εἰ μαλθακὸν τύχοι ὄν, ὅμως ξυνεπερερείδει τῷ τμήματι. οὕτω καὶ τῆς φάλαγγος ςόμωμα μὲν θείη τις ἄν, τὸ ἐκ τῶν λοχαγῶν σύνταγμα, ὄγκον δὲ καὶ βάρος τὸ κατόπιν τούτων πλῆθος. *Hic ordo primus continet totam phalangem, & idem valet in præliis quod acies in ferro. Nam qualis eſt acies, id nempe quod ſcindit, talis & reliqua ferri pars, & idem efficit ac præſtat. Quod enim ſcindit in ferro, id per aciem ſcindit. Pars ferri reliqua etiamſi mollior ſit, ipſo tamen pondere & mole adjuvat niſum prementis in ſcindendo. Sic & phalangis aciem, hoc eſt id quod ſcindit ac penetrat, ſtatuere debemus in primorum ductorum ejus ordine, ferri molem & pondus in ea quæ à tergo ſequitur cætera multitudine.* Sed de phalange Græcorum hæc dicit Arrianus, quæ ad levem armaturam quæ ante aciem ordinatam collocari conſueverat, meliori jure poſſint transferri. Nam illa primæ aciei quaſi acies ſtatuenda eſt. Τὸ ςόμωμα τῆς πρώτης τάξεως. Acies in ferro non ſolum prima ejus pars, ſed etiam tenuiſſima, & maxime gracilis. Eadem tamen maxime efficax. Id pronuntiare Polybius de levi armatura non veritus eſt, lib. x. ubi τὰ κοῦφα τῆς δυνάμεως etiam πρακτικώτατα eſſe ſcripſit, *levem armaturam efficaciſſimam in bello videri*, adeo ut victoria ſæpe per eam profligata, titulus tamen penes gravem armaturam reſideat. Sic prima acies in exercitu ad pugnam in-

ſtructo & ordinato dupliciter intelligebatur. Quæ ex gravis armaturæ militibus, ſub ſignis & in ordines redacta in hoſtem pergebat, ei proprie nomen *primæ aciei* hæſit, aut *primæ frontis*. Et quæ ante hanc primam collocata ex levis armaturæ peditibus compoſita erat, ea prima fortunam belli experiebatur, & prima periculo objectabatur. Hæc etiam duplex quodammodo fuit, & duplex genus *Anteſignanorum* habuit. Una levium armorum habuit pedites, veloces, expeditos, ad procurrendum & recurrendum refugiendumque ad ſigna primæ aciei ſi hoſtis validius urgeret, idoneos. Pars ejus altera ex *Principiis* legionis, & voluntariis, aliiſque dignioribus militibus conſtabat, qui propius preſſiuſque attingebant primæ aciei ſigna, ut pote circa ipſa ſigna diſpoſiti, & ante ſigna, cum illi leves omnium primi ſatis longo intervallo, ἐν ἀποστάσει, ut Polybius ait, ab his diſſiti fortunam belli experirentur, & hoſtes adorirentur. Ex his duorum generum *Anteſignanis*, & illis qui primam aciem ſub ſignis ſuis ordinatam conſtituebant, prima acies conſtabat, extenſive, ut ita dicam, ſumpta. Sic *antecæna* pars cœnæ cum ſit, quæ cœnam præcedit, ſiquis eam in duas partes dividat, menſam primam & ſecundam, prima menſa continebit cœnam & antecœnam. Non poteſt autem dubium cuiquam eſſe, quin tempore etiam Cæſaris, primores ordines & omnes qui *Principiorum* nomine noti erant, digniores ac principaliores militares viri ante ſigna & circa ſigna in prima acie pugnare ſoliti fuerint. Quod etiam ſatis in ſuperioribus demonſtratum eſt. Si ante ſigna tum præcipui quique dignitate militari pugnarunt, etiam *Anteſignani* dici potuerunt, immo & debuerunt. Et fortaſſean Cæſar, ut ab his *Anteſignanis* diſcerneret leves milites qui & ipſi quoque ante ſigna pugnam ciebant, & *Anteſignani* dicebantur, hos *expeditos Anteſignanos* vocaverit, hoc eſt leves *Anteſignanos*. Veri porro ſimile etiam videtur cum auctores qui poſt Auguſtum vixerunt, aciei *Anteſignanorum* & *Poſtſignanorum* meminerint, ut Frontinus, de *Anteſignanis* illis altiorum ac primorum ordinum potius intellexiſſe qui primam aciem conſtituebant, quam de levibus ac expeditis *Anteſignanis*. Cæſarum enim tempore qui poſt Auguſtum imperarunt Romani *auxiliaribus* ſive *auxiliis* utebantur tantum ad levem armaturam. Inde Tacito *cohortes*

leves,

leves, pro *auxiliariis*. Ex illis autem *auxiliaribus* non ſolebant acies componere quæ id nomen haberent. Non enim pro acie computabant inſtructam ex illis in prælio manum. Multo minus quæ levibus tantum armis pugnaret, ſi ante ſigna procurſaret pugnandi gratia, aciei appellationem ferre voluerunt. At videmus Vegetium primam aciem facere ex *Principibus* & *Anteſignanis*. Apud Senecam ſenatum primam aciem *in Pompeii feciſſe dicitur*, *& altiores ordines in prima acie ſtabant*, apud eundem. Cæterum in priſca militia primi illi ordines ac *Principia* cum ipſo duce apud *Triarios* erant qui tertiam aciem faciebant, & poſtremam claudebant. Apud Livium lib. XXII. Conſulem in prælio Romano lancea transfixum cum hoſtis ſpoliare cuperet, *Triarii objectis clypeis arcuere*. Ergo ante *Triarios* pugnabat, & in tertia acie cum reliquis altioribus ac *Principibus* ordinibus. Ea tertia acies in primam poſtea traducta. Quæ & acies *Anteſignanorum* appellata eſt. Quæ poſt eam erat, nempe ſecunda, *Poſtſignanorum* dicta. Atque ita fortaſſe Livius exponendus eſt cum aciem in *Anteſignanos* & *Poſtſignanos* dividit, quam & triplicem ſtetiſſe dicit. Nam ſi pro una acie *Anteſignanos velites* ibi numeraſſet, tunc non triplex acies Romana, ut jam dictum eſt, ſtetiſſet ſed quadruplex, ex *velitibus* nimirum, *Haſtatis*, *Principibus* & *Triariis* inſtituta. Sed omnino ſic veteris militiæ morem & ordinationem cum ſui temporis aciei inſtruendæ inſtituto confudit.

CAP. XIX.

De vexillariis legionum qui ſucceſſere in locum Anteſignanorum. De loco in acie levis armaturæ. De exculcatoribus poſterioris ævi.

NOn diu poſt Cæſarem nomen *Anteſignanorum* de levi armatura legionum duravit, cum auctores qui poſt Auguſti ævum ſcripſere, nuſquam eorum mentionem faciant. Certe nec Tacitus eorum meminit, nec Suetonius, nec alii. Frontinus *Anteſignanorum* aciem appellat, & *Poſtſignanorum*, ſed illi *Anteſignani* videntur intelligendi de *Principiis* ſive principalibus militibus qui ante ſigna pugnabant, ut ſupra diximus. Mentio fit in veteri inſcriptione *Anteſignanorum Tribuni*. Sed nullos habuere Tribunos *velites Anteſignani*, ſive expediti *Anteſignani* qui pro

Digitized by Google

levi armatura legionum cenſebantur. Niſi quis dixerit poſtquam in cohortes diſtributi ſunt militia commutata qui cohorti eorum præerat tribunus, vocatum eſſe *tribunum Anteſignanorum.* Campidoctores ſive Campigeni etiam *Anteſignani* appellati ſunt quod ante ſigna irent, ut militibus præſcriberent in proluſione armaturæ, quomodo in hoſtem incedendum eſſet, & ab hoſte recedendum. Ita vocem *Anteſignani* uſurpavit Ammianus Marcellinus lib. XXVIII. *In cruento enim certamine cum Maximino velut cum Anteſignano ſuo contendens ſuperare eum in ſuccidendis nobilium familiarum nervis ſtudebat.* Id eſt cum campidoctore ſuo. Hi certo numero fuere in legione, & qui eis præficiebatur, dictus eſt tribunus *Anteſignanorum*, ut illo ævo Tribunus & comes pro qualibet præfectura uſurpabatur. Nullum certe in auctoribus qui poſteriores Auguſti ſæculo vixere, veſtigium extat illorum *Anteſignanorum* expeditorum qui leves erant legionis pedites. In antiquiore militia *velites* appellati ſunt, in Cæſariana *anteſignani*, poſtea ut plane conjicio, *vexillarii.* Ergo *vexillarii* illi *legionum* quorum apud Tacitum frequens extat mentio, non alii ſunt intelligendi quam illi ipſi qui antiquitus *velites*, deinde *Anteſignani* appellati ſunt, ævo demum Taciti *vexillarii* fuerunt. Diſputant de his critici, & quinam ſic dicti ſint, quærunt. Pars volunt exauctoratos fuiſſe veteranos & nondum miſſos, dum præmia & agros expectant, ſub vexillo retentos. Sed non poteſt hæc opinio recta videri. Nam locus eſt ejuſdem Livii ubi legionis robur abfuiſſe dicit, cum tantum adeſſent *vexillarii*, lib. II. Hiſt. *Præcipua Quartadecimanorum ferocia qui ſe victos abnuebant, quippe Bedriacenſi acie, vexillariis tantum pulſis, vires legionis non affuiſſe.* At vires legionis præcipue poſitæ in veteranis. Præterea veterani illi exauctoritati, & emeritis ſtipendiis qui ad vexillum retinebantur, non amplius in cenſu ac numero legionis reputabantur. At illi vexillarii, de quibus Tacitus, pars etiam tunc legionis erant & paſſim vocantur *legionum vexillarii*, quaſi adhuc inſerti legioni, eadem cum cæteris legionariis matricula continerentur. Quoquo modo admiſeris diviſionem legionis Romanæ in gravem & levem armaturam, ut non poteſt aliter quin admittatur, ſi ponas etiam in gravi armatura vim præcipuam conſtitiſſe, de hac accipi neutiquam poterunt illi *vexillarii*

Taciti,

Taciti, ſaltem ex mente auctoris. Nec ſanior opinio eorum qui cenſent per *vexillarios* intelligi debere partem legionariorum militum qui à ſua legione aberant in alias provincias miſſi, ut eſſent ſubſidio legionibus ibi conſiſtentibus ad præſidia agitanda. Dictos autem eſſe *vexillarios* quod ab Aquila ſeparati ſub propriis vexillis militarent. Multa ſunt quæ huic ſententiæ refragantur. Primum de nomine ratio ipſa futilis eſt. In ipſa legione integra & plena, Aquila ſemper à reliquarum cohortium ſignis ſeparatur. Hinc legimus ubique apud auctores, *Aquilam & ſigna*. Sic diſtinguuntur etiam *Aquiliferi* & *ſigniferi*. Signa autem & vexilla indifferenter de cohortium cæterarum ſignis uſurpantur, excepta prima quæ Aquilam habuit. Deinde quid prohibet ſimili ratione partem legionariorum militum lectiſſimam ac potiſſimam mitti ſolitã quæ præſidio eſſet aliis legionib⁹ per provincias diverſas conſiſtentibus ad prætenturas ibi agendas & ſtationes agrarias? Quæ ratio exigit ut perpetuo ad eum uſum ſubmiſſi ſint leviores è legione milites? Poſtremo nec locus Taciti quem ad ſuam ſententiam firmandam producunt, quidquam ad rem facit. Hoc tantum probat *Vexillarios* legionis eos dictos in quibus non eſſet poſitum præcipuum robur ejus ac vires. Ergo in legione non dividua, ſed ſuis omnibus cohortibus, & numeris abſoluta pars militum fuit certo numero conſtituta, hoc nomine *Vexillariorum*, in qua robur legionis non conſiſteret. At quæ hæc, niſi quæ leves habebat milites? De certo numero horum conſtat ex Hygini Gromatico de Caſtrametatione qui locum illis in caſtris ſeparatum aſſignat ubi tendant, & ſexcentos in ſingulis legionibus fuiſſe oſtendit. *Vexillarii*, inquit, *legionum debent eandem pedaturam accipere quam cohortes legionariæ, quod ad ſexcentenos homines computentur.* Si duæ eſſent itaque legiones, mille ac ducenti erant *Vexillarii*. Si tres, mille octingenti. Idem Hyginus: *Legiones* III. *Vexillarii mille octingenti, cohortes prætoriæ quatuor.* Non ab hoc numero longe abit Tacitus qui *Vexillarios* in unaquaque legione videtur agnoſcere quingentos, ubi ait Othoni præmiſſa eſſe bina millia militum ex quatuor legionibus quarum præcipua erat Quartadecimana. Ergo ex ſingulis legionibus quingenti *Vexillarii* miſſi, quot unaquæque legio tum *Vexillarios* fortean habuit. In legione ſenis millibus conſtante, *Vexillarii* fuere ſexcenti, quot

nimirum ſingulæ cohortes legionariæ milites habuere. At ſi legio quinis millibus militum conſtaret, tum quingenti ut in unaquaque cohorte extitere milites, totidem quoque *Vexillarios* accepit legio, id eſt quingentos. Ut *Vexillarios* legionum vocat Hyginus, ita & Tacitus. Sic enim ſcribit XIV. Annalium: *Iam Suetonio quartadecima legio cum Vexillariis viceſimariis, & è proximis auxiliares, decem ferme millia armatorum erant.* Palam eſt vocari *Vexillarios* viceſimarios, viceſimæ legionis *Vexillarios.* Hos eſſe plane non ſuſpicor tantum ſed adfirmo, quos Julii Cæſaris ætas appellavit *Anteſignanos legionum.* Leves erant, id eſt leviter armati pedites, & juvenes qui ad irritandam pugnam ante ſigna procurrebant, quod *velites* munus in antiqua militia habuerunt. Cur *Vexillarii* vocati? Quia *velites* olim ſine vexillis & ordinibus vagantes paſſim ac diſcurrentes hoc munere fungebantur, poſtea in ordines & ſub ſigna reducti operam *velitarem*, & procurſatoriam præſtiterunt. Quod factum eſt ubi quaterna illa corpora legionis, *Velites, Haſtati, Principes*, ac *Triarii* in decem cohortes æquales diſtributa fuere, quæ ſingulæ ſua *vexilla* acceperunt. Inde & *velites* quoque in cohortes redacti propria haud minus quam cæteri *vexilla* habere cœperunt. Sub ſignis enim eos tempore Salluſtii pugnaſſe ſupra eodem teſte probavimus. Sed cum omnes cohortes ſua habuerint *vexilla*, cur ipſi proprie *vexillarii* dicti ſunt? Quia ſæpius à legione ſua ſejuncti in diverſa loca mittebantur. Nam cum expediti eſſent ac veloces, non ad hunc tantum uſum ſumebantur, ſed in varias regiones mitti ſolebant, prætenturis agendis, aut *præſidiis*, ut ait Tacitus, *agitandis*, aut etiam præliis, aut ad alia miniſteria bellica ubi eorum opera neceſſaria duci videretur. Nam magnum inſtar in hac levi armatura Romana fuiſſe ante docuimus, quamvis vires legionis in his ſitæ non eſſent. Si quando autem extra ordinem aliqui ex legionariis mitterentur aliquo, aut pabulatum aut frumentatum, aut ad aliud quid adminiſtrandum, ſemper ſub *vexillo* mitti ſolebant. Quod erat aliud quam ſignum cohortis ex qua erant illi legionarii. Uno exemplo id probandum ex Cæſare lib. VI. de Bello Gallico: *Erant in caſtris ex legionibus ægri relicti, ex quibus qui hoc ſpatio dierum convaluerant circiter trecenti, ſub vexillo una mittuntur.* Quod *Anteſignani*

ſignani legionum ſæpe extra ordinem ad varias hujuſmodi belli neceſſitates mitti ſoliti eſſent, & quidem ſub *vexillo*, ideo etiam *vexillarios* nuncupatos, & hoc proprium tandem nomen tuliſſe conſtat. Eos in priſcorum *velitum* locum ſucceſſiſſe diximus. Sed numerus non convenit. Mille ac ducenti *velites* erant in antiqua legione, qui binas cohortes efficere poterant, legione ad numerum ſenûm millium perducta. At ſexcenteni tantum *Vexillarii* fuere in unaquaque legione. Sed quid vetat contractum numerum priſcorum *velitum*, & in partem dimidiam redactum in nova legione, quam quantus olim in antiqua fuit? Quis neſcit longe majoris momenti mutationes interceſſiſſe in militia Romana? Sexcenti tantum erant in antiqua legione qui pila gererent, & *pilani* ex eo dicerentur, nempe *Triarii*. Aucta legione, & immutata ejus diviſione, totidem *Pilani* in ea facti ſunt quot *Haſtati*, ut ab Arriano docemur. Præterea Livius in pugna Romanorum contra Latinos, ſub Decio qui ſe devovit, enarranda, præter *Rorarios* & *Accenſos* quæ tunc fuit levis armatura, unumquemque manipulum, vicenos leves habuiſſe dicit, qui haſtam tantum, ac gæſa gererent. *Manipulus*, inquit, *leves vicenos milites, aliam turbam ſcutatorum habebat. Leves autem qui haſtam tantum gaſaque gererent.* Sed manipulis *Haſtatorum* iſti videntur, ut ex verbis Livii colligitur, leves intermixti tantum fuiſſe, non etiam *Principum* in quorum manipulis ſcutatos omnes fuiſſe ibidem ſcribit. Sic res militaris multum apud Romanos variavit. Poſſet aliquis, ſi forte, perſuaſum habere, *Anteſignanos* Vegetii quos inter gravem armaturam legionis reponit, hos ipſos fuiſſe quos ſic Cæſar appellat, & qui *Vexillarii* poſtea nominati ſunt. Atqui leves illi Cæſaris *Anteſignani* legionum, & iſti Taciti *Vexillarii*, cum Vegetius eodem nomine vocatos gravis armaturæ militibus accenſeat. Certe leves iſti *Anteſignani* Vegetii, ſive Frontini verius, in comparationem maxime levium, videri gravibus accenſendi poſſent. Quinam illi? funditores, ſagittarii, & balliſtarii. Nam & hos quoque poſſet aliquis contendere in legionem receptos eſſe poſtquam univerſæ Romani orbis provinciæ civitate donatæ ſunt Antonini lege. Ab eo tempore qui inter auxilia militabant, Baleares funditores, ſagittarii Ityræi, Numidæ & Cyrenæi, in legionariam militiam.

tiam admiſſos fuiſſe ac numerum quoque levis armaturæ legionum auxiſſe. Nec vanum ſic fuerit quod ſcripſit Vegetius, ſive potius Frontinus qui ſagittarios, funditores, & balliſtarios in legione Romana recenſet, & in ipſis ordinibus prælii collocat. *Legio*, inquit, *propriis cohortibus plena, cum gravem armaturam, id eſt, Principes, Haſtarios, Triarios, Anteſignanos: Item levem armaturam, hoc eſt ferentarios funditores, & balliſtarios, tum proprios & ſibi inſitos equites legionarios iiſdem matriculis tenet.* Sub Adriano vixit Frontinus, cujus ætate civitas jam data erat illis provinciis, ex quibus funditores, ſagittarii, & balliſtarii veniebant. Et cum ex omni provinciali milite indifferenter legeretur illa tempeſtate miles legionarius, ſic factum ut pro levi armatura legionum reciperentur etiam funditores Baleares, & aliarum provinciarum, quæ illo genere armaturæ valebant, ſagittarii. Arrianus qui eodem quo Frontinus ævo vixit in ordinatione aciei contra Alanos, inſtituta acie media ex duabus legionibus Romanis, Quintadecima & Duodecima, in ordines novenos introrſum ſtructa, nonum ordinem ex ſagittariis Numidis, Cyrenenſibus, Boſporianis & Ityræis compoſuit. Ἐννάτη δὲ, inquit, ἐπὶ τούτοις ἔσω τάξις, οἱ πεζοὶ τοξόται, οἱ τῶν Νομάδων καὶ Κυρηναίων καὶ Βοσποριανῶν τε καὶ Ἰτυραίων. *Nonus autem ordo poſt omnes adjiciatur, ex peditibus ſagittatoribus, Numidarum, Cyrenenſium, Boſporianorum, & Ityraeorum.* At levis armatura antiqua Romanorum *Velitum*, *Anteſignanorum* & *Vexillariorum* in ſolis jaculatoribus conſtabat, quos ἀκοντιστὰς vocat Polybius. Hinc Livius in pugna Cannenſi primam aciem ex jaculatoribus, & levium armorum auxiliis factam ait. Ubi *jaculatores* illi, ſunt velites Romani. Hi etiam gladio ſuccincti erant, & rem manu gerebant jactis & conſumptis jaculis, ut ex Salluſtio perſpicuum eſt. Arrianus quoque eos non prætermiſit, in acie contra Alanos ordinata, & κούφους λογχοφόρους appellat, id eſt *leves haſtatos.* Centenos ex his circa Ducem apparere vult, ſiquando uſus poſceret, quocunque ipſi videretur, mittendos. Duplex genus *Haſtatorum* in exercitu Romano tum fuiſſe idem Arrianus nos docet, gravis armaturæ *Haſtatos*, & levis armaturæ. Hos κούφους λογχοφόρους vocat. Nam λογχοφόρους ut ante monui appellat, quos ipſi Romani *Haſtatos* dixerunt. *Velites* autem Romani etiam *haſtati*, immo etiam

Rora-

Rorarii antiquiores. Leves, id eſt κοῦφοι, in exercitu Romanorum contra Latinos directo, haſtam teſte Livio gerebant. Ennius:

Haſtati ſpargunt haſtas, fit ferreus imber.

Haſtatos leves, id eſt *Rorarios* fortaſſe deſignat. Sic enim ſpargebant haſtas, quomodo rorat aut pluit. Verius tamen eſt apud Ennium illo verſu *Haſtatos* appellari qui ſic proprie dicebantur, peditum nempe gravium genus qui haſtis armati ante *Principum* aciem, ipſi primam conſtituebant. Ex his gravibus *Haſtatis* quatuor poſteriores ordines in acie legionum conſtruit Arrianus, quos & λογχοφόρους vocat. Certe illi κοῦφοι λογχοφόροι ſi comparentur cum funditoribus, ſagittatoribus, & balliſtariis, graves, ut dixi, poſſent videri. Omnia facio ut poſſim Vegetium, aut eos à quibus ſumſit excuſare: ſed nihil procedit. Nam certum eſt in legionem Romanam nunquam receptos fuiſſe ſagittarios & funditores. Nulli minus leves in ea fuere quam jaculatores, quales conſtat fuiſſe *Velites Anteſignanos* & *Vexillarios*. Eos leves legionis κούφους λογχοφόρους appellare videtur Arrianus, ex quibus certum numerum circa ſe dux ſumebat qui ſibi miniſtrarent, *Statores* eos vocabant. Hi legionis κοῦφοι λογχοφόροι vocantur ἀκοντισταὶ eidem Arriano, ubi agmen ſui exercitus deſcribit. Hi ante ſigna legionum ibant. Ita enim ſcribit: πρὸ δὲ τοῦ σημείου αὐτῶν πεζῶν, οἱ ἀκοντισταὶ προτάχθων, αὐτοὺς δὲ τοὺς πεζοὺς ἐπὶ τεττάρων ἰέναι. *Ante aquilam peditum legionis ordinentur jaculatores. Ipſi autem legionarii pedites quaterni ambulent.* Ergo Ityræi illi, Numidæ, Boſporiani, Cyrenæi, ſagittatores ex quibus nonum ac decimum ordines ſuæ aciei compoſuit Arrianus in bello contra Alanos, non fuere leves legionarii, ſed inter *auxiliares* militabant. Nec carent porro ratione qui contendunt non ab Antonino Pio ſed ab Antonino Caracalla civitatem datam fuiſſe omnibus provinciis orbis Romani. Prçterea quamvis jam tum datam iis conſtaret civitatem cum illa ſcripſit Arrianus, corrupta diſciplina militari inter *auxilia* qui vellent nomen potius dabant quam in militia legionaria. Quam cauſam Vegetius unam ponit aut præcipuam quæ legiones fecerit exhauriri. *Eſt & alia cauſa*, inquit, *cur attenuatæ ſint legiones. Magnus in illis labor eſt militandi, graviora arma, ſera munera, ſeverior diſciplina. Quod vitantes plerique in auxiliis feſti-*

nant militiæ ſacramenta perdiſcere, ubi & minor ſudor, & maturiora ſunt præmia. Ita ille lib. II. c. I. Vnde unde autem ſumpſerit de ſagittariis, funditoribus, balliſtariis in legionem receptis, & partem legionis facientibus, falſiſſima ſunt, nec minus de nova legione quam de antiqua. Noli igitur putare *Anteſignanos*, id eſt jaculatores, à Frontino ideo gravi armaturæ accenſitos, quia levem proprie conſtituerent funditores ac ſagittarii, ſed de his *Anteſignanis* quos ante diximus intelligendi ſunt, nempe de principalibus militibus ſive *Principiis* qui ante & circa ſigna pugnabant, quique primam aciem conſtituebant, ut ipſe clare dixit eodem lib. c. XV. ubi docuit, *quemadmodum legiones in acie inſtruerentur.* Alioquin *campigenos*, qui & campidoctores, etiam *Anteſignanos* vocatos idem Vegetius oſtendit, libro eodem cap. VII. quo expoſuit nomina & gradus *Principiorum* legionis. Ammianus quoque Marcellinus *Anteſignanos* appellatos docet hujuſmodi campidoctores, ut jam ſupra oſtendimus. Nam & ſic lib. XIX. ſcribit, *Horum campidoctoribus, ut fortium factorum Anteſignanis, poſt civitatis excidium armatas ſtatuas apud Edeſſam loco celebri locari juſſerat imperator.* Et poſſet de his quoque *Anteſignanis* locus Vegetii accipi. Quippe qui cum cæteris *Principiis* legionis ante ſigna pugnabant. Utut ſit non amplius leves legionis nomine *Anteſignanorum* vocati ſunt poſt Auguſti ſæculum. Cæſar in commentariis qui leves ſive expeditos legionis *Anteſignanos* nominat, nunquam tamen *levis armaturæ* nomine eos appellat, ſed *levem armaturam* eam proprie nuncupat, quæ *auxiliarium* erat. *Levis* autem *armaturæ* appellatione interdum proprie jaculatores nuncupat, ut ſupra diximus, alibi generaliter eo nomine comprehendit etiam funditores ac ſagittarios. Diſtinguit lib. II. de bello Gallico *levem armaturam* à funditoribus ac ſagittariis, his verbis: *Cæſar certior factus à Titurio omnem equitatum, & levis armaturæ Numidas, funditores ſagittarioſque pontem tranſducit.* Non utebatur, ut hinc apparet, alia levi armatura tunc Cæſar quam *auxiliari.* Hi agmen præcedebant cum equitatu, & ante aciem ipſam pugnandi cauſa procurrebant. In eodem libro idem Cæſar generaliter omnes levius armatos, etiam funditores & ſagittarios auxiliares, *levis armaturæ* nomine donavit. Ita quippe ſcripſit eodem II. lib. de bello Gallico: *Eodem tempore equites*

equites noſtri, leviſque armaturæ pedites qui cum his una fuerant, quos primo hoſtium impetu pulſos dixeram, cum in caſtra ſe reciperent, adverſis hoſtibus occurrebant. Quos hic *levis armaturæ pedites* vocavit, paulo ante ubi pulſos eos dixerat, *ſagittarios & funditores* appellavit: *Equites noſtri cum funditoribus ſagittariiſque flumen transgreſſi cum hoſtium equitatu prælium committunt.* Paulo poſt ſic etiam nuncupavit cum de iiſdem loqueretur. Livius quoque de pugna Cannenſi ſcribens, *jaculatores* qui Romanorum erant *velites*, à levium armorum *auxiliis* ſeparavit. Levis ergo armatura proprie de jaculatoribus, funditoribus & ſagittariis *auxiliarium. Velites* legionis poſtquam in legionibus eſſe deſierunt, *Anteſignani* dicti ſunt, qui fuere Romani jaculatores. Sed levis armaturæ nomine, ut dixi, proprie *auxiliares* deſignati ſunt. Quo loco autem conſtitui ſoliti eſſent levis armaturæ milites in acie Romana, quæſiverunt docti. Non ſine diſcrimine ſuper eo pronuntiare debuerunt, quod non parvum fuiſſe liquet militiam inter antiquam ac novam. In antiqua ſemper ante aciem poſiti, primi prælium auſpicabantur. Et hic ordo perpetuus pugnandi apud illos fuit. *Velites* incipiebant. Equites deinde in prælium ſuccedebant. Poſt equeſtre certamen, pedeſtre ſequebatur, ex *Haſtatis* primum, ex *Principibus* ſequens, ex *Triariis* ultimum. Nulla poſt *Triarios* acies, nulli nec gravis nec levis armaturæ milites, qui deficientibus aliis rem ſuſtentarent. Quamdiu ſolis Sociis è nomine Latino pro *auxiliis* uſi ſunt, non alia ratione bella geſſerunt. Sociorum *velites* cum Romanorum *velitibus* pugnam provocantes primi excurrebant, *Haſtati* Romani cum Sociorum *Haſtatis* cuncti pedem cum hoſte conferebant. Et ſic de *Principibus* & *Triariis*. Nec alia exempla ſuppeditat Polybius, quam *velitum* ante ſigna provolantium, nulla in extremo agmine ſubſidentium. Procedente vero tempore ubi *auxilia* etiam externa adhibere inſtituerunt, quæ ut plurimum in levi armatura conſiſtebant, cum iis abundarent, aliis atque aliis locis in acie ea conſtituerunt, modo ante ſigna, modo in cornibus, interdum in media acie, & in poſtrema prout expediret, aut neceſſitas & ratio atque ordo prælii id requirere videretur. Inter equites, ut plurimum, interjiciebantur, cujus ordinationis exempla non pauca apud Cæſarem reperiuntur. Ut lib. II. Belli

 Gal-

Digitized by Google

Gallici: *Eodem tempore equites noſtri pediteſque levis armaturæ qui cum his unafuerant.* Item lib. VII. *Neque ullum fere diem intermittebat, quin equeſtri prælio interjectis ſagittariis quid in quoque eſſet animi ac virtutis ſuorum perclitaretur.* In libro de Bello Africano: *Et unam partem ab altera excluſam equitatu intrinſecus adortus cum peditatu telis conjectis in fugam vertit.* Ibidem de exercitu Scipionis, *pedites Numidæ levis armaturæ cum equitibus procurrunt.* Eodem libro *Cæſar, levem armaturam inter equites interponit: Anteſignani* ſimiliter, qui leves pedites & expediti in legionaria militia tunc erant, & quos idem Cæſar à levi armatura *auxiliorum* diſtinguit, aliquot locis inter equites præliantur. Olim non ita fuit. *Velitare* primo certamen, deinde equeſtre fiebat, cui ſuccedebat pedeſtre per pedites gravis armaturæ & legionarios. Ad hoc ſane inſtituti primum *velites* ferunrur, & in legionis numerum cenſunque recepti, ut eſſent qui inter equites præliari poſſent, pernicitate corporum ſpectati juvenes, quos ſingulos in equos ſuos accipientes equites aſſuefecerunt deſilire velociter, ubi ſignum datum eſſet. Quod inventum tradunt auctores belli Punici ſecundi tempore, in obſidione Capuana, anno urbis DCXL. Ergo ante illud tempus levis armaturæ pedites ut *Rorarii* & *Accenſi* non norant intermixti equitibus præliari, ſed ſeorſim primi dimicabant, deinde iis pulſis, & poſt ſigna receptis equites in prælium ſuccedebant, & pugna equeſtris committebatur. Hic vetus ordo pugnæ fuit. Apud auctorem belli Africani Cæſar *Varie paſſimque, locis certis, ſed præcipue in cornibus ſagittarios collocat.* Alibi idem Cæſar ſagittarios ante aciem conſtituit. Auctor ejus commentarii, *levem armaturam* à ſagittariis funditoribuſque diſcrevit, ut & Cæſar aliquando, quamvis alibi ſagittarios levis armaturæ nomine etiam comprehenderit, ut ſupra à nobis demonſtratum eſt. Sic enim auctor ille ait de acie Scipionis: *Sagittariis funditoribus in utriſque cornibus diſpoſitis, levique armatura inter equites interjecta.* Quod & alibi ab eo factum. Per levem armaturam Numidas, pedites, jaculatores intellexit. Sed optimi auctores cum Cæſare *levis armaturæ* nomen uſurpant de *auxiliarium* jaculatoribus, funditoribus, & ſagittariis, Romanos autem leves, *Anteſignanos* ſolent nominare, & *expeditos.* De quibus nos alibi plura in magno opere. Levis ergo armatura pro loco,

Digitized by Google

loco, tempore, & hoſte variis locis in acie ſolita diſponi, in cornibus, ante aciem, à tergo. Arrianus utriuſque rei militaris Græcæ & Romanæ juxta peritus ita de eorum in acie collocatione ediſſerit: Τοὺς τοίνυν ψιλοὺς ἄλλους ἄλλῃ τακτέον, ἄλλοτε γὰρ ἄλλοι καὶ ὠφέλιμοι γίγνονται τεταγμένοι ὅπως ἂν ἡ τῆς χώρας ἔχῃ ἵνα ἡ παράταξις γίγνεται, ἢ τῶν πολεμίων ἡ παρασκευὴ πρὸς οὕστινας ἀντιτασσόμεθα. ποτὲ γὰρ μὲν προτετάχθαι δεήσει τῆς φάλαγγος, ἄλλοτε δὲ ἐν τοῖς δεξιοῖς, νῦν δὲ ἐν τοῖς εὐωνύμοις τετάχθαι. Τὸ πολὺ δὲ καὶ κατόπιν ἰσάριθμοι ὠφελοῦσι· ἤδη δὲ καὶ εἰς λόχους καταχωρισθέντων τῶν πεζῶν, λόχοι ἐνεβλήθησαν ἐναλλὰξ τῶν ψιλῶν. *Quod ad levem armaturam attinet, variis locis ordinanda eſt in acie. Namque alibi atque alibi locata juvat prout eſt regionis ſitus, in qua exercitus ad pugnam inſtructus ſtat, aut prout ſunt hoſtium copiæ contra quos aciem directam tenemus. Aliquando enim erunt ſtatuendi levis armaturæ milites ante ipſam phalangem, interdum in dextra phalangis parte, interdum in ſiniſtra conſtitui debebunt. Multum etiam proſunt, ſi à tergo gravis armaturæ collocati fuerint. Iam vero & in ordines diſpoſitis gravium armorum peditibus moris etiam eſt alternis intermiſcere ordines levis armaturæ militum.* Horum omnium locandæ levis armaturæ modorum exempla apud Cæſarem & Salluſtium occurrunt. Nam & interdum *velites* diſpertiebant inter ordines legionariorum. Maxime autem ſollenne fuit, ut ante aciem, & poſt aciem locarentur, id eſt ante *Principia*, & poſt *Principia*. Salluſtius in bello Jugurthæ, de exercitu inſtructo Marii quo contra Jugurtham ſtetit: *Primos & extremos cum expeditis manipulis tribunos locaverat. Expediti* illi *manipuli* ſunt *velites* illius temporis. Nam & *expeditæ cohortes* apud eundem Salluſtium ſimiliter pro expeditorum ſive *velitum* cohortibus accipiendæ ſunt, in Jugurthæ bello; de Metello: *Itaque ipſe cum expeditis cohortibus, item funditorum, & ſagittariorum delecta manu apud primos erat.* Expeditæ illæ cohortes ex levi erant armatura Romana; quæ & circa Ducem plurimum ſolebat eſſe. Arrianus κοῦφους λογχοφόρους vocat quorum partem ſemper Duci adſiſtere ait debere, ut eorum opera utatur ad varia quæ neceſſitas belli poſtulaverit, miniſteria. Cum his *expeditis*, id eſt levium armorum militibus Romanis, jungit funditores & ſagittarios, quæ *auxiliarium* fuit levis armatura. Cum his utriuſque generis levibus, apud primos erat Marius, id eſt in prima acie. *Expeditos* etiam

Digitized by Google

vocat idem Salluſtius *velites* Romanos ſive *Anteſignanos*, ut tunc vocabant, cum quibus Catilina in prima acie verſabatur, in Catilinario: *Interea Catilina cum expeditis in prima acie verſari*, id eſt ante ſigna & ante ipſam aciem. Nam paulo ante dixit Catilinam cum *colonibus*, id eſt clientibus & libertis propter Aquilam adſtitiſſe. Ubi autem pugna committi cœpta eſt, cum expeditis, quos ibidem *ferentarios* verbo Catoniano appellavit, immixtus prœliabatur. Idem quippe eſt in *prima acie verſari* & apud *primos agere*. Ergo *primi* tribuni cum manipulis expeditorum prima in acie verſabantur, id eſt ante ſigna. *Extremi* in poſtrema acie agebant. At idem Marius in ſiniſtra parte exercitus funditores & ſagittarios locaverat, ut legitur apud eundem Salluſtium: *In ſiniſtra parte A. Manlius cum funditoribus & ſagittariis, præterea cohortes legionis curabat*. Ea levis armatura *auxiliorum* fuit. Sequitur de Romana, ante *Principia* & poſt *Principia* cum tribunis qui eam curabant, collocata: *Primos & extremos cum expeditis manipulis tribunos locaverat*. Idem paulo poſt *apud primos* poſuit pro in prima acie in qua expediti & ferentarii dimicabant: *Tum Marius apud primos agebat, quod ibi cum plurimis erat*. Alibi *Principes* appellat qui primi in agmine incedebant: *ipſe cum ſiniſtra ala equitibus eſſe qui in agmine Principes facti erant*, id eſt primi. Similiter & in acie *Principes* & primi dicebantur qui in prima acie verſabantur. Unde & *velitibus* & *Anteſignanis* id etiam nomen hæſit teſte Varrone. In omnibus igitur locis utiliter poterant diſponi levis armaturæ pedites, prout id expedire Duci viſum eſſet. In prima acie, in poſtrema, in lateribus atque etiam in medio, inter ipſos peditum gravis armaturæ ordines. Onoſander non probat ut extremi collocentur, propter eas rationes quas in Strategico ſuo reddit. Sic enim locatos poſt *Principia*, plus damni ſuis inferre quam hoſtibus. Sed nec ad latera ponendos cenſet. Tantum primos ſive *Principes* ſtatui vult, ante aciem peditum ſive phalangem. Ψιλοὺς δὲ, inquit, ἀκοντιστὰς καὶ τοξότας καὶ σφενδονιστὰς πρώτους πρὸ τῆς φάλαγγος στήσει. Κατόπιν γὰρ ὄντες πλείονα κακὰ διαθήσουσι τοὺς ἰδίους ἢ τοὺς πολεμίους. *Levium armorum pedites, jaculatores, ſagittarios & funditores, primos ſtatuet ante ipſam phalangem. A tergo quippe locati plus mali ſuis importabunt, quam hoſtibus*. Enimvero apud priſcos Romanos nunquam alio

Digitized by Google

alio loco in acie poſiti reperiuntur niſi ante ſigna, & primam aciem. Mutata re militari pæne, ut dixi, legitimum fuit, eos & ante, & à tergo locari, primos & extremos, ut loquitur Salluſtius. Ipſe quoque Arrianus in ordinatione contra Alanos, non ſolum ante aciem eos diſpoſuit, ſed etiam poſt omnes ordines legionariorum, adeo ut exercitui in octonos ordines in latum porrecto, nonum ordinem de ſagittariis adjiciat. In eadem ordinatione gravis armaturæ milites præponit jaculatoribus inter *auxilia* verſantibus, ὡς προβολὴν, inquit, εἶναι πρὸ τῶν ἀκοντιστῶν τοὺς ὁπλίτας, τοὺς δὲ ἀκοντίζειν ἐξ ὑπερδεξίου. *Ita ut levi armaturæ prætendat gravis peditum armatura ad eam, jaculatores autem ex ſuperiore loco tela adjiciant*, ſupra caput nimirum antecedentium gravis armaturæ militum. Et hanc habet rationem Onoſander quare nolit jaculatores & funditores poſt tergum phalangis in ultimum locum rejici, quia jacula in ſublime ab his emiſſa in caput hoſtium ſine ullo effectu caſura ſint. Nam impetum & vim habet telum in altum vibratum, ſed decidens nullam habet vim niſi quam dat pondus teli, amiſſa ea quam addiderat manus emittentis. Ridiculum porro eſt credere uſui eſſe potuiſſe levem armaturam poſt phalangem præcipue Græcam locatam, ſi ad hoc tantum locaretur, ut adactis ſupra caput phalangitarum telis hoſtes vulneraret aut occideret. Qui enim hoc poſſet fieri in tanta præſertim altitudine phalangis quæ communiter in triginta ac duo ordines introrſus patebat? Ordo autem ab ordine in latum ſex pedes diſtabat. Sic triginta duo milites in latitudinem phalangis porrecti occupabant triginta & octo paſſus. In hoc ſpatio non directa ſed in altum emiſſa tela in corpus adigi hoſtium quis ſibi perſuadeat potuiſſe? In acie Romana aliud erat. Cum enim admodum tenuata, & ex paucis ordinibus conſtans strueretur, ut infra docebimus, pone eam ſtantes leves *haſtati* vel ſagittarii, ſive funditores, vix dubium quin tela ad hoſtem cum noxa perferre poſſent. Quod etiam melius proceſſiſſet ſubſidentibus in genua ordinibus exercitus inſtructi, ſicut facere ſoliti erant primi ordines dum poſtremi pila ſua jacerent. At in tam profunda latitudine ordinum, ut fuit in phalange Græca vel Macedonica, à tergo ejus poſita levis armatura non hoc ſibi promittere potuiſſet. Nec hoc certe fini in *Poſtprinci-*

Digitized by Google

piis ejus levium primorum milites ab ullo unquam perito duce locatos putaverim. Ad ſubſidium ibi ſepoſiti poterant habere quod agerent, facile inde evocandi, & in primam aciem ſubducendi. Præterea adverſus hoſtium ſuperventum ex inopinato, atq; à tergo aciem adorientium paratum ab his præſidium, vel ut ex proximo laborantibus ſubmitterentur. Alia etiam ratio *velitum* in exercitu Romano. Condocefacti quippe inter equites præliari, ubicunque equites locarentur, ibi eſſe poterant. Cæterum equites præcipue in cornibus locabantur, ut ante aciem peditum cum *velitibus* pugnarent. Ita à fronte hoſtem & à lateribus incurſare poterant. Hoc eſt quod ait Onoſander, de equitum ordinatione in prælio, non ſemper Ducem ex ſua voluntate eos ordinare poſſe, ſed prout viderit hoſtium equitatum diſpoſitum, ita & ſuum debere inſtruere. Cæterum in præliis quæ acie inſtructa committuntur ſemper in cornibus locandos eſſe. Sic enim & à fronte & à tergo hoſtem impetere poſſe. κατὰ τὰς ἐκ παρατάξεως μάχας ἐπὶ κέρως τὰ πολλὰ ταττέτω, ἵνα καὶ κατὰ πρόσωπον καὶ ἐκ πλαγίων προσβάλλοντες καὶ τόπῳ μείζονι χρώμενοι, μεθ' οὓς οὐκέτι ἄλλοι τεταγμένοι τυγχάνουσι, ἔχωσιν ἀποχρῆσθαι τι τῆς ἱππικῆς ἐπιστήμης. *Ut plurimum in præliis quæ acie inſtructa committuntur, diſponere eos debet circa cornua, ut à fronte ac à lateribus in hoſtem poſſint incurrere, atque ut ſpatio loci majore uſi cum nullos poſt ſe habeant ordinatos quantum rei equeſtris peritia valent, oſtendere, & explicare poſſint.* Inter equites pugnandi gratia cum *velitibus* locus daretur, ut plurimum etiam in cornibus & ante aciem præliari conſueverant. In acie quidem inſtruenda poſt *Principia* non raro locum accipiebant, aut etiam in ipſis intervallis ordinum, ſed cum prælium committendum erat, inde evolantes ante aciem procurrebant, ut pugnam provocarent. Et ſane ratio veteris rei militaris non ferebat, ut leves in poſtrema acie locarentur, aut ſaltem ut in eo loco pugnarent, qui ſic contrarium conſueto ſequuti eſſent aciei ordinandæ inſtitutum. Cum enim per gradus pro ætatum differentia ſuis militibus arma darent, & locum in acie aſſignarent, juniores levius armabant, ſeniores gravioribus ornabant & onerabant armis. Sed & prout erant levius aut gravius armati, ita in acie ordinanda eos collocabant. A junioribus & à levius armatis incipiebant, in ſeniores & gravis armaturæ milites deſinebant. Ita ante pri-

primam aciem pugnabant, *Rorarii*, & ferentarii *veliteſque*, qui & omnes maxime juvenes. Aciem primam & ſecundam, conſtituebant *Haſtati*, & *Principes*, gravius quam *velites* armati, ſed levius quam *Triarii* qui poſtremam aciem ſemper claudere conſueverant, interdum etiam nec claudebant, ſed ad præſidium caſtrorum relinquebantur. Sæpe & caſtris muniendis deſtinabantur, *Haſtatis* & *Principibus* pro munitione ſtantibus ad hoſtes repellendos. Contrarium hac in re etiam tenuit morem nova militia. Nam deteriores milites præſidiis deputabat agitandis, optimos quoſque ac fortiſſimos ad pugnam deligebat. Ita Cæſar fecit in bellis Gallicis. Nam *cohortes quas minime firmas ad dimicandum exiſtimabat, caſtris præſidio relinquebat, reliquas ad bellum ducebat.* Quem vide lib. VII. Et naturalis eſt hujus rei ratio. Nam timidiores & experientia periculorum parum firmati milites, munimentis objectis incluſi melius ſe defendunt, quam æquo campo & aperto marte congrediuntur. Hoc ignorantes, & mutatæ rei militaris parum gnari cum *vexillarios* legerent apud Tacitum Annali I. *Præſidia agitantes vexillarios diſcordium legionum*, de veteranis interpretati ſunt, qui ſunt accipiendi de levibus & *velitaribus* armis inſtructis militibus, ut ante expoſuimus. Cum igitur Romani veteres hac ordinatione uterentur in acie inſtruenda, ut levius armatos ac juniores ſemper ad pugnandum præmitterent, acies agminaque veteranis clauderent, præpoſtero ordine & inſolenti levem armaturam poſt omnes acies locarunt. Quod nunquam ab illis factitatum. Commutata re militari hoc etiam mutatum. Ubi admiſerunt auxilia exterarum gentium quibus abundabant, & quibus carebant Romani veteres, eaque auxilia pro levi armatura habuerunt, & in media & in prima & in poſtrema acie ea locaverunt. Subſidiarias etiam ex his acies quæ ſemper à tergo conſtituuntur legitimarum & juſtarum, frequentiſſime adornarunt. Africanus capite quo tractat quomodo inſtruendæ ſint acies, levis armaturæ locandæ rationem ex temporibus & occaſione petendũ eſſe admonet. Alia enim tempora aliam eorum locationem poſtulare, ut aut poſt tergum ponantur, aut ad latera. Τὴν δὲ, inquit, τῶν ψιλῶν τάξιν οἱ καιροὶ μᾶλλον διδάσκουσι. ἄλλοτε γὰρ ἄλλην τὴν σύνταξιν δέχονται, ποτὲ μὲν κατ' οὐρὰν τῆς φάλαγγος ἑπόμενοι, ποτὲ δὲ κατὰ πλευρὰν αὐτῇ συντασσόμενοι. Ex ratione tamen inſtructio-

nis aciei hanc rem conſtitui debere ibidem oſtendit. Nam ſi introrſum multiplicatis conſtet ordinibus, quam βαθεῖαν φάλαγγα appellat, tum ad latera ejus collocandam eſſe levem armaturam. Sin autem tenuis ſit, & ex paucis in latitudinem ordinibus conſtet, à tergo eſſe ponendam, quia jacula & ſaxa inde emiſſa ſupra ordines præcedentium peditum tenuata acie inſtructorum facile perferri ad hoſtes poſſint, ac primam eorum aciem vulneribus adflictare, & perterrefacere. Ὅταν μὲν οὖν ἡ φάλαγξ βαθεῖα ᾖ, κατὰ πλευρὰν αὐτοὶ οἱ ψιλοὶ τάττονται. ὅταν δὲ πλαγία καὶ στενή, κατ' οὐρὰν, διὰ τὸ τὰ βέλη καὶ τοὺς λίθους προπίπτοντα τοῦ μετώπου τῆς φάλαγγος φθάνειν τε καὶ τραυματίζειν καὶ καταπλήττειν τοὺς πολεμίους. *Cum acies profunda eſt ad latera ejus levium armorum pedites collocantur. Sin in longitudinem extenſa ſit ac tenuis, pone conſtituendi ſunt, quia jacula & lapides emiſſi & cadentes ante frontem aciei, pertingere ad hoſtes poſſunt eoſque vulneribus ac terrore afficere.* Addit ibidem interdum & rationem aciei flagitare ut ante primam aciem excurrant præliaturi contra hoſtilem equitatum ut eum lapidibus & aliis miſſilibus telis laceſſant, ipſoſque equos perturbent. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ τῶν ὁπλιτῶν οἱ ψιλοὶ προτρέχοντες λυσιτελεστέραν τὴν συμμαχίαν ἐποίησαν καθ' ἱππέων ἀγωνιζόμενοι, καὶ σφενδόναις, ὡς τὰ πολλὰ τῶν ἐχθρῶν ἵππους ἀνατρέποντες. *Eſt & ubi ante gravium peditum aciem excurrentes leves operam navare poſſint longe utiliſſimam, pugnando adverſus equitatum hoſtium, & fundis perturbando eorum equos.* A funditoribus præcipue exterreri ac perturbari equos hoſtium dixit, quia dum funda ter circum caput acta & rotata lapides jacerent, eo motu equis pavorem incutiebant. Hanc levium peditum procurſationem qua προτρέχειν eos dixit Africanus τῶν ὁπλιτῶν, veteri militiæ Romanorum maxime familiarem, immo vel ordinariam fuiſſe, ea quæ docuimus in ſuperioribus oſtendunt. Miror autem auctores qui de re militari ſcripſerunt veteres, in ea levis armaturæ inſtructione, non diſtinxiſſe locum pugnandi, & locum conſiſtendi in acie ordinata. Fruſtra enim diſputaſſent in antiqua illa ordinatione Romanorum quo loco diſponendi fuiſſent *velites*. Quippe cum in alio loco ordinarentur, in alio pugnarent. Nunquam aliter eos poni ſolitos conſtat dum acies ordinaretur quam poſt omnes acies. Poſt ordinatam vero aciem cum incipiebat congreſſus utriuſque exercitus pede collato fieri, atque utrim-

que

Digitized by Google

que acies movebantur, tum *velites* ex poſtrema acie in qua erant collocati in primam procurrebant vel excurrebant per intervalla præcedentium gravis agminis manipulorum. Apud Livium lib. VIII. in pugna Romanorum cum Latinis, *Rorarii* & *Accenſi* in extremam aciem rejiciuntur, dum exercitus ordinibus inſtruitur. Ubi moveri incipiunt acies & procedere in adverſum altera alterius, tum *Rorarii* procurrunt inter antepilanos, per intervalla nimirum præcedentium in acie manipulorum, quæ ad hoc ipſum relinquebantur, partim nempe ad emittendos *velites*, partim ad recipiendos tam *velites* quam priorum acierum manipulos, qui retro pedem referre cogebantur. In Græca τακτικῇ id obſervatum non fuit, ut nec in nova Romana, cum illi per phalanges continuas aciem inſtruerent, iſti per confertas cohortes, ſine ullis intervallis. Ea de cauſa levis armatura eodem loco quo pugnatura erat, etiam conſtituebatur. Longum enim fuiſſet poſt ordinatam aciem, ſi ex noviſſimo agmine per moroſos laterum circuitus in primam aciem provolare contendiſſet. In antiqua vero ordinatione id facile fuit, cum intervalla inter manipulos ſive ordines inſtructos patentia relinquerentur per quæ & in primam aciem procurſare, & inde rurſus poſt extremam recedentes ſe recipere poſſent. Ideo recentiores auctores Græci Latinique quibus ignota fuit illa veterum Romanorum inſtructio, quique ſolam Græcam τακτικὴν noverant, eamque quę tunc frequentabatur Romanam, diſputare ſolent quo loco melius commodiuſque in acie collocanda ſit levis armatura. At in veteri ſemper in ultimo loco ordinabatur, in primo ante aciem peditum gravius armatorum pugnam incipiebat. Apulejus in Latine reddendis auctoris Græci verbis qui de Mundo ſcripſit, quod opus inter Ariſtotelis opera legitur, ad vetus inſtitutum Romanorum in levis armaturæ excurſatione ante primam aciem explicanda reſpexit, cum Græcus auctor qui ſuam, id eſt Græcam in animo habebat, aliud ſpectarit atque intellexerit. Dixit ille, *ὁ ψιλὸς εἰς τὴν ἰδίαν ἐκτρέχει χώραν*. Hoc eſt ubi ſignum tuba datum eſt, levis armatura ad locum ſibi aſſignatum excurrit, ſive poſt aciem, ſive ante frontem, ſive ad latera. At Latinus auctor ſic ea vertit, *Veles excurſionem adornat*, id eſt è noviſſima acie ubi collocatus eſt, in primam excurrit, ubi pugnare

 debet.

debet. Revera autem *velites* in Romana acie nuſpiam locati aut ordinati dici poſſunt, ut pote qui nec ordines ſervarent nec ſigna haberent quæ ſequerentur, ſed vagi & inordinati per vices procurrendo recurrendoque ac recipiendo ſe ad ſuos, pugnarent. Ut plurimum autem in acie inſtruenda à tergo omnis inſtructionis ſtabant, ſed cum pugna erat committenda, ex loco noviſſimo per intervalla præcedentium manipulorum excurrebant ante primam aciem, & inde ſi pulſi eſſent per eadem intervalla ſe recipiebant. Nec poſſunt etiam videri aciem primam conſtituiſſe qui ſine ordinibus eſſent & ſine ſignis. Omnia hæc habuit Græcorum levis armatura, quos ψιλοὺς vocabant. Nam ſub ſignis ordinati pugnare ſolebant. Ideo & locum certum in acie accipiebant prout Duci id expedire viſum eſſet. De qua re nos alibi. Tribus olim generibus levis armaturæ quæ ſola cognita fuerant, jaculatorum, ſagittariorum & funditorum, tertium addidit poſterior ætas *balliſtariorum*. Vulgo vocamus *arcuballiſtarios*. Eos in levis armaturæ cenſu reponit Vegetius lib. II. cap. II. *Item levem armaturam, id eſt ferentarios, ſagittarios, funditores, balliſtarios.* Alibi cap. XV. ejuſdem libri *Tragularios* videtur appellare, *qui ad manuballiſtas, vel arcuballiſtas, dirigebant ſagittas.* Circa ſæculum Conſtantini, aut paulo ante, videntur in militiam recepti. Græci χειροβαλλίςρας vocant. In Burgundiæ noſtræ agro Alexienſi prope Arnetum repertæ ſunt haud ita pridem duæ icunculæ ſive ſigilla argentea, unum militis quaſi legionarii, pari certe habitu, veterani, barbati, & vultu retorrido, hujuſmodi arcuballiſtam ad pedem tendere conantis: altera juvenis imberbis, in linea militari monolore, & arcum tendentis. In urna vitrea ſub terra inventæ ſunt. Non ſolum autem res ipſæ in militia mutantur, ſed etiam verba quibus res demonſtrantur. Ut in hac levi armatura, *Accenſi* primo dicti, *Rorarii*, *Ferentarii*, deinde *Velites*, poſtea *Anteſignani* & *Vexillarii*, poſtremo *Exculcatores* & *Armaturæ*. Sic enim ſua ætate dictos levium armorum pedites ſignificat Vegetius lib. II. cap. XV. *Poſt hos erant ferentarii, & levis armatura, quos nunc exculcatores, & armaturas dicimus.* Sic enim ex veteribus libris ibi reſtituendum. De ſolis autem jaculatoribus iſtos *exculcatores* accipiendos eſſe, quos *levis armaturæ* nomine proprie veteribus appellatos ſupra docuimus, ipſe Ve-

Vegetius ibidem docet his verbis quæ ſequuntur: *Erant item ſagittarii: erant funditores, qui ad fundas vel fuſtibalos lapides jaciebant: erant tragularii qui ad manuballiſtas vel arcuballiſtas dirigebant ſagittas.* Ergo *excultatores*, & *armaturæ* diſtinguebantur à funditoribus, ſagittariis & balliſtariis. Non poſſunt itaque eſſe niſi jaculatores. In Notitia Imperii mentio fit harum *armaturarum, juniorum & ſeniorum.* Et credendum eſt Vegetio eo tempore levem armaturam & fortaſſean quidem legionum, ita fuiſſe appellatam. Nec obſtat quod lib. eodem, cap. VII. *Armaturas* inter *Principia* legionum recenſet. Non enim inde ſequitur, quod voluit Vir doctiſſimus Notis in Ammianum Marcellinum diſtingui debere *armaturas* quarum apud eundem Ammianum lib. XIV. ubi *armaturarum tribunus* dicitur, & in Notitia Imperii fit mentio, ab illis *armaturis* quos inter *Principia* legionum, ſive principales milites numerat Vegetius. Huic auctori lib. II. cap. XV. *Armaturæ* ſunt illius temporis leves milites. At cap. VII. ejuſdem libri non alias agnoſcit *armaturas* quæ inter *Principia* legionis numerantur. Non enim abſolute meminit *armaturarum* quaſi principalium militum, ſed vocat *armaturas duplares* eos ex levi armatura milites qui duplas conſequebantur annonas. Sic *Torquati ſeſquiplares* & *duplares* ab eadem ratione dicti fuere qui locum quoque habuere inter *Principia* legionis. Item *Candidati ſeſquiplares & duplares*, de quibus nos alibi. Immo vel ex his colligi poteſt *armaturas* illas fuiſſe illius temporis levem legionis armaturam, quandoquidem qui duplam & ſeſquiplam conſequebantur annonam dicti ſunt *ſeſquiplares*, & *duplares*. *Duplicarii* hujuſmodi milites olim vocabantur quibus, ut ait Varro lib. IV. de L. L. *ob virtutem duplicia cibaria ut darentur inſtitutum.* De quibus nos alibi. Quod ad *exculcatores* attinet quo nomine & leves milites tum appellatos eſſe ſcribit idem Vegetius ab *exculcandis* jaculis, id eſt emittendis ita videntur dicti. Nam *Exculcare* ita ſignificat ἐμβάλλειν, ut *inculcare* eſt ἐμβάλλειν. Niſi ſi forte potius ab excurrendo ſic appellatos placeat. Nam & *proculcatores* dixit Ammianus Marcellinus, qui ſunt procurſatores, de hujuſmodi levibus. Nempe à *calcare* quod eſt iter terere ac facere. Quam interpretationem videtur Papias confirmare, dum *Sculcas* explicat Italico vocabulo *cavalcadas*. *Sculcas* etiam & *ſcul-*

cacatores dixere recentiores pro *exculcis* & *exculcatoribus*. Ita *ſpanſum* pro exſpanſo, *ſpoſita* pro expoſitione apud Anianum, & alia ejuſmodi nobis alibi notata. Græci recentiores τακτικῶν ſcriptores, σκούλκας & σκουλκάτωρας appellant, & pro exploratoribus eam vocem uſurpant. Quod inde eſt quia levibus militibus ad explorandum utebantur, & ad hoc ſæpe præmitti & procurrere ſolebant, cum equitibus ut conſtat ex Joſepho lib. III. cap. VIII. ἁλώσεως. Inde verbum σκουλκεύειν pro explorare. Pro excubitoribus etiam hos *exculcatores* ſive *ſculcatores* poſuere, quia munus hoc etiam fuit *velitum* excubias ante caſtra agere circa vallum, ut apud Polybium legimus. Unde & *procubitores* de *velitibus* apud Feſtum his verbis: *Procubitores dicuntur fere velites qui noctu cuſtodiæ ante caſtra excubant cum caſtra hoſtium in propinquo ſunt, ut M. Cato in eo quem de re militari ſcripſit.* Inde σκοῦλκαι recentioribus Græcis pro βίγλαις, ſive vigiliis, & excubiis nocturnis. Ita enim legendum apud Leonem in Tacticis, Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως πῶς ἀναγκαῖα τὰ κέντουκλα ἐν τῇ σκούλκαις. καὶ ἐν τῇ κούλκαις vulgo legitur, quas perperam à *culcare* quod vulgariter cubare eſt, deducunt. Male etiam in utraque ſignificatione tam explorandi quam excubandi Σκουλτάτωρας quidam ſcripſere pro Σκουλκάτωρας, quaſi à verbo *auſcultare* Latino id vocabulum eſſet factum, cum *exculcatoribus*, qui proprie fuere jaculatores vel excurſores, tam excubiarum agendarum pro caſtris, quam locorum explorandorum miniſterium incumberet. Inde & *Exculcatores* pro excubitoribus & pro exploratoribus appellati, & voce curtata σκουλκάτωρες. Hinc *ſculcatoria* navigia, τὰ κατασκοπικὰ apud Caſſiodorum Variarum lib. II. Epiſt. XX. Sic enim ex ſcriptis codicibus ibi legendum: *Atque ideo præſenti decernimus juſſione ut quantas in Ravennati urbe ſculcatorias potueris reperire, frumentis fiſcalibus oneratas ad nos uſque perducas. Excubitorias* etiam liceat exponere, quatenus utrumque munus ſuſtinuere eædem naves, ut iidem milites levis armaturæ, tam excubitores quam exploratores fuerunt. Turnebus ab *exculcandis* glandibus dictos iſtos *exculcatores* putabat, ſed falſo. Non enim funditores erant, ut diximus, ſed jaculatores. Rarius quippe funditorum vel ſagittariorum opera utebantur ad explorandum, atq; ad excubandum pro caſtris, frequentius jaculatorum, ut olim *velitum*, quos jaculatores fuiſſe

fuiſſe conſtat. Et Vegetius duobus locis *exculcatores* à funditoribus & ſagittariis diſcernit, ut lib. II. c. XVII. *Ferentarii autem, armaturæ, exculcatores, ſagittarii, funditores, hoc eſt levis armatura, adverſarios provocabant ante aciem procedentes.* Ipſi ſunt & ὁπλορχησταὶ quos δερματέρας vulgo vocatos ait Scholiaſtes Ptolemæi Tetrabibli. Alia eſt ſignificatio *armaturæ* quam ſub campidoctore milites legionarii diſcebant. De qua alibi.

CAP. XX.

De equitibus, & in his differentia antiquæ rei militaris ac novæ, & qui numerus eorum in antiqua legione fuerit.

A *Velitibus* ad equites veniamus, ita poſtulante ordinis ratione qui pęne perpetuus obſervatus eſt apud antiquos Romanos in acie inſtruenda, vel pugna ſaltem committenda. *Velitarem* quippe ante prima ſigna, ſive primam aciem, dimicationem, excipiebat equeſtre certamen. Poſt equitum prælium, inſtructæ peditum gravius armatorum legiones ſigna in hoſtem inferebant. Livius lib. XXII. *Clamore ſublato procurſum ab auxiliis, & pugna levibus primum armis commiſſa, deinde equitum.* Et paulo poſt: *Pulſique Romani equites terga verterunt. Sub equeſtris finem certaminis coorta eſt peditum pugna.* Idem libro eodem, paulo ſupra: *Prima levis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco ſuccedens tumulum pulſa detruſaque terrorem in ſuccedentem intulit equitem, & ad ſigna legionum refugit. Peditum acies inter perculſos impavida ſola erat.* Plura exempla apud eum occurrunt, quæ fidem faciunt non alio tunc pugnandi more atque inſtituto in bellis uſos fuiſſe Romanos. Priuſquam ulterius progrediar ad notandam differentiam quæ circa equitatum in utraque militia Romanorum intervenit, paucis expediam in genere quid de equitibus ac peditibus ſenſerint variæ nationes. Nam conſtat alios peditatum prætuliſſe, alios equitatum, & in prioribus fuiſſe Romanos. Quibus equitatus potior fuit, ut plurimum equorum copia abundarunt. Non aliæ autem ferme in equis habendis alendiſq; ſtudium poſuere nationes quam quibus natura regionis quam incoluerunt equini pecoris fęturę accommoda viſa eſt. Campeſtria maxime loca huic rei idonea,

idonea, ut & campi extenſi ad uſum equorum bellicorum & equeſtris pugnæ in primis apti. Ithacam ſuam equis habilem eſſe negavit Telemachus cum equos ei donare vellet Menelaus. Argos autẽ in Græcia equis maxime nobile fuit. Unde & ἵππιον vocabatur. Eædem porro regiones quæ equis nomen famamque dederunt, etiam ut plurimum equites laudatos habuere. Ita in Græcia Theſſalici equi equiteſq; commendabantur. In Italia Tarentini & Campani. Nam vicina Campania Apuliæ, à qua Varroni nobiles equi Apuli. *Campanus an Apulus anceps.* In proverbio etiam fuit, *Campanus equus, Cumana meretrix.* Galli noſtri olim equis equitibuſque celebres extitere. Vnde & Adrianus qui rem militarem Romanam multis inventis exornavit, non pauca quæ ad equeſtrem militiam pertinent decorandam & illuſtrandam à Gallis mutuatus eſt, ut & ab aliis populis quos equitandi peritia nobilitavit, ut à Parthis, Sarmatis, Getis, Rhætis & aliis, ut Arrianus teſtatur qui ejus temporibus vixit in libello de exercitiis equitum Romanorum. Βασιλεὺς δὲ, inquit, προσεξεῦρε καὶ τὰ βαρβαρικὰ ἐκμελετᾶν αὐτοὺς, ὅσα τε ἢ Παρθυαίων ἢ Ἀρμενίων ἱπποτοξόται ἐπασκοῦσι, καὶ ὅσας οἱ Σαυροματῶν ἢ Κελτῶν κοντοφόροι ἐπιστροφάς τε καὶ ἀποστροφὰς τῶν ἱππέων ἐν μέρει ἐπελαυνόντων, καὶ ἀκροβολισμοὺς ἐν τούτῳ πολυειδεῖς καὶ πολυτρόπους εἰς τὰς μάχας ὠφελίμους καὶ ἀλαλαγμοὺς πατρίους ἑκάστῳ γένει, Κελτικοὺς μὲν τοῖς Κελτοῖς ἱππεῦσι, Γετικοὺς δὲ τοῖς Γέταις, Ραιτικοὺς δὲ ὅσοι ἐκ Ραιτῶν. *Imperator vero Adrianus adinvenit ut Romani equites barbarica exercitia equeſtria meditentur, quales Parthis aut Armeniis ex equo ſagittantibus in uſu ſunt, & qualia Sarmatæ & Galli equites contati uſurpant in converſionibus atque averſionibus invicem alternandis, & velitationes dimicationeſque multiplices ac varias ad prælia utiles, & jubilationes, unicuique genti familiares, ut Gallicas Gallis, Geticas Getis & Rhæticas illis qui ex Rhætia ſunt.* Tria equitandi & pugnãdi ex equo genera Gallica, ſicut ea voce vernacula tunc Galli vocabant, idem commemorat, τὸν πέτρινον καλούμενον τρόπον, τὸ ξύνημα & τὸ σκοτούλεγεν. Quæ & ibi qualia ſint explicat. Apud Gallos olim noſtros cum Romani ſub Cæſare Galliam bello domitam pervaſerunt, præter Druidas qui ſacra curabant, reliquus populus in duo genera erat diviſus, in equites in quibus nobilitas cenſebatur, & pedites ad quem pedibus merendi in bellis ordinem ſola plebs relegabatur, qui & ſervorum pæne loco habiti. Hodie quoque in

Galli

Gallia nobilitas equitum eſt, & generis ſummi inſignia omnia equeſtria, & ab equeſtri militia denominata. Scuta ſive *ſcutiones* ut vocantur vulgo in quibus ſtemmata nobilium habentur ſignata, equeſtres ſunt parmæ, non peditum clypei aut ſcuta. Apud Romanos veteres ſeminium nobilitatis & origo ab equitibus ſumebatur, apud noſtros ſumma in his reponitur. Equeſtres familiæ nobis nobiliſſimæ, Romanis minus nobiles, ſed inde ad nobilitatis ſummam quæ in ſenatoribus reſidebat, via muniebatur. Ex cenſu enim æſtimabatur. Non omnium igitur erat inter nobiles cenſeri, ſed eorum tantū quos facultates in eo numero ponerent. Et quemadmodum pedites pro cenſu habebantur in legionaria militia honeſtioris gradus, aut minus honeſti, quorum quatuor erant genera, *Velites*, *Haſtati*, *Principes* & *Triarii*, ita ſupra hos cenſum equeſtrem qui habebant, pluris fiebant & equo merebant quem ex publico accipere ſoliti erant, non pedibus. Sed de his latius tractare non eſt hujus loci. Majus inſtar in peditatu poſuiſſe Romanos veteres quam in equitatu vel hinc liquet, quod pro ratione peditum pauciſſimos in exercitu haberent equites. Quod à prima regum inſtitutione manavit, & manſit non ſolum quandiu ſtetit reſpublica, ſed etiam ſub Cæſaribus primi ac medii imperii. Sub regibus Roma inter Apenninum & mare ſita, & præterea in montuoſis locis condita, non multum equeſtri militiæ idonea videbatur, illo præcipue tempore cum nihil extra urbis pomœria ferme poſſiderent. Hanc cauſam puto cur equeſtri rei minus ſtuduerint. In alia parte Italiæ in nomine fuerunt ac laude Tarantini equites, Apuli, Campani, non etiam Romani. Romulus in ornanda & ordinanda militia cum legionem trium milliū feciſſet, contra hunc numerum peditum trecentos tantum equites inſtituit ſingulis, ut volunt, adtribuendos legionibus, qui & inde *legionarii* dicerentur. Sic pro deno pedite unus eques adſcriptus, pro centeno denus. Miror doctiſſimos viros ſcribere unicuiq; cohorti legionis adſcriptam equitum turmam, id eſt tricenos, cum certum ſit quo tempore inſtituta eſt legio à Romulo cum equite legionario, nondum in decem cohortes legionem fuiſſe deſcriptam, ſed in tria tantum corpora diſtribui ſolitam *Haſtatorum*, *Principum* & *Triariorum*. Singulis his corporibus legionis centeni attributi equites, unicuique vero manipulo deni. Nam ut in decem ma-

nipulos diviſi fuere legionum *Haſtati, Principes* & *Triarii*, ita etiam equites qui trecenti erant in denas partes diſtributi, id eſt turmas, quæ ſingulæ triginta equites habuerunt. Una autem equitum decuria quia ternæ in ſingulis turmis fuere, reſpondebat uni manipulo peditum qui mille ac ducentos habebat, proportione, ut dixi, decupla quandiu legio fuit trium millium peditum. Sed aucta ad quaterna millia, qualis fuit ſub Polybio legitimo quaſi numero, idem tamen equitum numerus quaſi juſtus manſit. Immo legio etiam uſque ad ſex millia peditum provecta, equites tamen non plures habuit trecentis. Varronis tempore hic ſtatus equitum fuit numerus in legione, qui etiam teſtatur non alium fuiſſe ab ipſa inſtitutione. Sic enim ſcribit lib. IV. de L. L. *Turma terima eſt*, E *in* V *abiit. Quod equites ex tribus Tribubus Tatienſium Ramnium & Lucerum fiebant. Itaque primi ſingularum decuriarum dicti qui ab eo in ſingulis turmis etiamnunc deni.* E tribus illis Tribubus etiam peditum trium millium facta legio ab ipſo Romulo cum ſingulæ Tribus ſingula millia mitterent. At ſi fides habenda Polybio à principio ducenti tantum equites ſcribebantur, in legiones ſingulas quatermilium, poſtea trecenti ſcripti ſunt. Ita enim poſuit: Μετὰ ταῦτα τοὺς ἱππεῖς, τὸ μὲν παλαιὸν ὕστερους εἰώθεσαν δοκιμάζειν ἐπὶ τοῖς τετρακισχιλίοις διακοσίους, νῦν δὲ προτέρους πλουτίνδην αὐτῶν γεγενημένης ὑπὸ τοῦ τιμητοῦ τῆς ἐκλογῆς, καὶ ποιοῦσι τριακοσίους εἰς ἕκαστον στρατόπεδον. Clare dicit olim in quaterna millia peditum ſcriptos fuiſſe ducentos equites, ſua vero ætate trecentos ſcribi ſolitos in ſingulas legiones. Nonne hoc falſũ? Appello teſtes Livium, Dionyſium alios ſcriptores Romanos qui ab ipſo Romulo petunt inſtitutionem trecentorum equitum in legione. Ovidius:

—— Haſtatos inſtituitque decem,
Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebas
Corpora, legitimo quique merebat equo.

Ergo equites in decem turmas diviſi. Unamquamque autem turmam terdenorum fuiſſe equitum conſtat. Trecenti itaque fuerint. Totidem enim reddunt denæ turmæ. Ipſe Polybius ita ſcripſit in tractatu de militia Romana, παραπλησίως δὲ καὶ τοὺς ἱππεῖς εἰς ἴλας δέκα διεῖλον. *Similiter & equites in decem turmas dividebant.* Idem tamen lib. III. diſerte tradit, legiones ſingulas peditum accepiſſe ad quatuor millia, equites vero ducentos.

Quod

Quod ſi autem major neceſſitas ingrueret, tum circiter quina millia peditum in unaquaque legione conſcribere ſueviſſe, & equites trecentos. Ergo legitimus numerus equitum ſecundum Polybium in legione fuerit, ducentorum. Et fruſtra hoc telum declinare conatur Lipſius mendi arguendo locum iſtum Polybii ex eo quod libro primo idem auctor ſcripſerit, in univerſum apud Romanos quaternas legiones confici ſolitas quotannis ex quaternis peditum ferme milibus, & trecentis equitibus. Nec juvat quod idem Polybius in libello de militia Romana dixerit, ἱππεῖς ποιοῦσι τριακοσίους εἰς ἕκαστον στρατόπεδον. Nam hoc de ſua ætate plane ſcripſit, cum antiquitus in quaterna millia peditum ſolerent ſcribi ducenti equites, μετὰ ταῦτα τοὺς ἱππεῖς τὸ μὲν παλαιὸν ὑστέρους εἰώθεσαν δοκιμάζειν ἐπὶ τετρακισχιλίοις διακοσίους. Male quippe videtur legiſſe Lipſius & vertiſſe, ἐπὶ τετρακισχιλίοις διακοσίοις. Quaſi voluerit auctor lectos fuiſſe olim equites poſt pedites, ubi quaterna millia peditum ac ducenti in legionem conſcripti eſſent. Immo dicit, equites olim legi ſolitos poſteriores ubi nimirum pedites conſcripti eſſent, quorum quaterna milia legionem efficiebant. Et ducentos quidem ſcriptos fuiſſe in quatermillenos pedites. Nulla certe in his Polybii graviſſimi ſcriptoris apparet inconſtantia. Sed magna Livii lib. XXII. ita ſcribentis: *Decem millia novorum militum alii ſcripta in ſupplementum, alii novas quatuor legiones additas, ut novem legionibus rem gererent. Numero quoque peditum equitumque legiones auctas milibus peditum, & centenis equitibus in ſingulas adjectis, ut quina milia peditum, trecenti equites eſſent.* Hæc clara ſunt. Nec eſt ut ſuſpicemur cum Lipſio ſcripturam interpolatam eſſe. Vetuſtiſſimus liber Puteanorum ita legit, ut poſuimus. Hæc igitur mens Livii cum legiones ex quaternis milibus ſcriberentur ducentos tantum adſcribi ſolitos equites. Ubi ad numerum quinum milium aſcenderunt, tum trecentos ſingulis additos equites pro ducentis. Quomodo & Polybius ipſe exponendus in illo loco de militia Romana quem ſupra adduximus. Nam de novo more qui ejus ætate obtinebat, ita ſcribit, καὶ ποιοῦσι τριακοσίους εἰς ἕκαστον στρατόπεδον. Quæ opponit priſco inſtituto quo διακόσιοι tantum ſolebant eligi εἰς τετρακισχιλίους πεζούς, *Ducenti equites in peditum quaterna milia.* Apud eundem Livium alio loco ſcribitur, *in decem millia peditum, quadringentos*

tos equites conſcriptos, id eſt in ſingulas legiones quinum milium, ducentenos equites. Alibi etiam quadringentos adſcriptos equites ſingulis legionibus quinum milium notat, ut lib. XL. *Novam legionem quinum milium & ducentorum peditum, equitibus quadringenis.* Ut res hæc variavit in numero equitum legionariorum, ita etiam in peditum. Sed conſtat tamen ut numerus legionis legitimus fuit in quaternis milibus ac ducentis, ſic etiam equitum fuiſſe in trecentis. Ab ipſa Romuli inſtitutione, quidquid dicant Polybius & Livius, ita fuiſſe certiſſimum argumentum eſt ex tribus Tribubus ad quas numerus tam peditum quam equitum à Romulo exactus eſt. Tria millia peditum inde facta, & trecenti equites. Nec enim equites ducentos ex tribus Tribubus confectos credi par eſt, ut rotundus numerus exeat. Præterea cum turmæ ſemper tricenorum equitum fuerint, & ſingulę Tribus centenos equites miſerint, non poteſt numerus ducentorum equitum cum illa Romuli inſtitutione ac diviſione cohærere. Populum ſiquidem in tres Tribus diviſit. Singulas Tribus in decem partes quæ Curiæ vocatæ ſunt, quæque Græcorum φράτραις reſpondent. Unaquæque autem curia denos equites ſive unam decuriam dabat, qui tunc *Celeres* vocabantur, ex Græco Æolico κέλης, id eſt ſingularii equites. Cum igitur ſingulæ Curiæ denos equites darent, & denæ curiæ eſſent in ſingulis Tribubus, ita ſingulæ Tribus centenos equites ſuppeditabant. Trecenti autem illi equites quos tres Tribus efficiebant, in decem partes rurſus diſtributi ſunt quæ *Turmæ* ſunt appellatæ, Græcè ἴλαι, vocavit Polybius quæ non debent *Alæ* verti Latine. Cæterum trecenti illi equites quos ex tribus Tribubus elegit Romulus non iidem fuiſſe videntur cum legionariis ſequentis ævi equitibus, nec ad eum uſum inſtituti, ut legioni adjungerentur. Adminiſtros eos ſibi potius ſumpſit qui in urbe quaſi domeſtici ſibi obſequium facerent, & in bello protectorum munere fungerentur. Sic enim ſcribit de horum *Celerum* inſtitutione Dionyſius lib. II. quos à Romulo lectos ait, οἱ κατὰ πόλιν μὲν αἰχμοφόροι δὲ αὐτῷ παρηκολούθουν καὶ τῶν κελευομένων ὑπηρέται, κατὰ δὲ τὰς στρατείας πρόμαχοί τε ἦσαν καὶ παρασπισταί. *Qui in urbe ſibi quaſi corporis cuſtodes armati apparerent, & miniſtratorum vice mandata ejus exequerentur, in bello autem protectorum munus, & propugnatorum*

ſuſti-

ſuſtinerent. Iidem ſi campus equitando aptus occurreret, ex equo pugnabant, ſi in loco aſpero & montuoſo pugna eſſet, pedites dimicabant, ut habetur ibidem apud eumdem Dionyſium. De his eadem omnino narrat Livius lib. I. *Trecentoſque armatos ad cuſtodiam corporis quos Celeres appellavit, non ſolum in bello, ſed etiam in pace habuit.* Diverſi itaque hi trecenti equites Romuli ab illis quos legioni adnexos *legionarioſque* inde equites appellatos poſterior ætas habuit. Trecentos illos *Celeres* à Romulo ad cuſtodiam ſui corporis in pace & bello fuiſſe deſtinatos, non eſt dubium. De legionum equitibus an ſemper hoc numero fuerint, dubitari poteſt ex illis Polybii ac Livii locis quos ſupra attulimus. Nam ducentos tantum primo fuiſſe plane teſtantur ambo. Perperam igitur auctores priſci confundunt illos trecentos equites corporis Romuli cum legionariis equitibus, cum illi ſimiliores fuerint ei equitum generi, quos Adriani ætas *ſingulares Imperatoris* vocabat, aut *prætorianos*, poſterior vero *domeſticos* & *protectores.* Ab eà confuſione ortum eſt quod Plinius ſcriptum reliquit lib. XXXIII. cap. II. *Equitum nomen ſæpe variatum eſt in iis quoque quæ ad equitatum trahebantur. Celeres ſub Romulo regibuſque appellati. Deinde Flexutes, poſtea Troſſuli cum oppidum in Tuſcia circa Volſinios, paſſuum novem milia ſine ullo peditum adjumento cepiſſent ejus vocabuli, idque duravit ultra C. Gracchum.* Certum autem eſt ex iis quæ notavimus, non ejuſdem generis fuiſſe equites qui ſub Romulo regibuſque *Celeres* appellati ſunt, cum equitibus legionariis quos aliquando *Flexutes* à flectendis equis, & *Troſſulos* ab oppido dictos fuiſſe conſtat. Illi quippe Romuli ſequentiumque regum *Celeres* privati ac domeſtici ipſorum equites fuere ad cuſtodiam corporis eorum inſtituti, & alia quæ vellent miniſteria obeunda. Eodem errore Ovidius à Romulo equites qui publico equo merebant in denas partes diviſos eſſe cecinit:

—— *Legitimo quique merebat equo.*

Falſum enim eſt à Romulo inſtitutos ejuſmodi equites legionarios qui equo publico donabantur, eoque merebant legionibus adjuncti & inſerti. Veriſimile eſt à Servio eos inſtitutos legionarios equites cum conſtet primum illum ex Regibus non ſolum pedites ſed etiam equites ex cenſu legiſſe, qui mos duravit uſque ad Marium. Is ergo Servius equites elegit ex illis qui maximum cen-

ſum haberent, quique generis eſſent illuſtrioris quos in octodecim centurias diſtribuit, eoſque adjunxit primis octoginta legionariorum centuriis, Συνέταξε δὲ, inquit Dionyſius, εἰς ὀκτωκαίδεκα λόχους καὶ προσένειμεν αὐτοὺς τοῖς πρώτοις τῶν φαλαγγιτῶν ὀγδοήκοντα λόχοις. Ex his primæ claſſis octoginta peditum centuriis ſumebantur *Triarii* in legionibus conſcribendis, quibus equites adtributos dicit Dionyſius, nobiliores utpote civium opulentioreſque, dignioribus peditum & ditioribus. Cum igitur legioni attributus eſt certus numerus equitum non alii corpori peditum legionis videntur adnexi quam *Triariorum*, quia Dionyſius tradit, equitum centurias adjunctas fuiſſe octoginta primæ claſſis centuriis. Ita enim par fuit, ut conjungerentur in bello & pace qui junctiores fuere facultatibus & cenſu. Livius eo loco ubi tractat de cenſu peditum equitumque non octodecim equitum centurias à Servio illo rege factas dicit, ſed duodecim eum ſcripſiſſe, itemque ſex alias centurias adjeciſſe tribus à Romulo inſtitutis ſub iiſdem quibus inauguratæ fuerant nominibus. *Ita pedeſtri*, inquit, *exercitu ornato diſtributoque, equitum ex primoribus civitatis duodecim ſcripſit centurias, ſex item alias centurias tribus à Romulo inſtitutis, ſub iiſdem quibus inaugurata erant nominibus fecit.* Quæ non ſatis recte mihi procedere videntur. Age eſto, tres centurias equitum fecerit Romulus: ſex centurias ad eas tres adjunxerit de novo Servius. Jam ſunt novem. Ait autem duodecim centurias à Servio ipſo inſtitutas. Sic non octodecim in totum eſſent centuriæ, ſed una & viginti. Adde quod tres illæ centuriæ Romuli alterius generis fuere. Memorat Livius lib. 1. Tullum Hoſtilium poſt Albam dirutam, equitum decem turmas ex Albanis legiſſe. Hæ tres centuriæ ſunt. Idem paulo poſt perhibet Tarquinum Priſcum cum equitem ſuis viribus deeſſe exiſtimaret, ad Ramnenſes, Tatienſes, Luceres quas centurias Romulus ſcripſerat, addere alias conſtituiſſe, ſuoque inſignes relinquere nomine. Prohibitum id facere à Nævio augure ſimpliciter dicit Dionyſius, apud quem non legimus Tarquinium ullas novas centurias addidiſſe ad tres priores Romuli. Ait enim de Tarquinio, ὅτι τῶν περὶ τὰς φυλὰς ἐγχειρημάτων ἀπέστη, ab augendis Tribubus equitum abſtitiſſe per Nævium augurem. At Livius id ſolum tradit ne faceret abſterritum, ut ſuo nomine novas additas inſigni-

inſigniret, cæterum tantum alterum adjeciſſe numero. *Neq; tum, inquit, Tarquinius, de equitum centuriis quicquam mutavit, numero tantum alterum adjecit, ut mille & trecenti equites in tribus centuriis eſſent.* Quomodo in tribus centuriis mille & trecenti equites eſſe potuerint non video. Tres inſtituerat Romulus, trecentorum nimirum equitum, tres alias addere cogitarat Tarquinius novis nominibus. Hoc ne faceret interceſſit Nævius Augur, admonito rege id inaugurato feciſſe Romulum, hoc eſt tres illas equitum centurias ſcripſiſſe. Non igitur inſtitutum illud mutari neque novum conſtitui poſſe, niſi aves addixiſſent. Non addixere. Quid igitur novi fecit Tarquinius? Retinuit eadem nomina centuriarum, ſed alterum tantum numero adjecit. Ergo ſexcentos equites pro trecentis Romuli inſtituit. At hic ponit mille ac trecentos in tribus illis centuriis fuiſſe. Saltem legeretur, *mille & ducenti.* Non enim mille ac trecenti poſſunt rotundum numerum efficere in tres illas centurias diſtributi. Ita ergo unaquæq; centuria à Romulo inſtituta ducentorum equitum fuerit. Tres in unum junctæ ſexcentos equites dederint. Quibus alterum tantum numero cum adjeciſſet Tarquinius, facti mille ac ducenti equites. Hoc firmaret eorum ſententiam qui ſcripſere Sabinis in urbem receptis duplicata urbe legionum quoque numerum à Romulo duplicatum tam in equitibus quam in peditibus. Sic enim Plutarchus in vita Romuli memorat: διπλασιασθείσης δὲ τῆς πόλεως, αἱ λεγεῶνες ἐγένοντο πεζῶν μὲν ἑξακισχιλίων, ἱππέων δὲ ἑξακοσίων. *Civitate legiones facta ſunt peditum ſenum milium, equitum ſexcentorum.* Sed cum falſum ſit de peditum numero, æque falſum de equitum. Nam ætate Polybii numerus peditum in legione quaternum milium legitimus habitus eſt, equitum autem trecentorum. Mirifice igitur hæc conturbarunt auctores. Equites in totum trecentos ſibi adminiſtros futuros & protectores tam in pace quam in bello inſtituit Romulus, non legioni trecentos equites attribuit. Eum numerum equitum auxiſſe dicitur Tullus Hoſtilius Alba diruta, & ex Albanis tres centuras legiſſe. Ita ſexcenti facti ſunt, in ſex centuriis. Quomodo igitur poteſt ſtare quod tradunt Livius ac Dionyſius agitaſſe Tarquinium de aliis centuriis addendis ad tres Romuleas? Jam numerum earum duplicaverat Tullus Hoſtilius lectis ex Albanis tribus novis cen-

centuriis. Falſum igitur etiam illud erit quod narrat Livius Tarquinium Priſcum retento centuriarum numero trium, qui à Romulo inſtitutus eſt, numerum tantum auxiſſe altero tanto, & mille ducentos equites ſcripſiſſe in tribus centuriis pro ſexcentis. Sexcenti ergo, ut ex his colligitur, à Romulo facti ſunt equites. Ponamus ſic eſſe. Non tamen, ut vult Plutarchus, legionibus adſcripti ſexcenti à Romulo equites fuere, tametſi demus ſexcentos ab eo in tribus centuriis factos equites. Addit ibidem: *Poſteriores modo ſub iiſdem nominibus, qui additi erant appellati ſunt, quas nunc quia geminatæ ſunt, ſex centurias vocant.* Quomodo hæc congruere poterunt & convenire cum his quæ de Servio dixit, præter duodecim ab ipſo factas centurias, ſex item alias tribus ab Romuli inſtitutis ſub iiſdem nominibus feciſſe. Ecce tres Romuli centuriæ à Tarquinio Priſco retentæ, numero tantum earum duplicato, ut in tribus illis centuriis mille ac ducenti equites eſſent. Poſt Tarquinium nemo regum quidquam addidiſſe legitur præter Servium qui ſex alias ad illas tres Romuli traditur adjeciſſe ſub iiſdem nominibus, quibus inauguratæ fuerant. Ergo ſex illæ centuriæ à Servio adjectæ cum tribus à Romulo inſtitutis novem efficiunt centurias. Ipſe autem Servius duodecim, ut idem Livius ait inſtituit. Sic una & viginti exiſſent. At octodecim in totum à Servio equitum centurias factas teſtatur Dionyſius. Livius non plures numerat, ſi ad duodecim quas dicit à Servio ſcriptas, ſex illas ab eodem ſub iiſdem nominibus quibus à Romulo inauguratæ ſunt, factas adjunxeris. An ſex illas ſub iiſdem à Servio nominibus factas quibus à Romulo inauguratæ fuerint, ita interpretabimur ut etiam tres Romuli comprehenſas intelligamus? Ita ſane videtur. Atque hoc ipſum innuit Livius in Tarquinio, *Poſteriores modo ſub iiſdem nominibus qui additi erant appellati ſunt, quas nunc quia geminatæ ſunt, ſex centurias vocant:* A quo geminatæ ſunt? Nempe à Servio ut hic dicit. Tarquinius eas non geminaverat prohibitus id facere à Nævio Augure, ſed numerum earum duplicaverat. Aurelius Victor in Tarquinio Priſco: *Equitum centurias numero duplicavit, nomina mutare non potuit, Antii Nævii auctoritate deterritus qui fidem artis ſuæ novacula & cote firmavit.* Servius geminas eas fecit, ſub iiſdem tamen nominibus, quæ ſex centuriæ

ideo

ideo appellatæ ſunt, cum tres tantum vocarentur ſub Tarquinio. Præter has, alias duodecim novas inſtituit idem Servius. Sic octodecim factæ. Quem numerum equitum effecerint illæ octodecim centuriæ Servianæ vix dici ad liquidum poteſt. Tres à Romulo primum inſtitutæ fuere veræ juſtæque centuriæ ex centenis nimirum equitibus. Nam in denas turmas trecentos illos equites diviſos ab eo fuiſſe inter auctores conſtat. Turmæ autem ſingulæ triginta equitum. Tres centuriæ ex Albanis à Tullo Hoſtilio additæ. Sic ſexcenti equites facti. Totus equeſtris ordo his tum ſexcentis equitibus conſtabat. Eum duplicavit Tarquinius Priſcus & mille ducentos equites in tribus centuriis numerandos, ſi Livio credimus, ſtatuit. Geminavit has centurias tres Servius, ut idem Livius auctor eſt. Ergo duo millia & quadringenti equites ex illis ſex centuriis exierunt. Si pro proportione totidem fuerunt in aliis duodecim centuriis, ab ipſo ſcriptis, ſeptem millia cum ducentis equitum habuerit illo tempore equeſter ordo ſub Servio, cum ad quinque tantum millia equitum ſuo ævo numeret Dionyſius quibus equus publicus eſſet, id eſt circa Auguſti ætatem. Sed plures eo tempore oportet fuiſſe quibus equus publicus erat, cum in ſingulis legionibus trecenti fuerint equites legionarii. Viginti autem & quinque legiones ſub Auguſto fuerunt, quibus ſingulis cum trecenti attributi fuerint equites ſui id eſt legionarii, ſeptem inde millia equitum legionariorum cum quingentis extitiſſe oportet. Non dixit autem Dionyſius, ut videtur ſentire vir doctus in libro de Militia Romana, non plus quinque millibus equitum conſtitiſſe illo ſæculo ordinem equeſtrem, ſed in tranſvectione aliquando vel uſque ad quinque millia equitum qui equum publicum haberent in pompa ſolitos tranſvehi. Non omnes enim qui equo publico merebant illa tranſvectio oſtendebat, ſed eos tantum qui eo tempore Romæ reperiebantur, aut qui jam ut plurimum omnia equeſtria ſtipendia fecerant. Nam in illa tranſvectione geſſiſſe eos ſcribit omnia præmia virtutis quæ à ducibus ſuis variis præliis acceperint. Eum vide lib. VI. Qui in legionibus erant, & qui tum militabant, non poterant cum reliquis in ea tranſvectione & probatione recenſeri. Quæ enim ſecunda fiebat, ipſo die probationis equitum celebrari ſolebat, id eſt Idibus Juliis. Quæ

ad hoc fiebat ut ab his exquireretur an ſtipendia equeſtria impleſſent. Et de ea loquitur Dionyſius ſupra citato loco, quæ fiebat Idibus Quintilibus, id eſt Juliis. Ita enim tranſeuntes ante ſe cenſor alloquebatur, Quæro ex te, nomine appellato, an militiæ munera quoties leges jubent, obieris, aut ſtipendia impleveris. In qua recenſione & probatione narrat Dionyſius ἔστιν ὅτε καὶ πεντακισχιλίους tranſvehi ſolitos, non autem dicit equeſtrem ordinem illo ævo tot capitum fuiſſe. Ut ut ſit certe magnopere hallucinati ſunt viri docti qui putarunt Romulum inſtituiſſe ut trecenti equites in legione eſſent cum trecentos *Celeres*, ita tunc nominabantur equites, ad cuſtodiam corporis ſui elegit. Si præter illos *Celeres* alios etiam equites inſtituit, ut Livius innuit, à tribus Tribubus prædictis illi centuriati fuerunt. De quo in ſequenti capite dicemus. Totus certe tunc equeſtris ordo in his trecentis conſtabat. Adauxit hunc numerum Tullus Hoſtilius lectis Albanis equitibus & adjectis ex his tribus centuriis. Tarquinius Priſcus, non ſolum ſenatum amplificaſſe, ſed etiam *equeſtrem ordinem uberiorem reliquiſſe* ait Valerius Maximus lib. III. cap. IV. Livius uſque ad millia equitum ac ducentos numerum equitum, id eſt equeſtrem ordinem, cum provexiſſe ſcribit. Non dicit quot ex his ſingulis legionibus adſcripti fuerint. Servius demum ad octodecim centurias eos produxit numerumque eorum valde amplificavit, & ex cenſu legit. Ab eo igitur primum etiam inſtitutum arbitror quot equites ſingulis legionibus eſſent adſcribendi. Ducentos eos fuiſſe clare dicit Polybius, qui poſtea ad trecentos perducti ſunt. Ita enim lib. III. Ῥωμαῖοι καθάπερ καὶ πρότερον εἰρήκαμεν ἀεί ποτε τέτταρα στρατόπεδα προχειρίζουσι, τὸ δὲ στρατόπεδον πεζοὺς μὲν λαμβάνει περὶ τετρακισχιλίους, ἱππεῖς δὲ διακοσίους, ἐπὰν δ᾽ τις ὁλοσχερεστέρα προφαίνηται χρεία, τοὺς μὲν πεζοὺς ἐν ἑκάστῳ στρατοπέδῳ ποιοῦσι περὶ πεντακισχιλίους, τοὺς δὲ ἱππεῖς τριακοσίους. Quod enim idem lib. I. ſcribit, ſingulas legiones habere ἀνὰ τετρακισχιλίους πεζοὺς, ἱππεῖς δὲ τριακοσίους, ad quaterna milia peditum, equites autem trecentos, ad ſui temporis morem reſpicit quo hunc numerum equitum legionibus ſingulis adſcribi & attribui ſolitum diſerte hîc narrat in hæc verba: Μετὰ ταῦτα τοὺς ἱππεῖς τὸ μὲν παλαιὸν εἰώθεσαν δοκιμάζειν ἐπὶ πεζοὺς τετρακισχιλίοις διακοσίους, νῦν δὲ προτέροις πλουτίνδην αὐτῶν γεγενημένης ὑπὸ τοῦ τιμητοῦ τῆς ἐκλογῆς, καὶ ποιοῦσι τριακοσίους εἰς ἕκαστον στρατόπεδον.

CAP.

CAP. XXI.

Locus Polybii explicatus de diverſo equitum numero in antiquiore & ſui temporis legione, & de ratione legendi equitis in utraque re militari diverſa.

IN ſuperius citatis Polybii verbis manifeſta ab auctore ponitur differentia inter rem antiquam militarem eamque quæ ejus tempore uſurpabatur, non ſolum quantum ad numerum attinet equitum qui legionibus ſingulis adſcribebantur, ſed etiam in ratione deligendi, & ordine dilectus. Opponit primum antiquum deligendi ordinem novo, qui tunc temporis in uſu erat. Quod nimirum antiquitus equites legionis, ὕϛεροι legi ſolerent, id eſt poſt pedites, ſuo autem tempore πρότεροι legerentur, id eſt ante dilectum peditum. Deinde rationem ipſam deligendi diverſam utriuſque militiæ comparat, cum olim probari ſolerent, utitur enim verbo δοκιμάζεσθαι; ſuo autem tempore ex cenſu ſoliti eſſent eligi. Conſideranda enim hæc verba quibus rem plane differentem moremque in deligendo diſparem ſignare voluit, δοκιμάζειν & ἐκλογὴν πλουτίνδην ποιεῖν. Deinde diſcrimen etiam è numero notavit quod antiquo tempore διακόσιοι ἐπὶ τετρακισχιλίοις πεζοῖς ſcriberentur, ducenti equites in quatermilia peditum, quo numero conſtabat legio, ſua vero ætate, fierent τριακόσιοι, trecenti, in ſingulas legiones. Sed præcipue animadvertenda eſt differentia quam in modo dilectus poſuit. Non enim qualis ea fuerit ex verſione Latina ſummi in his litteris viri deprehendas quæ ſic habet: *Mox equites olim quidem poſteriore loco moris erat deligere, & quaternis peditum millibus adjungere ducentos. Nunc priore loco eos centuriant, è cenſu jam ante per cenſores electos, atque illorum trecentos unicuique legioni aſſignant.* Si tunc, ætate nempe Polybii, è cenſu eligebantur, an non etiam moris idem olim fuit? Certe vel à temporibus Servii regis qui primus ex cenſu peditum equitumque legendorum morem inſtituit, ea conſuetudo deligendi equites ſervata eſt apud Romanos. Præterea quod vir doctiſſimus vertit in poſteriore hoc dilectu, centuriatos è cenſu equites jam ante per cenſorem electos, magis convenire videtur priori

inſtituto legendi equitis quo δοκιμάζεσθαι eos dixit Polybius. Ac iſto genere poſteriore ſcribit, à cenſore ſimpliciter lectos fuiſſe πλουτίνδην, id eſt pro habitu pecuniarum. Ita igitur interpretanda ſunt Polybii verba. Olim poſt peditum dilectum equites legebantur, quia facilis admodum fuit eorum tunc electio. Ex numero quippe eorum qui jam in equeſtri ordine erant recenſiti pro copia cenſus, eos probatos deligebant qui equo mererent & legionibus aſſignarentur. Ideo utitur in hoc genere dilectus verbo δοκιμάζειν, quia ſpectatæ virtutis ac probatæ vitæ ex equeſtri ordine & ex omni equitum numero eos eligebant qui æra equeſtria facerent, & equo publico mererent, & legionibus adſcriberentur. Certum olim fuiſſe equeſtris ordinis numerum in octodecim centurias ex cenſu deſcriptorum in ſuperioribus documus. Ex eo numero certi deligebantur poſtquam pedites legionarii lecti fuerant, qui equites legionarii eſſent. Ideo ultimo loco legi ſolebant quia nullo negotio ex ea multitudine cui cenſus equeſtris erat, magis idoneos deligebant quibus equos publicos aſſignarent & militares. Poſteriore more quem ſua ætate obſervatum docet Polybius, aliter dilectus equitum fiebat. Ex plebe enim ipſa eos cenſor eligebat qui cenſum haberent equeſtrem, ut equites fierent & equi publici iis aſſignarentur, atque in legione militarent. Hæc conſuetudo videtur inducta primum & inſtituta ſecundi belli Punici tempore. Exhauſto quippe frequentibus adverſis prœliis equeſtri ordine, in dilectu eorum faciendo, cum equites ſcriberentur legionarii ex civibus legebantur qui cenſum habere poſſent equeſtrem. Et quia operoſior hæc erat electio ideo antequam pedites conſcriberentur, equitum hujuſmodi ex cenſu ſcribendorum electioni vacabat cenſor. Romæ ſemper fuere qui licet ſenatorium cenſum haberent, in equeſtri tamen ordine manere præoptarunt. Ita etiam multos in plebe manſiſſe probabile eſt, quamvis eas poſſiderent facultates quæ cenſum equite dignum facerent. At cum equites eo modo quem dixi legebantur è populo, quicunque cenſum habere equeſtrem deprehenſi fuerant, nomen militiæ equeſtri dare cogebantur & equum publicum accipere. Quod in antiquiore dilectus ratione non fuit factitatum. Nam equites legionarii ex ſolo equitum corpore quibus equeſter cenſus erat deligebantur.

Non

Digitized by Google

Non aliter liceat verba Polybii exponere. Ex equeſtri porro ordine ſumi olim ſolitos quibus equi publici ad militandum aſſignarentur diſcimus ex iis quæ Livius dicit lib. v. poſt cladem ad Vejos acceptam, mœſta civitate & in deſperationem rerum ſuarum adducta, *repente quibus cenſus equeſter erat, equi publici non erant aſſignati, conſilio prius inter ſe habito ſenatum adeunt, factaque dicendi poteſtate equis ſe ſuis ſtipendia facturos pollicentur.* Ex his enim conſtat, multos è plebe tum fuiſſe qui cum cenſum haberent equeſtrem, in ſuo tamen ordine manere mallent, quam ad equeſtrem promoveri. Illud etiam inde certo certius colligitur, non aliis eo tempore equum publicum aſſignari ſolitum, ut in legionibus militarent, quam qui ex corpore, numero & ordine equitum forent. Immo non alios tum fuiſſe in equeſtri ordine quam quibus equus publicus eſſet aſſignatus, ex quorum corpore legionarii equites eligi tum ſolum ſoliti erant. Nam in ipſo ordine equeſtri ex cenſu inſtituendo ac deſcribendo Servius ſtatim iis quos in ordinem equeſtrem centuriavit, ad equos emendos dena millia æris ex publico curavit danda, & *bina quibus equos alerent viduæ attributæ quæ bina millia æris in ſingulos annos penderent.* Ita enim Livius ſcribit lib. I. Ergo non alii tunc conſcripti in ordine equeſtri niſi quibus & cenſus equeſtris eſſet, & quibus equus publicus aſſignatus foret. Si qui cenſum haberent equeſtrem qui nondum cooptati eſſent & lecti in eum ordinem, nec equum ex publico habebant, nec alebant. Tum iis equi aſſignabantur publici, cum in equeſtrem ordinem adlegebantur. Et clare hoc etiam Plinius docet lib. XXXIII. cap. II. militares equos olim ſolos ſecreviſſe ordinem equeſtrem à plebe, quod diſcrimen poſtea annuli aurei fecerunt. *Sed annuli*, inquit, *plane medium ordinem tertiumque plebi & patribus inſeruere. Quod antea militares equi nomen dederunt hoc nunc pecuniæ indices tribuunt.* Hoc enim vult omnes tunc quibus cenſus equeſter erat pro equitibus ſe geſſiſſe, & in eum ordinem fuiſſe electos ex ſolo cenſu, cujus inſigne fuit annulus aureus. Et fiebant tunc ergo equites annulo aureo accepto, ut olim equo publico dato ſolebant fieri. Ætate Polybii qui ad bellum & legiones legebantur equites, ex cenſu ſolo legi à cenſore conſueverant, & jam tum annuli diſcernebant equeſtrem or-

dines à plebe, ut ex modio annulorum colligere eſt, quos Hannibal cæſorum equitum Romanorum digitis detraxiſſe dicitur. Olim igitur nullus eques fuit, aut equeſtris ordinis pars niſi cui equus eſſet publicus aſſignatus. Ex eo numero legebantur qui legionibus adſcriberentur legionarii equites. Poſteà ex plebeiis ipſis lecti ſunt qui cenſum equeſtrem haberent, aut ex equeſtri etiam ordine eorum quibus aſſignatus nondum erat equus publicus, ſed ſolo annulo aureo ſe ejus ordinis eſſe demonſtrarent. Et ſic etiam poteſt exponi Polybius ubi de poſteriore more legendi equites in legiones ait, πλουτίνδην αὐτῶν γεγενημένης ὑπὸ τιμητοῦ τῆς ἐκλογῆς. Quem cenſor legebat in equeſtrem ordinem non in eo conſiderabat niſi equeſtrem cenſum, qui deſignabatur annuli aurei geſtamine. Cum vero ex eo ordine ad legionem equites legebantur, ſolebant equo publico donari. Non omnes igitur eo tempore qui equeſtris ordinis erant, etiam equo publico merebant, ſed illi ſoli qui legionarii equites fuerant facti. Imperatores ſæpe etiam equo donabant milites quorum virtutes hoc præmio remunerari volebant. Hinc in veteribus Inſcriptionibus tam frequens mentio *equo publico donatorum, ornatorum, honoratorum ab imperatore.* Quod *ad equum reſcribere pedites* dixit Cæſar lib. 1. de bello Gallico: *Plus quam pollicitus eſſet Cæſarem facere, pollicitum in cohortis prætoriæ loco decimam legionem habiturum, ad equum reſcribere*, id eſt equo honorare, equites ex pedite facere, ad equitem reſcribere. Nam *equus publicus* ſæpe occurrit in veteribus monumentis pro eo ipſo qui equo publico meret. Ut in veteri Inſcriptione: *Iudici decuriæ quintæ, equo publico per Traianum, Duumviro municipii Conſaburonenſium.* In aliis multis Inſcriptionibus id occurrit, ut quis *equus publicus* dicatur qui equo publico donatus eſt. *Equus publicus*, mira ſed tamen Romanis ſolita loquutione pro equite qui equum habet publicum. Sic *ordo* pro ordinis ductore. Unde *primi ordines & principes ordines*, pro principalibus & primis ordinum ductoribus. Sic *armatura* pro armato, ut levis armatura. *Cura* pro *curatore*, & ſimilia. Puto tamen honoris potius ac ſæpius fuiſſe tunc equum publicum, quam muneris. Pleriſq; ſane honoris tantum gratia dabatur, ut conſularia ornamenta. Ubicunque igitur legimus aliquem equo publico honoratum aut ornatum fuiſſe, non de eo qui equo

publi-

publico mereret & equeſtria ſtipendia re ipſa faceret, ſed de illo cui honos hic habitus eſſet ab Imperatore intelligendum eſt. Hinc in Hiſtoria Auguſta Julii Capitolini habemus, Hadrianum Marco *ſexenni honorem equi publici detuliſſe.* Sed hæc ut accuratius hîc tractemus propoſiti noſtri res non eſt. Ex eo autem facto quo poſt cladem Vejenſem obtulere ſe voluntarii equites ad operam reipublicæ navandam, equis primum eos merere cœpiſſe tradit Livius. Quod an verum ſit, inſpiciamus. Quibus cenſus erat equeſter, licet nondum in ordinem equeſtrem adlecti fuiſſent equo publico aſſignato, hi operam ſuam obtulere ſenatui, polliciti equis ſe ſuis ſtipendia facturos. Hoc magnum, quod cùm cogi non poſſent equo merere, & inter equites legionarios militare, utpote qui ex equeſtri ordine non eſſent, ſe ſuis equis ſtipendia facturos promiſerunt. Nam ex inſtituto Servii qui ex equeſtri ordine centuriati fuerant, non ſuis ſed publicis equis militabant. Pecunias enim ex publico accipiebant ad equos emendos. Dena milia æris ad equum emendum unicuique equiti debantur. Hoc pretium igitur equi tunc temporis. Mille aſſium facit Varro, ſive aſſarium, lib. VII. de L. L. *Et non equum publicum mille aſſarium eſſe, ſed mille aſſariorum. Ab uno enim aſſario multi aſſarii, ab eo aſſariorum.* Nulla mendi ſuſpicio poteſt in hunc locum cadere. Ergo in Livio erit corrigendum, *una millia æris*, pro ſingulis milibus æris. Qui loquutionem eam non capiebant, correxere, *dena millia*. Sic *una mœnia* apud Salluſtium, *in una mœnia convenire.* Verum iſta alii examinent, an diverſa dixerint Varro & Livius. Non ſolum igitur equites legionarii ex inſtitutione Servii ad equum emendum è publico pecuniam accipiebant, ſed etiam ad alendum. Bina millia æris ad hoc accepiſſe & viduas eis divites attributas quæ eam ſummam annuam penderent, ipſe Livius ſcribit. Equis igitur jam tum merebant equites cum æra acciperent ad equos alendos. Quid plus tunc præſtitum, clade ad Vejos accepta, cum voluntarii equites operam ſuam gratuitam obtuliſſent Reipublicæ? *Placere autem omnibus his voluntariam extra ordinem profeſſis militiam æra procedere, & equiti certum numerum æris aſſignatum, tum primum equis merere equites cœperunt.* Hoc falſum ſi vera ſunt quæ de Servio ſcripſit, cujus inſtituto bina millia æris equiti data ſunt ad alendos equos,

Digitized by Google

& dena millia ad emendos. Quid eſt merere? pecuniam quaſi mercedem operę in militia navanda accipere. Tum ergo merebant equis equites ex inſtituto Servii cum pecuniam è publico ad equos alendos accipiebant. Videamus an plus poſtea acceperint quam illa bina millia æris à Servio ipſis attributa. Immo hæc ſumma manſit ad æra equeſtria uſq; ad Catonem cenſorium poſt bellum Punicum ſecundum. Orationem ille habuit, qua ſuaſit ut plura æra equeſtria fierent. Ex ea oratione hæc producit Chariſius: *Nunc ego arbitror oportere inſtitui ne quo minus duobus millibus ducentis ſit ærum equeſtrium.* Sic enim cum viro doctiſſimo locum illum legendum cenſeo. Ante id tempus æra equeſtria duûm millium fuere. Ducentos aſſes adjiciendos eſſe ad ſtipendium ſuaſit tum Cato. Vetus ſumma in ejuſdem Catonis verbis ibidem ſic expreſſa legitur: *de æribus equeſtribus, de duobus millibus actum eſt.* Ergo bina millia æris meruerunt quotannis pro ſtipendio ſive equites uſque ad ætatem Catonis, ut ex illa ejus oratione conſtat, à temporibus Servii regis qui inſtituit ut bina millia æris acciperent ex publico ad equos alendos, viduæque iis attributæ, quæ eam ſummam penderent. Non placet autem quod viro docto placuit, in verbis Catonis ea æra equeſtria quæ plura ille fieri volebat, ad numerum ipſum referri equitum, ut ſuaſerit tot æra inſtitui totidemque capita quæ haberent. Non enim perſuadebit ut non plus duobus milibus equitum in equeſtri ordine tum fuerit, quos conſtat longe plures fuiſſe Servii ipſius ætate ut ante docuimus. Certum quidem eſt diu in Romana republica milites ſuo ſumptu militaſſe, merere enim tum cœpiſſe peditem poſt Anxur oppidum captum anno urbis CCCXLIII. ſcribit idem Livius. Triennio poſt de equitibus idem dicit in obſidione Vejentum. Sed jam oſtendimus à Servii temporibus ex ejus inſtituto equites merere cœpiſſe. Niſi quis dicat non æra ex ærario tunc eos accepiſſe quod poſtea factum, ſed viduas iis attributas quæ ſummam eam iis penderent. Sed hic non tractamus de ſtipendio militum, quod in alio opere exequemur. Nunc id agimus, ut doceamus equitum numerum alium fuiſſe antiquiſſimo ſæculo in legione Romana, alium poſterioribus Reipublicæ temporibus, alium poſtremo mutata in Monarchiam regiminis forma, ſub Cæſaribus. Primo igitur ut ex Polybio & Livio monſtra-

ſtravimus , antiquior militia numero Equitum differebat ab ea quæ Polybiano ævo obtinebat, ita quidem ut legioni adjecti fuerint ſuper priorem ducentorum numerum, centum equites alii, & in univerſum trecenti eſſent. Deinde rationem ſeligendi in utraque militia diverſam fuiſſe etiam ex ſuperioribus cum abunde conſtet, finem nunc imponemus huic tractationi.

FINIS.

Aa 1462771

A01 1462771

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

by Google

XXXV
D.16